magazin istoric

SERIE NOUĂ — IUNIE 1995

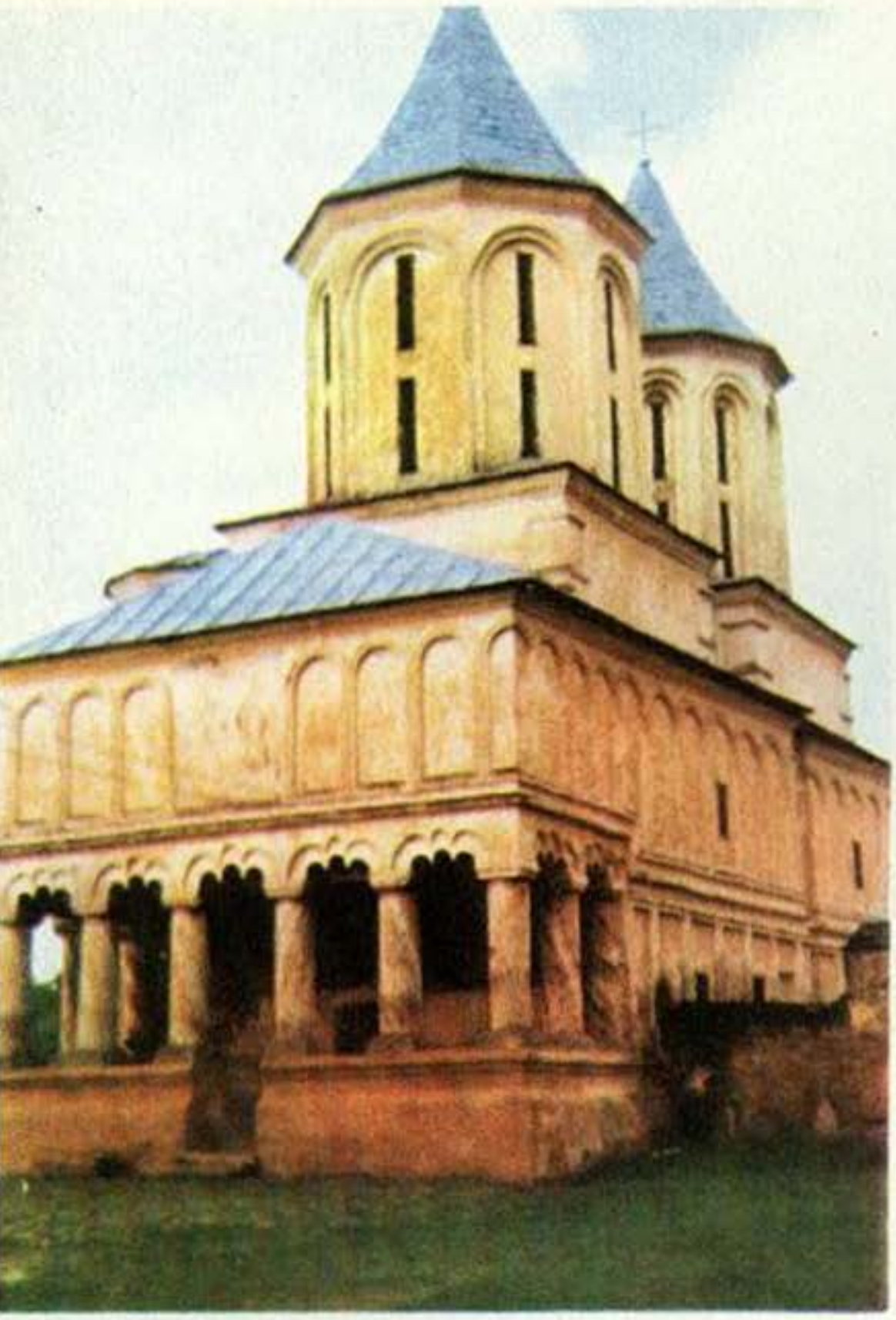

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXIX — nr. 6 (339)
iunie 1995

București, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70109, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei (responsabil de număr), Doina Pascu, Marian Ștefan
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundația Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — București, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Reacția la istorie: Cristian Popișteanu 2
22 iunie 1941. O altă ipoteză: Dumitru Hîncu 3
1941. Jukov îndeamnă la un atac preventiv: Iuri Solnîșkov 10
Din Moscova, Grigore Gafencu raportează: Marian Ștefan 12
România la finalul celui de-al doilea război mondial în Europa 15
Mărturia lui Hrușciov 23
Paris, iunie 1937. Întrevederi necunoscute Titulescu-Maniu 26
Nicolae Caranfil: Paul Cartianu 30
Polonia și România în Europa Centrală: Cristian Popișteanu 31
N. Bălcescu - generalul Magheru: P. Cernovodeanu, M. Ștefan 33
Cronici de familie. Pleșoienii: Dan Pleșoianu 37
Schitul uitat: Virgil Cândea 40
Pagini de istorie academică. Alexandru Papiu-Ilarian: G. Ștrempel 42
Take Ionescu mediator internațional: Ion Bulei 48
Iubirile Marthei Bibescu după Ghislain de Diesbach 53
Daci și romani în Carpați: Alexandru Busuioceanu 59
Theodor Mommsen în actualitate: Constantin Antip 63
Război, onoare, omenie: Valeriu Avram 65
Sfântul Antonie cel Mare: Remus Rus 67
Întâmplări din viață...: A.C. Cuza 70
1492. Ferdinand și Isabel ordonă expulzarea: A. Gonzales Ezquerdo 75
Nobilimi europene: Mihail Dimitrie Sturdza 79
În București, acum 50 ani 82
Un arc de triumf pentru orgoliul național: Violette Derderian 86
Moartea Papei Alexandru VI Borgia 89
• Cărți sosite la redacție... 91 • Cititorii scriu istorie... 92 • Rebus istoric... 94 • Dialog cu cititorii 95

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

REACŢIA LA ISTORIE

CRISTIAN POPIŞTEANU

Evenimentele acelui tragic sfârşit de iunie 1940, când Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa au fost încorporate, în urma unui ultimatum, Uniunii Sovietice au deviat şi distorsionat grav istoria naţională. Ele au fost nu numai rezultatul unui act de ameninţare cu forţa, dar şi al înţelegerii secrete dintre două totalitarisme, cel hitlerist şi cel stalinist, instaurate în cele mai mari şi puternice state europene. Ceea ce a urmat, tragedia transilvană, din 30 august 1940 de la Viena, a avut loc pe acelaşi fundament. Iar venirea la putere, la câteva zile, a generalului Ion Antonescu şi proclamarea statului naţional-legionar au reprezentat o consecinţă implicită a aceluiaşi acord de împărţire a sferelor de influenţă, chiar dacă Hitler câştiga astfel o supremaţie asupra României nedorită de Stalin.

Întotdeauna evenimentele istorice se supun, între altele, experienţei acumulate în geneza şi producerea lor, iar atunci când intră în conflict cu evoluţia diferitelor state, fie că determină o acumulare cu potenţial exploziv latent sau tardiv, fie că generează după o formulă consacrată a lui Toynbee o reacţie de răspuns la provocarea istoriei.

O asemenea reacţie poate fi apreciată decizia conducătorului statului român din 22 iunie 1941 de a se angaja de partea celui de al treilea Reich în război cu U.R.S.S. pentru redobândirea provinciilor istorice pe care România fusese forţată să le cedeze în urmă cu un an. Dinamica războiului germano-sovietic, care avea cu totul alte obiective decât cele ale intereselor naţionale româneşti, a făcut însă ca după atingerea frontierei dinaintea ultimatumului sovietic, această participare să devină cu totul improprie României, cum au susţinut mulţi oameni politici români şi chiar unii înalţi reprezentanţi ai M.A.E. Ipoteza despre posibilitatea unui atac preventiv al armatei roşii în iulie-august 1941 bazată pe noile documente sovietice şi germane pe care revista noastră le publică în acest număr (completând alte puncte de vedere expuse în *Magazin istoric*), argumentează implicit inevitabilitatea deciziei lui Ion Antonescu. După cum se învederează din nou că la Consiliile de Coroană din iunie şi august '40 nu se putea lua un alt act decizional care să prezerve existenţa statală (chiar dacă marele nostru istoric Nicolae Iorga şi alţi oameni politici s-au pronunţat pentru rezistenţă şi la ultimatumul sovietic şi la dictatul de la Viena). Sigur, există şi astăzi opinii în acest sens, numai că aceste opinii, oricât de respectabile şi binevenite în discuţia ştiinţifică, nu pot omite că singura logică a cărei acţiune se exprimă în evidenţa istoriei este cea a raportului de forţe. Tocmai de aceea jocul provocare-reacţie, sfidare-răspuns însoţeşte procesele istorice.

Nu putem însă rămâne cantonaţi la schema evenimentelor de acum o jumătate de secol. Pentru partea de Europă în care trăim, a fost aproape o jumătate de veac de totalitarism, de îndepărtare de la evoluţia istorică, de ocazii pierdute. Dar a fost totuşi o parte a vieţii noastre istorice care se cere cu luciditate analizată, pentru că, fără a lua seama şi la această experienţă, riscăm şi mai mult. Scrierea istoriei în libertate şi obiectivitate ştiinţifică este singurul aport pe care istoricii îl pot da prezentului şi viitorului. Dar refugiul în trecut nu este câtuşi de puţin sinonim cu apelul la lecţiile istoriei. Europa din mai 1995 ne oferă imaginea în care duşmanii de acum 50 de ani nu numai că au făcut pace, dar renunţând la agresiune şi revanşă au reuşit, cu toate încercările de forţe şi conflictul din ultimii 3 ani din fosta Iugoslavie, să evite un război la scară europeană. Ziua Victoriei de la 9 mai a însemnat pentru prima oară o zi a Europei în întregul continent, zi în care neuitând sacrificiile din cel de al doilea război mondial şi preţul victoriei, condamnând totalitarismul de orice fel ca şi xenofobia, rasismul, antisemitismul cărora le-au căzut victime zeci de milioane de fiinţe omeneşti şi angajându-se să le bareze ascensiunea, cele 52 de state europene sunt preocupate de construcţia şi unitatea noii Europe. Ceremoniile de la Londra, Paris, Moscova la care am avut onoarea să fiu de faţă, ca şi cele de la Paris şi Berlin, Varşovia şi Bruxelles şi din celelalte capitale europene, inclusiv Bucureştii (unde ne-am amintit din nou şi de cucerirea independenţei la 1877) au comemorat nu doar sfârşitul celui de al doilea război mondial pe vechiul continent. Ele au însemnat din partea conducătorilor marilor şi micilor puteri (inclusiv prin prezenţa la aniversarea din Piaţa Roşie a preşedintelui Statelor Unite ale Americii indisociabile de europeni prin jertfele din cele două războaie mondiale şi scutul protector oferit Europei occidentale în anii războiului rece) un angajament pentru viitorul paşnic al noii Europe unite. Fără acest apel la lecţiile istoriei nu vom putea înainta în siguranţă spre integrarea unei realităţi europene care înseamnă existenţa în acest moment a două state româneşti: România şi Republica Moldova (care în orice caz este altceva decât existenţa unei Republici Sovietice Socialiste Moldoveneşti). Nu vom putea înainta în integrarea euro-atlantică, alternativă fără de care nu se poate concepe un viitor viabil românesc. Nu vom putea înainta în furtunile mileniului trei, mult, dacă nu total, diferite de cele prin care poporul român a trecut plătind, suferind şi biruind în cele două milenii de existenţă. Aceasta poate fi acum singura noastră reacţie la istorie.

22 iunie 1941 — războiul germano-sovietic

O ALTĂ IPOTEZĂ

DUMITRU HÎNCU

WERNER MASER

DER WORTBRUCH

HITLER, STALIN
und der Zweite Weltkrieg

● Pentru prima oară confidențele lui Molotov ● Când este înlocuit Litvinov, Hitler ciulește urechile ● Ministrul bulgar la Berlin furnizează informații confidențiale ● Von Schulenburg și Molotov = consens desăvârșit ● Ribbentrop — grăbit să ia avionul spre Moscova ● Hitler: „Dacă aș fi știut, n-aș fi început acest război" ● Generalii sovietici — naivi sau incompetenți? ● La capătul marii minciuni: două destine

La jumătate de secol de la sfârșitul războiului germano-sovietic și al celui de al doilea război mondial în Europa și la 54 ani de la atacarea U.R.S.S. de către cel de al treilea Reich, prin încălcarea pactului bilateral de neagresiune, după publicarea — în mai toate limbile pământului — a unei întregi biblioteci de memorii, documente, studii și articole asupra genezei și desfășurării ostilităților pe frontul de răsărit, foarte recent istoricul german Werner Maser a avansat o altă ipoteză asupra prolegomenelor catastrofalei conflagrații. Ea a fost formulată în lucrarea Der Wortbruch. Hitler, Stalin und der Zweite Weltkrieg **(Călcarea cuvântului. Hitler, Stalin și al doilea război mondial),**

Cei doi dictatori, înconjurați de generalii lor

München, Olzog Verlag, 1994, 463 p.

Maser este, de altfel, de mulți ani un asiduu cercetător și analist al perioadei naziste. Profesor de istorie și drept internațional la München, Helsinki și Tokio, iar între 1991 și 1993 la Universitatea Martin Luther din Halle-Wittenberg, el și-a câștigat o meritată notorietate prin cărțile sale despre Hitler, regimul național-socialist, dar și despre Republica de la Weimar, Friedrich Ebert, Hindenburg și Helmut Kohl, apărute în zeci de ediții, traduse în mai multe țări, iar unele dintre ele — ca biografia lui Hitler și Nürnberg, tribunalul învingătorilor **— au stat și la baza scenariilor unor filme documentare.**

Ultima-i carte are meritul că se întemeiază, deopotrivă, pe izvoare germane și sovietice (care, până în 1990, au fost se știe, inaccesibile cercetătorilor). Investigarea lor i-a sugerat o altă viziune asupra răstimpului imediat premergător declanșării atacului german împotriva U.R.S.S. (Magazin istoric, **nr. 5/1992). O viziune ce va putea fi confirmată sau infirmată de alte cercetări, dar care merită oricum cunoscută, chiar dacă, fatalmente, în trăsături foarte largi.**

Așadar, mai întâi, cum apreciază domnul Werner Maser că s-a ajuns la pactul Ribbentrop-Molotov.

Antecedentele pactului din august 1939

Ameliorarea relațiilor germano-sovietice survenită în vara 1939 și consacrată prin semnarea unui angajament contractual a fost, incontestabil, avantajoasă atât pentru cel de-al treilea Reich, cât și pentru U.R.S.S. deși din rațiuni total diferite. De aceea, ea a și cunoscut un curs sinuos, determinat — după opinia lui Maser — de doi factori majori: împrejurarea că Hitler luase în considerare încă din aprilie 1939 eventualitatea unui atac împotriva Poloniei, iar Stalin se mai gândea încă și în august același an la o alianță cu Franța și Anglia împotriva Germaniei. Pe de altă parte, apropierea dintre cei doi dictatori a fost facilitată de eșecul lor de a ajunge la înțelegeri cu puteri pe care, într-un fel sau altul, ar fi dorit să le aibă de partea lor într-un război pe care amândoi îl socoteau inevitabil: Anglia, în cazul Germaniei, Franța și Anglia, în acela al U.R.S.S.

În aceste circumstanțe — dovedește Werner Maser — eșaloanele secunde ale diplomațiilor germană și sovietică n-au rămas inactive. La 17 aprilie 1939 ambasadorul sovietic la Berlin, Merejkov, a cerut să fie primit de subsecretarul de stat Ernst von Weizsäcker și i-a declarat că deosebirile de ideologie nu trebuie să influențeze relația germano-rusă, așa cum nu se întâmplă nici cu cea ruso-italiană (*Magazin istoric*, nr. 10/1990). „Nu există nici un motiv pentru ca Rusia să nu trăiască cu noi pe picior normal", a notat apoi Weizsäcker, citându-l pe Merejkov. Era evident că o asemenea inițiativă nu putea veni din propria dorință a ambasadorului, dar Hitler, muncit de fobiile, de ideile lui fixe nu era încă dispus să ia în serios un astfel de semnal. Abia înlocuirea, la 3 mai 1939, a ministrului sovietic de externe Litvinov, partizan al unei apropieri a țării sale de Occident și pe deasupra și evreu, l-a făcut să ciulească urechile, cu atât mai mult, cu cât și inițiativele sovietice în direcția Germaniei se înmulțeau. La 15 iunie 1939, de astă dată subsecretarul de stat la externe Ernst Woermann a putut raporta superiorilor săi că primise vizita ministrului plenipotențiar bulgar la Berlin, care-i adusese la cunoștință „confidențial" că, înainte cu o zi, însărcinatul cu afaceri sovietic Astahov — cu care nu era, de altfel, în termeni buni — ceruse să-l vadă și rămăsese la dânsul vreme de două ore. În cursul lungii întrevederi, Astahov îi „mărturisise" că U.R.S.S. oscila între trei posibilități: încheierea unui pact cu Anglia și Franța, continuarea tărăgănării negocierilor, și, o înțelegere cu Germania. Preferințele sovietice se îndreptau spre ultima eventualitate, care nu trebuia să fie obstrucționată de deosebirile de ideologie. Singurul obstacol era teama de un atac german, fie prin țările baltice, fie prin România. Dacă Germania ar declara, însă, că nu voia să atace Uniunea Sovietică sau că ar dori să încheie cu ea un pact de neagresiune, U.R.S.S. ar renunța la un tratat cu Anglia și Franța. Însă Uniunea Sovietică nu cunoaște intențiile Germaniei.

Talonat de Ribbentrop să muște numaidecât din momeală, lui Hitler îi venea, totuși greu să se dezbare de propriile-i fantasme și clișee, care deveniseră o a doua natură și unica-i rațiune de a fi. Așa se face că la 9 iunie 1939, cu ocazia sărbătoririi victoriei lui Franco în războiul civil spaniol, el încă i-a mai trimis proaspătului dictator o telegramă de felicitare în care și-a exprimat convingerea că „lupta comună împotriva bolșevismului" va crea „o unitate indisolubilă" între cele două națiuni. Căci, pur și simplu, „n-a putut altfel", cum avea s-o mărturisească, în toamna lui 1943, într-o discuție cu Ribbentrop. Stalin, dimpotrivă, era cu totul altfel construit. Dacă interesele i-o dictau, el își putea schimba foarte ușor cazaca, iar, la rigoare, îi era suficientă chiar și o singură zi pentru o întoarcere cu 180 grade a întregii politici anterioare, cum avea să se vadă doar puțin mai târziu.

Oricum, în acest hățiș de apropouri, de tatonări și de rețineri, în zorii zilei de 15 august 1939 ambasadorul german la Moscova, contele

Werner von der Schulenburg, a primit din partea ministrului său de externe misiunea de a-l vizita pe Molotov și a-i comunica verbal că: antagonismul dintre „ideea națională", reprezentată de Germania național-socialistă, și „ideea revoluției mondiale", întrupată de U.R.S.S., fusese unicul motiv pentru care cele două țări se situaseră în anii anteriori pe poziții adverse, dar că evenimentele din ultima vreme dovediseră că deosebirea de concepții nu trebuia să excludă restabilirea bunei înțelegeri dintre ele; că între Germania și Uniunea Sovietică nu existau interese divergente; că decizii luate de comun acord la Berlin și Moscova ar putea fi de natură să înrâurească pentru multe generații relațiile dintre popoarele rus și german; că guvernele german și rus puteau constata din toate cele întâmplate că democrațiile occidentale erau „vrăjmașe ireductibile" atât ale Germaniei național-socialiste, cât și ale Rusiei Sovietice și că, în fine, înrăutățirea raporturilor germano-poloneze, provocată de „instigările la război engleze" reclama o neîntârziată limpezire a relațiilor germano-ruse.

Și tot în aceeași zi, după convorbirea cu Molotov, contele von Schulenburg a informat Berlinul că, spre deosebire de întrevederile anterioare, când cel dintâi revenise mereu la primejdia pe care o reprezintă pentru „pace" Pactul anticomintern și la sprijinul dat de germani agresiunii japoneze, de astă dată el se arătase mai cu seamă interesat de ideea unui pact de neagresiune între cele două țări. Încurajat de acest răspuns, Ribbentrop s-a declarat gata să ia imediat avionul spre Moscova și să discute problema la fața locului. Dar silit să țină seama că, nu departe de încăperea unde se întâlnise cu Schulenburg, așteptau pentru alte convorbiri misiunile militare franceză și engleză, Molotov a temperat oarecum nerăbdarea colegului său german — pe care, în treacăt, l-a caracterizat ca pe „un remarcabil om politic și bărbat de stat" — sub cuvânt că o astfel de întâlnire reclama, în prealabil, „serioase pregătiri". Ribbentrop era, însă, tot mai impacientat. Încât, la 18 august, i-a pus din nou în vedere lui von Schulenburg să-i aranjeze o „întâlnire imediată" cu Molotov, obținându-i acordul pentru o vizită în care ar veni „cu o împuternicire generală din partea Führerului", întrucât „relațiile germano-poloneze se înrăutățeau cu fiecare zi ce trecea" și că „în orice zi erau de temut incidente ce ar putea promova un conflict deschis". La Moscova mai continuau, totuși, tratativele cu englezii și francezii și răspunsul sovietic a fost iar dilatoriu. La 19 august, însă, după ce Stalin a hotărât să pună capăt negocierilor în vederea încheierii unui acord militar cu Franța și Anglia, Ribbentrop a aflat, în fine, ușurat că va putea veni la Moscova pe data de 26 sau 27 august, respectiv la o săptămână după încheierea acordului economic germano-sovietic tocmai perfectat.

O zi mai târziu a intervenit pentru prima oară în acest încurcat joc diplomatic însuși Hitler, cu o telegramă adresată dictatorului sovietic, prin care își exprima acordul deplin și entuziast pentru încheierea unui pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică care „are pentru mine semnificația unei reașezări pe termen lung a politicii germane. Germania revine astfel la o linie politică care, în tre-

Strategii celui de al III-lea Reich au înțeles de la început importanța tancurilor în război

cut, timp de secole, s-a dovedit benefică pentru ambele state. Ca atare, guvernul Reichului este decis să tragă toate consecințele ce decurg dintr-o reorientare atât de categorică"[1].

Ce a urmat se știe. Stalin a răspuns tot printr-o telegramă, din 21 august 1939, iar numai două zile mai târziu a fost semnat pactul de neagresiune dintre cele două țări, însoțit de un protocol ce nu mai e secret acum pentru nimeni și de care — demonstrează Maser — și ministerele de externe francez și englez au aflat în chiar ziua încheierii lui — poate chiar prin grija serviciilor secrete sovietice — ca, de altminteri, și președintele Roosevelt, cum o atestă telegrama ambasadorului american la Moscova, reprodusă în facsimil de autor.

Parteneri... pe cont propriu

Odată încheiate aranjamentele dintre ei, cei doi dictatori au considerat că aveau mână liberă spre a-și menaja propriile interese. Și astfel, la mai puțin de o lună de la semnarea celor două documente, în fața înaintării germane în Polonia, rapide și mai ușoare decât o scontase Marele Stat Major sovietic, Stalin a dispus, scurt, ocuparea jumătății răsăritene a acesteia, oprind avansul german spre răsărit. După care, în octombrie, a urmat nota ultimativă sovietică adresată țărilor baltice prin care acestea au fost obligate să cedeze armatei roșii baze terestre, aeriene și navale, iar apoi, la jumătatea lui iunie 1940, trupele sovietice au ocupat în întregime Estonia, Letonia și Lituania — spre a controla mai bine țărmul estic al Mării Baltice —, deși protocolul secret prevăzuse că linia de demarcație dintre sferele de influență germană și sovietică în această zonă trebuia să respecte granița nordică a Lituaniei.

În fine, la 26 iunie s-a produs, cum prea bine știm, ultimatumul sovietic adresat României cu consecințele lui: ocuparea Basarabiei, a nordului Bucovinei și a ținutului Herței. Werner Maser afirmă că acest lucru s-a produs fără o prealabilă consultare cu Berlinul, dar protocolul secret prevăzuse neechivoc „interesul sovietic față de Basarabia" și „totalul dezinteres al Germaniei" față de această regiune. În schimb, este exact că el nu specificase nimic în privința nordului Bucovinei, a cărei ocupare i-a luat, într-adevăr, prin surprindere pe germani, dar n-a provocat, totuși, nici o reacție a acestora[2]. În fine, în urma „războiului de iarnă" împotriva Finlandei, sovieticii și-au mai asigurat încă o ieșire la Marea Baltică, pe care tindeau tot mai mult să o considere o „mare interioară", acțiune față de care, spre disperarea finlandezilor, Hitler a rămas aparent „neutru".

La rândul lui, dictatorul nazist — știind că putea conta pe neintervenția Rusiei — după ce a invadat Polonia și-a întins dominația asupra Danemarcei, Norvegiei, Belgiei, Luxemburgului, a zdrobit și îngenunchiat Franța și a început să pregătească debarcarea în Anglia, cu toate că o vreme s-a mai legănat cu gândul că ar putea totuși ajunge la o înțelegere. În același timp, a început să schițeze și o mișcare tot mai pronunțată către sud-estul Europei, urmărind un cumul de obiective (printre altele, prin trimiterea în România a unei misiuni militare, conduse de generalul Erik Hansen și ulterior a unor detașamente de instructori cu misiunea de a contribui la organizarea a trei divizii românești dotate și pregătite pentru războiul modern) ceea ce a indispus serios Moscova. Toate acestea — și multe altele — au condus, treptat, la o tensionare, mai întâi mocnită, a relațiilor dintre Germania și U.R.S.S., vădită și în instrucțiunea din 3 septembrie 1940 a lui Ribbentrop către von Schulenburg prin care cerea să-i arate lui Molotov că „în mai multe rânduri Uniunea Sovietică a ignorat statutul bunei vecinătăți... cu Germania" și a întreprins acțiuni pe care aceasta „pur și simplu nu le putea accepta". În Lituania — a ținut, de pildă, să sublinieze Ribbentrop — mai subzista pentru U.R.S.S. obligația de a ceda Germaniei o zonă din sud-vestul țării. În loc să procedeze însă astfel, Uniunea Sovietică ocupase un ținut care aparținea, de fapt, Germaniei. De asemenea, în legătură cu ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei, Germania fusese informată cu foarte puțin timp înainte. După care, la 13 octombrie, la injoncțiunea lui Hitler, Ribbentrop i-a scris personal lui Molotov, rugându-l să vină la Berlin pentru convorbiri cu Führerul, în cursul cărora „misiunea istorică" a celor patru puteri: Uniunea Sovietică, Italia, Japonia și Germania putea fi „precizată... pe termen lung". Mai mult, ministrul de externe german a mai propus „prea onoratului domn Stalin" și ca, după vizita lui Molotov la Berlin, să revină el la Moscova împreună cu reprezentanți ai Japoniei și Italiei, pentru a discuta acolo „bazele unei politici" ce putea fi tuturora „de o reală utilitate practică".

Sovieticii au acceptat ideea vizitei lui Molotov la Berlin, dar din alte rațiuni decât cele invocate de ministrul de externe german. Oricum, în

---

[1] Vezi pe larg toate documentele tratatului germano-sovietic, inclusiv protocolul adițional secret, în articolul regretatului prof. univ. dr. Mircea Mușat (*Magazin istoric*, nr. 12/1989), care le-a publicat atunci pentru prima oară în istoriografia română.

[2] Din Arhiva Ministerului de externe român semnalăm doar comunicarea telefonică din 27 iunie 1940, ora 17, a diplomatului român Romalo, cu următorul cuprins: „Răspuns la telegrama cifrată nr. 38918. Secretarul de Stat Weizsäcker mi-a confirmat instrucțiunile date ministrului Fabricius și comunicate la amiază Guvernului în sensul că Guvernul Reichului sfătuiește Guvernul României să accepte condițiunile notei ultimative sovietice". Poziția celui de-al treilea Reich a fost deseori citată în istoriografia română a ultimelor două decenii.

momentul când ea s-a produs amândouă părțile au crezut că era bine să-i confere un relief ieșit din comun, în dorința de a o face receptată astfel în toată lumea ca un eveniment de prim ordin. Și, de fapt, întâlnirea din capitala Germaniei a și fost unul din momentele cheie de la începutul celui de al doilea război mondial, numai că nu din motivele sperate inițial de interlocutori, ceea ce a și determinat istoriografia sovietică postbelică să încerce a-i distorsiona cu tot dinadinsul atât desfășurarea, cât și semnificația-i reală. Căci Molotov nu s-a dus la Berlin cu gândul de a consolida cu orice preț raporturile sovieto-germane, ci de a impune propria-i idee asupra acestora, așa cum și Ribbentrop și Hitler au crezut că vor putea rezerva Moscovei doar rolul dorit de ei. (Nu este, poate, lipsit de interes dacă mai adăugăm că, după terminarea războiului, sovieticii au căutat foarte insistent stenogramele convorbirilor dintre Molotov, Hitler și Ribbentrop, le-au găsit și le-au transportat în mare secret la Moscova, unde au rămas inaccesibile până foarte recent.)

Dar să vedem cum au decurs aceste convorbiri. Derularea lor amintește perfect de ceea ce francezii numesc:

Dialog între surzi

În stenograma primei întrevederi dintre Molotov și Hitler — care încă mai dorea să zdrobească cu prioritate Anglia și, ca atare, să evite posibile riscuri în răsărit — se poate dar citi: „Führerul a revenit la problema străduințelor germano-ruse. El înțelege foarte bine dorința Rusiei de a avea porturi libere de ghețuri și o ieșire absolut sigură la mări deschise. Grație actualelor sale provincii răsăritene, Germania și-a lărgit foarte mult spațiul său vital. Cel puțin jumătate din acest spațiu este doar un rezervor (de materii prime — *n.n.*)

Molotov în fața Cancelariei Reichului, în vizita din noiembrie 1940 la Berlin

pentru industrie. Poate că nici Rusia, nici Germania n-au dobândit ce au dorit... În cursul convorbirii, Führerul l-a întrebat pe Molotov cum vedea Rusia asigurarea intereselor sale la Marea Neagră și la Strâmtori. Germania va fi oricând gata să contribuie la îmbunătățirea regimului Strâmtorilor pentru Rusia".

Prolix cum era, Hitler și-a prelungit mult expunerea — asupra căreia nu avem cum să insistăm aici. Iar în încheiere a mai ținut s-o și rezume, subliniind, o dată mai mult, că toate cele spuse constituiau doar o primă cristalizare a ideii unei conlucrări cuprinzătoare atât în vestul Europei — care privea mai ales Germania — cât și în răsărit, unde principalele interesate erau Rusia și Japonia. America nu avea ce căuta aici în Europa, nici în Africa sau Asia.

Molotov s-a arătat, în genere, de acord cu modul de a vedea al lui Hitler, adăugând că nu excludea chiar posibilitatea unei aderări sovietice la Pactul tripartit (dintre Germania, Italia și Japonia), dar numai cu condiția ca U.R.S.S. să participe ca „partener" și nu ca „obiect", ceea ce presupunea o mai bună definire a textului.

A doua zi, 13 noiembrie, ministrul sovietic s-a dovedit, însă, mai direct, mai intransigent, mai greu de înduplecat, atât față de Hitler, cât și față de Ribbentrop. I-a amintit lui Hitler că: pactul sovieto-german n-a rămas fără influență asupra marilor victorii germane; că acordul din 1939 s-a referit doar „la o anumită

etapă" și a cerut ca în „împrejurările actuale" Germania să dea dovadă de înțelegere pentru interesul rusesc față de sudul Bucovinei și s-o confirme cât mai neîntârziat. Iar lui Ribbentrop i-a declarat că Uniunea Sovietică nu dorea „înțelegeri pe hârtie", ci „garanții reale". Problema Strâmtorilor, a Turciei, Bulgariei, României, Ungariei și Poloniei — în legătură cu care exista de altminteri un „protocol" între Uniunea Sovietică și Germania — trebuia soluționată prin înțelegeri obligatorii pentru ambele părți, tot așa ca și dorințele și cererile sovietice privitoare la Kattegat, strâmtoarea dintre Iutlanda și insulele daneze, la Sund și Marele Belt.

Capitolul consacrat de Maser vizitei lui Molotov la Berlin ar merita, fără îndoială, o evocare mai circumstanțiată, dat fiind că demonstrează foarte convingător de ce la sfârșitul vizitei amândouă părțile au ajuns la concluzia că pozițiile lor erau ireconciliabile și că nu mai puteau aștepta nimic bun una de la alta. Molotov s-a convins că Hitler voia să vadă în U.R.S.S. îndeosebi o putere asiatică, iar dictatorul german că Stalin nu înțelegea să-i lase o totală libertate de manevră în Europa. De aici și atitudinea ireductibilă, intransigentă, „nediplomatică" a ministrului sovietic, altminteri politician versat, cu experiență și, la nevoie, știind să se plieze împrejurărilor. După opinia lui Werner Maser, ea a fost, însă, expresia unei strategii bine cântărite, întemeiată pe convingerea invincibilității armatei sovietice și pe aceea a posibilității de a specula o situație ce părea că avantajează U.R.S.S.

Încât, în loc să medieze o mai bună comprehensiune între Germania și U.R.S.S., convorbirile de la Berlin au dus, dimpotrivă, la o decisivă tensionare a lor. Iar consecințele acesteia s-au făcut numaidecât vizibile. La 22 noiembrie 1940, ca răspuns la propunerea lui Hitler de a adera la Pactul tripartit, Moscova și-a făcut cunoscute următoarele condiții pentru a întreprinde acest pas: retragerea trupelor germane din Finlanda; încheierea unui pact de asistență mutuală între U.R.S.S. și Bulgaria, ca bază pentru crearea unor puncte de sprijin pentru forțele armate și marina sovietică în zona Bosforului și a Dardanelelor; recunoașterea „aspirațiilor" sovietice privitoare la regiunea de la sud de Batumi și Baku, în „direcția golfului Persic"; încheierea unor protocoale secrete între Germania, Finlanda și U.R.S.S. și între U.R.S.S. și Japonia, prin care cea din urmă să renunțe la concesiunile petrolifere și carbonifere din nordul peninsulei Sahalin; în fine, recunoașterea de către Germania a integrării Bulgariei în „zona de securitate a U.R.S.S.".

Șocat de dimensiunea acestor cereri, Hitler nu le-a mai dat nici un răspuns. Cu atât mai mult, cu cât în chiar ziua plecării lui Molotov din Berlin, el ordonase începerea pregătirilor pentru „răfuiala cu Rusia" (cum avea să i-o amintească lui Bormann la 15 februarie 1945), iar la 20 noiembrie 1940 obținuse aderarea la Pactul tripartit a Ungariei, la 23 noiembrie aceea a României și la 24 noiembrie a Slovaciei. După care, la 29 noiembrie a ordonat organizarea — sub conducerea generalului Friedrich Paulus — unei prime aplicații de Stat Major în vederea războiului din răsărit.

La rândul ei, nici U.R.S.S. n-a rămas cu brațele încrucișate. „Hitler și Stalin plănuiau sincron — observă Maser. Statele lor majore nu trebuiau să ghicească prea mult cine va fi viitorul inamic deși partea germană ar fi avut mai multe alegeri de făcut". Mai mult, strategii sovietici nu mizau — argumentează convingător Maser — pe un război de apărare. Încă din 1939, U.R.S.S. poseda de 200 ori mai mulți parașutiști decât toate celelalte țări luate laolaltă. Trupele de grăniceri ale N.K.V.D.-ului erau intens pregătite pentru trecerea fluviilor sau unor cursuri de apă mai mici. Nici una din cele 65 de divizii blindate nu era antrenată pentru aruncarea în aer a podurilor în caz de retragere, dar fiecare din ele cuprindea batalioane de pontonieri pregătite spre a înlocui eventualele poduri distruse pe teritoriul inamic, sprijinind astfel înaintarea, iar efectivele lor erau mai mari decât trupele similare din toate celelalte armate reunite. În privința numărului de tancuri sovietice, Maser citează o semnificativă mărturisire făcută de Hitler faimosului general german de trupe blindate Guderian, care în cartea lui *Achtung, Panzer!* (Atenție, tancuri!), publicată în 1937, estimase că armata roșie poseda 10 000 de blindate: „Dacă aș fi știut că numărul de tancuri rusești amintit în cartea dv. era realmente adevărat, cred că n-aș fi început acest război". Făcând publică, după aproape cincizeci de ani, această afirmație, Guderian a comentat-o în acești termeni: „Iminența unei primejdii nu poate fi conjurată prin politica struțului, iar tocmai asta au făcut mereu Hitler și consilierii lui politici. Urmările acestei încăpățânate închideri a ochilor în fața asprei realități au fost pustiitoare și trebuie să le suportăm acum".

Surpriză... sau altceva?

Citind astăzi toate acestea, lectorul se poate, pe bună dreptate, întreba: cum se explică atunci că sovieticii au fost luați prin surprindere de atacul lui Hitler și au suferit pierderi atât de mari la începutul războiului? Cum se explică că germanii au putut distruge mii de tancuri și de avioane găsite la sol, aripă lângă aripă, pe aerodromuri aflate în imediata apropiere a granițelor, și n-au găsit în calea lor sisteme de apărare bine organizate și eșalonate în adâncime, iar trupele sovietice de acoperire au fost atât de târziu puse în stare de alarmă? Erau Stalin și ge-

neralii sovietici naivi sau incompetenți? Sunt multe alte nedumeriri care, la prima vedere, par cu atât mai justificate cu cât știm acum că Stalin și apropiații săi au fost avertizați, la diferite niveluri, de nu mai puțin de 84 de ori de iminența unei agresiuni germane[1].

Evident, nici Werner Maser nu putea lăsa neexplicat acest aparent mister. Și a făcut-o, ca în tot restul argumentării lui, rezemat pe documente incontestabile. În felul acesta, devine foarte limpede că așteptările, supozițiile și speranțele germane, exprimate într-un document al Marelui Stat Major al Wehrmachtului din 20 mai 1941 — reprodus integral în facsimil (pp. 333-338) — și situația reală constatată după patru săptămâni de la declanșarea războiului au fost consecința unei teribile erori de calcul. Iar presupunerea germană că U.R.S.S. avusese până atunci „ocazii mult mai favorabile de a porni un război preventiv" și, mai mult, că tocmai „în ultima vreme" se înregistraseră semnele unei anume „bunăvoințe politice și un cert efort de a ocoli posibilele puncte de fricțiuni", a fost doar consecința ignorării culiselor scenei politice sovietice, a ignorării intenției lui Stalin de a amâna începerea războiului până la data pe care el urma să o decidă. Sau, cum a scris Molotov către sfârșitul vieții (citat de Maser, p. 340): „A existat o mare dorință de a amâna războiul, fie și cu numai o jumătate de an... ori chiar numai cu câteva luni", pentru a perfecta în cele mai bune condiții propriile pregătiri. Iar acestea — în ciuda convingerii germane că situația căilor ferate ale U.R.S.S. nu va putea permite sovieticilor să concentreze mari mase de trupe „la o dată anume" și că aparatul militar sovietic n-ar avea o suficientă „capacitate de organizare" — s-au făcut, într-o măsură care, în profida uriașelor pierderi inițiale, au răsturnat calculele germane. Maser arată, bunăoară, cum numai la începutul lui iunie 1941 pe căile ferate sovietice a fost transportat spre vestul țării un milion de tone de combustibil, ceea ce dovedește, pe de o parte, capacitatea lor de transport, și pe de alta că nu se lua de fel în considerare eventualitatea unui război de apărare, în care caz aceste rezerve puteau ușor cădea pradă atacurilor aviației inamice.

Iar concluzia istoricului german este una singură: atât germanii, cât și sovieticii s-au pregătit îndelung și intensiv pentru un „război preventiv". Atacul nazist, ce lua în calcul apropierea iernii rusești, a precedat însă cu câteva săptămâni declanșarea celui sovietic care, dimpotrivă, miza pe utilizarea autostrăzilor germane. Pregătirile sovietice urmau să fie terminate la jumătatea lui iulie 1941. Ceea ce lămurește și de ce germanii au dat — cum am văzut — peste o armată sovietică aproape nepregătită pentru apărare și încă neîndestulător organizată pentru atac.

Faimoasa aserțiune a lui Nichita Hrușciov, din raportul „secret" la Congresul XX al PCUS, cum că Stalin s-a „încrezut orbește" în cuvântul lui Hitler și s-a lăsat înșelat de acesta, preluată apoi, sub diverse forme, și de istoriografia oficială, a fost doar o formulă propagandistică destinată să ascundă deruta sovietică la începutul războiului. Mai mult preț se poate pune de aceea — afirmă Maser — pe declarația tardivă a lui Molotov care, la capătul carierei și al vieții lui, a scris: „A fost Stalin atât de naiv? Nu. Stalin a înțeles acest lucru foarte bine și exact. L-a crezut Stalin pe Hitler? El nu credea nici tot ce spuneau toți oamenii săi! Și avea și motive. L-a înșelat Hitler pe Stalin? La capătul acestei minciuni, Hitler a fost, însă, silit să ia otravă, în timp ce Stalin s-a pomenit în fruntea unei jumătăți a emisferei". ■

Trupe sovietice pe străzile Chișinăului, după ultimatumul din 26-28 iunie 1940.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 1, 6/1991, 1/1995.

1941: JUKOV ÎNDEAMNĂ PE STALIN LA UN ATAC PREVENTIV

General-maior (r) IURI SOLNÎŞKOV

Exclusivitate pentru Agenţia RIA „Novosti" (Moscova)

Ideea că Stalin intenţiona să declanşeze un război preventiv împotriva Germaniei lui Hitler nu este nouă. Am prezentat-o şi noi în revistă, sub semnătura dr. Florin Constantiniu (nr. 5/1992), care îşi încheia demonstraţia — bazată, în principal, pe lucrarea ofiţerului G.R.U. Viktor Suvorov, Le brise-glase **— cu afirmaţia că Stalin nu a considerat necesar să se angajeze într-un asemenea tip de război.**

El a hotărât să aştepte pentru a lovi. Recent, istoriografia rusă a pus în circulaţie un plan de campanie, întocmit de mareşalul Jukov la 15 mai 1941 şi conţinând acest atac preventiv sovietic în Polonia şi Prusia Orientală. Era un răspuns la bombardamentul de informaţii primit de Kremlin pe canale diplomatice, în primele cinci luni ale acelui an, despre pregătirile celui de al 3-lea Reich pentru o agresiune în răsărit. Jukov a vrut să-l împingă la acţiune pe Stalin cu un ceas mai devreme. Personalitatea mareşalului fiind astăzi, la 50 de ani de la victoria marii coaliţii a Naţiunilor Unite, de mare actualitate în istoriografie, vom vedea că nici acum polemicile în jurul rolului acestui Bonaparte sovietic în marea conflagraţie încă nu s-au stins. Dimpotrivă.

În apropierea aniversării a 50 de ani de la victoria în marele război pentru apărarea patriei, guvernul Rusiei a hotărât să ridice la Moscova, pe colina „Poklonnaia", un monument al mareşalului Jukov. Desigur, comandantul îl merită.

În ultimii ani însă mareşalul Gheorghi Konstantinovici Jukov a fost supus unor critici în presă. Au făcut-o între alţii, doctorii în istorie Merţalov, în cartea lor. *Cine se mai îndoieşte astăzi că Stalin şi „mâna lui dreaptă înarmată" personifică nu Victoria, ci preţul ei incomensurabil?* Declar de la început că eu sunt unul dintre cei care se îndoiesc. Am citit odată într-o revistă aceste cuvinte: „Omul seamănă cu apa, iar timpul cu un recipient, a cărui formă omul trebuie să o ia". A fost „timpul lui Stalin" şi dacă Jukov nu s-ar fi dovedit atunci omul de care avea nevoie „conducătorul", el nu ar fi devenit şef al Statului Major General şi, mai târziu, locţiitor al comandantului suprem.

Desigur, am fi vrut să avem mai puţine pierderi. Sub acest aspect, am o nedumerire faţă de doctorii Merţalov: de ce s-au situat de partea adversarilor propunerii lui Jukov din 15 mai 1941, *când el i-a raportat lui Stalin necesitatea de a executa un atac preventiv asupra trupelor fasciste pregătite de invazie?* Pentru că, după avertismentele lui Churchill şi ale ambasadorului german Schulenburg, privind atacul iminent al Germaniei, nimeni nu ar fi considerat U.R.S.S. agresor. Mai mult, s-ar fi reuşit salvarea de la prizonieratul fascist a foarte multor oameni. Şi, probabil, nici n-ar fi trebuit să ne retragem atât de adânc în interiorul ţării.

Cei care au lucrat cu Jukov în timpul marelui război pentru apărarea patriei îl caracterizează drept un om categoric, autoritar, întotdeauna mergând direct, pe drumul cel mai scurt, la ţinta propusă. Ar fi putut Stalin să nu-şi apropie un om care îi semăna atât de mult?

După cum se ştie, Jukov avea o mare stăpânire de sine, nu lua hotărâri negândite. Şi, cu cât situaţia era mai complexă, cu atât acţiona mai concentrat. Unul dintre camarazii săi spunea că el chiar adora situaţiile complexe.

Iată cum îl caracteriza pe Jukov generalul Ştemenko: „Un om cu un mare talent de comandant de oşti, cutezător şi original în raţionamente, foarte ferm în punerea în aplicare a hotărârilor sale, un om care nu se bloca în faţa nici unei piedici, când era vorba despre realizarea scopurilor militare pe care şi le propusese".

Se pare că Harrison Salisbury[1] a avut dreptate când l-a socotit pe Jukov cel mai tenace comandant de oşti, cel pe care Stalin îl trimitea întotdeauna acolo unde trebuia făcută ordine. Iată cum descriu martori oculari sosirea lui Jukov la Leningrad: „În zilele acelea de septem-

[1] Reputat sovietolog american (născut în 1908), autor a numeroase volume în specialitate, între care: *Russia on the Way* (1946) *American în Russia* (1955), *The Soviet Union — The 50 Years* (1967); *The 900 Days. the Liege of Leningrad* (1969).

brie, Jukov era îngrozitor... Amenința cu împușcarea comandant după comandant. Muta oamenii în funcții la stânga și la dreapta. Și insista numai pe o singură idee: Trebuie să atacăm!... Asta era metoda lui Jukov". Generalul Fediuninski își amintea cuvintele unui soldat: „Noi aveam principiul următor: dacă te retragi tu, te împușc eu. Dacă mă retrag eu, mă împuști tu".

Cum se purta Jukov cu ostașii și comandanții? Desigur, cum dicta situația concretă. Iată o însemnare a scriitorului Lev Slavin din 1939, când Jukov a dat următoarea dispoziție înaintea ofensivei generale a japonezilor de la Halhîn-Hol: „Dacă sistemul de foc nu este distrus, să nu fie trimiși oameni. Să fie cruțați oamenii!"

Într-un număr recent din *Voenno-istoriceski jurnal*, în articolele lui N.G. Kuznețov, sunt citate spusele comisarului poporului pentru apărare dinainte de război, mareșalul Timoșenko, conform cărora Jukov nu a fost un șef potrivit al Statului Major general. Să admitem că așa au stat lucrurile. Totuși, dacă cineva s-ar fi apucat să schimbe locurile lui Napoleon și șefului său de stat major, mareșalul Berthier[1], ar mai fi putut oare francezii să sărbătorească atâtea victorii?

Mie mi se pare că N.G. Kuznețov, deși n-a reușit să întrețină relații bune cu Jukov, a emis o apreciere obiectivă în ce-l privește: „A fost un om cu o voință puternică, iar această voință (mascând grosolănia) s-a dovedit utilă în timpul războiului. Era temut, ascultat, reușea să execute operații de succes și, evident, avea talent de comandant de oști; a făcut mult în calitate de locțiitor al comandantului suprem".

Iată și părerea lui Jukov despre caracterul surprinzător al agresiunii armatei germane. El gândea așa: caracterul neașteptat al trecerii granței de către germani nu a hotărât nimic în sine. Principalul pericol nu a constat în faptul că nemții au trecut granița: pentru noi a fost neașteptată forța de izbire a armatei germane; pentru noi a fost o surpriză superioritatea lor în forțe, de șase, de opt ori mai mare pe direcțiile principale; pentru noi s-au dovedit o surpriză și amploarea concentrării trupelor lor, și intensitatea loviturilor. Asta a și determinat în principal pierderile noastre din prima perioadă a războiului".

Vorbind despre anii premergători războiului, despre insuccesele Uniunii Sovietice la începutul războiului, nu se poate explica totul prin greșelile personale ale lui Stalin sau Jukov.

Deși ele au existat. Au fost desigur greșeli. Dar trebuie să amintim câteva date obiective. Trebuie să reflectăm și să luăm în calcul ce reprezentau atunci armata sovietică și ce reprezenta Germania și armata ei. Cât de înalte erau potențialul ei militar, nivelul industriei, nivelul culturii industriale, nivelul pregătirii gernerale de război.

Și acum problema care îi frământă pe mulți istorici: de ce trupele sovietice, chiar și în cazul unor operații încheiate fericit, au înregistrat pierderi mari, mai mari decât ale inamicului? Desigur că motive sunt multe. Dar poate că principalul a fost graba comandantului suprem. Tare ar fi vrut să i se raporteze cât mai repede că inamicul a fost înfrânt.

Mărturisesc că m-a amărât foarte mult știrea că Jukov, folosindu-și poziția, și-a însușit diferite avuții drept trofee de război. Ar fi luat tablouri, covoare, lustre din vilele și castelele părăsite de proprietarii lor. Evident, așa ceva nu se poate compara cu transportarea în Germania fascistă a straturilor fertile de pământ, scos din teritoriile cucerite. Dar goblenurile germane nepredate tezaurului? Desigur că după război mulți au avut trofee: un acordeon, un ceas, o rochie, dar Jukov...

...În 1955, când Jukov a fost numit ministru al apărării, nu ne-am bucurat. Știam că nu manifestase o capacitate specială pentru un asemenea post. ■

Mareșalul Jukov, cu soția, de profesie medic, și fiica lor, Maria, în octombrie 1962

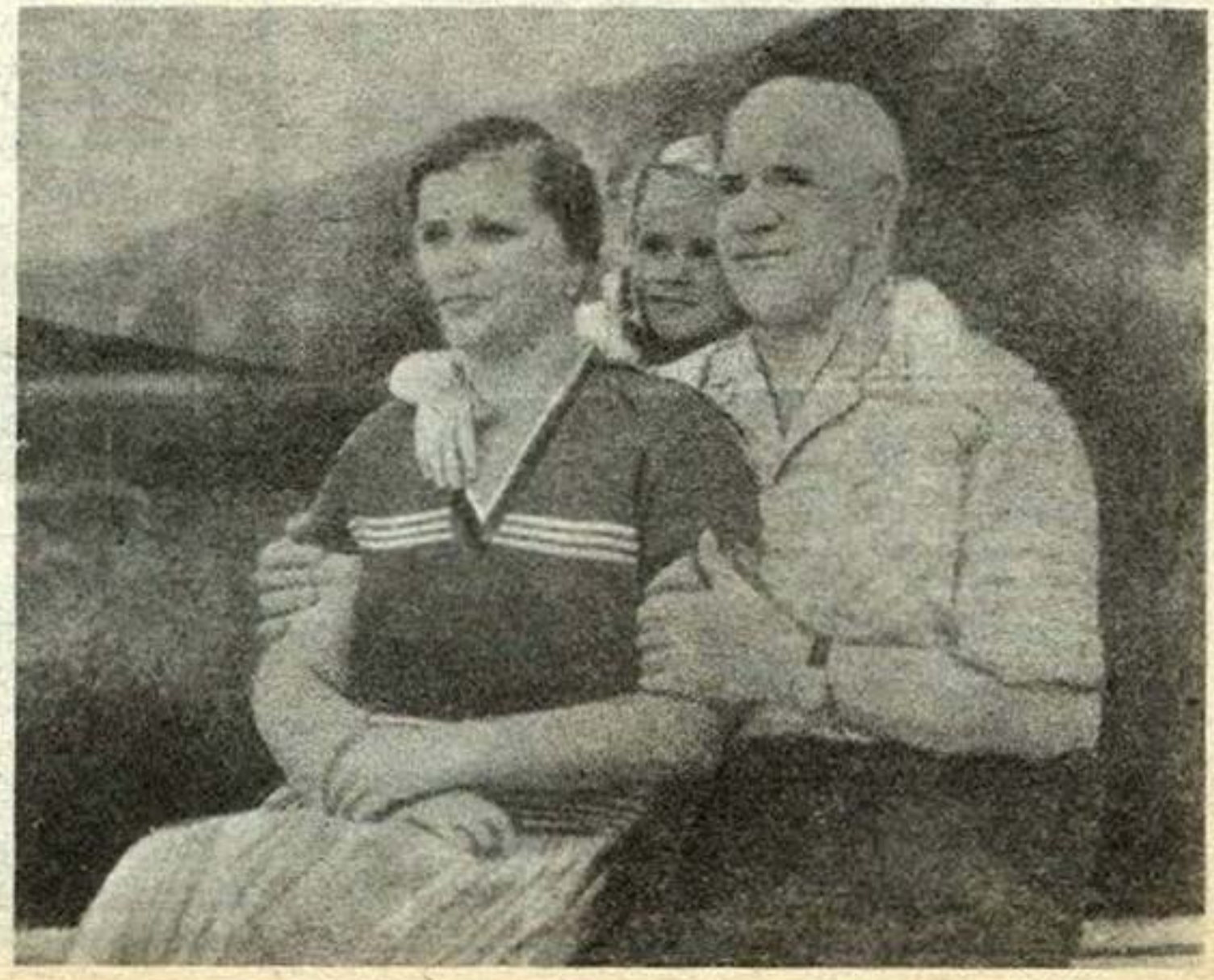

[1] Pe mareșalul Louis Berthier (1753-1815), Napoleon l-a apreciat îndeosebi ca un executant docil și punctual și mai puțin pentru înzestrarea lui naturală de om al armelor. În 1814, de altfel, Berthier s-a grăbit să-și trădeze șeful, atașându-se Bourbonilor. A murit căzând dintr-un balcon, poate sinucigându-se, poate împins de oameni mascați, necunoscuți *(n. red.)*.

DIN MOSCOVA,

GRIGORE GAFENCU RAPORTEAZĂ

„23.III.1941

1) Indiferent de unele impresii care pot sau nu să fie juste, raportul este f. interesant.

2) Este singurul diplomat care întocmește rapoarte studiate, bine prezentate și interesante. Este ceea ce aș dori să facă toți diplomații noștri: a) miniștrii; b) atașații de presă; c) atașații comerciali.

Numai astfel ar servi țara și ar fi la înălțimea încrederii ce li s-a încredințat".

Cititorul va fi poate surprins să afle că acest text nu este nimic altceva decât rezoluția pusă de generalul Ion Antonescu — la acea dată conducător al statului, președinte al Consiliului de Miniștri și ad-interim la Departamentul afacerilor străine — pe un raport expediat la 12 martie 1941 din Moscova de către Grigore Gafencu. Dar și mai surprins este cercetătorul care analizează cu atenție întreaga activitate desfășurată de ministrul Gafencu pe toată durata șederii sale în capitala sovietică. El știe că omul politic Grigore Gafencu — departe de a fi un simpatizant al liniei politice externe preconizate de generalul Antonescu — fusese și a rămas un adept al alianțelor țării cu marile democrații occidentale și un adversar al expansiunii hitleriste. La fel de ferm a condamnat tendințele cotropitoare ale Rusiei Sovietice, pe care a considerat-o unul din principalii factori de instabilitate pe continentul european. În mod paradoxal, a acceptat să ia în primire postul de la Moscova exact în momentul în care elementul dominant în viața politică și diplomatică continentală îl reprezenta colaborarea germano-sovietică, așa cum fusese ea stabilită prin prevederile secrete ale pactului Ribbentrop-Molotov, cu

AVANPREMIERA EDITORIALA

consecințe atât de dramatice pentru România (Magazin istoric, **nr. 12/1989, 6/1990).**

Din august 1940, când și-a luat în primire postul, și până în ianuarie 1941, țara trăise drama dezmembrării teritoriale, schimbarea de regim politic, intrarea trupelor germane (12 octombrie), adeziunea la Pactul tripartit (23 noiembrie) și semnarea noului acord economic cu Germania (4 decembrie), ce venea să amplifice tratatul din 23 martie 1939, tot atâtea evenimente care au jalonat procesul rapid de transformare a României într-un satelit al celui de-al III-lea Reich. Putea România să evite un astfel de traseu dramatic? Era cel de-al III-lea Reich singurul vinovat de această dramă? În ce măsură brutalitatea imperialismului sovietic ușurase ascensiunea hitleristă în centrul și sud-estul continentului european? Iată întrebări pe care le-au pus și le pun încă istoricii și politologii acestei perioade. În efortul lor de a găsi răspunsurile cele mai potrivite, de multe ori fac apel la cele două lucrări publicate de Grigore Gafencu în 1944 și 1946 (Preliminaire de la guerre a l'Est **și** Derniers jour de l'Europe). **Ele sunt primele analize europene ale izbucnirii marii conflagrații și, după atâția ani, rămân titluri fundamentale în bibliografia perioadei respective. Pentru că reprezintă nu doar rezultatul unei analize lucide și nuanțate, ci și experiența unui contemporan profund implicat și veșnic preocupat să înțeleagă sensurile și substraturile evenimentelor pe care le-a trăit.**

„V-au aruncat în brațele nemților"

Multe din ideile cuprinse în aceste lucrări se regăsesc în rapoartele diplomatice adunate în volumul pregătit pentru tipar de către *I. Calafeteanu, I. Dinu* și *N. Nicolescu*, pe care îl vom răsfoi în continuare. Altele sunt cuprinse în jurnalul său. Și pentru că veni vorba de jurnal, să desprindem o scurtă consemnare din 21 august 1940, redactată în urma vizitei de curtoazie pe care i-o făcuse colegului său iugoslav. Gafencu nota: „*Domnul Gavrilovici, colegul meu iugoslav, nu-și ascunde dezamăgirea fiindcă în uriașa Rusie nu a găsit decât foarte puțini «slavi adevărați». Idealismul pan-slav e mort. Iar primejdia bolșevică e aceeași pentru toți. Gavrilovici îmi mărturisește că reprezintă aci un guvern germanofil, cu toate că personal iubește Franța (și cum o iubește!) și Anglia — «ca și d-ta!» și adaugă: «Sunt o mână întinsă spre Rusia, un om independent și de bună voință: doresc să ascult o vorbă bună. Nimeni însă nu-mi spune o asemenea vorbă. Misiunea mea e zadarnică. Mă tem ca să nu fie la fel și cu d-ta. Ți-am urmărit activitatea. Știu că aștepți un semn de aicea. În loc de un semn de prietenie, au luat Basarabia. V-au aruncat în brațele nemților. Ne aruncă și pe noi. Și nu mai știm cât vom avea de pătimit de pe urma acestei îmbrățișări».*

Gavrilovici se teme de nemți — «vor să fie stăpâni până la Salonic». Se teme de italieni, cari caută gâlceavă grecilor: «O pătrundere mai adâncă a italienilor în Balcani poate dezlănțui și pe ruși». Și plânge soarta Franței, singura țară pe care sârbii o poartă în suflet".

Câtă dreptate avea diplomatul sârb vom constata imediat, vrem doar să observăm că existau atâtea similitudini, încât foarte bine acest pasaj putea fi consemnat în jurnalul sârbului, iar colegul său român să fie cel care privește prezentul și viitorul cu atâta deznădejde.

Spuneam în numărul trecut că, departe de a fi un simpatizant și un adept al politicii de colaborare cu cel de-al III-lea Reich, departe de a idealiza relațiile cu Uniunea Sovietică, pe timpul șederii sale la Moscova, Gafencu s-a străduit să-și păstreze verticalitatea și demnitatea, ca persoană și mai ales ca reprezentant al țării sale, modelându-și poziția și atitudinile exclusiv în funcție de interesele perene ale României, interese *gândite* și *afirmate* pe cât i-a fost posibil fără a se lăsa influențat de conjuncturi politice. Dar mai bine să exemplificăm cu câteva pasaje din rapoartele sale: „*Interesul cu care Uniunea Sovietică urmărește evenimentele din Balcani* — scria el într-un raport din 10 februarie 1941 — *se răsfrânge firește și asupra felului cum privește desfășurarea relațiilor româno-sovietice. Deși guvernul sovietic își dă seama că în situația internațională a României au intervenit anumite elemente hotărâtoare care nu pot fi modificate printr-un joc diplomatic, totuși ele* [Sovietele] *par mai doritoare ca în trecut să păstreze unele contacte directe cu reprezentanții diplomatici români. Nu e desigur o simplă întâmplare dacă directorul politic al Secțiunei sud-orientale* [din cadrul Comisariatului pentru afacerile ex-

Generalul Ion Antonescu la cea de-a doua vizită în Germania (p. 12) *când trupele celui de-al III-lea Reich preluaseră deja sub control importanta zonă strategică a Văii Prahovei*

terne]... mi-a pus cu o neobicinuită insistență diferite întrebări cu privire la politica noastră externă, după schimbările care au intervenit în timpul din urmă și la noi. Am arătat că această politică externă, care și ieri de altfel stătea sub controlul conducătorului statului, urmează și pe mai departe, cu loialitate și luciditate, singura linie pe care o poate urma în împrejurările actuale România... Cum interlocutorul meu părea să regrete că «echilibrul» în bazinul dunărean și în Balcani a fost oarecum modificat, mi-a fost ușor să-i amintesc cine a contribuit prin acte brutale, nedrepte și inoportune să răstoarne acest echilibru. Am arătat că «politica externă a României depinde în bună parte de atitudinea pe care o iau puternicii ei vecini față de necesitatea existenței și a dăinuirii neatârnate a unui stat român. Nu-mi închipui că Rusia are vreun interes să îngreuneze această tendință firească a politicii românești, deoarece independența României e o chezășie de siguranță pentru vecinii ei». «De aceea și nădăjduim — a fost răspunsul funcționarului sovietic — că prin raporturile economice pe care le încheiem și pe care dorim să le dezvoltăm, vom contribui la restabilirea încrederii reciproce»...“

Fără a decripta mai departe dialogul dintre cei doi diplomați, ne mulțumim să arătăm că ceea ce îl obseda pe Gafencu în acele momente era găsirea unei soluții pentru calmarea climatului de vecinătate cu marea putere expansionistă de la Răsărit, condiție obligatorie pentru salvarea entității statale românești. O spune limpede într-un amplu raport datat 25 aprilie 1941: *„Ciocnirea posibilă între ordinea nouă și Rusia Sovietică, acum când tranzacțiile și compromisurile par din ce în ce mai greu de îndeplinit, silește guvernul sovietic să-și revizuiască politica față de statele vecine. U.R.S.S. are un interes ca să limpezească și să lămurească raporturile de vecinătate, stabilind cât mai precis liniile de frontieră... E un moment care ne-ar putea fi prielnic și pe care l-am putea folosi pentru întărirea hotarelor noastre înspre U.R.S.S., firește fără iluzii deșarte și cu foarte multă prudență“.*

Și iluziile și prudența erau impuse României de factori politici și diplomatici asupra cărora nu putea exercita nici un fel de control; cel mult, ar fi putut, cu maximum de inteligență și abilitate, să folosească în interes propriu confruntarea dintre ei. *„Rusia* — aprecia Grigore Gafencu — *a ajuns să fie singura mare piață de aprovizionare și de alimentare nu numai a Germaniei, dar prin Germania, a întregului continent european ocupat de germani. Rezistența războinică a Germaniei ca și pacea pe care germanii vor s-o impună continentului, adică «ordinea nouă» atârnă de bunele dispoziții și de bunele intenții ale Sovietelor... În ce măsură se vor supune Sovietele consecințelor acestei dependențe? Până când se vor resemna germanii să atârne de bunele dispoziții rusești? Întrucât se vor încrede germanii în aceste bune dispoziții, fără a cere dovezi și garanții noi, poate chiar livrări mai importante și o producție mai activă, care să arate temeinicia și statornicia sprijinului sovietic? Și chiar dacă ar primi, prin presiuni și amenințări, toate aceste dovezi de «colaborare prietenească», chiar dacă ar izbuti să încadreze Uniunea Sovietică, de voie sau nevoie, în ordinea nouă, cum ar putea Germania să nu bănuiască buna credință a Moscovei și să nu fie ademenită să se folosească de o situație militară prielnică și de un moment potrivit ca să-și asigure, cât mai e vreme, poziții înaintate și sigure la Răsărit?“*

Pornind de la principiul că, în diplomație, orice întrebare corect formulată conține în sine și un răspuns, diplomatul acordă mare atenție reacțiilor factorilor intrați în jocul politico-diplomatic. Și ni se pare cu totul excepțională această constatare: *„Tocmai fiindcă e atât de sensibil* — citățm din același raport datat 25 aprilie 1941 — *la schimbările situației internaționale, guvernul sovietic urmărește de aproape reacțiunea factorilor mai însemnați care pot provoca schimbări hotărâtoare. Îmi pare demn de semnalat în această privință că presa sovietică, deși păstrează pe față o rezervă din cele mai prudente față de toate manifestațiile «capitalismului anglosaxon», închină totuși, tot mai des, articole și studii documentate sforțării industriale și războinice a Statelor Unite și înrâuririi pe care o poate avea America asupra soartei războiului...“*

Încă un motiv pentru Grigore Gafencu să privească cu maximum de prudență realitățile extrem de fluide și să nu se grăbească să tragă încheieri ce puteau fi contrazise de evenimente. Așa procedase într-un raport din 12 martie 1941: *„Atitudinea definitivă a Rusiei față de întâmplările din Balcani atârnă în bună parte și din felul cum aceste întâmplări se vor desfășura... Față de România, politica Sovietelor nu poate fi alta, în liniile ei mari, ca față de celelalte state cuprinse în sistemul Pactului tripartit... Nu e mai puțin adevărat că faptul că la Moscova se știe și se vorbește că așa cum suntem azi pivotul marșului german spre Sud am putea fi mâine pivotul unui marș spre Est, îngrădește mult putința de a îmbunătăți pe cale diplomatică raporturile româno-sovietice...“*

Permanenta preocupare de a fi cât mai bine informat, scrupulozitatea și probitatea profesională ale diplomatului de marcă ce a fost Grigore Gafencu, capacitatea sa intelectuală și-au găsit ilustrarea și în raportul său din 25 aprilie 1941, din care am citat câteva pasaje și din care vom reproduce în numărul viitor principala parte analitică. ■

Marian ȘTEFAN

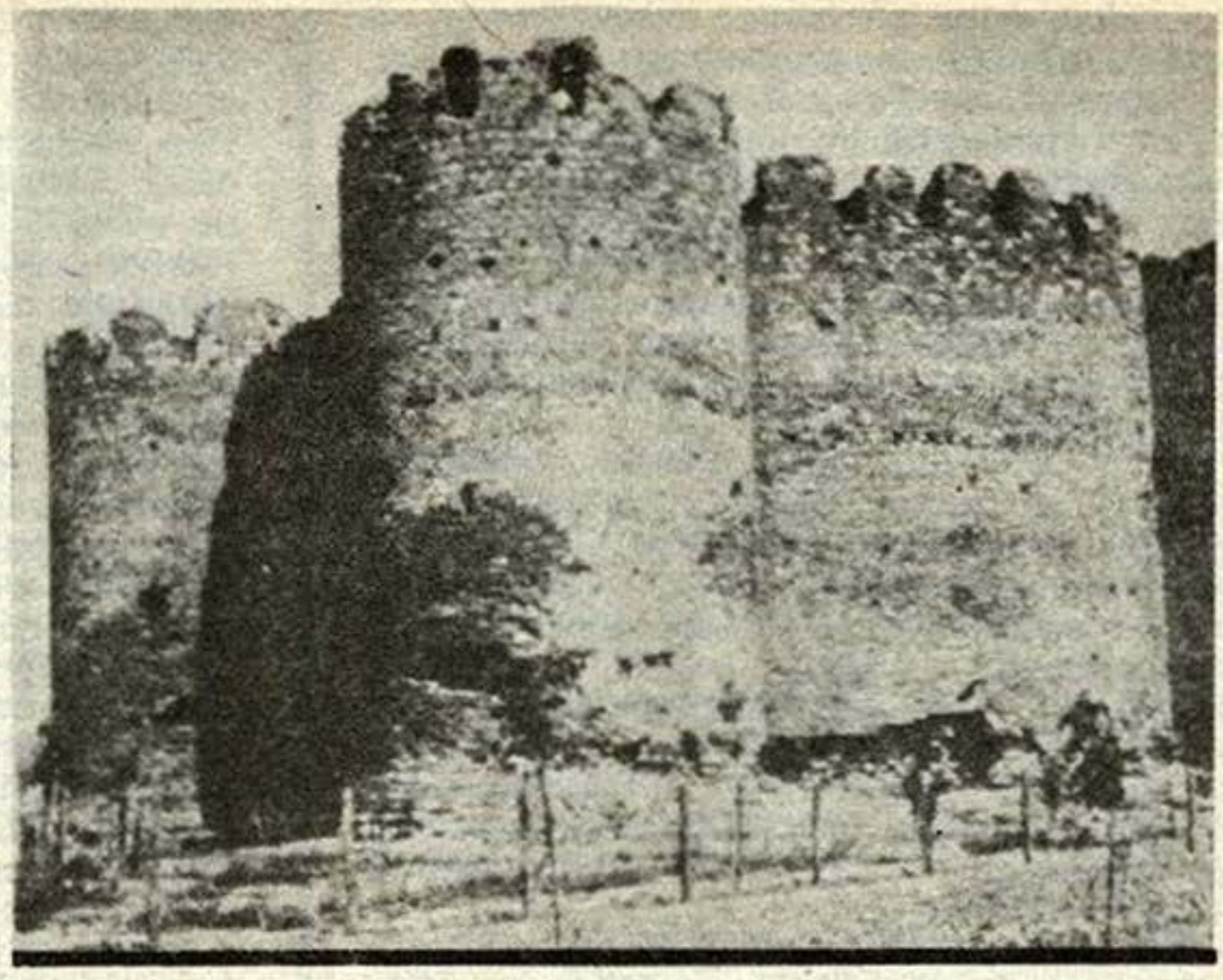

Documente inedite

ROMÂNIA LA FINALUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN EUROPA

Documentele publicate în revista noastră sub acest titlu şi-au propus să aducă în atenţia cititorilor câteva dintre principalele acte inedite **ce compun „Dosarul românesc al Conferinţei de pace de la Paris". Selecţia noastră suferă în primul rând din cauza spaţiului limitat de care dispunem. În al doilea rând, am avut în vedere doar documentele elaborate de personalul delegaţiei oficiale a României, care se păstrează în arhivele din ţară. Am avut în vedere în publicarea acestui serial de documente nevoia de a înfăţişa cititorilor la aproape 50 ani distanţă lupta politico-diplomatică desfăşurată pentru apărarea intereselor româneşti. Totodată, am dorit să le înfăţişăm o percepţie istorică autorizată asupra situaţiei României la capătul campaniei din est şi al celei din vest.**

La încheierea războiului, o analiză obiectivă a rolului şi poziţiei României în marea conflagraţie evidenţia nu numai drama ţării noastre, dar şi marile ei merite în eliberarea statelor vecine (Ungaria, Cehoslovacia, Austria) şi contribuţia la scurtarea celui de al doilea conflict mondial în Europa cu cel puţin 200 zile. Neacordarea cobeligeranţei — promisă dar neonorată — şi a unor clauze economice mai lesnicioase s-a conjugat în intrarea României sub orbita dominaţiei sovietice şi instalarea regimului comunist care a pecetluit destinul românesc până la sfârşitul anului 1989.

Considerăm că în continuare este datoria noastră să explicăm cititorilor evoluţia istoriei pe baza celor mai semnificative documente.

Aşa cum se ştie, Proiectul Tratatului de pace cu România a fost publicat simultan în ziua de 31 iulie în capitalele marilor puteri învingătoare, iar la 3 august a apărut şi în presa din ţara

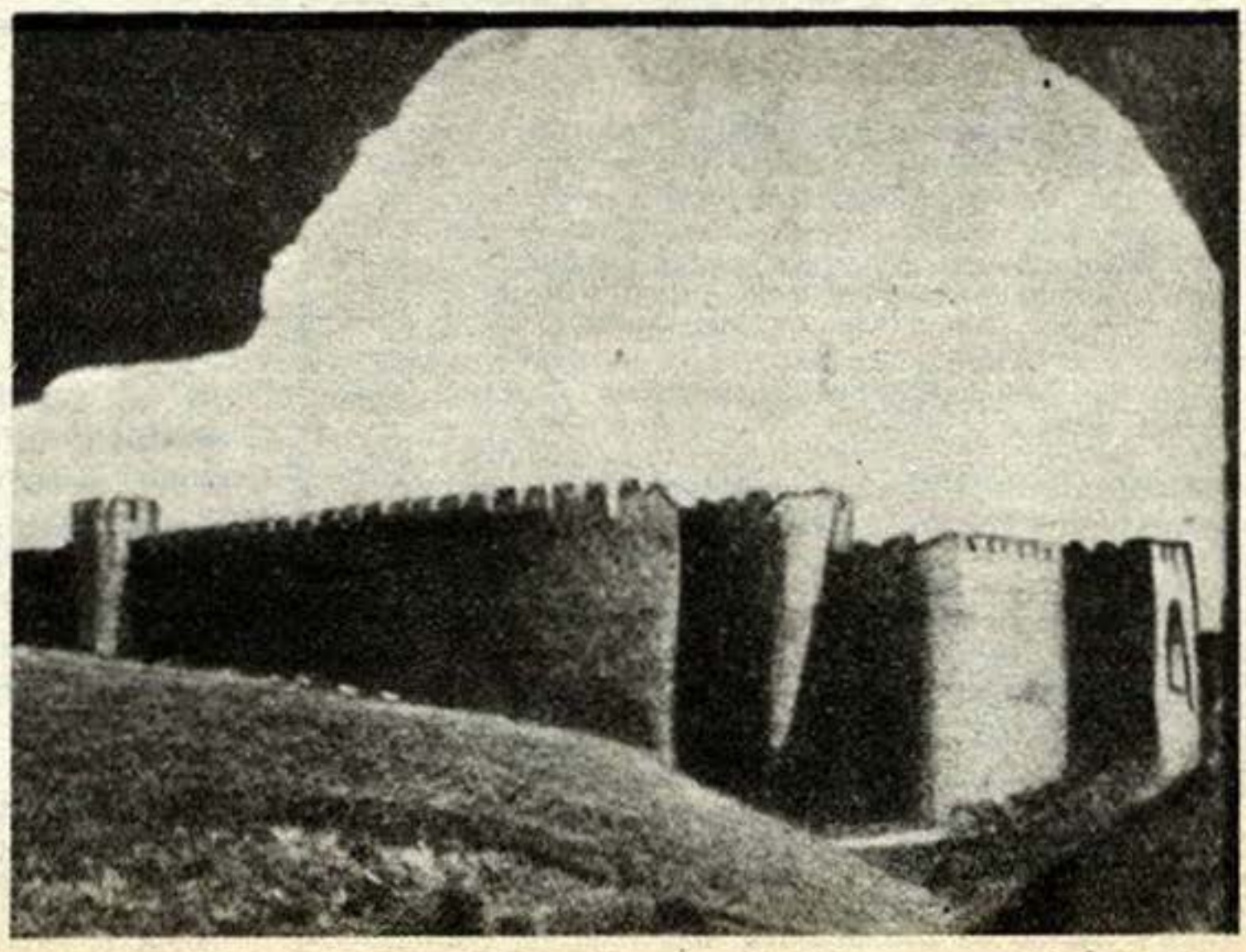

De cealaltă parte a frontierei impuse au rămas — martori mutilaţi de vremurile cumplite — vechile zidiri musatine de la Soroca (sus) şi Hotin

noastră. Poziția oficială a statului român a fost exprimată de președintele Consiliului de Miniștri, dr. Petru Groza, la 10 august, printr-o declarație în numele guvernului, și prin documentul dat publicității două zile mai târziu sub titlul Atitudinea României față de Conferința de pace, în care se cerea eliminarea sau ameliorarea unor clauze, îndeosebi economice și militare, care erau deosebit de grele. Se evita însă orice obiecție referitoare la noile frontiere.

Pe aceeași poziție s-a situat și delegația oficială[1] în timpul lucrărilor Conferinței. În privința manierei de prezentare a observațiilor și amendamentelor sale, delegația română s-a orientat doar spre articolele sau părți din articole care nu cădeau sub incidența raporturilor româno-sovietice. Această atitudine era urmarea firească a presiunilor și amenințărilor practicate de Moscova la adresa României, a controlului și supravegherii atente a oricărei acțiuni a guvernului din București.

Din gama largă de amenințări și presiuni exercitate de oficialitățile sovietice, menționăm un singur exemplu, relevat și de Ioan Scurtu și Constantin Hlihor în cartea lor apărută sub titlul 1939-1947. Complot împotriva României. La 29 iunie 1946, deci cu numai o lună de zile înainte de deschiderea lucrărilor Conferinței de pace, președintele Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldovenești a făcut public documentul Cu privire la reunirea întregului popor moldovenesc într-un stat moldovenesc unitar, prin care propunea „să se pună în fața C.C. al P.C. (b) din U.R.S.S., a guvernului sovietic unional și tovarășului Stalin problema reunirii poporului moldovenesc și pământurilor sale străvechi într-un stat moldovenesc unitar, eliberându-l de sub jugul boierilor și capitaliștilor români". În document se preciza și ce anume trebuia înțeles prin „stat moldovenesc unitar": „Moldova de peste Prut, cu județele Covurlui, Tecuci, Putna, Bacău, Tutova, Fălciu, Vaslui, Roman, Neamț, Iași, Baia, Botoșani, Dorohoi, cu o populație de aproape 2,5 milioane locuitori; toată Bucovina cu județele Suceava, Câmpulung, Rădăuți, Storojineț și Cernăuți cu o populație de 853 009 locuitori; județele Maramureș și Năsăud din Transilvania de Nord, cu o populație de 305 706 locuitori, care constituia leagănul populației moldovenești".

Amorsarea acestei bombe la Chișinău, exact în momentele finalizării documentelor Tratatului de pace, a fost, desigur, unul din elementele importante de șantaj politic menite să paralizeze orice inițiativă românească. Acest șantaj ce mergea până la blocajul politicii românești se împletea cu certitudinea oferită de U.R.S.S. asupra redobândirii teritoriului din nord-vestul țării ocupat de guvernul Horthy în septembrie 1940. Totul în condițiile în care România nu se putea bizui pe nici un alt aliat și nu primise sprijinul puterilor occidentale, clarificate în privința sferei de influență căreia îi fusese „arondată" țara noastră.

Înainte sau în timpul războiului, numeroase personalități politice românești, precum Grigore Gafencu, V.V. Tilea, Al. Cretzeanu ș.a., se aflau în diferite capitale occidentale. În timpul Conferinței de pace ei au constituit o a doua delegație românească, neoficială, și care sub îndrumarea lui Grigore Gafencu și V.V. Tilea a desfășurat o intensă activitate. Acțiunea lor pornea de la constatarea, reală, că delegația oficială a României — țară sub regim de armistițiu și practic ocupată de trupele sovietice, în care puterea era deținută de un guvern impus de Moscova — nu va fi în măsură să susțină în condiții de libertate interesele națiunii române. Deși în timpul Conferinței nu s-a putut realiza o acțiune unitară românească, orice contact și colaborare între cele două delegații românești fiind imposibile, românii din emigrație au avut un intens schimb de opinii cu alte delegații, în afara celor din U.R.S.S. și țările ocupate de armatele sovietice, au redactat mai multe documente și memorii pe care le-au înaintat Conferinței.

În ciuda imenselor dificultăți, mulți dintre membrii delegației oficiale române — asumându-și toate riscurile — au dovedit înalte calități morale și profesionale, servindu-și cu credință și devotament patria. Ei au reușit să stabilească chiar unele contacte cu membrii altor delegații, furnizând informații reale despre România, au pregătit memorii și documente menite să diminueze, pe cât se putea, unele prevederi nevaforabile la adresa țării noastre. O ilustrează din plin și autorii documentului pe care îl publicăm în acest număr[2]. Documentul ne oferă nu doar

---

[1] Iată componența acestei delegații, așa cum a fost ea comunicată secretarului general al Conferinței: *„Șeful delegației:* Gh. Tătărescu; *delegații principali:* Gh. Gheorghiu-Dej, Lucrețiu Pătrășcanu, Ștefan Voitec, Lothar Rădăceanu, Ion Gheorghe Maurer, general D. Dămăceanu, Richard Franasovici, Simion Stoilov, Horia Grigorescu, Șerban Voinea, Mitiță Constantinescu, Elena Văcărescu și dr. Florica Bagdasar; *consilieri tehnici:* Bucur Șchiopul, Victor Bădulescu, Edmond Ciuntu, Ion Christu, Romeo Pleșoianu, Ernest Ene, Titu Christureanu, Herbert Zilbert, Mircea Nicolescu, colonel Mihai Protopopescu, Ioan Moga, Constantin Botez, Vasile Moldovean, Aurel Zărnescu, Cristian Emanoil, Pavel Pavel, Aurel Neguș, Basil Munteanu, Anton Golopenția, maior Vasiliu Rășcanu, Virgil Constantinescu, E. Diaconescu Arnou, Alexandru Bârlădeanu, Gh. Pascu, Dim. Danielopol, Zenovie Păclișeanu, Alex. Bianu, Zevedei Barbu; *secretari generali:* Dim. D. Dimăncescu, Emil Oprișan; *secretari:* Titus Mihăilescu, Zeno Câmpeanu, Mihai Mărculescu, Mircea Vasiliu, Gh. Dumitrescu Bumbești, Mih Popescu, Ion Crișan, Grigore Grigorescu; *cartografi:* Gh Tabacu, Laurențiu Bran; *personal al secretariatului* doamnele Cecilia Pratt, Raluca Georgescu, Sarmiza Popescu, Paraschiva Mike, Aurica Rallet, Ștefănescu Goangă și Elena Firipovski" (Gh. Buzatu: *Românii în arhivele Americii*, Editura Moldova, Iași, 1992, pp. 99-100)

[2] El a fost preluat din aceeași lucrare — *Pregătirea desfășurarea și rezultatele Conferinței de pace de la Paris (1946-1947)*, în patru volume — pregătită pentru tipar de un colectiv format din Vasile Arimia, Ileana Chirtu, Valentina Costache, Alesandru Duțu, Ștefan Hurmuza-

poziția delegației române, dar și multe elemente necunoscute ale situației din vara anului 1940.

Primul dintre autori — Eugen Filotti —, **diplomat de carieră, fusese președintele Comisiei pentru Studiul Problemelor Păcii, comisie tehnică creată la București în februarie 1945 și care a activat până în ziua de 15 noiembrie același an. A făcut apoi parte din delegația oficială românească la Conferința de pace. Cititorii noștri îl cunosc ca autor al amplei expuneri făcute în ziua de 11 octombrie 1946 în fața unui grup de specialiști din cadrul Ministerului de externe din București în legătură cu clauzele politice ale Tratatului de pace cu România și al cărei text integral a fost publicat în** Magazin istoric, **nr. 3-5/1995. De astă dată, împreună cu un alt coleg al său,** Edmond Ciuntu, **este autor al unui referat confidențial destinat ministrului de externe Gh. Tătărescu și purtând data de 20 ianuarie 1947. Suntem acum în fața unui document de o factură deosebită și a cărui valoare se va impune de la sine cititorului, el explicând pentru prima oară pe larg și cât se poate de clar poziția categorică a diplomației sovietice privind frontiera noastră cu U.R.S.S. Trebuie spus că Edmond Ciuntu a fost primul reprezentant diplomatic al României la Moscova (1934-1937) după reluarea relațiilor diplomatice dintre cele două țări, fiind considerat un bun specialist al problemei relațiilor româno-ruse (sovietice) în perioada 1878-1944. Referatul a fost întocmit cu intenția de a determina o poziție clară din partea oficialităților române în problema delimitării frontierei româno-sovietice, care în Tratatul de pace căpătase formulări în detrimentul intereselor românești. Care erau aceste formulări și mai ales care era substratul lor vom afla din lectura documentului. Alături de alte piese unicat cuprinse în lucrarea** Pregătirea, desfășurarea și rezultatele Conferinței de pace de la Paris (1946-1947), **referatul celor doi diplomați români pledează convingător pentru găsirea fondurilor necesare editării acestei culegeri de documente de mare utilitate pentru istoriografia românească. Credem că prin acest serial am pus la dispoziția tuturor specialiștilor și profesorilor de istorie, ca și a marelui public, documentele de bază și argumentele principale ale situației țării noastre la finalul războiului și la încheierea Tratatului de pace.**

---

che, Crisanta Ilie, Ștefan Lache, Rodica Mușetoiu, Nicolae Nicolescu, Emilia Poștăriță, Natașa Popovici, Eugen Preda, Constantin Turcu.

Ne întrebăm acum în finalul serialului publicat de revista *Magazin istoric* de ce nici una din instituțiile abilitate să aibă inițiativă nu își asumă responsabilitatea financiară a publicării celor patru volume de documente, semnalate factorilor de răspundere ai țării încă din primăvara anului 1990 de către conducerea revistei noastre. Este poate cazul să amintim că în 1996 se vor împlini 50 ani de la Conferința de pace și presupunem că se vor întreprinde demersuri științifice importante pentru pregătirea unor lucrări de istorie. Cele patru volume de documente sunt gata și așteaptă!

Strict confidențial

București, 20 ianuarie 1947

REFERAT

Tratatul de pace și chestiunea frontierei româno-sovietice

În vederea hotărârilor de luat în legătură cu semnarea Tratatului de pace, socotim de datoria noastră să semnalăm consecințele deosebit de importante pe care dispozițiile din tratat privitoare la frontiere le pot avea pentru determinarea amănunțită a frontierei româno-sovietice. Spre a evita ca acceptarea pur și simplu, de către România, a acestor dispoziții să prejudicieze însemnatele ei interese la gurile Dunării și punctul de vedere susținut cu nealterată stăruință în această problemă, credem că este necesar ca guvernul român să precizeze, înainte de semnarea tratatului, sensul ce înțelege să-l dea acceptării de către el a dispozițiilor în chestiune.

Pentru a pune factorii hotărâtori în măsură de a cunoaște și aprecia toată însemnătatea problemei, înfățișăm mai jos aspectele și datele ei, astfel cum rezultă din dispozițiile Tratatului de pace și din întreaga desfășurare anterioară.

I

Articolul 1 al Tratatului de pace are următorul cuprins:

„Frontierele României, indicate pe harta anexată prezentului tratat (Anexa 1), vor fi acelea care existau la 1 ianuarie 1941, cu excepția frontierei ungaro-române, care este definită la Art. 2 al prezentului tratat.

Frontiera sovieto-română este astfel fixată, conform dispozițiilor Acordului sovieto-român din 28 iunie 1940 și celor ale Acordului sovieto-cehoslovac din 29 iunie 1945."

Anexa nr. 1, astfel cum a fost înfățișată la Paris, este o hartă tipărită în limba rusă, la Moscova, la scara de 1:1 500 000. Deși o hartă la o scară atât de redusă nu permite identificarea exactă a traseului frontierei, se vede totuși clar pe această hartă că ea încorporează, în mod deliberat, la U.R.S.S., ostroavele Salangic (Tătarul), Daleru Mare și Daleru Mic, de pe brațul Chilia, care aparțin României potrivit dispozițiilor Tratatului de la Berlin din 1878 și delimitării româno-ruse, efectuată după acest tratat, și asupra cărora s-au purtat controversele din sânul Comisiei mixte româno-sovietice de definire a frontierei, care a lucrat la Moscova în toamna 1940, după evacuarea Basarabiei. Caracterul voit al acestei încorporări pe hartă — destinată evident să rezolve, pe calea Tratatului de pace, divergențele amintite — rezultă din faptul că linia punctată

convenţională care indică traseul frontierei şi care nu figurează decât în mod întrerupt pe unele porţiuni ale acestei frontiere (în afară de fâşia colorată care indică în mod mai general întreaga lungime a graniţei) a fost trasată tocmai la sudul celor trei ostroave amintite.

În ce priveşte micul ostrov Maican, situat mai în aval pe braţul Chilia şi care, până la 1916, a aparţinut de asemenea, în mod necontestat, României, ostrov a cărui stăpânire este şi ea determinantă pentru posibilităţile de navigare a vaselor româneşti pe acel braţ, el nu figurează pe hartă din cauza dimensiunilor ei reduse. Acest ostrov a fost şi el pretins de Soviete în lucrările de definire a frontierei din 1940 şi ocupat de trupele sovietice în timpul acelor tratative.

Cât despre chestiunea cea mai importantă, adică aceea a traseului frontierei la gura braţului Chilia, traseu în privinţa definirii căruia s-au ivit, de asemenea, divergenţe între cele două delegaţii în tratativele de la 1940, harta anexată la Tratatul de pace nu permite a stabili, în mod neîndoios, că frontiera este indicată ca fiind pe talvegul braţului principal Stari-Stambul (aşa cum România nu a încetat să susţină şi cum cer interesele ei) sau pe braţul navigabil Musura, situat mai la sud şi despărţit de braţul principal Stari-Stambul printr-un ostrov format în cursul ultimelor trei decenii şi care nu exista deci în 1878. (În tratativele din 1940, Sovietele au susţinut că frontiera trebuie fixată pe acest ultim braţ). Deşi părerea unora dintre cartografii noştri este că linia colorată care indică frontiera la gura braţului Chilia trece pe braţul Stari-Stambul şi nu ne-ar fi deci defavorabilă, lipsa de claritate a hărţii şi a unei linii punctate convenţional pe această porţiune nu exclude ca şi în acest sector guvernul sovietic să interpreteze harta în sensul consacrării pretenţiilor lui din tratativele de la 1940.

II

În cursul Conferinţei de la Paris, constatând aceste nepotriviri pe harta constituind Anexa nr. 1, a tratatului, precum şi alte erori pe traseul frontierei dintre România şi Iugoslavia, împreună cu faptul că frontiera româno-bulgară pe Dunăre nu este indicată cu precizie, delegaţia română a adresat, la 16 septembrie, secretarului general al conferinţei Nota nr. 102, semnată de preşedintele delegaţiei, domnul Tătărescu, în care se releva existenţa unor „uşoare erori în executarea traseului cartografic al frontierei" şi se cita, *cu titlu de exemplu*, cazul ostrovului Corbu de la sud de Turnu Severin, pe care harta, din eroare, îl atribuia Iugoslaviei. Nota adăuga că „dat fiind că o asemenea hartă nu poate indica în mod riguros exact traseul frontierei, aşa cum ar face o descriere detaliată, delegaţia română ţine să precizeze că, în concepţia ei, frontierele, aşa cum sunt definite în textul Art. 1 şi 2, sunt cele care prevalează în orice caz".

Trebuie să semnalăm în mod accentuat că această notă nu a fost distribuită membrilor Comisiei politice şi teritoriale pentru tratatul cu România şi nu figurează deci ca un document oficial în actele conferinţei. Comisia nu a luat act formal de ea şi nu a consemnat existenţa ei nici în procesele ei verbale, nici în raportul ei către Conferinţa plenară. Guvernul sovietic ar putea deci să conteste, în viitor, existenţa ei sau să afirme că ea nu i-a fost adusă la cunoştinţă şi deci nu-i este opozabilă.

Este adevărat, că, ulterior, delegaţia sovietică a procedat la o nouă ediţie a hărţii, în care eroarea privitoare la ostrovul Corbu era rectificată, dar frontiera pe Dunăre era aceeaşi ca pe prima ediţie a hărţii. Guvernul sovietic ar putea însă susţine că a procedat la această revizuire a hărţii nu pe baza notei delegaţiei române către secretarul general al Conferinţei, ci pe baza comunicării verbale pe care, încă înainte de trimiterea acestei note, delegaţia română o făcuse raportorului Comisiei politice şi teritoriale pentru România, delegatul cehoslovac Lisicky, care, pe cât ştim, a informat delegaţia sovietică despre acest demers.

Pentru justificarea acestor temeri este util să amintim declaraţia făcută de delegatul sovietic, domnul Bogomolov, în şedinţa din 24 septembrie a Comisiei teritoriale pentru România, cu ocazia discuţiei şi punerii la vot a hărţii formând Anexa nr. 1 a tratatului şi care fusese deja retipărită.

Potrivit dărilor de seamă ale Agenţiei A.E.P., care sunt mai complete decât procese-le-verbale oficiale ale Conferinţei, domnul Bogomolov, răspunzând unor observaţii ale delegatului britanic, care relevase eroarea făcută în avantajul Iugoslaviei pe Dunăre, precum şi faptul că cele patru insule de pe braţul Chilia, care, potrivit Tratatului de la Berlin din 1878, trebuie să aparţină României, figurează ca aparţinând Sovietelor, a declarat că „independent de eroarea relativă la frontiera româno-iugoslavă, care a fost deja rectificată, *delegaţia română însăşi nu a ridicat nici o obiecţie*. Harta prezentată poate fi deci adoptată". Preşedintele comisiei, delegatul ucrainean Baranowsky, a declarat, de asemenea, ca răspuns la observaţia britanică, că *„nici o observaţie nu a fost făcută de delegaţia română, afară de această mică eroare tipografică* (ostrovul Corbu), care a fost de altfel corectată de atunci".

Este deci evident că delegaţia sovietică ignorează sau ţine să ignoreze, nota română care cita chestiunea ostrovului Corbu numai ca exemplu şi fără rezerve generale de principiu asupra valorii probatorii a hărţii.

Mai este de relevat că observaţiile prezentate de delegaţiile Marii Britanii, Statelor Unite şi Australiei asupra hărţii — observaţii în cursul cărora primii doi din aceşti delegaţi au anunţat că îşi rezervă să procedeze la o veri-

ficare a traseului frontierei cu ocazia Conferinței miniștrilor afacerilor străine de la New York — nu au avut caracterul unor obiecții împotriva aprobării hărții. Dimpotrivă, făcând aceste observații, numiții delegați nu s-au opus la probarea hărții, care a fost votată în unanimitate. Pentru mai multă precizie, reproducem aici pasajul relativ la Anexa nr. 1 din procesul verbal al ședinței din 24 septembrie a Comisiei politice și teritoriale pentru România: „În timpul examinării hărții Anexă nr. 1, prezentată Comisiei, delegațiile Australiei, Statelor Unite și Marii Britanii au atras atenția Comisiei asupra faptului că această hartă, întocmită la o scară prea mică, nu reproduce toate detaliile relative la frontiera română.

În consecință, delegațiile Statelor Unite și Marii Britanii, *fără a se opune aprobării hărții* prezentate ca Anexa nr. 1 la proiectul Tratatului de pace cu România, își rezervă dreptul să studieze în amănunt traseul frontierei române pe o hartă la scară mai mare. În momentul în care tratatul, însoțit de anexa sa, va fi examinat definitiv, de Consiliul miniștrilor afacerilor externe.

Harta Anexa nr. 1 la proiectul Tratatului de pace cu România este aprobată fără obiecții".

Tot astfel, în ședința plenară din 10 octombrie, când tratatul a fost votat pe articole, Conferința plenară a aprobat în unanimitate harta. La întrebarea domnului Molotov, care prezida ședința, dacă există obiecții la această anexă, nimeni nu a cerut cuvântul. Față de declarația delegației britanice și a celei americane în Comisia teritorială pentru România nu putem totuși aștepta ca chestiunea hărții și a traseului frontierei să fie reluată la Conferința de la New York și ca harta aprobată la Paris să fie înlocuită prin alta. Astăzi aceste așteptări nu-și mai au justificarea.

Într-adevăr, deși informațiile noastre asupra Conferinței de la New York a miniștrilor de externe nu ne dau lămuriri complete asupra tuturor discuțiilor, lipsa oricărei indicații privitoare la Anexa nr. 1, atât în rapoartele primite, cât și în telegramele de presă justifică credința că din cauza timpului scurt și spre a nu complica discuțiile, care și așa au dus cu greu la un acord, chestiunea hărții nu a mai fost ridicată și că, în orice caz, Anexa nr. 1 a rămas nemodificată, în forma în care a fost aprobată la Paris.

III

Aflându-se deci, pe de o parte, în fața textului articolului citat mai sus și, pe de altă parte, în fața hărții formând Anexa nr. 1 și la care Articolul 1 se referă în mod expres, se impune a lămuri consecințele ce decurg în privința granițelor României din acceptarea textului și a hărții:

Pentru frontiera româno-bulgară și porțiunile din frontiera româno-sovietică, care corespund vechilor frontiere româno-cehoslovace, nici o îndoială nu poate fi asupra faptului că — independent de valabilitatea Notei nr. 102 din 16 septembrie a delegației române la Conferința din Paris — traseul acestor frontiere „astfel cum ele existau la 1 ianuarie 1941" (pentru frontiera cu Ungaria „la 1 ianuarie 1938" — Art. 2 al tratatului) nu va putea forma obiect de controversă. Într-adevăr, fiecare din aceste frontiere a fost definită și delimitată pe teren, în mod amănunțit, la epoca corespunzătoare, fie în ce privește Ungaria, printr-o comisie internațională, fie în ce privește celelalte frontiere, prin comisii și convenții bilaterale. Traseul acestor frontiere este consemnat în hărți la scară mare (variind între 1:1 000 și 1:5 000), iar în ce privește frontiera româno-bulgară pe Dunăre, pe hărți la 1:25 000.

În afară de aceasta, toate aceste frontiere au fost definite amănunțit prin textul tratatelor ce le-au dat naștere.

Alta este situația în privința frontierei româno-sovietice, pentru care referirea la „Acordul din 28 iunie 1940" nu este suficientă spre a rezolva divergențele, probabil, mai ales asupra traseului frontierei pe brațul Chilia, și spre a permite guvernului român să invoce un traseu stabilit anterior, de comun acord, față de pretențiile și drepturile pe care guvernul sovietic le va întemeia, probabil, pe acceptarea hărții constituind Anexa nr. 1 a tratatului. Am arătat mai sus motivele pentru care guvernul sovietic ar putea considera ca inexistentă sau inoperantă Nota delegației române nr. 102 din 16 septembrie, spre a putea susține că acceptarea hărții care atribuie Uniunii Sovietice traseul din brațul Chilia rezolvă și închide divergențele dintre cele două țări asupra conținutului și efectelor „Acordului din 28 iunie 1940".

Chiar însă în ipoteza că ne-am putea prevala, cu ocazia aplicării tratatului, de conținutul Notei nr. 102 a delegației române la Paris, este îndoielnic dacă această notă este suficientă spre a pune România la adăpostul susținerii, din partea guvernului sovietic, a tezei că, neridicând formal chestiunea traseului pe brațul Chilia, așa cum este înscris în mod categoric pe hartă, și vorbind numai de „ușoare erori în executarea traseului cartografic", guvernul român a asistat la tranșarea controversei relative la ostroavele de pe brațul Chilia și la brațul Stari-Stambul, în sensul punctului de vedere sovietic.

Oricum ar fi, o clarificare a punctului de vedere românesc față de guvernul sovietic pare indispensabilă înainte de semnarea tratatului, spre a preveni aceste riscuri.

Pentru a lămuri situația actuală a chestiunii definirii frontierei româno-sovietice potrivit „Acordului din 28 iunie 1940" și a pune în evidență importanța atribuită de guvernul sovietic rezolvării în favoarea lui a controverselor

privind brațul Chilia, precum și tehnica specială a guvernului sovietic în asemenea negocieri — tehnică ce justifică aprehensiunile de mai sus — facem aici un succint istoric al negocierilor româno-sovietice privitoare la graniță, începând de la Nota sovietică din 28 iunie 1940, până în primăvara anului 1941.

IV

„Acordul din 28 iunie 1940" nu este decât acceptarea de către guvernul român, în condițiile știute, a notei ultimative sovietice remisă reprezentantului nostru la Moscova, în seara zilei de 28 iunie 1940.

Nota sovietică cuprindea, precum se știe, o dublă cerere: a) retrocedarea Basarabiei și b) cedarea Bucovinei de Nord potrivit unei hărți alăturate.

Fixarea noii frontiere între cele două state nu ar fi trebuit să dea naștere la nici o dificultate. În ce privește Basarabia s-ar fi revenit la frontiera din 1916, stabilită ea însăși, în partea ei meridională, pe baza Tratatului din Berlin, iar în ce privește Bucovina de Nord exista harta înfățișată de Soviete.

Dacă totuși s-au ivit dificultăți ce au împiedicat, în 1940-1941, trasarea frontierei prin bună înțelegere între cele două părți, ele au fost datorate, pe de o parte, faptului că în ce privește frontiera terestră de la nord, harta sovietică depășea cererea din nota sovietică, cererea vorbind, afară de Basarabia, numai de Bucovina de Nord, iar harta înglobând și un colț din vechea Moldovă (regiunea Herța), iar pe de altă parte faptului că la frontiera de miază-zi, atât în lungul brațului Chilia, cât și la vărsarea acestuia în mare, Sovietele au căutat să depășească limitele fixate prin Tratatul de la Berlin și de vechea frontieră din 1916.

În urma evenimentelor din vara anului 1940 s-a hotărât, de comun acord, ca o comisie mixtă româno-sovietică să se întrunească la Moscova pentru determinarea noii frontiere. În acest scop, o delegație de tehnicieni români, sub președinția domnului general Sănătescu, a plecat la 6 septembrie 1940 la Moscova.

Discuțiile dintre cele două delegații au ținut, cu unele întreruperi provocate de o expertiză pe teren în brațul Chilia, între 7 și 12 octombrie — expertiză care s-a încheiat și ea prin concluzii divergente — până la 24 octombrie 1940, când au fost întrerupte de Soviete fără să mai fi fost reluate ulterior.

Spre a marca dorința de înțelegere a delegației române, generalul Sănătescu, cu cea mai mare parte a delegaților noștri, a mai rămas la Moscova până în seara de 13 decembrie 1940, lăsând la plecarea domniei sale pe maiorul Dragodănescu, care el însuși nu a părăsit Moscova decât la 27 ianuarie 1941.

Din examinarea corespondenței schimbate în acea vreme și a diverselor piese la dosar rezultă următoarele:

A. *Frontiera de nord.* Delegația tehnică română a încercat să conteste harta Molotov în ce privește regiunea Herței.

Delegația sovietică însă a refuzat categoric orice discuție asupra acestui punct, susținând că harta a fost deja acceptată de guvernul român și face parte integrantă din acord și că rolul comisiei mixte este doar să definească frontiere în conformitate cu harta. A rezultat o înțelegere asupra descrierii frontierei pe tot parcursul atât în Bucovina de Nord, cât și în regiunea Herței, consemnată într-un proces-verbal comun (nr. 6) și într-un traseu însemnat pe o hartă rusească la scara 1:100 000.

În raportul său, trimis din Moscova la 2 octombrie 1940, domnul general Sănătescu afirmă că traseul astfel admis reprezintă unele retușări în favoarea noastră față de linia Molotov.

B. *Frontiera de-a lungul Prutului* nu a dat loc la nici o dificultate, ambele părți fiind de acord ca pe porțiunea navigabilă linia de frontieră să treacă prin mijlocul cursului apei (sau prin mijlocul albiei cursului principal, acolo unde Prutul are mai multe brațe), iar pe porțiunea navigabilă, prin mijlocul talvegului principal. Acordul se găsește consemnat într-un proces-verbal comun (nr. 7).

C. *Frontiera pe Dunăre* nu ar fi trebuit să dea loc nici ea la vreo dificultate, Tratatul de la Berlin fixând-o la talvegul principal al brațului Chilia și la gura Stari-Stambul, așa cum a fost, de altfel, până în 1916. Totuși, pe acest sector s-au ivit piedicile care nu au permis o încheiere favorabilă a lucrărilor. Principiul talvegului principal pe brațul Chilia, deși admis de ambele delegații, acestea nu au putut totuși cădea de acord pe două sectoare, și anume între kilometrul 76-60 și între kilometrul 46-34,5, delegația română susținând că talvegul principal trece mai la nord, iar cea sovietică — mai la sud.

Conform tezei sovietice, ostroavele: Salangic, Daleru Mare, Daleru Mic și Maican ar fi urmat să aparțină Uniunii Sovietice, ceea ce este absolut contrar hărții de delimitare a frontierei dintre România și Rusia, anexată la procesul verbal din 5 decembrie 1878.

O expertiză la fața locului, efectuată între 7 și 12 octombrie 1940, s-ar părea la cererea Sovietelor, nu a dus la nici un rezultat, fiecare delegație interpretând datele expertizei în folosul tezei sale.

Mai gravă însă a fost divergența ivită cu privire la traseul frontierei în regiunea unde brațul Chilia se varsă în mare. Aici Sovietele susțineau că frontiera trebuie să treacă nu prin Stari-Stambul, ci prin brațul Musura, braț de formațiune recentă, care nu exista în 1916 și care este absolut impropriu navigației.

La 24 octombrie 1940, delegația sovietică, abandonând ideea efectuării unei expertize la gurile Stari-Stambul și Musura, la care ambele părți conveniseră cu două zile mai înainte, a afirmat intransi-

genţa punctului ei de vedere atât în ce priveşte traseul pe braţul Chilia, cât şi pe braţul Musura.

Delegaţia română a propus — faţă de imposibilitatea de consiliere a ambelor teze — să se treacă la redactarea protocolului final de descriere a frontierei pentru întregul traseu asupra căruia a intervenit un nou acord, iar în ce priveşte sectoarele asupra cărora este divergenţă să se înscrie punctele de vedere ale părţilor.

Privitor la încheierea unui protocol final, delegaţia sovietică a făgăduit să dea un răspuns telefonic, menţinând însă în ce priveşte fondul punctul ei de vedere. Răspunsul sovietic nu a fost dat niciodată, delegaţia sovietică a fost desfiinţată fără alt nou contact cu delegaţia română, iar două zile mai târziu cele trei ostroave: Salangic, Daleru Mare şi Daleru Mic au fost ocupate cu forţa de trupele sovietice, care au făcut prizonieri pe soldaţii noştri de marină şi de grăniceri ce le păzeau.

La 5 noiembrie 1940 a fost ocupat, în aceleaşi condiţii, ostrovul fără nume între braţul Stari-Stambul şi Musura, fixându-se astfel *de fapt* frontiera pe linia voită de Soviete şi care desigur este contrară literei şi spiritului Tratatului de la Berlin şi adânc prejudiciabilă României, pe care o înlătură de la navigaţia pe acel braţ al Dunării, care are cel mai mare debit de apă şi poate singurul de viitor.

Protestele înfăţişate la Moscova de ministrul României din acea epocă faţă de aceste acte de forţă nu au fost acceptate de Soviete, a căror teză părea a fi că România, dispunând de două guri, Sulina şi Sf. Gheorghe, poate abandona pe a treia Uniunii Sovietice.

Iată ce raporta, la 13 noiembrie 1940, ministrul României la Moscova, care prezentase un protest împotriva ocupării ostroavelor:

„Răspunsul comisarului adjunct nu este lipsit de interes. Domnia sa nădăjduieşte că România nu va stărui în protestul său, pe care guvernul sovietic nu-l poate accepta. Ocuparea ostroavelor nu inamical şi nici o nesocotire a drepturilor sau a independenţei României, la dobândirea căreia Rusia a contribuit în 1877. Cele câteva insule dunărene nu au nici o însemnătate pentru România, care rămâne stăpână deplină pe braţele Sulina şi Sf. Gheorghe. Pentru U.R.S.S., în schimb, întărirea poziţiilor sale pe braţul Chilia prezintă un interes însemnat. Este vorba de un interes defensiv, date fiind împrejurările, situaţia internaţională şi unele aspecte ale stărilor politice din vecinătate, ca şi unele legături de prietenie cu Germania".

Revenind apoi asupra situaţiei internaţionale care a pricinuit României atâtea pierderi grele, Vîşinski a exprimat din nou nădejdea că România nu va tulbura raporturile sale cu U.R.S.S. ce sunt pe cale să devină bune şi prieteneşti, din pricina unor ostroave „de care nu este legat, în realitate, nici un interes românesc".

În aprilie 1941, adică după o tăcere de aproape şase luni, domnul Vîşinski, exprimând ministerului nostru dorinţa guvernului sovietic, de a se ajunge la încheierea lucrărilor pentru delimitarea frontierei, guvernul român a făcut cunoscut oficial la Moscova că este gata să reia discuţiile întrerupte, lăsând însă să se înţeleagă că le condiţionează de renunţarea Sovietelor la regiunea Herţa şi la ostroavele ocupate pe Dunăre, frontiera pe acest fluviu urmând a fi talvegul principal al braţului Chilia şi gurii Stari-Stambul.

Iată ce raportează ministrul României la Moscova, în legătură cu răspunsul guvernului sovietic la comunicarea făcută la 29 aprilie 1941 în sensul de mai sus:

„Domnul Vîşinski, care a ascultat data trecută fără a mă întrerupe şi luând notele istorice pe care le-am făcut despre chestiunile Herţa şi braţul Chilia, s-a consultat între timp cu domnul Molotov, şi cu colegii săi din guvern şi mi-a răspuns, de data aceasta, amabil dar ferm, că guvernul sovietic nu înţelege a lua din nou în discuţie chestiunile pe care le considera în mod definitiv încheiate. În ce priveşte Herţa, Vîşinski mi-a amintit ceea ce ştiam, că există un protocol semnat şi de delegaţia română. Pe de altă parte, situaţia de fapt, astfel cum este stabilită la gurile Dunării, «nu este în dezavantajul României» şi se potriveşte cu însemnate interese ruseşti. De aceea nu poate fi modificată.

Am replicat că într-o convorbire cu Molotov am stăruit asupra faptului că România «nu poate să uite nedreptatea ce i s-a făcut la Herţa». Am amintit, de asemenea, că guvernul român nu a recunoscut niciodată situaţia de fapt, care a fost impusă prin mijloace de forţă pe braţul Chilia, şi am protestat în mai multe rânduri, împotriva unei «soluţii» pe care niciodată nu am socotit-o definitivă. În ce priveşte interesele care îşi stau faţă în faţă pe Dunăre, singurul fluviu românesc, felul cum interesele noastre, mai însemnate decât cele ruseşti, au fost delimitate la Conferinţa de la Berlin nu au împiedicat niciodată o paşnică şi bună convieţuire între Rusia şi România.

Vîşinski a întrebuinţat atunci argumentul istoric, şi anume a declarat că Tratatul de la Berlin, care a consfinţit colaborarea militară ruso-română, care a dus la independenţa României, nu trebuie să fie pricină de «certuri mărunte» între noi".

Starea de fapt actuală. La frontiera de nord (Bucovina şi regiunea Herţa) se pare că, în 1940-1941, grănicerii sovietici s-au ţinut, în multe puncte, înapoia liniei adoptate de Comisia mixtă româno-rusă la Moscova, cu adâncimi, în unele locuri, de câţiva kilometri. În 1944-1945 s-a putut observa tendinţa de a se apropia de această linie, pe care au atins-o mai pe tot parcursul ei, încălcând-o chiar puţin în vreo 2-3 locuri.

Pe braţul Chilia nu se ma-

nifestă nici o schimbare față de situația existentă în primăvara anului 1941.

V

Pentru a învedera însemnătatea controversei privitoare la brațul Chilia socotim util să arătăm, pe scurt, consecințele pe care anexarea ostroavelor Salangic, Daleru Mare, Daleru Mic și Maican la U.R.S.S. și trasarea frontierei pe talvegul brațului de la sud de aceste insule, pe de o parte, și mutarea frontierei de pe talvegul brațului principal Stari-Stambul (așa cum rezultă neîndoios din Tratatul de la Berlin) pe acela al noului braț navigabil Musura, la gura brațului Chilia, precum și deplasarea spre sud, în consecință, a zonei apelor teritoriale sovietice, pe de altă parte, le atrage pentru România.

a) Deși riverană la brațul Chilia, România ar pierde de fapt, pentru vase maritime, accesul la acest braț, deoarece Sovietele ar fi singure stăpâne pe singura intrare practicabilă la brațul Chilia — brațul Stari-Stambul — și pe brațele principale care trec la nord de insulele sus-arătate. Acest aspect prezintă însemnătate nu numai pentru prezent, când localitățile și regiunea în aval de aceste ostroave s-ar găsi izolate de restul țării, dar mai ales pentru viitor, când brațul Sulina ar putea deveni navigabil și când brațul Chilia, cel mai mare din brațele Dunării, ar fi destinat să-i ia locul în navigația maritimă.

b) Lucrările hidrotehnice necesare la gura brațului Chilia, pentru a împiedica obstruarea brațului Sulina, prin bancurile de nisip aduse de curentele dinspre nord, nu ar mai fi posibile sau ar risca să întâmpine dificultăți.

c) Economia națională românească s-ar găsi privată de una din însemnatele ei surse de bogăție: pescuitul morunului la gura brațului Chilia, singura regiune unde acest pescuit este posibil. Populația din porțiunea românească a Deltei s-ar găsi astfel lipsită de principalul ei mijloc de existență. Considerațiile în legătură cu pescuitul par de altfel a fi, și de partea sovietică, unul din principalele motive ale stăruinței pentru deplasarea frontierei pe brațul Musura și a zonei apelor teritoriale până la 3 km. de brațul Sulina.

În ce privește scopurile urmărite de guvernul sovietic prin aceste pretenții, ele nu apar destul de limpede dacă luăm în considerație că motivele de ordin strategic, care prevalau în 1940 și își puteau avea justificarea, nu mai sunt valabile astăzi.

În rezumat:

I. Textul Articolului 1 al Tratatului de pace, coroborat cu acceptarea pur și simplu, de către România, a hărții ca parte integrantă a tratatului — hartă care atribuie Sovietelor, în contradicție cu hotărele de la 1878, ostroavele de pe brațul Chilia și nu precizează îndeajuns traseul la gura acestui braț, ar putea fi invocat de guvernul sovietic ca o rezolvare implicită a divergențelor constatate în 1940, de la definirea frontierei pe această porțiune a Dunării. Prin acest mijloc, Rusia ar obține pe plano și fără putință de replică, ceea ce nu a putut obține prin tratativele din 1940. Trebuie să ne amintim că, tot pe baza unei hărți necunoscute guvernului din București, iar nu pe baza textului Notei din 26 iunie 1940, Sovietele au anexat ținutul Herța.

II. Rezerva formulată la Paris de delegația română nu apare operantă sau suficientă pentru partea frontierei de pe brațul Chilia, tocmai din cauză că asupra efectelor „Acordului din 28 iunie 1940" (la care se referă textul Articolului 1) există divergențe între cele două state.

Concluzie

Este deci neapărat necesar ca, pentru a nu închide posibilitățile de susținere a intereselor românești în tratativele pentru definirea și delimitarea frontierei în acest important sector, România să formuleze din nou, în forma mai precisă și directă, înainte de semnarea tratatului, rezervele ei asupra valorii hărții și semnificației Articolului 1 al tratatului.

Aceste rezerve ar putea fi prezentate, fie printr-o declarație făcută în momentul semnării tratatului, fie printr-o notă adresată, în termeni amicali, guvernului sovetic.

Prima din aceste soluții ar putea să întâmpine obstacole în cazul, probabil, că Puterile Aliate ar refuza statelor ex-inamice dreptul de a face declarații sau de a formula rezerve cu ocazia ceremoniei semnării.

Calea a doua ar corespunde mai bine procedeelor amicale față de U.R.S.S., observate de guvernul român în tot timpul tratativelor de pace.

Aici alăturat avem onoarea a vă supune un proiect pentru această notă.

Timpul scurt ce ne desparte încă de data fixată pentru semnarea tratatului face de recomandat o hotărâre cât mai urgentă asupra propunerii de mai sus. ■

IMPORTANT

• Tragerea la sorți pentru desemnarea câștigătorilor concursului CLIO ÎNTRE DA și NU va avea loc la sediul redacției, str. Ministerului, nr. 2, București, sectorul 1, VINERI, 7 IULIE A.C. ORA 15.00. Sunt invitați să participe atât concurenții, cât și cititorii revistei, din Capitală sau din provincie.

MĂRTURIA LUI HRUŞCIOV

Aşa cum cititorii revistei noastre au putut constata în numărul trecut, problema retragerii trupelor sovietice din România stârneşte încă multe controverse. Una dintre ele s-a purtat asupra momentului când i-a fost prezentată lui Hruşciov ideea unei posibile retrageri a sovieticilor şi dacă iniţiativa a venit, totuşi, din partea românilor, fapt de care prof. dr. Sergiu Verona părea a se îndoi. Se avansaseră mai multe date în privinţa momentului discuţiei lui Bodnăraş cu Hruşciov, ajungându-se până în august 1957 (*Magazin istoric*, nr. 2/1994). Documentul publicat în *Sfera politicii*, din februarie 1995, de domnul Vladimir Tismăneanu rezolvă definitiv problema datei şi iniţiativei: „În august 1955, când s-a stabilit de către Biroul Politic ca să se ridice în faţa tov. Hruşciov, cu caracter de consultare, problema trupelor sovietice din ţara noastră, s-a stabilit că tov. Gheorghiu-Dej să fie acela care să expună problema. Spre surprinderea noastră [îi reproşa, în şedinţa Biroului Politic din 3 aprilie 1956, Miron Constantinescu], tov. Gheorghiu-Dej nu a executat această sarcină, ci l-a pus fără voia sa pe tov. Bodnăraş, s-o expună. În legătură cu aceasta, am cerut la sfârşitul lui august 1955 o şedinţă a Biroului Politic". Confesându-se revistei *Bucureşti-Match*, nr. 3/ 1995, domnul Alexandru Bârlădeanu prezenta o versiune uşor modificată: „Atacul a fost declanşat prin Emil Bodnăraş. El a fost însărcinat să-i expună lui Hruşciov propunerea". În mai multe numere din ziarul *Vremea*, domnul Paul Niculescu Mizil, ocupându-se de problema retragerii trupelor sovietice din România, confirmă faptul că Bodnăraş a acţionat de comun acord cu Gh. Gheorghiu-Dej. Tot domnia sa îl citează pe generalul Ion Coman comandant al regiunii militare Cluj în acea vreme care îşi aminteşte că Dej a insistat ca retragerea trupelor sovietice să se facă într-un ritm cât mai rapid posibil, evitându-se totodată orice incident sau motiv de plângere din partea sovieticilor.

O altă divergenţă de păreri uşor de sesizat între dr. Sergiu Verona şi Donald Falls o constituia atitudinea naţională a conducerii din acel moment de la Bucureşti. În vreme ce dr. Sergiu Verona o considera complet aservită Moscovei, Donald Falls vorbea de o „naţionalizare" a conducerii comuniste, tot mai interesată să se delimiteze în probleme-cheie ale politicii externe de poziţia conducerii sovietice. Punct de vedere susţinut şi de Alexandru Bârlădeanu: „Primul [obiectiv al lui Dej], acela de a scăpa de tutela Moscovei, a fost atins în 1952, când i-a eliminat din conducerea partidului pe Ana Pauker şi Vasile Luca. În paralel, el a organizat în aşa fel partidul încât din conducerea acestuia

In imagine: N.S. Hruşciov şi Gh. Gheorghiu-Dej în timpul unei „vizite de lucru".

să nu facă parte decât oameni în care el avea o încredere deplină, oameni care l-ar fi urmat pe acest drum al cuceririi independenței".

Câtă încredere aveau liderii de la Kremlin în comuniștii români ne demonstrează atât documentele despre criza rachetelor (*Magazin istoric*, nr. 2-4/1995), cele despre refuzul de a discuta despre tezaurul român dus în Rusia cât și pasajele din memoriile lui Hrușciov, traduse din *Voprosî istorii*, nr. 3/1994, pe care le prezentăm în continuare. Este clar că dacă Hrușciov nu vroia, trupele sovietice nu erau retrase din România. Dar la fel de clar este că liderii de la București au desfășurat cu mare artă politică o campanie de persuasiune pentru a-l convinge pe Hrușciov, a cărui primă reacție nu a fost favorabilă. Să îi dăm din nou cuvântul lui Alexandru Bârlădeanu: „Acesta [Hrușciov] s-a înfuriat și a respins-o [propunerea de retragere] categoric. Dej nu a renunțat și, în cele din urmă, l-a determinat pe Hrușciov să aducă în discuție problema menționată chiar în fața Biroului Politic al P.C.U.S.". Iar un alt cunoscător al culiselor de la București, Nicolae Corbu, completa: „...Dej și Bodnăraș au realizat planul sau, mai corect spus, veritabilul scenariu al scoaterii trupelor sovietice din țară. Un act de mare artă politică, de «intoxicare» pe etape a lui Hrușciov, păcălit în mod incredibil. Iar când a înțeles, era prea târziu. Posibil că de aici ciuda cu care, la o vizită în România, la Constanța, văzând pe peronul gării aliniate detașamente militare de onoare, l-a apostrofat pe Dej: «Ce, ați scos și marinari? Vreți să spuneți că voi aveți marină?»".

Și, mai adăugăm noi, să nu uităm că între acuzele aduse lui Hrușciov, în momentul „debarcării" sale la plenara din octombrie 1964 s-a numărat și retragerea trupelor sovietice din România. Dar să urmărim în continuare opiniile sale despre retragerea trupelor sovietice din România, oferind astfel cititorilor încă o piesă esențială la dosarul acestei probleme.

În primii ani după moartea lui Stalin, noi îi invităm frecvent la Moscova pe conducătorii țărilor frățești, pentru a discuta cu ei subiecte confidențiale. Cum Molotov se bucura atunci de o încredere totală, l-am însărcinat pe el, drept cel mai vechi membru al Prezidiului C.C. al partidului, să poarte convorbirile. Dar el s-a purtat de sus, nu pe picior de egalitate, „i-a instructat" pe reprezentanții altor partide comuniste, care trebuiau să asculte ce li se spune și să facă ce li se poruncește. Asta i-a jignit și supărat și, când Molotov a ieșit din componența conducerii noastre, Dej nu o dată a amintit despre el pe un ton iritat.

În ceea ce mă privește, eu niciodată n-am ținut morțiș să merg în vizite, am fost în România numai la invitația gazdelor. Vorbeam dinainte, ne înțelegeam când să vin și ce probleme prezentau interes pentru gazde.

Odată, purtam discuții de acest fel, când, pe neașteptate, tovarășul Bodnăraș a ridicat o problemă pentru care eu nu eram pregătit, chiar nu mă gândisem niciodată la ea: „Ce credeți, tovarășe Hrușciov, n-ar trebùi retrase trupele sovietice din România?" Întrebarea m-a uluit. Nimeni dintre noi la vremea aceea nu se gândise la așa ceva. Dimpotrivă, socoteam că atâta timp cât continuă războiul rece și nu eram convinși de caracterul neagresiv al puterilor imperialiste, n-aveam de ce să slăbim granițele comune și să creăm breșe în ele. Eram atât de departe de această idee, încât, dimpotrivă, ne gândeam chiar la întărirea apărării.

Din punctul nostru de vedere, propunerea avansată diminua pozițiile socialismului, pentru că, de fapt, lăsa deschisă o zonă considerabilă a litoralului Mării Negre. Din câte îmi amintesc, am reacționat aspru: „Cum așa? De ce? Pot folosi asta inamicii noștri!" El mi-a răspuns: „Care inamici? Granițele noastre sunt numai cu țări socialiste, o invazie este practic imposibilă fără invazia altor țări frățești".

— „Dar Marea Neagră? Turcia? Prin Turcia se poate intra acolo unde va hotărî NATO?".

— „Dar U.R.S.S. este aici, alături".

— „Da, alături, dar trebuie ceva timp pentru dizlocarea trupelor, iar acum diviziile noastre se află chiar acolo și sunt concentrate asupra Mării Negre. Dacă are loc debârcarea unui desant, trupele noastre vor intra imediat în luptă".

— „Ridicând această problemă, pur și simplu am vrut să vedem care este părerea dumneavoastră".

— „Asta fac și eu, îmi spun părerea. Nu știu cum vor reacționa colegii mei. Facem schimb de păreri, dar eu consider că nu s-au copt condițiile pentru aceasta".

Printre altele, nu cred că am pronunțat atunci cuvintele „nu s-au copt". Cred că mai curând modul meu de percepere a problemei se limitase doar la preocuparea de a întări apărarea, iar întărirea apărării era legată de staționarea obligatorie a trupelor noastre în țările frățești. În continuare, nu am mai discutat pe această temă. Colegii români nu au insistat. Aflând părerea noastră, ei au hotărât să lase totul așa cum era.

Mai târziu însă, Dej m-a întrebat, printre altele: „Știți de ce am ridicat noi problema retragerii trupelor dv.?" „Nu, nu știu". „Odată, când venisem la Moscova pentru convorbiri, Molotov s-a năpustit pe noi și a început să ne facă praf și pulbere. Și-a permis expresii dure. Ne-a spus că rezistăm doar ca urmare a ajutorului dat de poporul rus și numai datorită trupelor sovietice: «Dacă acestea nu vor mai fi, nu veți rezista nici o săptămână». Acest lucru ne-a jignit. Noi suntem convinși că suntem la conducere nu ca

rezultat al prezenței unor trupe străine, ci ca urmare a încrederii poporului român. Am vrut să vă convingem de asta și atunci am propus să vă retrageți trupele. Suntem absolut încredințați că, și după ce trupele dv. vor fi retrase, poziția noastră va rămâne la fel de solidă, pentru că noi rezistăm nu datorită tancurilor dv., ci a încrederii poporului".

Desigur, nu înțelesesem tocmai corect propunerea lor, considerând că urmăresc doar să se elibereze de sub influența noastră și că avem de-a face cu o subapreciere a pericolului imperialist pentru țările socialiste.

Nu țin minte cât timp a trecut, dar convorbirea cu românii mi-a rămas bine întipărită în minte, mai ales după o altă convorbire cu Dej. M-am gândit nu o dată la acea problemă. Se pare că Dej era un om sincer și nu încerca să mă înșele. Supărarea lui mă neliniștea și de aceea continuam să reflectez. Ne întăream treptat poziția în lume, ne percepeam cu mai multă încredere forța. Priveam deja cu alți ochi decât Stalin lumea capitalistă care ne înconjura. El tot timpul se temuse de vecinătatea lumii capitaliste și trăise permanent în așteptarea războiului. Nici noi nu uitasem vecinătatea capitalistă, dar eram conștienți că puterea noastră se dezvoltase, aveam rachete, bombe atomice și cu hidrogen. Țările socialiste acumulaseră potențial economic și militar. Forțele noastre armate puteau concura cu armatele oricărei țări și toți erau nevoiți să țină seama de noi. Această putere susținea politica coexistenței pașnice, singura posibilă și singura corectă în perioada de trecere a omenirii la socialism.

După îndelungi reflecții, am început să cred că tovarășii români aveau dreptate. Trebuia să le ieșim în întâmpinare și să ne retragem trupele. Nici măcar nu erau prea numeroase: câteva divizii. În raioanele vestice ale U.R.S.S., aveam mult mai multe. În afara argumentelor deja amintite, mai exista și acela că dacă noi ne retrăgeam trupele din România și le dispuneam undeva în Moldova sau zona Ismailului, mare lucru nu se schimba în cazul unui atac inamic asupra României. Distanțele nu erau mari, iar dacă era necesar să venim în ajutorul românilor, nu ne-ar fi trebuit mult timp pentru parcurgerea acelor distanțe.

Aveam o aviație puternică, purtătoare de rachete în aer, și pe mare, rachete pentru lupta apropiată, mijloace maritime militare destul de bune, astfel încât unui desant inamic nu i-ar fi fost ușor. N-ar fi fost vorba despre o simplă plimbare, inamicul ar fi trebuit să mediteze serios înainte de a întreprinde o asemenea acțiune. Iar încrederea politică pe care am fi acordat-o românilor ar fi fost bine privită de ei, ar fi fost o demonstrație a parteneriatului pe picior de egalitate. Și un bun argument în propaganda noastră împotriva țărilor care aveau trupe pe teritoriile altor state.

Noi tocmai avansasem lozinca retragerii tuturor trupelor străine în interiorul granițelor naționale. Chiar și astăzi această lozincă este destul de actuală, dar pentru realizarea ei trebuie să lupți. Dar cum să lupți dacă un politician oarecare susține utilitatea destinderii situației internaționale, iar trupele țării acelui orator se află pe teritoriile altor state. Reputația acelui orator va fi știrbită, iar în propaganda lui nu va exista nici o încredere.

Pornind de la toate aceste considerente, am socotit că retragerea trupelor noastre din România va fi utilă.

Am ridicat această problemă conducerii noastre. Am propus să facem un schimb de păreri pe tema convorbirii pe care o avusesem cu tovarășii români. L-am invitat pe ministrul apărării al U.R.S.S. și l-am întrebat care este punctul său de vedere. Dar înainte de a ridica problema în Prezidiul Comitetului Central, avusesem cu el un schimb de păreri și fusese de acord cu mine.

La consfătuire, ministrul Malinovski a confirmat că retragerea trupelor nu va slăbi pozițiile noastre militare. Mai mult, vom avea și unele facilități materiale, deoarece întreținerea trupelor aflate în afara granițelor costă dublu decât pe propriul teritoriu. Am luat hotărârea și am comunicat-o românilor. Bineînțeles, ei au fost foarte mulțumiți că triumfase ideea lor și că se înțelesese faptul că noi îi tratăm cu încredere și respect.

Prezența și apoi retragerea trupelor sovietice face parte din dramatica și sinuoasa istorie a relațiilor româno-sovietice postbelice ce mai au încă multe pete albe și despre care Hrușciov exprimă în memoriile sale critici *Acum, aflat la pensie, observ în continuare politica României și nu o înțeleg în totalitate, nu găsesc explicații unor pași ai ei pe arena internațională [...] incidentele noastre cu România au fost repercusiunile unor procese adânci, care au dezbinat relațiile noastre frățești. Rădăcinile lor au rămas nevăzute pentru mine. Nici acum nu le cunosc. Cred că timpul va lămuri lucrurile. Pentru că interesele tuturor țărilor socialiste sunt identice. Din păcate, în amintirile mele despre vecinul român eu n-am reușit să relev principalul lucru pe care am vrut să-l relev: să explic fisurile din relațiile noastre. Ele nu s-au cicatrizat nici până în prezent, iar relațiile au rămas la fel de reci, dacă nu mai rău. Totuși, eu sunt de mult în afara politicii de stat și relațiile s-au înrăutățit. Deci nu e o problemă ce privește personalitățile.* ■

Prezentare de
Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI
Versiune în limba română:
Florentina DOLGHIN

Paris, iunie 1937

ÎNTREVEDERI NECUNOSCUTE

TITULESCU — MANIU

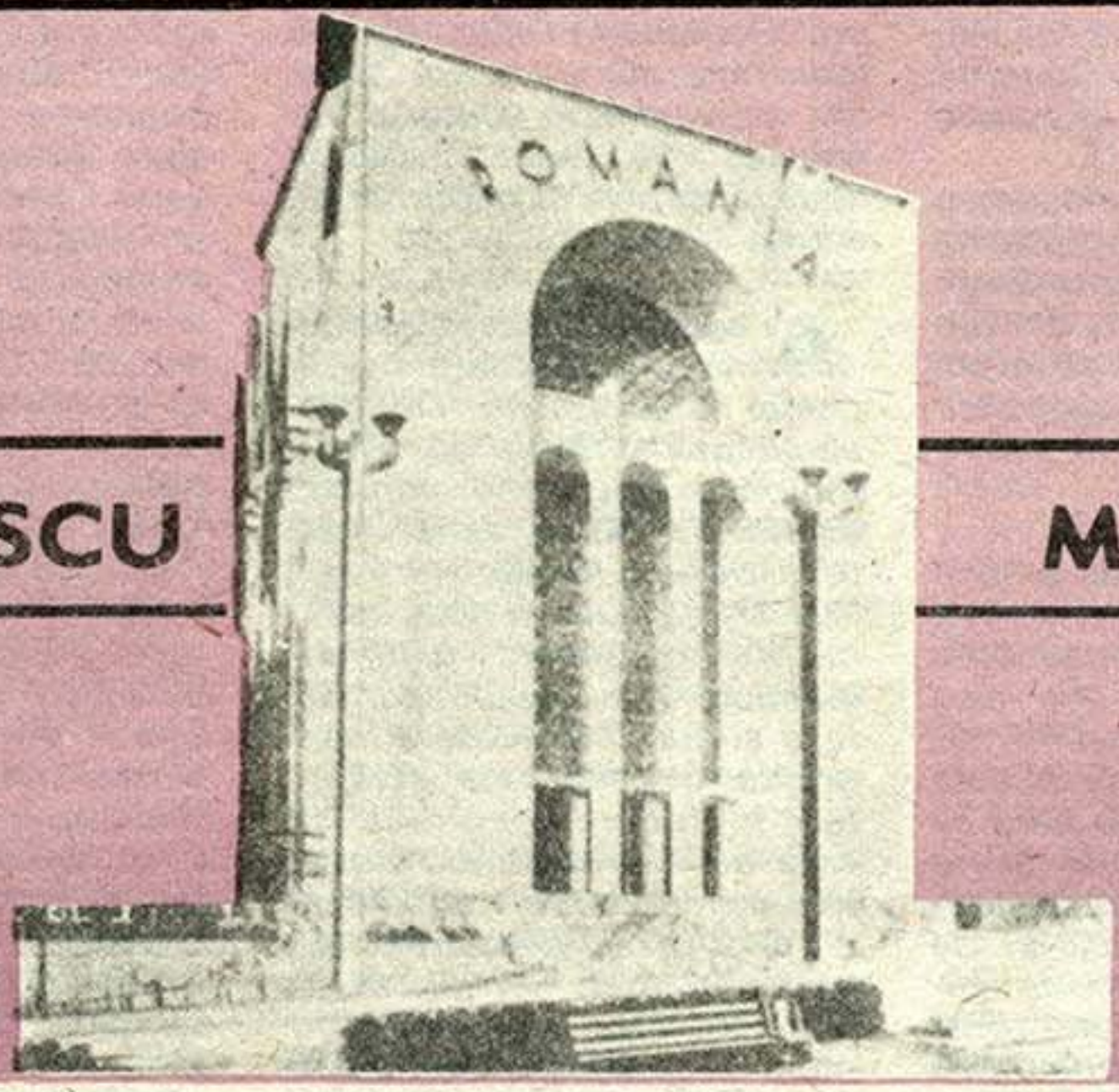

La 29 august 1936, Nicolae Titulescu, ministrul de externe al României, a fost îndepărtat din guvern în urma unor manevre de culise, fără a fi câtuşi de puţin consultat sau anunţat în prealabil. Se afla în străinătate, ştirea primind-o printr-o telegramă trimisă după consumarea faptului (Magazin istoric, nr. 8/1986, 3-5/1987). „N-am aflat alcătuirea noului cabinet, care de altfel e compus din toţi foştii miniştri, afară de mine, decât după ce acesta a fost constituit — declara N. Titulescu Agenţiei Havas.

Noul guvern — continua el — nu mai are nevoie de serviciile mele. Este dreptul lui. Aş fi preferat totuşi să fiu pus la curent mai din vreme de intenţiile sale, pentru că niciodată n-aş fi încurcat pe cineva cu persoana mea."

În urma acestei umilitoare îndepărtări din postul ministerial pe care-l onorase printr-o prodigioasă activitate în slujba intereselor României şi Europei — N. Titulescu nu a mai revenit niciodată definitiv în ţară. S-a stins departe de patrie, rămăşiţele sale pământeşti fiind aduse în patrie abia în martie 1992 şi reînhumate la Braşov (Magazin istoric, nr. 6/1992). Deşi departe de ţară, în anii care au urmat îndepărtării sale de pe scena politică, N. Titulescu a păstrat apropierea de oamenii politici ai vremii, informându-se asupra evoluţiei vieţii politice, a desfăşurării evenimentelor din ultimii ani de pace (vezi şi Magazin istoric, nr. 7-9/1994).

Un document inedit evocă o astfel de întâlnire a fostului ministru de externe român cu o importantă personalitate politică a vremii — Iuliu Maniu, şeful P.N.Ţ. Întâlnirea a avut loc în iunie 1937, când I. Maniu s-a aflat în Franţa, spre a vizita Expoziţia Universală de la Paris. Întrevederea dintre cei doi este relatată de Petrache Ciolan, consul al României în Franţa, într-o scrisoare către Victor Cădere, în acea vreme ministru plenipotenţiar la Belgrad. Documentul, cu toată nota sa de confidenţialitate şi maniera critică a povestirii, ne introduce în culisele politico-diplomatice ale timpului, consemnând câteva puncte de vedere personale faţă de problemele aflate la ordinea zilei şi de preocupările oamenilor politici de atunci: atitudinea faţă de Carol II şi amanta sa, Elena Lupescu, faţă de camarila din jurul regelui, relaţiile cu Franţa, eventuala schimbare a guvernului Gh. Tătărescu (3 ianuarie 1934-28 decembrie 1937) etc.

Dar să citim această scrisoare, păstrată în Arhiva Victor Cădere de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române.

I. LĂCUSTĂ

4 iulie 1937

De mult mă ţin să-ţi scriu aceste rânduri, dar întotdeauna am ezitat de teama unei greşite interpretări.

Afirmaţia ta: „Lucrez ca copiii noştri să aibă parte de o soartă mai bună şi N.B. din scrisoarea ta din 2 iulie relativă la ofiţerii T.T.R. îmi oferă o mare satisfacţie, deoarece este un început de executare a ideilor mele de totdeauna şi explică şi gestul meu cu bursa oferită caracterului.

Iată ce aveam de spus:

Crescut într-o epocă de idealism şi de patriotism curat dinaintea războiului, am mers la foc şi la moarte convins că acest sacrificiu total al focului va arde impurităţile morale şi va renaşte o Românie curată.

Reîntors am constatat contrarul. Pe când sângele cel mai generos curgea gârlă şi de multe ori *inutil* pe câmpul de luptă, îndărătul nostru se comiteau cele mai demoralizante abuzuri. În locul floarei de regenerare morală a crescut ciuperca pestilenţială a corupţiei şi imoralităţii...

În ziua de 12 iunie, Traian Vuia mă avizează că a primit o scrisoare de la dl. Maniu şi ne roagă pe amândoi să mergem să-l vedem.

L-am găsit la Hotel Drouaut, acompaniat de Leucuţa-Răchiţan şi pilotat de Schachman. Inutil să-ţi spun că nu m-am ferit a-i spune că un şef de partid fost prim-ministru, cunoscut cum este, nu trage la un restaurant, oricât ar fi de bun, ale cărui camere disponibile sunt mai mult utilizate ca „chambres separées" pentru clienţii restaurantului. Asta cu atât mai mult cu cât fostul său subaltern Titulescu ocupă un etaj la Ritz. Dat fiind însă că sub acelaşi acoperiş locuiesc d-nii Gr. Filipescu şi soţii Schachman, am închis discuţia.

Să trec la miezul subiectului.

La Cap San Martin s-a văzut cu Titulescu, şi-au spus durerile şi au trecut în revistă problemele Europei. Părea foarte încântat de claritatea cu care Titulescu vede lucrurile.

Se vede însă că Titulescu nu l-a simţit prea convins şi l-a rugat să-l aştepte până se reîntoarce din Londra şi din Cehoslovacia. Între timp dl. Maniu a continuat să vadă diferiţi oameni politici.

Eu i-am spus că dl. Titulescu este un creier excepţional, o inteligenţă fără pereche, dar un ambiţios care atinge nebunia. Fără să se sprijine pe nici un partid politic, teroriza toate partidele şi voia să dirijeze politica lumii întregi, uitând că ţara noastră — realizându-şi visul secular prin soldaţii ei — avea nevoie mai mult de reorganizare, decât să susţină pe dl. Titulescu în dorinţa lui de a fi numit Marele European. Îşi merită soarta.

— Suntem de acord mi-a răspuns dl. Maniu, şi eu i-am spus acum doi ani să demisioneze, căci altfel va fi dat afară. Acum i-am reamintit-o.

Din întrevederile avute cu diferiţi oameni politici, Blum, Laval Chamtemps, Reynaud, Tardieu etc., s-a ales cu două impresii: dl. Cesianu reprezintă rău ţara şi că politica ce face azi România duce cert la o răceală cu Franţa şi riscăm chiar de a nu mai fi sprijiniţi de francezi nici într-un fel. Daladier i-ar fi spus că nu mai fabrică nici un tun pentru România, afară doar dacă Maniu cu partidul lui ia frânele guvernului.

I-am replicat că parţial este adevărat, dar că România nu poate spune *Amen* la orice face Franţa. Noi nu suntem vasali, ci prieteni. Avem şi noi interese de care trebuie să se ţină cont.

În afară de asta, informaţiile mele precise îmi spun că entuziasmul publicului pentru Frontul Popular a scăzut enorm, egal cu zero. Se spune că Chautemps însuşi nu poate sta mult la putere.

Cesianu nu a voit să-l vadă. I-a reîntors cartea de vizită şi atât.

Dl. Gusti mi-a dat pentru festivalul Enescu de la Opera Mare o lojă şi o invitaţie pentru dl. Maniu.

La inaugurarea pavilionului român de la Expoziţie, deşi îi luasem o invitaţie, nu a venit, dar a vizitat ulterior pavilionul şi a vorbit cu Gusti, spunându-i să expună şi invenţiile lui Vuia.

Relativ la politica internă mi-a spus următoarele:

— Dl. Mihalache speră să vină la putere.

— Când îşi dase demisia, l-am întrebat: Crezi că te aduce la putere?

— Cred (mi-a răspuns).

— Atunci retrage-ţi demisia şi rămâi din nou preşedinte, dar eu nu cred.

Data promisă a fost 15-20 iunie, dar desigur nu-l va aduce.

Am vorbit, cu dl. Filipescu, care se află tot la Hotel aci, reamintindu-i această promisiune, şi dânsul mi-a spus: Dacă regele nu-şi ţine promisiunea, eu voi publica o scrisoare deschisă în ziarul meu şi voi reîncepe lupta.

Despre d-na Lupescu mi-a spus că singurul lucru ce-l reclamă este să renunţe a se mai ocupa de treburile publice. Îi este indiferent dacă va fi în ţară sau în străinătate.

Mi-a povestit cazul generalului Amza, care deşi boicotat de toţi generalii, a fost menţinut ca inspector al armatei.

Va avea de luptat contra camarilei, care fără nici o răspundere directă obligă pe rege să facă tot felul de lucruri ce nu se pot discuta în Parlament. N-ar avea nimic de zis dacă aceşti domni ar intra în Parlament, unde s-ar face discuţie la lumina zilei.

A fost la noi unde văzând curtea plină de flori, mi-a spus că ar schimba bucuros

cu Bădăcinii.

Reîncepând discuția politică, i-am reamintit cazul Take Ionescu, care văzând (la ruptura față de Carp) că zilnic i se duc partizanii, a profitat de prima ocazie (războiul balcanic, 1913), oferind necondiționat concursul său lui Titu Maiorescu.

M-a rugat să-i repet din nou ce spunea despre dânsul Majestatea Sa când se afla la spirit și în formă, ce s-a vorbit între d-voastră.

— Ce ați spune dacă s-ar găsi cineva care să facă puntea între d-stră?

— Eu aș fi foarte fericit.

Am voit să scriu M.S., dar cum acest lucru depășește cadrul puterilor mele, nu am făcut nimic fără să te întreb.

Scrisoarea mea ar fi început așa:

„Pe vremuri, în altă ocazie, ne aducem stăpân pe cap?!

Azi, văzând cum se lungesc anii de opoziție, își spun: Ce bună ar fi puterea și vorba țiganului «la mai spune cumetre vorba ceea, ce ai spus la început...» (să-l invite la masă).

Aceasta este partea anecdotică.

Un argument însă, care desigur ar putea fi luat în considerare de M.Sa și pe care i-l

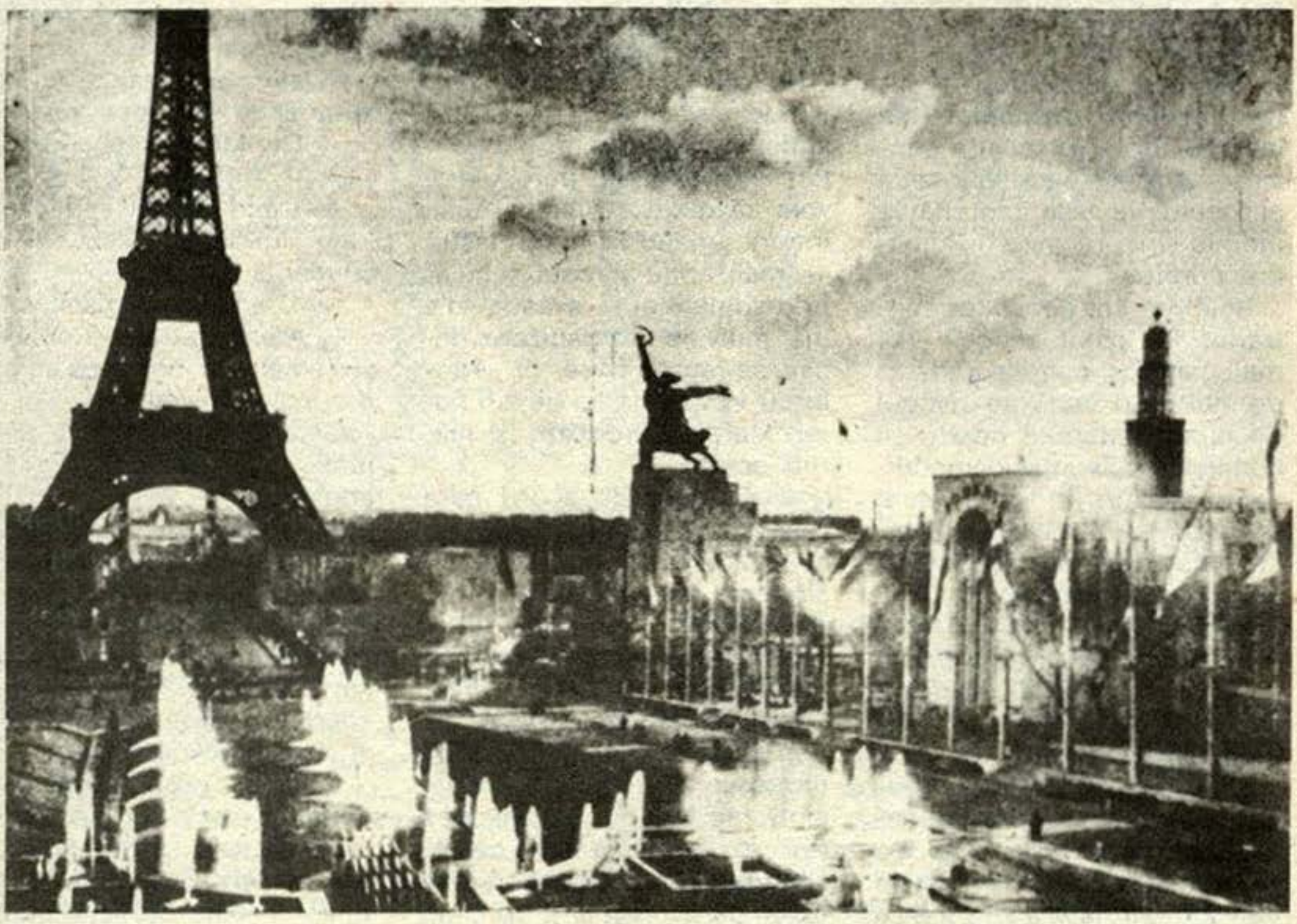

Vedere de ansamblu a Expoziției de la Paris din 1937; în p. 26: *Pavilionul României*

Paris și cari erau părerile sale în acel moment.

După ce i-am povestit în detaliu tot ce știam, arătându-i că în afară de încetineala și hezitările ce avea cu readucerea regelui încolo aproba *aproape* în totul programul său și avea stimă pentru el, i-am pus următoarea întrebare:

— Am convingerea că nimeni n-a raportat corect, în v-am spus că Național-Țărăniștii au venit la putere cu prim program, readucerea A[lteței] Voastre.

Când însă am văzut că se poate guverna cu părintele Miron Cristea, care nu se pricepea la nimic, cu A.S. prințul Nicolae, care se uita pe fereastră când i se aducea rapoarte, și cu răposatul Buzdugan, am prins gust de putere singuri și am spus: Ce să puteau dezvolta mai mult în legătură chiar cu cele ce se spune la Paris, ar fi *mitologia* care se formează în jurul lui Maniu: toate nemulțumirile se polarizează în jurul lui și toți nemulțumiții (gen Titulescu) se adună lângă el pentru a-l atâța. (Aci caracterul său hesitant, pentru o dată, prinde bine.)

Adus însă la putere, în împrejurări atât de grele, cu

echipa lui care nu este extraordinară și pus în fața realităților inextricabile, aureola lui ar cădea în câteva luni, fără să mai aibă scuze din opoziție: dacă aș guverna eu ar fi altfel.

Cazul Heriot de odinioară și Blum (care nu știe azi cum să se vâre în pământ, după ce a nemulțumit și pe adversar și pe proprii lui partizani) este elocvent.

prinsă în acel moment cu următoarea legendă: Când e dl. Maniu sincer? În țară, unde o critică, sau la Paris, unde se duce întru întâmpinarea dnei Lupescu? ar fi amuzantă.

Mulți partizani ai lui Mihalache m-au întrebat în țară: e drept că șeful nostru când e în Franța își bagă cămașa înăuntru?

L-am văzut pe Titulescu la d.Maniu. Mi-a strâns mâna ca la un vechi prieten.

Aș fi preferat să nu-l revăd, atât mi-a făcut de rău halul în care l-am văzut: s-ar fi zis că toate blestemele s-au abătut asupra capului său! Slab, obosit, gârbovit, prostit! Cu un cuvânt nimic care să reamintească atotputernicia lui de odinioară.

Mi-am reamintit (bizară coincidență) cum am văzut pe Take Ionescu, mort, în capela rusă la Roma.

Take, mort, era plin de viață și profilul său mai frumos, ca oricând Titu, viu, mai urât ca o babă turcească și ca însuși spectrul morții.

Ultima lui amenințare: să revină în toamnă și să facă un discurs *mare* în Senat. Et après?... Sic transit gloria mundi!

Mare luptă între Cesianu și Gusti. Cesianu sabotează pe Gusti, iar acesta își bate joc de Cesianu.

Pavilionul românesc, frumos pe dinafară, cu multe părți de criticat în interior, începând cu plafonul sălii de jos, făcut în blocuri de sare, care au început să se topească din cauza umidității pariziene și care se vor topi de-a binelea când vor reîncepe ploile de toamnă, cari pătrund până la oase și pe cari sarea le atrage...■

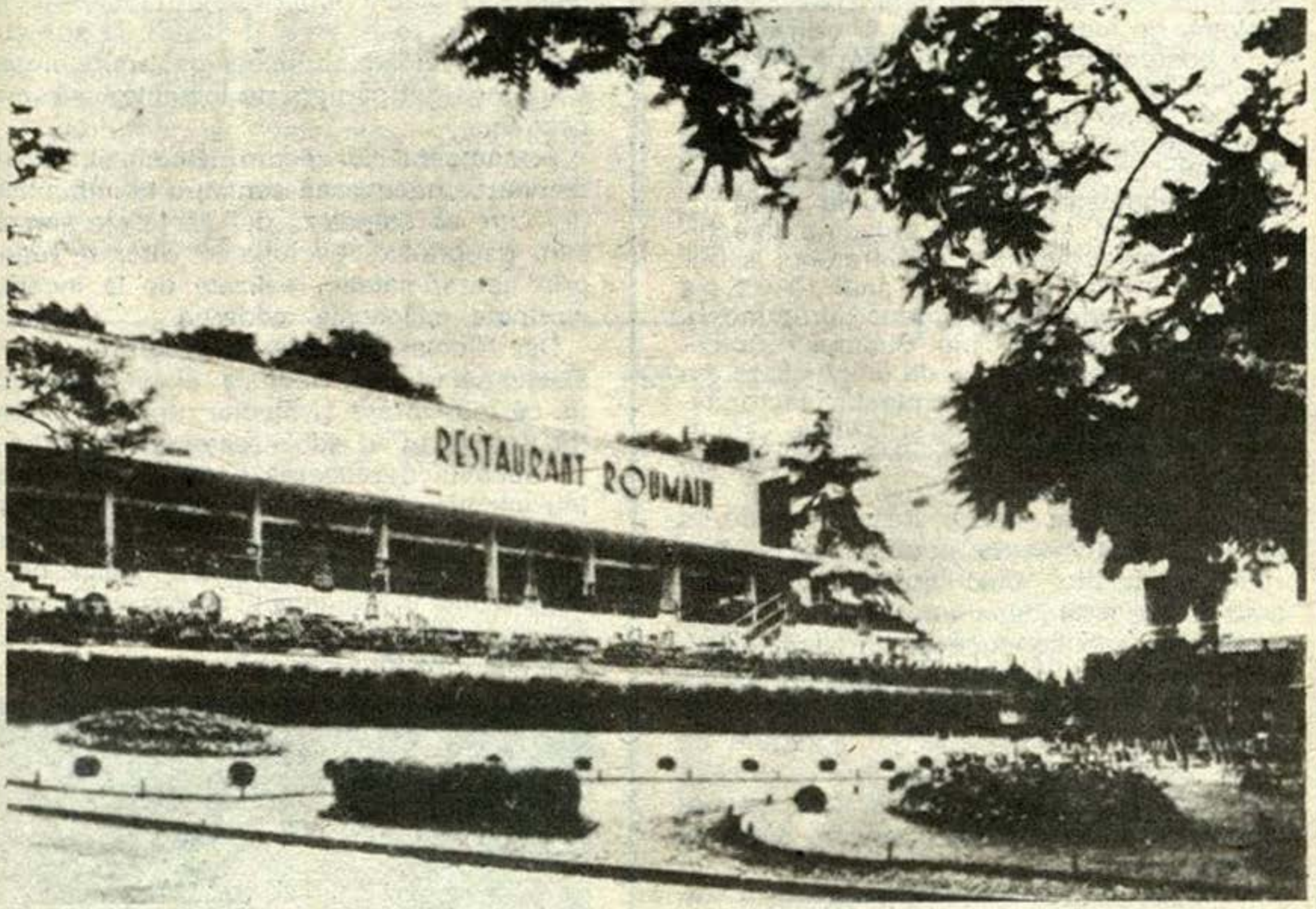

Restaurantul românesc, gazdă de neuitat a multor întâlniri pariziene în 1937

Repet însă că aceasta depășește cadrul meu, deoarece nici nu cunosc intențiile M.Sale, dar *sunt sigur* că dacă i-ai aduce la cunoștință pe cale privată cele ce preced, l-ar interesa mult".

Mergând la gară să preîntâmpine pe d-na Madgearu, s-a întâlnit cu d-na Lupescu, care se scobora din tren înaintea d-nei Madgearu.

O fotografie ce ar fi fost

NICOLAE CARANFIL

PAUL CARTIANU

Născut la 28 noiembrie 1893, la Galaţi, unde a urmat liceul, Nicolae Caranfil şi-a continuat studiile în străinătate. Obţine diploma de inginer în Belgia şi urmează un curs postuniversitar la Cambridge (Anglia).

A luat parte la războiul din 1916-1918, la început într-o unitate combatantă, apoi ca ataşat grupului condus de generalul Vasile Rudeanu, cu misiunea de a asigura procurarea de echipament militar de la Aliaţi.

După război, a activat în industria de echipamente electrotehnice, aflată atunci la primii paşi în ţara noastră. În anul 1930 i s-a încredinţat conducerea a două întreprinderi, dependente de municipiul Bucureşti: Societatea Generală de Gaz şi de Electricitate din Capitală (SGGE), care exploata electricitatea şi gazul din cărbuni, şi Uzinele Comunale Bucureşti (UCB), care exploatau apa şi sistemul de canalizare.

Se impunea ca oraşul, crescut repede ca întindere şi număr de locuitori, să se dezvolte urbanistic. Cele două întreprinderi erau chemate să joace un rol important. Reorganizate sub conducerea lui Nicolae Caranfil, au început să execute mari programe.

În ce priveşte electricitatea, echiparea centralelor a fost extinsă cu agregate de mare putere, de tip modern, iar reţelele electrice au fost dezvoltate spre a asigura iluminatul electric în tot cuprinsul oraşului, inclusiv comunele suburbane.

Nicolae Caranfil considera că gazul din cărbuni trebuie să fie înlocuit printr-o alimentare generală cu gaze naturale, rezolvând astfel problema încălzitului, pentru întreaga populaţie. Acest obiectiv întâmpina însă multe dificultăţi tehnice şi economice, a căror soluţionare a necesitat 10 ani de eforturi, finalizate în anul 1944.

În domeniul de activitate al UCB, Nicolae Caranfil s-a preocupat prioritar să asigure Bucureştiului, situat în câmpie, afectat vara de secetă, cât mai multă apă, îndeosebi potabilă, dar şi pentru salubritate precum şi pentru înfrumuseţarea oraşului prin fântâni arteziene. După studii întreprinse s-a oprit la soluţia amenajării unei surse noi, care să satisfacă cerinţele pe lungă durată: utilizarea râului Argeş.

Pe lângă acţiunile menţionate, destinate să îmbunătăţească starea edilitară a Capitalei, Nicolae Caranfil s-a angajat să soluţioneze o problemă de mare amploare, care însă nu intra în obiectivele celor două întreprinderi.

Oraşul, în dezvoltarea spre nord şi nord-est, se apropiase de zona insalubră a mlaştinilor de pe cursul de apă Colentina. Nicolae Caranfil, pe bază de studii serioase, a condus la deplină reuşită vasta lucrare de îmbunătăţiri funciare de-a lungul cursului râului Colentina, pe aproximativ 60 km. Ca urmare, zonele insalubre ameninţătoare pentru sănătatea publică s-au transformat în parcuri, cu spaţii verzi şi luciuri de apă curată. În vecinătatea salbei de lacuri create s-au construit cartiere de locuinţe, cele mai căutate.

Ataşamentul lui pentru Bucureşti îl îndemna să gândească continuu la îmbunătăţiri, care să corecteze deficienţe ale amplasării geografice. Evoluţia în viitor o vedea prin aşezări-satelit, realizate de la început cu toate mijloacele moderne.

Dar Nicolae Caranfil nu a curprins în viziunile sale numai Capitala. El avea concepţia că între oraşe şi mediul rural înconjurător trebuie să se stabilească conexiuni, care să ducă la dezvoltarea acestuia din urmă, într-un ritm mai accentuat. Practic, a aplicat această concepţie favorizând electrificarea „de la munţi până la Dunăre", adică pe o largă zonă a Munteniei, proces care dacă era continuat, ar fi dus la o electrificare regională încă din perioada interbelică.

Deşi nu era un specialist în aviaţie, a fost considerat omul capabil să contribuie la ridicarea acestei arme la nivelul cerinţelor moderne. I s-a încredinţat funcţia de subsecretar de stat al aviaţiei, în cadrul Ministerului Armatei. A impus un program de reorganizare de mari proporţii, care însă nu a fost însuşit de ministrul armatei. Ca urmare, Nicolae Caranfil a demisionat, dar concepţia lui fiind apreciată de către rege, a fost numit cel dintâi ministru al Aerului şi Marinei. Adversarii săi, profitând de o întâmplare nesemnificativă, l-au contestat. Demisia lui Nicolae Caranfil a fost definitivă, iar retragerea regretată de corpul aviaţiei.

Societatea Naţională a Telefoanelor trebuind să fie reorganizată, după răscumpărarea concesiunii americane, Nicolae Caranfil a fost numit administrator delegat. Dificultăţi apărute din lipsă de coordonare în domeniul transporturilor au determinat constituirea Consiliului Superior al Transporturilor şi Tarifelor al cărui preşedinte a fost numit tot Nicolae Caranfil.

După 23 august 1944 s-a făcut din nou apel la Nicolae Caranfil. Organizându-se o conferinţă pentru refacerea transporturilor după război, la care pentru prima dată era convocată şi România, guvernul l-a delegat pe Nicolae Caranfil.

După venirea la putere a guvernului dr. Petru Groza, a fost demis în mod arbitrar. A refuzat să se mai întoarcă în ţară. După plecarea regelui a activat în Comitetul Naţional Român.

Împlinindu-se un secol de la naşterea lui Nicolae Caranfil, din iniţiativa puţinilor lui colaboratori în viaţă s-au organizat manifestări comemorative, sprijinite de Academia Română, Primăria Municipiului Bucureşti, RENEL, Aviaţia militară, Ministerul Transporturilor.

Aceste manifestări au fost: o şedinţă solemnă în Aula Magna a Academiei, la 15.12.1993, o expoziţie de fotografii a realizărilor lui Nicolae Caranfil, punerea unei plăci comemorative pe ultima locuinţă, acordarea numelui lui străzii Şcoala Herăstrău, din sectorul 1 şi apariţia broşurii *Nicolae Caranfil*, semnată de autorul acestei evocări.

Aprilie 1995 Lowiczu

POLONIA ŞI ROMÂNIA ÎN EUROPA CENTRALĂ

Mărturisesc ignoranţa mea despre localitatea mazocviană Lowiczu, aflată la 80 km nord de Varşovia până în ziua de 10 aprilie 1995. Dar, trebuie să mărturisesc şi plăcuta surpriză de a face cunoştinţă cu o localitate mică (doar 32 000 locuitori), dar agreabilă şi, mai ales, cu un bogat trecut istoric - reşedinţă a primatului romano-catolic al Poloniei - şi un modern institut de ştiinţe umanistice şi pedagogice, cu un palat cu nume de rezonanţă celebră - al contelui Walewsky, cunoscut mai ales prin tânăra lui soţie, Maria, devenită iubita împăratului francezilor Napoleon I şi mama prinţului Alexandr Walewsky, ministrul de externe al Franţei în anii înfăptuirii unirii principatelor române, şi o herghelie de cai de rasă vestită şi ea.

Am ajuns la Lowiczu pentru o sesiune a istoricilor români şi polonezi (a treia în 8 luni după zilele româno-poloneze de la Craiova, Bucureşti şi Varşovia, dedicate aniversării a 55 de ani de la refugierea în România a preşedintelui, guvernului, conducerii armatei, militarilor şi civililor polonezi, precum şi tranzitul tezaurului Băncii Poloniei prin ţara noastră în zilele tragice ale agresiunii hitleriste şi ocupării unei părţi a teritoriului polonez de către armata roşie în virtutea înţelegerii secrete din Pactul Ribbentrop-Molotov, şi după reuniunea de la Cracovia). Împreună cu dr. Ion Alexandrescu şi locotenent-colonel dr. Petre Otu, amândoi de la Centrul de istorie militară, am fost invitaţi de institutul din Lowiczu la un colocviu româno-polon ce avea şi patronajul Institutului de istorie al Academiei Poloneze de Ştiinţe şi al Ambasadei României. Împreună cu colegii polonezi, am dezbătut pe baza comunicărilor prezentate, aducând numeroase argumente din noile documente descalificate, situaţia istorică a celor două state central europene Polonia şi România, mai ales în ultimii 75 de ani. Diversificată, discuţia a fost extrem de interesantă iar atmosfera de cooperare intelectuală. S-a ajuns la opinia comună asupra unui destin istoric care impune celor două ţări - ca şi altora din regiunea-tampon dintre Marea Baltică şi Marea Neagră - o atitudine de maximă responsabilitate faţă de interesele lor în strânsă corelaţie cu structurile euro-atlantice.

Am întâlnit la colegii polonezi o sinceră înţelegere a istoriei româneşti şi dorinţa expresă de a ne continua dialogurile ştiinţifice, la care de această dată au contribuit directorul Institutului de istorie al Academiei, prof. dr. Byliny, prof. dr. Lossowsky, prof. dr. Rawski, dr. Rzepniewsky, dr. Koryn, dr. Alicya Sowinska-Krupka. Am remarcat, pe tot parcursul vizitei, atenţia specială pe care prof. dr. Balcerec, rectorul Institutului din Lowiczu, a acordat-o reuşitei colocviului nostru şi sprijinul pe care Ambasada română în frunte cu excelenţa sa, domnul Ioan Grigorescu, ni l-au dat.

Cristian POPIŞTEANU

BRĂTIENII

„Brătianu (familia). Veche familie argeșeană al cărei unul din membri, **pitarul Eftimie** din Brătieni, a trăit prin veacul al 16-lea. Din fiul său **Dima** (+ 1628) scoboară **căpitanul Ienе,** din care purcede **pârcălabul Ienache** (+ 1723). Copiii acestuia sunt: **Teodor..., Maria-Maximilia..., Ana..., Dimitrie..., Ion..., Zinca..., Cleopatra...**".

La data când apărea lucrarea **Figuri contimporane din România,** din care am extras acest pasaj, familia Brătianu traversase trei veacuri de istorie, iar de la începutul secolului XIX își împletise destinul cu acela al patriei. O familie veche, cu merite deosebite în viața poporului nostru. Relația este atât de strânsă, încât nu credem a greși afirmând că avem de-a face cu o familie de autentică creație istorică, cum tot la fel de adevărat este și faptul că, în spiritul propriilor sale necesități, istoria și-a creat oamenii de care a avut trebuință, ilustrând cum nu se poate mai bine cunoscutul dicton: la vremuri noi, oameni noi. Iar Brătienii — începând cu 1821 și continuând cu 1848, 1859, 1866, 1877, 1918 și sfârșind cu 1944 — au fost în primul rând oameni ai istoriei.

Aceste considerații nu vor să substituie o cronică a familiei Brătianu, despre care **Magazin istoric** a publicat câteva zeci de evocări, dar pe care o socotim încă neîncheiată. Ele vor doar să prefațeze **Albumul istoric** din acest număr, a cărui publicare se dorește și o invitație adresată specialiștilor de a răspunde cât mai curând interesului numeroșilor cititori ai rubricii noastre **Cronici de familie.**

Revenind la **Album,** să precizăm că el ilustrează selectiv doar două generații dintre Brătieni, personalități care au dominat istoria modernă și pe aceea interbelică a României. Fotografiile au fost alese din fondul Colecțiilor Speciale ale Bibliotecii Naționale, cu concursul doamnei **Ana Pleșia,** căreia îi mulțumim și pe această cale **M. ȘT.**

Planșa (1) (În medalioane): frații Teodor, Dumitru și Ion C. Brătianu; **în fotografia de grup, executată în 1885, la Paris, în rândul de jos, de la stânga la dreapta:** ing. Elie Bujoi, Ion I.C. Brătianu și dr. N.I. Duma; **în picioare** — Vintilă I.C. Brătianu și Constantin (Dinu) I.C. Brătianu

Planșa (2) (Sus): I.I.C. Brătianu ieșind de la rege după depunerea jurământului cu ocazia formării, în iunie 1927, a ultimului guvern prezidat de el; părăsind Castelul Peleș, după ultima vizită pe care a făcut-o regelui Ferdinand, înainte de moartea suveranului. **(Jos):** fotografie din 23 iunie 1927, a ultimului guvern condus de I.I.C. Brătianu, în care apar **(în rândul 1, de la stânga la dreapta):** dr. C. Angelescu, primul ministru, I. Inculeț, Vintilă I.C. Brătianu, puțin mai în spate I. Nistor, I.G. Duca, Al. Lapedatu, C. Argetoianu și gen. Paul Angelescu

Planșa (3) (Sus): o adunare generală a Așezămintelor Culturale „Ion C. Brătianu" prezidată de patriarhul Miron Cristea, asistat de C.I.C. Brătianu. **(Jos):** guvernul format la 24 noiembrie 1927 sub președinția lui Vintilă I.C. Brătianu. Între alții, **pe scaune, de la stânga la dreapta:** I.G. Duca, C. Argetoianu, Vintilă I.C. Brătianu (al patrulea), dr. C. Angelescu; **în picioare, de la stânga la dreapta:** I. Nistor (al treilea), Al. Lapedatu, dr. N. Lupu, iar puțin în spatele său, Gh. Tătărescu; **ultimii trei din partea dreaptă sunt:** R. Franasovici, gen. Paul Angelescu și I. Inculeț

Planșa (4) (Sus): Vintilă I.C. Brătianu, Nicolae Titulescu și omul politic francez Henri Jouvenelle, la Geneva. **(Jos):** fotografie efectuată în ziua de 10 ianuarie 1938 sub deviza „liberalii din nou împreună"; **în rândul 1, de la stânga la dreapta:** I. Inculeț, dr. C. Angelescu, Gheorghe Brătianu, Gheorghe Tătărescu și, ceva mai în spate, C.I.C. Brătianu.

COPERTELE

(1) Imagine contemporană din Heidelberg, un oraș german celebru, al cărui nume este legat mai ales de epoca romantică. Construcțiile din imagine — Ottheinrichsbau și Friedrichsbau — datează din timpul Renașterii, dar par a fi inspirate din romantismul medieval al perioadei de glorie a nobilimii europene **(Nobilimi europene,** p. 79)

(2) Trei ctitorii ale Pleșoienilor: Biserica Sf. Nicolae și Sf. Spiridon, din Corneți, județul Mehedinți **(stânga, sus);** ctitoria ridicată în 1807 în Pleșoiu, județul Vâlcea **(dreapta, sus);** tabloul votiv al ctitorilor Bisericii Sf. Nicolae din Mihăiești, județul Vâlcea **(Pleșoienii — origini controversate,** p. 37)

(3)(4) Între cei ce au sprijinit explozia artistică a Renașterii în Italia s-au aflat și suveranii pontifi. Imaginea reproduce **O alegorie a Romei,** miniatură dintr-un codice comandat de papa Nicolae V, executată de Francesco Pesellino spre sfârșitul scurtei sale vieți (1422-1457) **(coperta 3).** Dar Renașterea s-a caracterizat și prin abordarea unor subiecte profane, precum în miniatura de pe coperta (4) ce înfățișează — în viziunea unui artist lombard din secolul XV, o **Grădină a dragostei (Moartea Papei Alexandru VI Borgia — asasinat sau pedeapsă divină?,** p. 89)

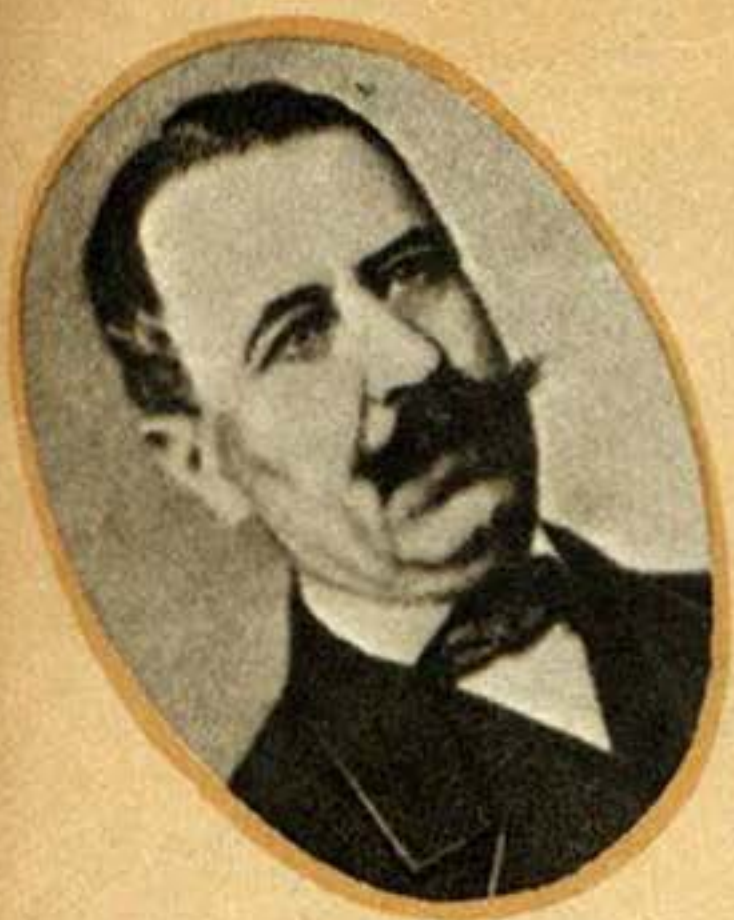

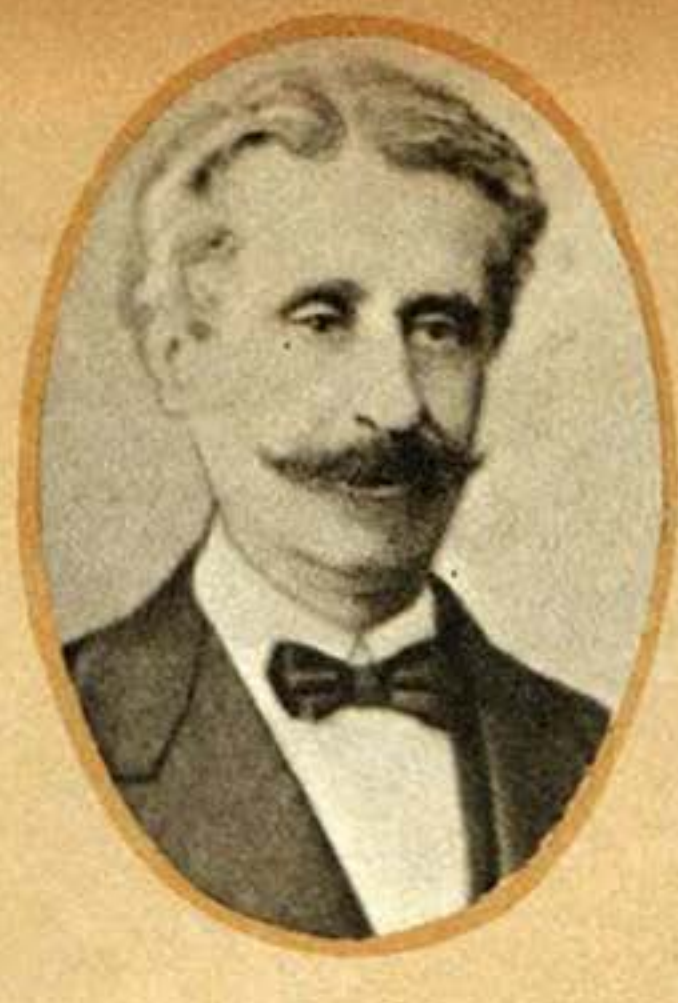

Bratienii

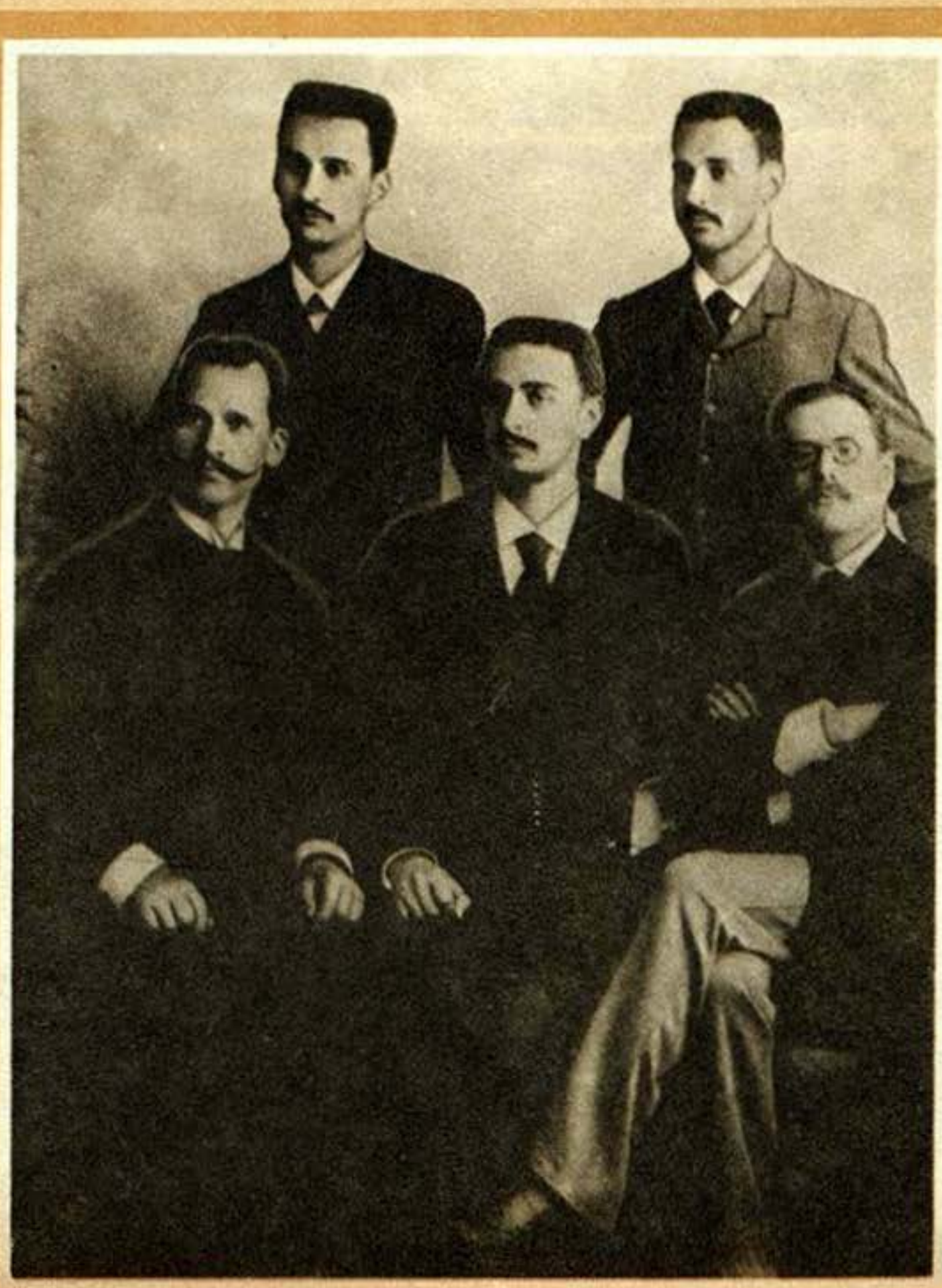

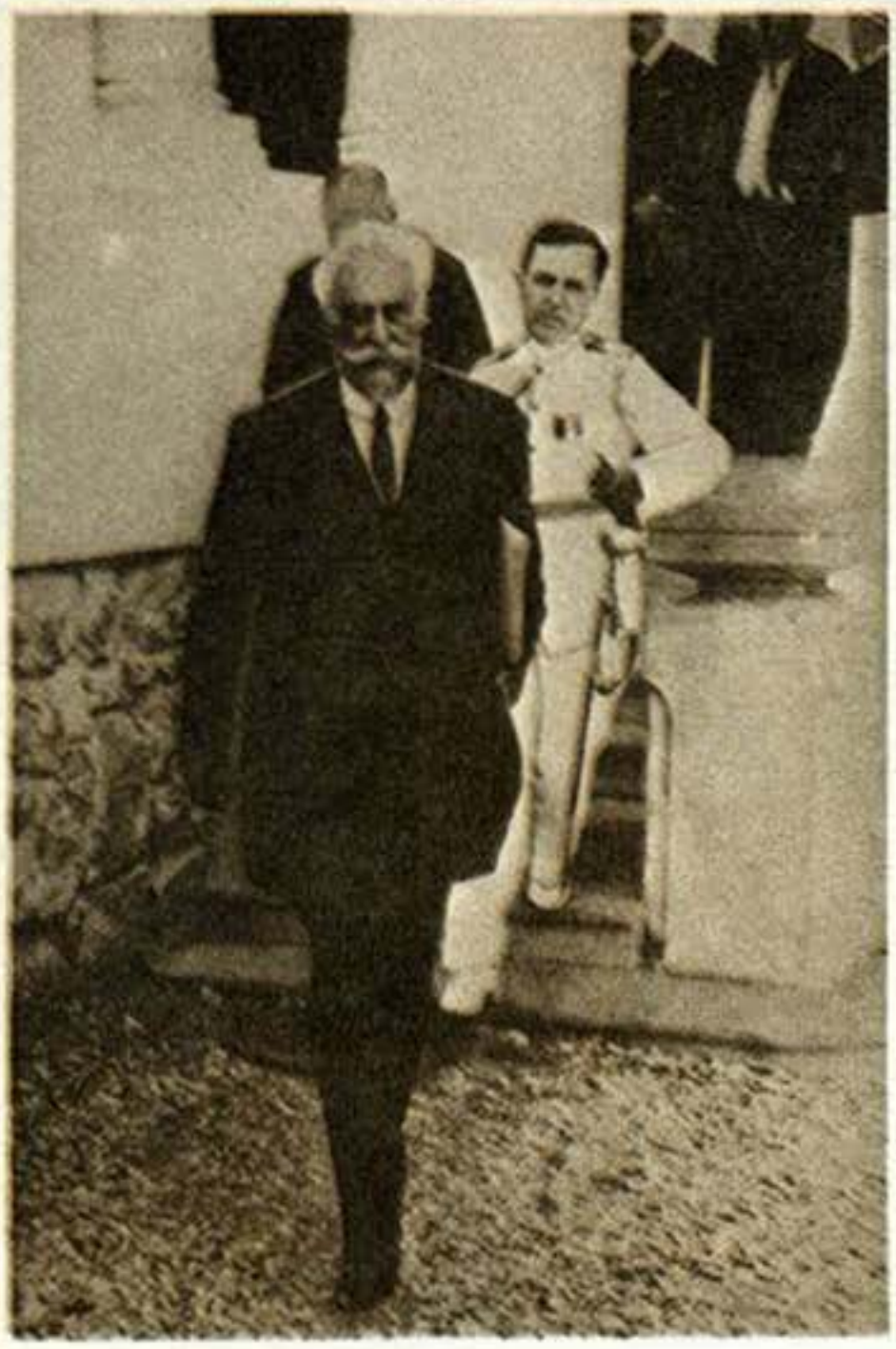

NICOLAE BĂLCESCU — GENERALUL MAGHERU

PAUL CERNOVODEANU, MARIAN ŞTEFAN

Generaţia revoluţiei de la 1848 continuă să fie şi va rămâne un punct luminos în zbuciumata istorie a românilor. Gândul şi fapta ei sunt pilde vii, puncte de reazem şi îndemn.

Acesta este sentimentul care domină evocarea pe care am consacrat-o relaţiilor dintre Nicolae Bălcescu şi generalul Gheoghe Magheru, un subiect care, până în prezent, n-a constituit obiectul unor preocupări speciale. Studii şi unele monografii au amintit, uneori în mod detaliat, rolul celor două personalităţi în desfăşurarea revoluţiei de la 1848, dar nu au zăbovit în mod deosebit asupra colaborării şi relaţiilor dintre ei.

S-au cunoscut personal fiind miniştri

În ciuda unei afirmaţii a lui Ion Ghica, făcute în amintirile sale publicate mai târziu, Bălcescu şi Magheru nu s-au cunoscut personal decât în iureşul evenimentelor din vara anului 1848 deşi auziseră unul despre celălalt cu mult înainte. Bălcescu era cunoscut ca istoric şi coeditor al revistei *Magazin istoric pentru Dacia*, la care Magheru era abonat, întreţinând relaţii cu August Treboniu Laurian, iar Bălcescu ştia despre Magheru, „care avea reputaţia de pandur vechi".

La sfârşitul lunii martie 1848, cînd Bălcescu, împreună cu Al. Golescu (Arăpilă), s-a întors de la Paris, în vederea pregătirilor pentru declanşarea revoluţiei, cei doi au trecut prin Caracal, dorind să-l întâlnească pe Magheru, pe atunci cârmuitor al judeţului Romanaţi şi cunoscut cercurilor democratice ca patriot, în dorinţa de a-l câştiga de partea forţelor revoluţionare. Nu s-au putut întîlni atunci, dar Magheru era de mult în contacte strânse cu I. Maiorescu, I. Eliade Rădulescu şi Ştefan Golescu şi întreţinea cele mai apropiate relaţii cu Pleşoianu şi Tell, fruntaşii militari ai revoluţiei.

Pentru prima dată, Bălcescu s-a întâlnit cu Magheru la Bucureşti, în iunie 1848, ca membri ai guvernului provizoriu. Ei s-au aflat împreună în timpul acţiunii forţelor contrarevoluţionare din ziua de 19 iunie şi tot împreună, zece zile mai târziu, când membrii guvernului au părăsit Capitala, la auzul zvonurilor că trupele ţarului au invadat ţara; în sfârşit, au lucrat împreună în cadrul guvernului, după întoarcerea acestuia în Bucureşti, până la 12 iulie, când Magheru a părăsit oraşul, pentru a se ocupa de pregătirea forţei militare revoluţionare. Toate aceste evenimente sunt cunoscute, dar ele n-au evidenţiat nici un aspect particular al relaţiilor dintre cei doi.

Se ştie, de asemenea, şi faptul că în ultimele zile ale revoluţiei, Bălcescu — înapoiat de la Istanbul, unde avusese întîlniri şi se consultase cu Ion Ghica — adusese cu sine o scrisoare adresată lui Magheru, în numele celor doi, prin care acesta era îndemnat ca, în cazul unei confruntări nefavorabile cu trupele intervenţioniste turco-ruse, să se retragă în Transilvania, împreună cu pandurii şi dorobanţii săi, şi să se alăture lui Avram Iancu, Al. Roman, Axente Sever sau Ioan Buteanu. Tot Bălcescu a insistat pe lângă Locotenenţa domnească ca să i se încredinţeze lui Magheru întreaga putere, pentru a putea acţiona mai eficient în vederea organizării rezistenţei militare revoluţionare în Oltenia şi a se opune cu succes intervenţiei străine. În sfârşit, Bălcescu l-a trimis pe fratele său

mai mic, Barbu, în tabăra de la Troian, de lângă Râmnicu Vâlcea, spre a-l îndemna pe Magheru să se opună cu hotărâre invadatorilor. Barbu îi scria fratelui său la 8 septembrie, entuziasmat de cele văzute și exprimându-și admirația față de spiritul de combativitate al oștenilor lui Măgheru.

Dar cum se știe, evenimentele au luat un alt curs, rezistența militară fiind imposibilă. După arestarea fruntașilor revoluției și chinuitoarea călătorie „în ghimii" pe Dunăre, o parte dintre ei, între care și Nicolae Bălcescu, au ajuns la Sibiu, la începutul lunii noiembrie 1848. Aici se refugiase și Magheru, împreună cu alți tovarăși de-ai săi, încă de la 29 septembrie. Reîntâlnirea lor a fost de scurtă durată, deoarece Magheru — strict supravegheat de autoritățile militare austriece — a fost silit să părăsească Sibiul la 9/21 noiembrie 1848. Inițial, dorise să se ducă la Frankfurt, pentru a se întîlni cu I. Maiorescu, dar și-a schimbat planul și, începând cu prima decadă a lunii decembrie 1848 s-a stabilit temporar la Triest. Triestul se afla atunci sub stăpânirea Habsburgilor, dar prin poziția lui geografică i s-a părut mult mai propice pentru a putea menține legătura cu diverșii fruntași români aflați în Transilvania, la Viena, Paris sau Istanbul.

Aveau aceleași păreri

Între timp, la sfârșitul lunii noiembrie 1848, Bălcescu, însoțit de bunul și mai tânărul său prieten Ion Bălăceanu, dar și de Eliade și Tell, a părăsit și el Transilvania. A ajuns mai întâi la Belgrad, unde s-a despărțit de Eliade și Tell (cu acesta din urmă avusese și un conflict). În timp ce Eliade și Tell s-au îndreptat spre Paris, Bălcescu și Bălăceanu au plecat la Triest; de aici, Bălcescu intenționa să meargă la Istanbul, unde voia să se întâlnească cu Ion Ghica, spre a se consulta în diverse probleme.

Bălcescu a rămas la Triest numai cinci zile (între 20 ianuarie/1 februarie - 25 ianuarie/6 februarie 1849), timp suficient pentru a se reîntâlni cu Magheru și a discuta pe îndelete. *Acesta a fost, de fapt, singurul prilej din viața celor doi bărbați când au putut discuta nestânjeniți mult, îndeosebi despre organizarea activității emigrației revoluționare.* A fost, desigur, un prilej de mai bună cunoaștere reciprocă, constatând că în multe privințe (în orice caz, în problemele majore) aveau aceleași păreri. În casa în care locuia Magheru, Bălcescu a aflat despre „memorialurile date de Maiorescu ministerului [guvernului] din Frankfurt", apreciind că fruntașul ardelean comisese o greșeală tactică, după cum se plângea el lui Al. Golescu (Arăpilă) într-o scrisoare trimisă la 5 februarie 1849 (st.n.). Bălcescu dezaproba faptul că Maiorescu solicitase, printr-un „act public, ce n-a putut rămâne necunoscut Rusiei și, prin urmare, și Porții, ca Principatele să se unească sub un principe austriac"; acest fapt, afirma el, putea provoca reacții negative în rândul dregătorilor sultanului și confirma „vorbele răspândite la Constantinopol că emigrația s-a despărțit în două, în partida nemțească și cea turcească". Cât privește problema alegerii unui organ de conducere unitar al emigrației și desemnarea conducătorului acestuia, Bălcescu împărtășea părerea lui Magheru, că organul de conducere trebuia „să fie constituțional".

Pentru a putea ajunge la Istanbul, Bălcescu s-a împrumutat 15 galbeni la Magheru, sumă pe care urma să i-o restituie prin intermediul lui I. Maiorescu, căruia i-a scris la Viena.

În linii mari, toate acestea erau cunoscute până acum din corespondența lui Nicolae Bălcescu sau din alte surse. Pentru a stabili cum au evoluat în continuare relațiile dintre cele două personalități, de mare folos ne-a fost corespondența membrilor familiei Magheru, îndeosebi scrisorile, inedite în mare parte, ale fiului mai mare al generalului, Gheorghe (Ghiță) Magheru — aflat în acea vreme la Paris — trimise tatălui și surorii sale, Alexandrina, stabiliți la Viena.

„...Să ne aducem aminte că suntem români"

Reluând firul evenimentelor, trebuie să spunem că, la 12 și, respectiv 21 februarie 1849, Magheru i-a trimis lui Bălcescu două scrisori în care îl informa cât mai cuprinzător cu putință despre starea de spirit și evoluția relațiilor dintre exilații români; insistând asupra necesității de a se stabili o unitate de vederi și acțiune. Îi scria și despre dificultățile materiale pe care le avea și despre intenția de a pleca la Viena, pentru a face acolo un împrumut „cu ipotecă pe proprietățile mele" din țară.

Ce i-a răspuns Bălcescu nu știm, dar cele două scrisori ale lui Magheru au fost primite de el înainte de a le scrie exilaților români de la Paris, la 8 martie 1849, cunoscuta misivă în care făcea apel la unirea tuturor forțelor în spiritul solidarității naționale, arătând că „nu poate fi fericire fără libertate, nu poate fi libertate fără putere, și noi românii nu vom putea fi puternici până când nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic. Unimea națională dar e singurul principiu de viață, singurul principiu de mântuire pentru noi... Astăzi dar e vremea ca, moldoveni și munteni, să ne aducem aminte că suntem români, să ne strângem împreună inimă lângă inimă, să ne organizăm, să ne concentrăm toate puterile, toate voințele într-o singură putere, într-o singură voință".

Această scrisoare a lui Bălcescu, precum și cea din 12/24 martie, adresată din Istanbul lui Al. Golescu (Ară-

pilă), în care afirma că „Magherul, pe care îl crez foarte sincer și bine intenționat și care ca și mine despreţuiește deopotrivă" atât grupul din jurul lui C.A. Rosetti, cât și pe acela din jurul lui I.Eliade Rădulescu, erau ecoul proaspăt al discuţiilor pe care cei doi le purtaseră la Triest. Mai mult, se pare că și o altă inițiativă a lui Bălcescu a fost, măcar în parte, rodul acelorași discuţii. Este vorba despre încercarea lui Bălcescu din vara anului 1849 de a împăca pe revoluționarii români din Transilvania, în special pe Avram Iancu, cu revoluționarii unguri conduși de Kossuth Lajos. Astăzi putem stabili mai limpede faptul că cei doi fruntași români discutaseră la Triest despre necesitatea imperioasă a acestei împăcări. Că așa au stat lucrurile, o demonstrează și faptul că primul demers în această privinţă i-a aparţinut lui Magheru, care, la 4/16 martie 1849, i-a adresat o scrisoare-memoriu lui Kossuth. Relevând drepturile și aspiraţiile naţiunii române la libertate, unitate și independenţă, generalul Magheru sublinia cu insistenţă faptul că românii transilvăneni nu trebuiau să fie priviţi în mod izolat, ci ca parte inseparabilă a naţiunii române, fraţii lor de la sud și răsărit de Carpaţi neputând concepe o normalizare a raporturilor româno-ungare decât prin acceptarea acestui punct de vedere. Numai prin recunoașterea dreptului românilor de a-și împlini unitatea lor naţională în spiritul deplinei egalităţi în drepturi cu toate naţiunile, acţiunea revoluţionară unită româno-maghiară își putea demonstra eficienţa în faţa forţelor opresoare absolutiste. La această intervenţie, rămasă se pare fără răspuns, s-au adăugat apoi eforturile lui Bălcescu din vara aceluiași an, când, însoţit de Cezar Bolliac, s-a întors în Transilvania, unde s-a străduit să-l aducă și pe generalul Magheru. Din păcate, proiectul de pacificare semnat de conducătorii celor două popoare la 2/14 iulie 1849 venea prea târziu pentru a mai putea salva ceva. Semnificativ este însă faptul că aceste momente evidenţiază similitudinea de atitudine pe care au avut-o cei doi fruntași români.

După această misiune, înfruntînd numeroase primejdii, Bălcescu a reușit să plece din Transilvania ocupată de trupe străine și, după o călătorie plină de peripeţii, la 16 octombrie 1849, a ajuns la Paris. Sosit aici, a luat contact cu ceilalţi români. La scurt timp, s-a înregistrat o înăsprire a relaţiilor dintre el și grupul Eliade-Tell. S-a ajuns până acolo, încât Bălcescu l-a provocat la duel pe Tell, cum îl informa cu tristeţe Ghiţă Magheru pe tatăl său într-o scrisoare din 26 octombrie/17 noiembrie 1849. Fiul îșI povăţuia tatăl să nu se amestece în conflictul dintre cei doi bărbaţi și mai ales să nu difuzeze în rândurile pribegilor români știrea despre duelul Bălcescu-Tell, evitat în ultimul moment numai din raţiuni politice.

În pofida multor greutăţi, Bălcescu a luat inițiativa organizării emigraţiei românești pe noi baze și, la 28 noiembrie 1849, a propus crearea unui comitet de direcţie alcătuit din Ion Ghica, generalul Magheru, D. Brătianu, C. A. Rosetti și el însuși. După aceea, la 7 decembrie, i-a scris lui Ion Ghica cu nădejdea de „a mă înţelege cu tine și cu Magheru"; i s-a adresat direct și generalului, cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Ghiţă către tatăl său, din 16/28 decembrie. Din această misivă reiese că generalul fusese chemat la Paris și că Bălcescu îl rugase pe Ghiţă să-i transmită generalului sincerele sale îmbrăţișări, însoţite de rugămintea de a-i răspunde la cele două scrisori pe care i le trimisese la Viena, privitoare la cooptarea lui în comitetul de conducere a emigraţiei. Din nefericire, cele două scrisori ale lui Bălcescu către Magheru nu au fost descoperite până acum. Ele ar fi adus un plus de informaţii despre un moment atât de important al activităţii emigraţiei pașoptiste.

„Folositor cu numele și popularitatea lui"

Oricum au stat lucrurile, se știe că, din motive diferite, atât Ion Ghica cât și Gheorghe Magheru au refuzat să facă parte din comitet. Refuzul lor l-a îndurerat pe Bălcescu, care, într-o scrisoare din 15 decembrie 1849, îi relata lui Ion Ghica: „Am declarat lui Rosset și D. Brătianu că tu, neprimind a fi în comitet, eu, după legăturile ce am cu tine , nu poci sta. Aceasta am scris-o și lui Magheru, arătând la toţi cuvinte temeinice, pe care te razămi tu a nu primi... Am căutat și voi căuta a atrage pe Magheru în sfera noastră de lucrare, căci ne poate fi folositor cu numele și popularitatea lui". Într-o altă misivă către Ghica, din 26 ianuarie 1850, Bălcescu îl informa că a avut „o adunare cu Rosetti și D. Brătianu și le-am spus că dorinţa mea este a desfiinţa comitetul; de vreme ce tu și Magheru nu sunteţi, nici eu nu pot fi..."

Dizolvarea comitetului a adus prejudicii emigraţiei, aceasta rămânând în continuare divizată, deși cercul adepţilor lui Tell și Eliade se împuţina cu fiecare zi, tinerii, printre care și Ghiţă Magheru, făcând zid în jurul lui Bălcescu. În primăvara lui 1850, fiul generalului a salutat cu multă bucurie apariţia broșurii lui Bălcescu intitulată *Question économique des Principautés Danubiennes*, elogiind-o într-o scrisoare către sora sa din 3/15 iunie, după ce încă din 23 martie /4 aprilie îi trimisese amintita lucrare.

Bălcescu însuși devenise ceva mai optimist, sperând că va reuși să organizeze emigraţia pe baze mai solide.

În scrisorile sale către Ion Ghica, din 6 și 26 august 1850, își exprima regretul pentru faptul că Magheru „n-a venit deloc la Paris"; totuși, datorită legăturilor strânse pe care le aveau amândoi cu Goleștii, îndeosebi cu Arăpilă, spera că li se va alătura și generalul. De altfel, Arăpilă se întâlnise la Viena cu Magheru și „i-a vorbit mult și cred că și el va fi cu noi". Ghiță Magheru nutrea aceleași speranțe și în două rânduri, la 1/13 și 15/27 noiembrie 1850, i-a scris tatălui său să vină la Paris, unde toți lucrau la „sacra noastră cauză". Toți îl așteptau pe general, mai ales de când se aflase că îi scrisese „adevăratul român Bălcescu", iar generalul nici nu îi răspunsese, cum precizia cu amărăciune Ghiță. În final, cerea tatălui său să reia urgent legăturile și corespondența cu Bălcescu și Goleștii.

În toamna lui 1850 Bălcescu a inițiat apariția revistei *România viitoare,* din al cărui comitet de redacție, alături de Nicolae și Ștefan Golescu, C.A. Rosetti, D. Brătianu și Ion Voinescu II, făcea parte și Ghiță Magheru, și nu generalul Gheorghe Magheru, cum s-a crezut o vreme în istoriografia noastră.

Odată cu începutul anului 1851, Ghiță Magheru insista pe lângă tatăl său în privința urgentării rezolvării problemelor organizatorice ale emigrației. În misiva din 31 ianuarie/12 februarie 1851, el era de părere că adevărata mântuire a patriei nu putea veni decât de la popor însuși, așa cum milita „al nostru brav român Bălcescu". Iar în scrisoarea din 21 februarie/ 5 martie 1851, după ce îi transmitea salutări din partea „bravului român Bălcescu", îl informa că, în urma unor noi intrigi, comitetul revoluționar în componența lui de la 1848 (în afara lui Eliade, eliminat din motive întemeiate, și a lui Ion Ghica, ce nu aderase la noua orientare politică a emigrației) își încetase de fapt existența. În ciuda acestor neînțelegeri, revoluționarii români erau hotărâți să se organizeze din nou, cu condiția ca generalul Magheru să vină în fruntea lor, fiind singura persoană care se bucura de stima și încrederea tuturor. În final, Ghiță amintea pentru prima oară despre sumbra nenorocire care se anunța: Bălcescu era „tare bolnav, fiind atacat la plămâni", trebuind să plece, probabil în Italia, spre a-și îngriji sănătatea.

La 27 septembrie 1851, într-o scrisoare către sora sa Alexandrina, Ghiță făcea din nou referiri la boala lui Bălcescu: „Suroră, să plângem cu toții sărmana patrie dacă vom pierde pe acest adevărat român și cum văd, nu este mare speranță". Plecând la Hyères, în sudul Franței, pentru a se îngriji, Bălcescu îl îmbrățișase la despărțire pe Ghiță atât pentru tatăl lor, cât și pentru restul familiei. Pentru a restabili legăturile dintre ei, Bălcescu propusese generalului Magheru să se întâlnească în mare secret, la Leipzig sau Berlin, cu unul dintre Golești. La 28 septembrie/9 octombrie, Ghiță îi scria din nou Alexandrinei, arătându-i că Bălcescu și Ștefan Golescu doreau să se întâlnească cu tatăl lor, mai ales Bălcescu dorea acest lucru, care era grav bolnav și — după părerea lui Ghiță — urma să plece la Nisa pentru a se îngriji; Bălcescu propunea generalului să aibă o întrevedere „oriunde va voi, afară de Franța". Proiectul nu s-a putut realiza, acesta fiind și ultimul demers în vederea unei întâlniri a celor doi fruntași. În schimb, Ștefan Golescu a venit la Viena și s-a întâlnit cu Magheru, care, între timp, rupsese și el legăturile cu Eliade.

Îndemnul la unitate lansat de Bălcescu începea să dea roade. În schimb, cum o informa Ghiță pe sora sa la 31 decembrie 1851, starea sănătății lui Bălcescu se agrava; își consacra totuși toate forțele pentru a încheia lucrarea despre Mihai Viteazul. La 5 februarie 1852, Ghiță își anunța sora că „bravul Bălcescu" se „află în cele mai din urmă zile, pe care cerul ar fi trebuit să i le prelungească numai pentru suferințele scumpei noastre patrie".

O înșelătoare speranță de însănătoșire a lui Bălcescu îi semnala Ghiță Magheru surorii sale la 12/24 aprilie 1852; în realitate, boala își urma cursul inexorabil. Este, de fapt, ultima știre primită de generalul Magheru despre Bălcescu în viață. La 4 ianuarie 1853, Ghiță i-a scris tatălui său despre moartea acestuia la Palermo, în ziua de 29 noiembrie 1852. Îi mărturisea tatălui său că trista veste o primise în timp ce se afla la masă la soția lui Cezar Bolliac și tuturor celor prezenți li se umpluseră ochii de lacrimi pentru „pierderea acestui bărbat care era speranța țării". Bălcescu murise departe de „dulcele sân al patriei", lipsit de orice „sărutare frățească și de orice sunet al limbii sale", care i-ar mai fi ușurat sfârșitul, căci se aflase în „teribile suferințe și fizice și moralicești".

Așadar, fără a fi devenit intimi prieteni, putem spune că relațiile dintre Magheru și Bălcescu s-au dovedit de mare sinceritate, stimă și considerație reciproce, fiind cu totul subsumate intereselor majore ale patriei lor. Și poate că, dincolo de orice, ar trebui să evidențiem efortul lor de a se raporta la întreg spațiul românesc. Înălțimea și claritatea ideii Bălcescului găsindu-și permanent reazem în echilibrul și verticalitatea atitudinii generalului Magheru.■

PLEŞOIENII —

ORIGINI CONTROVERSATE

DAN PLEŞOIANU, Montreal-Canada

Revista Magazin istoric **a mai publicat, în urmă cu peste 10 ani (nr. 12/1984), un studiu privind neamul Pleşoienilor. Autorul se referea mai ales la membrii familiei care şi-au desfăşurat activitatea în secolul XIX. Putem reveni astăzi cu un articol care ne-a fost încredinţat chiar de unul dintre descendenţii de azi, domnul Dan Pleşoianu. Domnia sa a prezentat această contribuţie genealogică, într-o formă mai amplă, în şedinţa din 27 octombrie 1994 a Comisiei române de heraldică, genealogie şi sigilografie. Domnul Dan Pleşoianu a făcut în Canada o strălucită carieră profesională, ţinând totodată cursuri de management în ţara sa de adopţiune şi în alte ţări. Domnia sa trăieşte în Canada. În paginile ce urmează, cititorul va putea afla multe lucruri interesante despre începuturile Pleşoienilor, nu tocmai clare şi pe care autorul încearcă să le limpezească.**

Pentru cei mai puţin familiarizaţi cu realităţile Evului Mediu românesc, o precizare. Moşiile boierilor noştri — chiar şi proprietăţile răzeşilor — nu erau compacte, formate numai din sate întregi, într-o zonă bine delimitată. Erau numeroase cazurile când unul sau mai mulţi boieri stăpâneau părţi de sate, păşuni sau păduri alături de ţărani liberi. Ştiind acest lucru, împrăştierea Pleşoienilor într-un teritoriu ce cuprindea mai multe judeţe nu va mai stârni nedumeriri.

Patru sate din Oltenia poartă numele de Pleşoiu; un al cincilea, care şi-a păstrat vechiul nume, Pleaşovu, se află în Teleorman, practic la marginile provinciei istorice. Acest toponim care derivă de la cuvântul „pleş", însemnând „pleşuv", „fără vegetaţie", a primit următoarea explicaţie din partea lingviştilor: războinici de origine slavă şi-ar fi instalat familiile în cadrul agricol şi pastoral al unor luminişuri înguste udate de cursuri de apă şi şi-ar fi numit cătunele Pleşuv sau Pleşov.

Numele este vechi. El apare pentru prima dată la 15 iulie 1475, când Laiotă Basarab confirma mănăstirii Cozia stăpânirea asupra mai multor sate, între care Pleşoii, pe care îl cumpărase de la Neagoe Taurul. Este dificil să stabilim localizarea exactă a acestui sat; tot ce se poate spune este că mai multe localităţi menţionate în hrisovul domnesc se întindeau între Cozia şi Râmnic şi că nu este exclus ca satul vândut de Neagoe să fie actualul Pleşoiu, aflat pe valea Topologului.

Danii pentru Sfântul Munte

Problema se complică însă câţiva ani mai târziu, când Radu cel Mare dăruieşte mănăstirii Govora satul Bârseşti pe care domnitorul îl cumpărase de la un anume Neagoe, precum şi o jumătate din ocina Pleşoilor care aparţinea lui Stanciu, fiul lui Cărpitul. Presupunând că vechiul proprietar al satului Bârseşti era Neagoe Taurul şi bazându-se pe amplasarea acestui sat, mai mulţi istorici afirmă că Pleşoii menţionaţi în aceste documente, sat astăzi dispărut, se găsea aproape de Govora. Dar în absenţa unor dovezi mai solide continuăm să credem că era vorba de fapt de satul aflat în fostul judeţ Argeş, care aparţinea neamului Pleşoilor, descendenţi ruinaţi ai unui strămoş comun.

Majoritatea satelor de la confluenţa Topologului cu Oltul vor forma un imens domeniu care va aparţine din prima treime a secolului XVI boierilor din Muscel şi, în ciuda anumitor probleme ivite la Pleşoiu cu rumânii şi cu boierii Rudeni, aceste sate vor fi stăpânite de boierii din Slăviteşti şi de rudele lor.

până la începutul secolului XVIII, când vor fi vândute mănăstirii Hurezi.

Să trecem acum în Teleorman. Satul Pleașovu din zona Călmățui este menționat la începutul secolului XVI, când Neagoe Basarab confirma dania mai multor sate cu moșiile lor mănăstirii Cutlumuz de la Muntele Athos. Aceste moșii fiind încălcate de vecinii lor, domnitorul a însărcinat doi vlastelini să restabilească vechile lor hotare, luând ca martori pentru fiecare sat „douăsprezece boieri buni". Astfel, Baca și Dragomir din Pleșoi — fiul Neacșăi — au fost aleși pentru Laiova, Comanca și Ghiurghev în valea Călmățuiului, între Olt și „drumul Nicopolului".

Un alt document vorbește însă de comisul Dragomir care trăia în aceeași epocă împreună cu frații săi, logofătul Radu și vornicul Dumitru, la Pleașovu, sat care „a fost de moștenire". Dacă comisul Dragomir și fiul Neacșei sunt una și aceeași persoană, un lucru este clar: reședința principală a celor doi martori nu era în Teleorman, ci aproape de Craiova, pentru că este singura moșie cuprinzând două cătune distincte, Pleașovul de Sus și Pleașovul de Jos, menționate clar în acest hrisov.

Primul Pleșoianu

Așezat la aproximativ 25 km vest de Craiova, Pleșoiul din județul Dolj se întinde pe pantele colinelor care formează Valea Mare. Domeniul, foarte întins, cuprindea în Evul Mediu mai multe cătune, Pleșoiul de Sus, Pleșoiul de Jos, Băra și Șerbănești, la care se vor adăuga mai târziu Pleșoiul de Mijloc sau Solomonești, Lancoțul, Chinga Milovanului, Crăișeni și Dia.

Ocina fraților Radu, Dumitru și Dragomir va fi vândută de către urmașii lor lui Mihai Viteazul, pe vremea când acesta era mare stolnic. Viitorul domn le va da ca zestre fiicei sale Florica, la căsătoria ei cu slugerul Preda din Greci. Preda păstrează această moșie până în 1628 când va trebui să o zălogească unui negustor străin, Iovan Latinul de Bosna Săraiu. Incapabil să restituie banii la termenul fixat, slugerul a fost aruncat în temniță de unde a ieșit grație intervențiilor prietenilor săi și unei noi promisiuni de a restitui banii împrumutați. În ciuda frumoaselor sale intenții, Preda, copleșit de datorii, rămâne insolvabil și, urmărit de Iovan în fața divanului lui Leon Tomșa, este nevoit să-i cedeze moșia. Dar boierii din Greci nu acceptă înfrângerea și curând vistierul Pătru Aslan, care se căsătorise cu fiica lui Preda, organizează o capcană la Caracal, expediază pe personajul stânjenitor pe lumea cealaltă și trece peste munți pentru a scăpa de răzbunarea domnitorului. Fiul lui Iovan, deloc intimidat, protestează și își cere dreptatea, iar la 13 septembrie 1631, Leon Tomșa confirmă lui Matei drepturile sale asupra moșiei lui Preda de la Pleșoiu. Dar izbânda lui Matei este efemeră, pentru că o săptămână mai târziu el este nevoit să vândă Pleșoiu lui jupân Necula, fost mare vistier, negustorii străini neavând dreptul să cumpere sate și pământuri aparținând boierilor din Țara Românească.

Printre alți proprietari ai moșiei se numărau în sec. XVII și mănăstirea Coșuna, care exploata viile din împrejurimile satului, frații Alexandru și Dumitrașco Alexianu, Udriște Năsturel și fiul său Radu Toma, precum și Drăghici Cantacuzino, unchiul lui Constantin Brâncoveanu. Moșia era întinsă și alături de aceste ilustre personaje aflăm și familii mai modeste, boieri, moșneni, roșii, „oameni buni și bătrâni", care coborau fără îndoială din vechi stăpâni. În același timp, Mircea din Pleșoi, care va fi numit armaș la începutul secolului XVII, gira pretențiile fraților Preda, Radu și Stroe din Greci asupra satelor Plenița și Păstaia și participa ca jurător la procesul intentat de David din Brâncoveni episcopului de Râmnic privitor la satul Băilești.

Mi se va replica poate că Mircea din Pleșoi nu era același personaj cu Mircea armașul și că o altă figură, Mircea din Fratoștița, trăia în aceeași epocă. Este adevărat, însă aceasta nu schimbă cu nimic concluzia noastră, pentru că știm că boierii se identificau adesea în funcție de satele în care își aveau reședința. Avem în acest sens două hrisoave ale voievodului Radu Șerban care confirmă lui Mircea armașul nu numai drepturile sale asupra satelor Fratoștița și Ișalnița, dar și asupra satelor Pleșoiul, Băra și Șerbănești, ceea ce dovedește că este vorba de același personaj.

Fiica lui Mircea s-a căsătorit cu fiul postelnicului Neagoe de la Ișalnița, dar se pare că armașul a mai avut și doi fii, Iane postelnicul și Drăghici logofătul, care vor moșteni moșiile tatălui lor de la Pleșoiu și Fratoștița. Iane a fost de altfel primul care a utilizat patronimul Pleșoianu, în familia din Dolj. Partizani ai agăi Matei, frații Iane și Drăghici au participat la comploturile boierilor contra lui Leon Tomșa, au urmat în exil pe viitorul voievod, au pledat cauza sa la Istanbul și „și-au vărsat sânge" luând parte alături de el la luptele pentru cucerirea tronului. Ca răsplată pentru serviciile lor, au primit la 24 octombrie 1632 moșia Stejarul, în județul Mehedinți.

Ranchiuna colonelului Solomon

S-ar putea crede că această danie coincidea cu stabilirea Pleșoienilor în Mehedinți, dar de fapt familia era prezentă în acest județ din prima jumătate a secolului XVI când Danciul din Pleșoi stăpânea o parte a satului Belovții pe care l-a dăruit apoi marelui ban Dobromir. Privitor la acest subiect, istoria satului Comani este și ea interesantă. Acest sat aparți-

nea mănăstirii Tismana de peste un secol, când Radu de la Afumați a hotărât să dăruiască Plopșorul și Crovna din Dolj, precum și Salcea și o parte din Comanii din Mehedinți, spătarului Dragul Cherbeleț „pentru slujba dreaptă", mănăstirea trebuind să păstreze restul satului cu balta și dreptul de pescuit. Dar foștii proprietari ai satului Comani se vor opune la această danie și urmașii spătarului vor susține de-a lungul a două secole o serie de contestații și de procese cu călugării de la Tismana.

Mai întâi Pârvu, fiul lui Dragul, își reclamă în zadar moștenirea, apoi trebuie menționați Pătrașcu, ginerele Colței din Pleșoi, și Tudor, fratele lui Colțea, care își cer dreptatea; dar Matei Basarab respinge cererea lor. Câțiva ani mai târziu ei revin la ofensivă, prezintă martori și obțin o recomandare în favoarea lor de la ispravnicul însărcinat cu cazul lor. Aceste mărturii fiind considerate insuficiente, călugării primesc o nouă confirmare a drepturilor lor asupra acestei moșii. După moartea lui Pătrașcu, fiul său, Oprea Ciocoiul, reia cauza și profitând de absența lui Gheorghe Duca, ce participa la campania turcilor în Polonia, obține o scrisoare de la banul Radu Fierăscul și pune stăpânire pe o jumătate din sat. Furioși, călugării reacționează, litigiul ajunge la divanul din București și la 6 mai 1681 Șerban Cantacuzino, indignat de procedeele lui Oprea, respinge argumentele sale, îi confiscă hrisoavele și îl gonește „cu mare rușine" din adunare. Istoria satului Comani își are epilogul în 1742, când banul Antonache Caliarhi respinge o ultimă încercare a lui Constantin, fiul lui Oprea, care moștenise moșia strămoșilor săi de la Plopșorul și adoptase numele de Plopșoreanu.

Mânia voievodului nu-l va împiedica pe Oprea căpitan din Pleșoi sau Pleșoianu, cum își spunea, să efectueze numeroase misiuni administrative și judiciare în Oltenia, inclusiv în județul Mehedinți,

Colonelul Ioan Solomon și fiul său Alexandru, ctitorii bisericii Sf. Nicolae și Sf. Ioan Botezătorul din Pleșoiu, Dolj

unde își păstra anumite interese. Odată cu dispariția căpitanului la începutul secolului XVIII, urmașii vechilor boieri din Pleșoiu-Dolj se pierd în mulțimea anonimă a micilor proprietari care exploatau în indiviziune pământurile strămoșilor lor.

Abia lucrările inginerului Grigore Otetelișanu aduc din nou informații despre familie, în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului XVIII. După Otetelișanu, Constantin Plopșoreanu a vândut 979 stânjeni la Pleșoiu de Sus lui Nicola Pleșoianu și nepotului său Enache, în timp ce la 23 aprilie 1761, Balaci și Ștefan, fiii lui Constantin din Pleșoi, cedau vărului lor Pătrașcu căpitan Solomon, pământurile moștenite la Pleșoiu, Șerbănești, Băra și Chinga Milo-

Sevastița Gherghe

vanului.

Printre urmașii lor putem cita pe Enache Pleșoianu, căpitan de Cărbunești, care participă împreună cu nepotul său, Ioan Solomon, la răscoala lui Tudor Vladimirescu, Dumitrache Pleșoianu, biv vtori vistier, zis Pleniceanu când s-a stabilit la Cerneți, precum și pe Maria și Hristache Pleșoianu care au contribuit la zidirea bisericii Sf. Nicolae și Sf. Ioan Botezătorul din Pleșoiu, ridicată de Ioan Solomon în 1842, unde ei sunt zugrăviți în frescele din pronaos, împreună cu familia colonelului.

Viața și activitatea colonelului Solomon, fiind cunoscute, aș dori numai să clarific câteva aspecte. Este vorba mai întâi de data nașterii colonelului. Dacă generalul Ion Anastasiu menționează 1783, iar crucea de pe mormântul său indică 1790, Nicolae Iorga și Ileana Petrescu afirmă întemeindu-se pe *Memoriile* sale că s-a născut la 26 octombrie 1793. De fapt, data exactă, 26 august 1794, este clar indicată în pisania bisericii de la Pleșoiu, lung panegiric închinat ctitorului, redactat desigur de Solomon însuși. Apoi, în ceea ce privește originea sa socială. Nefiind fiu sau nepot de mare boier, Solomon nu era totuși un parvenit. Coborând din vechi boieri și moșneni din Pleșoiu, tatăl său căpitanul Pătru era, tot conform pisaniei, „boierănaș din al 2-lea clas" și defectele colonelului se explică mai degrabă prin moravurile corupte ale epocii decât prin originea sa socială. Și în sfârșit există problema tăcerii sale privitoare la înrudirea cu Pleșoienii. De ce nu vorbește despre ea în autobiografia sa publicată în 1862? Motivul este simplu. După revoluția de la 1848 și după procesul său, Solomon nu a iertat niciodată Pleșoienilor atitudinea lor față de el și aceeași ranchiună explică de ce a preferat să fie înmormântat la Ișalnița și nu în biserica de la Pleșoiu. Răzbunarea sa era tăcerea. ■

(Va urma)

SCHITUL UITAT

Acad. VIRGIL CÂNDEA

O potecă abruptă, şerpuind printre uriaşi bolovani de piatră, copaci înalţi şi rare petece de păşune, porneşte din şoseaua Târgovişte-Câmpulung, în dreptul comunei Cetăţeni, spre Schitul Negru Vodă, situat la înălţimea de peste 730 de metri. Urcând-o, te gândeşti negreşit la asprul canon al închinătorilor şi vieţuitorilor de altă dată, sau al celor — mai puţini — de azi ce s-au aventurat pe acest drum.

Pelerinul informat se aşteaptă la revelaţiile făgăduite de o substanţială bibliografie privitoare la istoria multimilenară a acestor plaiuri unde s-au descoperit urme de locuire din erele arhaică şi geto-dacică şi mărturii istorice medievale sau moderne. Schitul şi Cetatea lui Negru Vodă erau vii în realitatea spirituală a românilor până aproape de noi. Ei le-au arătat cărturarului francez Jacques Bongars în 1585, călătorilor străini de mai târziu, de la sirianul Paul din Alep până la Bauer şi fraţii Tunusli către sfârşitul secolului al XVIII-lea. De ele s-au interesat numeroşi învăţaţi români, istorici, arheologi, istorici de artă, precum Nicolae Bălcescu şi Alexandru Odobescu, colonelul Pappazoglu, Grigore Tocilescu, I.D. Ştefănescu, Dinu Rosetti ş.a. Celui ce se va hotărî să scrie o carte despre aceste locuri memorabile nu-i vor lipsi izvoarele.

Situate între Cotenești și Cetățenii din Vale, Cetățuia și Schitul lui Negru Vodă domină într-un loc foarte strâmt valea râului Dâmbovița și vechiul drum de trecere spre Transilvania prin pasul Bran. Terasele înguste de pe maluri au fost locuite cel puțin din secolul V.î.Chr., la începutul celei de-a doua epoci a fierului. S-au descoperit acolo urmele unor așezări daco-getice și, gravate pe stânci, slove vechi și siluete umane. Dintr-un important atelier de olărie getică s-au păstrat numeroase amfore de model elenistic. Alte urme sunt medievale, începând cu secolele XIII-XIV: fortificații, fragmente de arme și echipament militar, de ceramică și unelte, inele, cercei, monede și morminte. Cele descoperite cu decenii în urmă de un vrednic cărturar și colecționar din Rucăr, Dumitru Băjan, ce se află azi în muzeele din Câmpulung și Pitești. Toponimele evocă timpuri voievodale: Beciul, Cetățeni (cu sensul medieval), Cetățuia, Colții Doamnei, Colțul Bisericii, Foișoare, la Stăvilare, Valea Chiliilor, Valea Sasului, Valea lui Coman etc.

Așadar, Cetățuia lui Negru Vodă este legată de întemeierea Țării Românești, după cum Schitul rupestru cu același nume (și cu hramul îndătinat lăcașurilor noastre monastice — Adormirea Maicii Domnului) este una din cele mai vechi așezări isihaste de la noi, confirmând atestările documentare sau literare din secolul al XIV-lea. Eliminând adaosurile mai târzii din lemn, piatră sau paiantă, reconstituim ușor sihăstria dintru început a schivnicilor, care locuiau în peșteri și se adunau pentru liturghie în bisericuța din stâncă. Ce înalte înțelesuri în această coincidență minunată a întemeierii voievodatelor și a întemeierii monahismului isihast, mărturisită de vecinătatea unei Cetăți de apărare împotriva dușmanilor văzuți cu un Schit, redută a războiului cu vrăjmașii cei nevăzuți.

Nu vom relua aici istoria acestor monumente și locuri, reconstituită de Virgil Drăghicescu, I.D. Ștefănescu, pr. Ion Răuțescu și pr. Zaharia Petrescu cât și de Dinu V. Rosetti. Vom aminti doar câteva momente din trecutul Cetățuii și Schitului, ca referințe obligatorii pentru orice

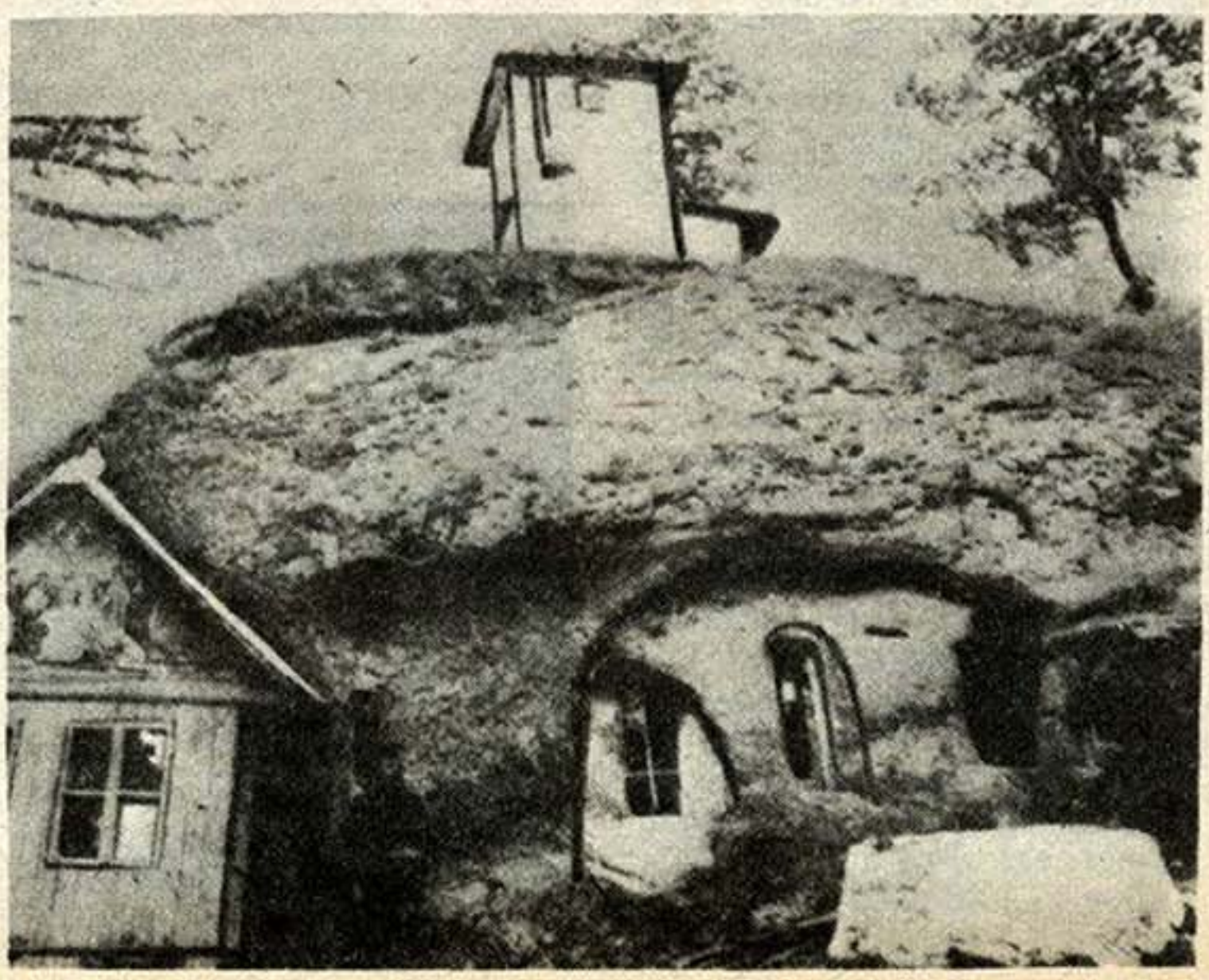

intelectual român de azi, atent la devenirea spirituală și istorică a poporului său.

Istoria Schitului, ctitorit de întemeietorii Țării Românești, a fost neîntrerupt împletită cu evenimente importante sau răstimpuri de restriște din trecutul nostru. După Călugăreni, aici s-a retras Mihai Viteazul în 1595, moment despre care amintește placa memorială pusă în 1915. Tot aici s-a adăpostit în 1690 Constantin Brâncoveanu însoțind oștile turcești în campania din Ardeal. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea Cetățuia și Schitul erau în stare bună. Schitul se bucura de scutiri domnești, iar în 1810 se afla sub epitropia fostului mare vornic Golescu. În 1821 a fost pustiit de oștenii lui Kehaya-bey, prigonitori ai eteriștilor fugari spre Brașov. De atunci începe calvarul, neîncheiat până azi, al Schitului. Lungile răstimpuri de părăsire și ruinare, întrerupte, de pioase inițiative de restaurare și vremelnice reluări ale vieții duhovnicești în cuprinsul lui, sunt tot atâtea „semne ale timpului". Laicizarea, indiferența față de viața religioasă și de vestigiile trecutului au dus la părăginirea treptată a așezământului. În epoca modernă încercările de salvare se datorează unor modești credincioși, preoți și țărani din Cetățeni (1859), farmacistului Gabriel Dumitriu din Câmpulung (1911). Autoritățile acelor timpuri uitaseră de Schitul lui Negru Vodă. La fiecare sesizare despre ruinarea lui, ele cereau lămuriri despre Schit, ca și cum auzeau de el pentru prima oară. Urmau „încuviințări" și „porunci" de efectuare a reparațiilor, care cădeau însă doar în sarcina localnicilor, ca și cheltuielile de întreținere. Abia în 1911 Comisia monumentelor istorice „a declarat acest Schit monument istoric, punându-l sub ocrotirea legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice", după cum i se comunică farmacistului Dumitriu. Anul următor învățatul Virgil Drăghicescu cercetează Schitul, publicând un articol despre el. Dar în 1915 și 1918 reparațiile, construcțiile noi și amenajările le-a suportat preotul Gheorghe Moisescu de la Biserica domnească din Câmpulung. Principalele eforturi de întreținere a monumentului și a viețuitorilor din Schit continuă a le face credincioșii. Comisia monumentelor dă în 1922 o autorizație de construcție a unor încăperi pentru pelerini, curăță pictura veche, arheologii fac săpături în 1940-1941 și 1958. Pentru autoritățile laice așezământul nu mai era un suferind care poate fi înzdrăvenit, ci un cadavru interesant pentru disecție.

Semnalasem în *Vestitorul Ortodoxiei* din august 1994 situația gravă a Schitului Negru-Vodă, fără să-mi fac iluzii asupra efectului acestor însemnări într-o vreme în care griji mai presante ne abat atenția de la soarta monumentelor naționale. Dar sunt bucuros că n-am avut dreptate. La câteva săptămâni după apariția articolului, Schitul Negru-Vodă a devenit obiect de preocupare pentru Protoieria din Pitești, autoritățile culturale județene și pentru oameni sensibili la păzirea tradițiilor noastre spirituale sau istorice. Donatori generoși — *între care o bancă din Câmpulung* — au făcut posibil proiectul restaurării Schitului. O firmă elvețiană vrea să subvenționeze construirea unui funicular între vulnerabilul așezământ și vale. Interesul pentru Schitul Negru-Vodă crește în mass-media. Un articol pe această temă a apărut în publicația Episcopiei Argeșului, Muscelului și Teleormanului, *Lumină lină*, iar la 20 februarie programul „Interferențe" al postului TVR-1 a transmis un scurt documentar despre Schit, realizat de Marian Manolache.

Asemenea reacții sunt, desigur, încurajatoare. Deci n-a avut dreptate poetul Alexandrescu spunând: „Minuni în vremea noastră nu cred a se mai face". Cei ce vor să vindece tristețile Muzei Clio sunt încă numeroși. ■

PENTRU ABONAȚI

Începând cu luna iulie 1995, prețul revistei — impus de spirala crescândă a costurilor generale de producție — va fi la vânzare liberă de 850 lei exemplarul.

Abonații — în rândurile cărora sunt mulți pensionari, elevi, studenți — vor beneficia în continuare de o substanțială reducere, un exemplar la abonament fiind numai 600 lei lunar.

NU UITAȚI — ABONÂNDU-VĂ ASTĂZI, ECONOMISIȚI MÂINE!

Pagini de istorie academică

ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN

„Legătura logică între trecut, prezent şi viitor“

GABRIEL ŞTREMPEL, membru de onoare al Academiei Române

Dintre marile personalităţi ale veacului XIX, care prin actele lor, prin bărbăţia şi patriotismul lor au influenţat mersul istoriei românilor şi au scris, totodată, istoria neamului, punând bazele istoriografiei ştiinţifice trei se detaşează în mod special. Unul aparţine Munteniei şi se numeşte Nicolae Bălcescu. El a fost sufletul revoluţiei de la 1848, ne-a lăsat istoria lui Mihai Viteazul şi, împreună cu August Treboniu Laurian, Magazin istoric pentru Dacia. **Al doilea, plămădit pe pământul Moldovei, a fost părtaş cu şanse mai palide de reuşită la mişcarea revoluţionară a aceluiaşi an 1848, de la Iaşi, dar a fost stâlp al Unirii Principatelor, al secularizării averilor mănăstireşti şi al legii rurale, care l-a eliberat pe ţăran de sarcinile feudale şi l-a împroprietărit. Acesta s-a numit Mihail Kogălniceanu şi lui îi datorăm — pe lângă** Arhiva românească **—, prima adunare a cronicilor privitoare la Moldova, într-un corpus de 3 volume masive, la care mai recurgem şi astăzi adesea, ca la apele nepoluate ale izvorului de munte, deşi alte ediţii separate de cronici au fost publicate şi republicate de atâţia istorici contemporani, unii mai învăţaţi decât alţii.**

Al treilea este produsul Transilvaniei şi se numeşte Alexandru Papiu-Ilarian. El a sosit primul la Blaj, în fruntea ţăranilor de pe Mureş şi Câmpie şi a fost singurul conducător al revoluţiei de la 1848 până la venirea lui Iancu şi Bărnuţiu. De la el ne-a rămas cea dintâi lucrare despre revoluţia românilor din Transilvania, intitulată Istoria românilor din Dacia Superioară, **precum şi mereu actualul** Tezaur de monumente istorice pentru România, **tezaur patrimonial, amândouă opere care l-au aşezat în scaunul de membru al Academiei.**

Istoria este a poporului

Alexandru Papiu-Ilarian s-a născut în satul Bezded, județul Sălaj, la 27 septembrie 1827, dar de la vârsta de 5 ani părinții s-au mutat în Budiul de Câmpie — astăzi Papiu-Ilarian — ceea ce ne îndrituiește să-l socotim mai degrabă al Mureșului, decât al Sălajului. Prin mama sa, Ana Hodoș, originară din Berghia, apartenența la aceste locuri este determinantă. Văr primar cu Iosif Hodoș, va rămâne nedespărțit de acesta pe toate drumurile întortocheate ale vieții. A învățat la Budiu, apoi la liceul din Târgu Mureș, apoi la Blaj și la Cluj, unde în iulie 1847 a absolvit cursurile juridice, care îi dădeau dreptul să ocupe slujbe în administrație sau să practice avocatura. Peste tot a fost un element excepțional, întotdeauna cel dintâi, indiferent de limba în care a fost obligat să învețe. Temperament înflăcărat, dârz și tranșant a fost eliminat de la Blaj de episcopul Leméni, pentru că s-a opus unui act de nedreptate și samavolnicie față de un profesor și a organizat o grevă a elevilor, de care s-ar putea să nu fi fost cu totul strein nici dascălul său, Simion Bărnuțiu.

Asemenea fire nu putea rămâne nepăsătoare în fața gravelor amenințări ce pândeau pe românii din Transilvania, de la schimbarea numelor patrimoniale, la interzicerea folosirii limbii naționale până și în ținerea cuvântărilor funebre de la orașe. Nu e de mirare, deci, că la izbucnirea revoluției de la 1848, deși cel mai tânăr dintre tribuni — sau, poate tocmai pentru aceasta —, a fost cel mai intransigent. El a fost sufletul primei adunări de la Blaj, de la 18/30 aprilie și alături de Bărnuțiu cel mai vehement orator. Lui îi revin cuvintele: *„Noi nu vrem să domnim peste alții, dar nici nu vom suferi, noi cei mai numeroși și mai vechi locuitori ai țării... ca să se mai facă vreo lege în această țară, fără știrea noastră".*

Îl întâlnim comisar de propagandă în județul Dâmbovița, în lunile iunie și iulie 1848, iar după a treia adunare de la Blaj (5/25 septembrie) aleargă peste tot pentru mobilizarea legiunilor lui Avram Iancu, ale lui Balint, Buteanu și Axente Sever. Urmărit peste tot cu ură de trimișii Dietei de la Cluj, iritați de energia patriotismului său, nu poate fi totuși arestat. În schimb, părintele său, preotul Ioan din Budiu, este spânzurat la Turda, împreună cu alți patrioți.

În toamna lui 1849 îl aflăm la Viena, membru în delegația românească condusă de Andrei Șaguna, Avram Iancu și Simion Bărnuțiu, ce căuta drepturi, ca odinioară Horea și Cloșca. În locul lor, li s-au oferit... decorații. Știm ce a răspuns Avram Iancu: nu ne-am luptat pentru jucării; vrem drepturi, Maiestate. Același gând l-a stăpânit și pe Alexandru Papiu-Ilarian.

Nu s-a mai întors la Târgu-Mureș. A rămas la Viena, împreună cu Bărnuțiu și vărul său Iosif Hodoș, pentru completarea studiilor juridice. Acuma, și aici, a proiectat, pe baza unui imens material documentar, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, din care n-a putut definitiva decât primele două volume.

Despre activitatea istorică a lui Alexandru Papiu-Ilarian s-a mai scris, cu autoritate științifică și adâncă pătrundere a sensului patriotic în care au fost învăluite ideile și aspirațiile sale. Dacă revenim asupra sa o facem pentru a ne reaminti că înfăptuirea crezului său ne este sacră tuturor și se cuvine să ne întoarcem adesea la idealul ce a hrănit sufletele marilor vizionari, căci avem obligația să păstrăm neștirbită moștenirea ce ne-a fost încredințată. Cuvântul nostru este mai degrabă un cuvânt de pioasă evocare, decât unul de ruginită exegeză.

Cea dintâi operă, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, scrisă la 23-24 ani și publicată în 1851-1852, a surprins pe toți marii noștri învățați prin maturitatea de analiză a unora din momentele mari ale istoriei poporului nostru (prinse în volumul întâi) și, mai ales, prin curajul și adevărul aspru cu care a abordat problemele politice și desfășurarea evenimentelor până la a doua adunare de la Blaj din 3/15 mai (în cel de-al doilea). Este interesant de observat poziția lui Alexandru Papiu-Ilarian față de mersul istoriei românilor din Transilvania până la 1848, redată în primele 80 de pagini din volumul întâi. Istoria — spune Papiu-Ilarian — este a poporului, a țăranilor, mai ales după trecerea lui Radu Negru și Dragoș dincolo de munți și după întemeierea Principatelor. Românii, poporul, s-au răsculat la 1437, au fost părtași la răscoala țăranilor de la 1514, iar în 1784, nemaiputând suporta tirania nobilimii ungurești, s-au ridicat sub Horea. De fiecare dată stăpânii, clasa suprapusă, cei ce nu erau de același neam cu noi au aruncat

Simion Bărnuțiu; în p. 42: *Blajul la mijlocul veacului trecut*

legi zdrobitoare pe capetele bieților români: Unio trium nationum, legislația lui Verbőczy, care îi așeza în rândul animalelor, persecutarea Bisericii și batjocorirea capilor spirituali, pentru sute de ani singurii noștri îndrumători și mângâietori.

Dar despre aceste lucruri — continuă Papiu-Ilarian — noi românii n-am putut scrie, atâta vreme cât ne-am aflat sub stăpânirea nobililor unguri. Iar aceștia au scris cu patimă și ură despre noi și drepturile noastre.

Sfetnic al lui Cuza Vodă

Aici, în acest prim volum, vehiculează Papiu-Ilarian ideea adunării documentelor fundamentale privitoare la istoria noastră, fără de care nu este posibilă elaborarea unei istorii adevărate. De altfel, chiar primul volum are în anexe documente importante privitoare la situația din Transilvania din anii imediat premergători revoluției.

Cu tomul doi al lucrării, Papiu-Ilarian intră în miezul stărilor de lucruri din imperiu, care au declanșat mișcările revoluționare la unguri, croați, sârbi, slovaci, precum și — pe cea mai mare întindere a volumului — desfășurarea evenimentelor noastre până la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848. Într-un capitol, al doilea, este tratată mișcarea tinerimii din Târgu-Mureș, în fruntea căreia se aflau Avram Iancu și Papiu-Ilarian. Și cel de-al doilea volum s-a încheiat cu publicarea unor documente. Printre ele, cuvântarea lui Bărnuțiu de la Blaj și... *Răsunetul* lui Andrei Mureșanu, pe care numai forma de prezentare le separa; căci înțelesul și îndemnul lor era unul singur.

Din păcate, opera proiectată atât de rațional, atât de matur, a trebuit să fie abandonată. Primul volum, tipărit la Viena, în 1851, s-a epuizat atât de repede, încât odată cu volumul doi, imprimat în 1852, apare o nouă ediție, a celui dintâi, cu puține completări, dar cu un cuvânt de mulțumire al autorului către românii care i-au înțeles rostul. Apoi autoritățile de la Viena au oprit difuzarea operei. Al treilea volum, sub forma unei schițe, păstrat în fondul de manuscrise de la Academia Română, a fost publicat abia în 1943. Lui Alexandru Papiu-Ilarian i-au lipsit mai târziu documentele fundamentale pentru ducerea lucrării la bun sfârșit. Dar chiar sub forma aceasta, ea a fost utilizată din plin de unii istorici occidentali (cum a fost, spre pildă, Elias Regnault în *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, apărută la Paris în 1855).

Nesigur pe zilele lui în capitala austriacă, îndată după apariția celui de-al doilea tom și a interdicțiilor de difuzare, Alexandru Papiu-Ilarian a luat drumul Padovei, împreună cu vărul său Iosif Hodoș, pentru completarea studiilor. În 1854, în primele zile ale anului, cu doctoratul trecut, s-a întors la Viena cu gândul să-și deschidă un birou avocațial. Destinul a vrut însă ca alături de ceilalți mari luptători ardeleni, Laurian, Bărnuțiu, Cipariu, Ion Maiorescu, să contribuie, alături de frații luptători din Țara Românească și Moldova, la edificarea României moderne.

Acceptă deci invitația de a ocupa o catedră de drept la Universitatea din Iași, transformată curând în tribună pentru unire și independență națională. Până la începutul anului 1858 a funcționat ca profesor. După această dată îl întâlnim pentru doi ani la Berlin, supraveghind odraslele lui Panaiote Balș, trimise la studii, în realitate lucrând la cercetarea arhivelor berlineze și a unora poloneze, din care avea să se nască *Tezaurul*.

Jurisconsult al Moldovei, după înapoierea de la Berlin, Papiu-Ilarian a părăsit definitiv Moldova în 1861, stabilindu-se la București. Îl întâlnim aici membru al Eforiei școlilor, procuror la Curtea de Casație, iar la 3 noiembrie 1863, după ce obținuse cetățenia, ministru de justiție în guvernul lui Mihail Kogălniceanu, pregătind baza juridică a secularizării și impunând egumenilor greci înapoierea patrimoniului cultural de manuscrise, cărți, odoare etc.

Până în 1864, când se încheie activitatea lui politică, el avea să elaboreze o seamă de studii, cum au fost *Memorand despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii și cu ungurii*, prezentat lui Cuza Vodă în 1860, cu referiri subliniate la raporturile dintre teritoriu și națiunea română, sau *Independența constituțională a Transilvaniei*, publicat în *Monitoriul oficial* și difuzat apoi în limbile franceză, germană și italiană, în care este vehiculată ideea drepturilor egale ale națiunilor ardelene.

Documentele — monumente rătăcitoare

Dar adevărata sa operă istorică rămâne *Tezaur de monumente istorice pentru România* tipărit în 1862-1863, amplă culegere de documente și izvoare narative, mai ales externe, publicată în 3 volume la București, între anii 1862-1864.

Conștient că fără un corpus de documente bine închegat nu se poate purcede la elaborarea unei istorii adevărate, adresându-se cititorilor, Alexandru Papiu-Ilarian menționa: *„Nici să cugete dară românii a-și putea scrie istoria, până ce mai întâi nu vor avea adunate la un loc toate faptele istorice îngropate în monumente fără număr, străine și chiar indigene, atât tipărite... cât și manuscripte, și unele și altele ascunse în biblioteci și arhive... A aduna aceste monumente rătăcitoare ale istoriei noastre însemnează a pregăti și ușura lucrarea cea mare, astăzi cu neputință, a scriitorului fericit care prelustrându-le* [cercetându-le, interpretându-le — *n.n.*], *ne va prezenta apoi adevărata istorie a românilor“.*

Cât despre necesitatea unei istorii — cartea vieții unei națiuni, cum o definește el — Alexandru Papiu-Ilarian conchide în același salut către cititor din tomul întâi: *„Unei națiuni mare la număr, ca a noastră, asemenea carte nu poate să-i lipsească îndelung, fără pericol. O națiune ce nu-și cunoaște istoria se aseamănă ființelor lipsite de memoria celor trecute. Ea nu cunoaște legătura logică și necesară între trecut, prezent și viitorul său; ea nu se cunoaște pre sine însăși, nu știe de unde și cum rezultă starea de față în care se află, nici și-o poate îndrepta; nu-și poate indivina* [imagina — *n.n.] cea viitoare, nici a o prepara, ci orbecăe fără îndreptar și rătăcește în toate părțile, până ce... cade în cursa inamicului".*

Drepte și mereu actuale aceste idei, pentru toate generațiile ce hălăduiesc și vor mai trăi pe acest pământ al nostru!

Figura legendară a lui Mihai, care unise sub același sceptru cele trei țări române și captivase spiritul lui Bălcescu până în ceasul morții, nu-i putea rămâne indiferentă lui Papiu-Ilarian. Cea mai mare parte a primului volum din *Tezaur* este ocupată de lucrări, cronici și documente cu privire la domnia lui. Este publicată aici, pentru prima dată, *Cronica lui Balthasar Walther*, care îl vizitase pe Mihai la Târgoviște în 1597, cronică tipărită la Görlitz, în nordul Boemiei, în 1599. Pe lângă textul latinesc, Alexandru Papiu-Ilarian a dat și traducerea românească, așa cum va proceda cu toate textele redate fie în limbile clasice, fie în alte limbi decât cea românească din toate trei volume. O seamă de note și comentarii la cronică ce nu vor lipsi, de altfel, de la nici unul din documentele și izvoarele publicate, trădează în Alexandru Papiu-Ilarian un critic al istoriei în cel mai modern sens al cuvântului. De altfel însăși publicarea în primul volum a fragmentelor privitoare la Mihai, din opera iezuitului Ioan Bisselius, nu întru totul favorabile marelui voevod, ne demonstrează că el înțelege să utilizeze documente de ținută diferită, pentru a putea cântări mai bine adevărul istoric.

Lui Alexandru Papiu-Ilarian îi datorăm publicarea pentru prima dată, în vol. I din *Tezaur*, a poemei vistiernicului Stavrinos, tipărită în grecește la Veneția în 1785, în care sunt preamărite faptele lui Mihai, precum și *Cronica versificată* a lui Matei al Mirelor, egumenul de la Dealu, cu povestirea evenimentelor din Țara Românească de după

Iașii la 1860

Mihai. În sfârșit, în volum mai sunt redate câteva hrisoave de familie ale lui Mihai, inscripțiile de pe pietrele de mormânt de la Dealu, precum și memoriul adresat de Mihai lui Rudolf II în anul 1601, descoperit în 1855 de contele Kemény și publicat în 1857 la Pesta, la Academia Maghiară.

Primul discurs de recepție academică

Volumul doi al *Tezaurului* cuprinde documente și izvoare narative privitoare la Movilești, descoperite în Polonia, condicile de documente ale lui Constantin Ipsilanti și Ioan Gheorghe Caragea, precum și două opere de mare importanță pentru istoriografia noastră. Este vorba de *Cronograful* lui Dionisie Eclesiarhul, cu evenimentele Țării Românești dintre anii 1764 și 1815, și *Istoria preaputernicilor împărați othomani* a lui Ianache Văcărescu, al cărei manuscris se afla atunci în biblioteca genealogistului Ștefan Grecianu.

Cel de-al treilea volum, închinat lui August Treboniu Laurian, reunește documente din arhivele secrete ale Berlinului cu privire la Petru Rareș, Mihai Viteazul și nestatornicul în toate Gheorghe Ștefan, cu peregrinările sale în Pomerania. Nu lipsesc nici izvoarele narative poloneze relative la Ioan Vodă cel Cumplit și nici știri relative la revoluția lui Horea. Unele din datele cu privire la Horea sunt culese de N. Bălcescu și împărtășite lui Alexandru Papiu-Ilarian de către Alexandru Odobescu, altele sunt comunicate de Alexandru Hurmuzachi. Câteva litografii, ce reproduc portretul lui Gheorghe Ștefan și scene cu privire la conducătorii revoluției de la 1784, ilustrează volumul.

Ideea acestui corpus de documente externe, imposibil de realizat de către un singur om, va fi reluată de Eudoxiu de Hurmuzachi, sub auspiciile Academiei Române și continuată până în zilele noastre.

Apreciat și stimat în cercurile oamenilor învățați ai României lui Cuza, Alexandru Papiu-Ilarian este ales la 16 septembrie 1868 membru al Societății Academice, în aceeași zi cu Mihail Kogălniceanu și Gheorghe Sion. Președinte era Ion Heliade-Rădulescu; secretar general August Treboniu Laurian. Alegerea s-a făcut cu unanimitate de voturi.

Cine a avut prilejul să răsfoiască *Analele Academiei* pentru perioada anilor în care Papiu-Ilarian a participat la lucrări nu poate să nu rămână uimit de pasiunea, seriozitatea și diversitatea problemelor, cărora le-a găsit soluții și care au fost adoptate de plen, la propunerile sale. Cum Societatea nu-și avea delimitate secțiile și cum principala problemă era aceea a elaborării unui dicționar, care a și apărut (este vorba de dicționarul latinizant al lui I. Massim și Laurian) îl surprindem pe Alexandru Papiu-Ilarian adâncit în dezbateri de limbă, cu pasiunea cu care în tinerețe însuflețise revista *Zorile* de la Cluj. Cea de-a doua jumătate a literei P din *Dicționar* a fost redactată de el și îl întâlnim în ședințele furtunoase de dezbateri atenuând aberantele etimologii propuse adesea de extremiștii latiniști.

Tot lui îi revine propunerea făcută la 20 august 1869 ca toți membrii Societății să participe efectiv cu material lexical la accelerarea lucrărilor dicționarului, după cum tot el propune, o săptămână mai târziu, statonicirea ședințelor publice în care să se prezinte discursurile de recepție la Societate, după modelul academiilor cu mai vechi tradiții. Acuma se hotărăște ca discursurile să fie precedate de o lectură intimă în cadrul Academiei și apoi, abia, să fie ținute public. Discursul său, închinat vieții și activității lui Gheorghe Șincai, fiind gata, este cel dintâi prezentat, în ședința restrânsă din 30 august 1869, cu răspunsul lui Gheorghe Bariț pronunțat a doua zi. La 14 septembrie, în aula Universității din București, în prezența membrilor Societății Academice și a notabilităților orașului, discursul, deseori aplaudat furtunos, cum grăiește procesul verbal, este ținut în ședință publică și apoi tipărit în *Anale*.

Editor al lui Cantemir

De ce și-a ales acest subiect, de ce a urmărit viața, operele și ideile lui Gh. Șincai nu este greu de intuit. Știm că Șincai a fost cel mai fanatic dintre istoricii ieșiți de la Blaj și Roma. Știm că a fost cel mai mare adversar al clerului și de neînduplecat în toate încercările episcopului Bob de a-l neutraliza. Știm că prigonirile streinilor și persecuțiile a lor săi l-au făcut să peregrineze din loc în loc, sărac și hăituit, cu manuscrisele ideilor și idealurilor sale în desagi, de la Pesta la Beiuș, de la Beiuș la Oradea și de acolo la Abauivár, lângă Kassau, în Slovacia. Lui Papiu-Ilarian i-a fost drag acest personaj, intransigent și înflăcărat ca el însuși, vrăjmaș al clerului cum a fost și el tot timpul vieții, vrăjmaș al minciunii și perfidiei, pe care și unul și celălalt le-au detestat. În plus, Șincai era și el muresean. Papiu-Ilarian s-a regăsit, într-un fel, în lupta și strădaniile lui de istoric, în idolul său.

La 15 septembrie 1869, continuând lucrările sesiunii, Papiu-Ilarian îl propune ca membru onorar al Societății pe Edgar Quinet și susține pe Vegezzi Ruscala, propus de Eliade. În sfârșit, în aceeași ședință, se constituie Secția istorică a Societății, cu Mihail Kogălniceanu președinte și Alexandru Papiu-Ilarian secretar.

Printre alte probleme ridicate în Secția istorică și dezbătute în plenul Academiei a fost și aceea a publicării operelor lui Cantemir, începându-se cu *Descrierea Moldovei*, al cărei text latinesc fusese de puțină vreme descoperit de Al. Hașdeu la Moscova și care nu fusese nicio odată tipărit. Prima imprimare în germană, *Beschreibung der Moldau*, avusese loc la Hamburg în 1769 și doi ani mai târziu la Lipsca. Cea românească din 1825 de la Mănăstirea Neamț nu era corespunzătoare sub raportul limbii. Alexandru Papiu-Ilarian își asumă publicarea textului latinesc, care și apare în 1872, dar nu poate elabora studiul asupra vieții domnului moldovean, ce trebuia să preceadă textul, din lipsa izvoarelor. O declară singur în raportul prezentat ca secretar la 21 august 1871. Cât privește traducerea în limba română, a cărei necesitate a fost discutată în ședința Secției din 13 septembrie 1871, Alexandru Odobescu (ales membru al Societății la propunerea lui Alexandru Papiu-Ilarian din 10 septembrie 1870) opinează ca cu aceasta să fie însărcinat însuși editorul textului latin. Pentru traducere și tipărirea în românește se votează suma de 4 400 lei din bugetul Secțiunii istorice, în ședința din 19 august 1872. În aceeași ședință Papiu-Ilarian declară că dăruiește Secțiunii fondul de 1 470 lei ce i-ar fi revenit pentru traducere. Din păcate, el n-a izbutit să realizeze decât două coli din textul românesc. Boala grozavă care îl pândea a tăiat aripile elanului său.

Lui Alexandru Papiu-Ilarian îi datorează Academia organizarea și sistematizarea manuscriselor lui Ion Budai-Deleanu, asupra cărora prezintă un raport la 9 septembrie 1870, publicat în *Anale*, tomul III, urmat de cea dintâi schiță biografică asupra magistratului din Cigmăul Hunedoarei, stabilit la Lvov, în Galiția. Găsite de Gh. Asachi și cumpărate la stăruința acestuia, pe la 1868, de către Dimitrie Gusti, pe atunci ministru al cultelor și instrucțiunii publice, de la fiica lui Budai-Deleanu, măritată la Lemberg, după un oarecare Levandovski, manuscrisele au zăcut în neorânduială doi ani, nelegate, amestecate între ele, până la cercetarea lor de către Papiu-

Ilarian. După lectura raportului, V.A. Urechiă a menționat că manuscrisele respective au fost destinate Societății și că trebuiesc solicitate ministerului. Abia în anul 1903 va intra fondul Budai-Deleanu la Academie, preluat de la... Muzeul de Antichități.

Dispărut la numai 50 de ani...

În plină vigoare creatoare, Alexandru Papiu-Ilarian nu era mulțumit de palida activitate științifică a unora din membrii Societății și cere, la 20 august 1871, constituirea unei comisii care să elaboreze un proiect de regulament prin care să fie obligați toți membrii Academiei ca, în afara sesiunilor ordinare, să prezinte anual câte o lucrare, ce urma să fie publicată în *Analele Academiei*, raport și proiect de regulament adoptate. Câteva zile mai târziu, la sugestia sa, în ședința din 23 august 1871, este admisă în principiu editarea unui periodic pentru dezbateri filologice, istorice și științifice. Acest periodic, cunoscut sub denumirea de *Memoriile secțiunilor*, apare și astăzi.

Îl întâlnim pe Papiu-Ilarian membru în comisia financiară a Societății Academice, îl găsim prezentând, la 4 august 1872, alături de dr. Anastasie Fătu, cel dintâi raport cu privire la starea bibliotecii; este ales în numeroase colective de avizări pentru lucrări prezentate la concursuri; cu autoritatea-i de necontestat îi propune pe Andrei Șaguna și pe Adolphe d'Avril, agentul diplomatic al Franței, membri de onoare ai Societății (7 septembrie 1871).

În anul 1873, participă încă trupește la lucrări. Ultima dată îl întâlnim la ședința din 30 august. Apoi mintea sa începe treptat să se întunece. La 10 august 1874, Iosif Hodoș anunța Societatea că Papiu-Ilarian, grav bolnav, nu poate lua parte la sesiune. Dus pentru recreere pe malul Bosforului, se întoarce fără nici o ameliorare; este îndreptat apoi spre Viena cu diagnosticul de paralizie progresivă pus de dr. Sutzu și internat în clinica de boli mintale din circumscripția 9 vieneză. De aici, pentru rațiuni financiare și pentru că boala era declarată incurabilă, a fost adus la Sibiu, unde la 11/23 octombrie 1877, dimineața, a încetat din viață, la vârsta de 50 de ani. În aceeași casă de sănătate va închide ochii, de aceeași cumplită boală, 36 de ani mai târziu, și nepotul său, Nerva Hodoș.

Vestea morții a fost comentată de presă, a adunat lume de peste lume, numeroase coroane de flori și oratori. Din partea Academiei a vorbit Vincențiu Babeș, evocând trecutul de luptă, patriotismul și meritele științifice ale celui ce urma să-și doarmă somnul de veci în curtea bisericii Turnișor, unde a fost prohodit.

Neamurile, foarte atente în asemenea împrejurări, au cerut lui Iosif Hodoș împărțirea bunurilor rămase de pe urma lui Papiu. Ce avea el într-adevăr prețios a fost biblioteca, profilată pe istorie și drept, cunoscută și de D.A. Sturdza și Odobescu, în afara ardelenilor, oarecum intimii lui Papiu-Ilarian.

Această bibliotecă a fost oferită spre cumpărare Academiei Române pentru suma de 7 000 de lei, din care 5 800 urmau să fie cheltuiți pentru un monument, ce urma să-i străjuiască mormântul, iar 1 200 lei să fie înmânați surorilor sale. Raportul, semnat de Sturdza și Odobescu (ședința din 12 septembrie 1878) opinează pentru acceptarea ofertei, întrucât biblioteca valora mult mai mult decât pretențiile moștenitorilor. De ridicarea monumentului s-a îngrijit tot Academia, care a încredințat lucrările sculptorului Canner din Kreutznach. În martie 1881 monumentul era gata și pentru dezvelire Gh. Barițiu ar fi dorit ca trupul lui Ilarian să fie reînhumat în alt loc, mai central, ceea ce vărul său Iosif Hodoș a refuzat categoric.

Odată cu biblioteca, Academia Română a preluat și o bună parte din arhiva marelui dispărut. Printre hârtii se află mult material inclus în *Tezaur*, în *Istoria românilor din Dacia Superioară*, sau adunat în vederea continuării celor două lucrări. Altă parte a arhivei a fost păstrată de Iosif Hodoș, iar după moartea acestuia a ajuns în stăpânirea fiului său Nerva. Târziu, în 1919, ea a venit să se adauge celorlalte arhive de mari transilvăneni pe care le deține Academia, la dezvoltarea și progresul căreia atâția dintre ei au contribuit.

Alexandru Papiu-Ilarian, unul dintre aceștia cu scurta, dar rodnica sa viață, a fost și rămâne unul dintre marii cititori ai Academiei Române. ■

UN GÂND PE LUNĂ

În politică, lumea nu este niciodată mulțumită de ceea ce se face. Orice acțiune rămâne nefinalizată.

François Mitterrand (președintele celei de-a V-a Republici Franceze între 1981-1995) în emisiunea lui Bernard Pivot „Bouillon de culture" din 14 aprilie 1995 la TV France-2

Documente necunoscute

TAKE IONESCU

MEDIATOR INTERNAŢIONAL

„...Se poate prezice că acţiunea d-lui Take Ionescu va avea o influenţă capitală în soluţionarea diferendului greco-turc şi această soluţionare se află în prag de a se realiza“ (Journal de Bruxelles, **12 noiembrie 1913). „Graţie intervenţiei României lucrurile par acum să meargă pe calea cea bună şi se poate aştepta cu multă încredere soluţionarea uneia dintre cele mai delicate probleme din cadrul noii situaţii din Balcani“** (L'Independance Belge, **12 noiembrie 1913). „Vizita lui Take Ionescu la Atena a venit la momentul potrivit şi a fost bine preparată“ (ministrul Italiei la Atena). Presa turcă, îndeosebi ziarul** Tanine, **laudă în termenii cei mai calzi personalitatea lui Take Ionescu şi misiunea sa moderatoare. Cuvinte de laudă la adresa politicii externe a României au apărut şi în diverse publicaţii din Franţa, Rusia şi Germania. Din Bucureşti, ministrul italian, baronul Fasciotti, în urma discuţiilor sale cu regele Carol I şi primul ministru Titu Maiorescu, raporta la Roma (9 noiembrie 1913): „Acest voiaj [al lui Take Ionescu], cu călduroasele manifestări ce l-au însoţit, a suscitat probabil nu puţine invidii atât regelui Carol cât şi preşedintelui de Consiliu“. Dacă a fost aşa, dacă regele şi Titu Maiorescu puteau privi cu o anume notă de invidie succesul lui Take Ionescu, faptul demonstrează cum nu se poate mai bine că, într-adevăr, succesul a fost real, iar invidia este de cele mai multe ori un compliment.**

Am reprodus toate aceste aprecieri pentru a defini mai exact dimensiunile misiunii pe care şi-o asumase cunoscutul diplomat şi om politic român Take Ionescu, atunci când se hotărâse să medieze în tratativele greco-turce privind normalizarea raporturilor dintre cele două state. Pacea grecilor cu turcii — prelungire a Tratatului de pace de la Bucureşti din iulie 1913 — s-ar fi realizat probabil şi fără serviciile lui Take Ionescu. Intervenţia lui a grăbit însă lucrurile. Le-a investit în acelaşi timp cu garanţia statului român. Regatul României avea în acel moment o foarte mare trecere în lumea balcanică. În această parte a Europei, 1913 a fost „momentul României“. Că aşa stăteau lucrurile, o dovedeşte şi faptul că atunci când pacea greco-turcă a fost semnată (5/19 noiembrie 1913) la ora 2 noaptea, ministrul de externe grec Pannas l-a trimis chiar în acel moment pe şeful său de cabinet la sediul Legaţiei române din Atena, sculându-l din somn pe ministrul român, „deoarece dl. Pannas nu vroia ca reprezentantul României să afle această mare ştire numai din ziarele de dimineaţă“.

Despre rosturile misiunii sale şi desfăşurarea ei s-a păstrat în arhive un amplu raport inedit **redactat de Take Ionescu însuşi. Prima parte a acestui raport a fost publicată în numărul precedent al revistei. Să urmărim în continuare relatarea lui Take Ionescu.**

Ion BULEI

Revin la trătările dintre delegaţii turci şi greci.

După cum era de aşteptat, a doua întrevedere între delegaţii turci şi delegaţii greci n-a dat rezultat. Greutatea mare era că turcii nu puteau face concesiuni neavând [de]pline puteri şi nereuşind să aibă din Constantinopol răspunsuri repezi, iar grecii nu voiau să facă deodată concesiile finale, nefiind siguri că turcii vor face şi dânşii contra-concesiunile necesare şi nevoind să se descopere pe de-a-ntregul fără siguranţa de succes. De altă parte, era evident că birourile [în sensul de delegaţii] erau mult mai dificile decât dl. Venizelos care lua parte la tratări cu delegaţii. Desigur că ar fi dăinuit discuţiunile între dânşii un timp foarte îndelungat. De aceea de aci înainte nu au mai tratat între dânşii şi restul tratărilor l-am făcut eu, discutând separat cu turcii şi cu grecii. Am discutat separat pentru că neavând calitate oficială nu era cu putinţă să strâng împreună pe dl. Panas cu delegatul turcesc.

Chiar în seara de 26 octombrie, am examinat din nou diferitele puncte cu dl. Venizelos şi cu dl. Pannas. Ar fi oţios şi inutil să aliniez diferitele faze ale discuţiunilor fie cu delegaţii greci, fie cu delegaţii turci. Este evident că atunci când sunt o mulţime de puncte de hotărât fiecare modificare ridică noi obiecţiuni şi provoacă alte modificări. Văzând necontenit când pe unii când pe alţii şi făcând pe Ghalib Bey să telegrafieze la Constantinopol în mai multe rânduri, întrebuinţând numele meu şi de două ori sub dictarea mea, dictare la care am adus să asiste şi pe dl. Filodor, am văzut în cursul celei de a treia zi a şederei mele în Atena, când trebuia, după programul convenit, să şi plec, că nu era posibil ca lucrurile să se termine imediat şi, deci, după rugăciunea d-lui Venizelos, mi-am amânat plecarea cu o zi şi apoi am prelungit tot aşa de două ori, astfel că am rămas în Atena şase zile în loc de trei.

Deja a patra zi lucrurile erau ajunse aproape de înţelegere între mine şi delegaţii turci, însă din Constantinopol nu veneau răspunsuri, probabil şi din cauză că tocmai se intrase în sărbătorile Bairamului în care miniştrii turci nu se mai întâlnesc între dânşii.

Am făcut atunci cele mai mari insistenţe pe lângă Ghalib Bey care personal era mulţumit cu concesiunile pe care le obţinusem de la Venizelos, ca să iscălească tractatul fără a aştepta răspunsul din Constantinopol.

Am reuşit, şi luni seara s-a hotărât ca tractatul să fie parafat *ad referendum*.

Pentru a vă arăta un exemplu de felul în care au mers aceste negociaţiuni, vă voi nota unele scrisori primite de mine de la Ghalib sau de la dl. Panas. Aşa, în scrisoarea de duminică 9 noiembrie stil nou, Ghalib îmi scria:

„Am onoarea să transmit aci Excelenţei Voastre formulele care au fost preparate ieri seara cu dânsa. Este aci o foarte uşoară variantă în protocolul anexă § 13".

A doua zi, luni, îmi scria: „Am onoarea să transmit Excelenţei Voastre textele articolelor pentru care n-aveam încă răspunsul definitiv din partea guvernului elin. Cum Excelenţa Voastră-şi aduce aminte a fost vorba de cele mai multe dintre ele în întrevederea noastră, dar afară de cele ce urmează nu erau de natură să fie considerate ca formând puncte de divergenţă importante... Dacă toate aceste texte vor fi agreate nu va rămâne nici o divergenţă între noi şi va fi atunci inutil să mai telegrafiez textele la Constantinopol. Ne vom putea mulţumi de a aştepta răspunsul telegramei de astăzi dimineaţă".

Asupra unei cestiuni relative la apelurile către şeicul islam, când totul se credea sfârşit, luni seara, la ora 1.30 noaptea, Ghalib Bey îmi scria: „Abro Bey a fost la Ministerul de externe pentu a vedea textele în ultim resort. În § 14 al protocolului anexă, cuvântul *exclusiv* nu convine se pare Greciei. Or acesta este textul convenit de comun acord cu Excelenţa Voastră şi noi ţinem la dânsul în chip inmancabil. Cum sunt în momentul de a telegrafia aş vrea mult ca nimic să nu rămână în suspensie. Rog dar mult pe Excelenţa Voastră să binevoiască să facă necesariu ca acest cuvânt să fie menţinut absolut".

I-am răspuns imediat, arătându-i că omisesem să comunic grecilor despre acest cuvânt pe care-l convenisem cu dânsul şi că la rigoare vom găsi un altul. Tot noaptea târziu Ghalib mi-a răspuns: „Mulţumesc pentru făgăduială dumitale utilă. Dar acest punct fiind foarte esenţial, mi-ar fi dificil să procedez la parafat fără ca el să figureze în text. Contez deci pe bunăvoinţa dumitale şi înalta dumitale intervenţiune pentru a-l face să fie admis".

Cam în aceleaşi momente, tot atunci, luni 28 octombrie, dl. Pannas îmi scrie: „Scumpă Excelenţă, ai avea bunătatea să tratezi cu Ghalib Bey şi cestiunea drumurilor de fier orientale pe care guvernul doreşte să o reguleze cu compania fără ca o menţiune să fie făcută în Convenţiune?"

Obţinând de la Ghalib Bey ca cestiunea drumurilor de fier orientale să fie scoasă din tractat deoarece nu privea atât pe turci ci mai mult Austro-Ungaria şi marţi dimineaţa acceptând dl. Venizelos şi faimosul cuvânt *exclusiv*, delegaţii greci şi delegaţii turci au parafat tractatul fără să fi avut de la Constantinopol autorizaţia s-o facă. Pentru a uşura venirea autorizaţiei, Ghalib Bey, în urma sfatului meu, a telegrafiat deschis tractatul la Constantinopol cu o introducţiune cifrată în care-i spuneam să-i comunice lui Talaat că-i obţinusem tot ce se putea, mai mult chiar decât sperasem, şi că aceasta era ultima şansă pentru turci de a obţine o pace aşa de favorabilă. Mai dădeam şi unele explicaţiuni asupra cestiunilor pe care grecii cu drept cuvânt nu le

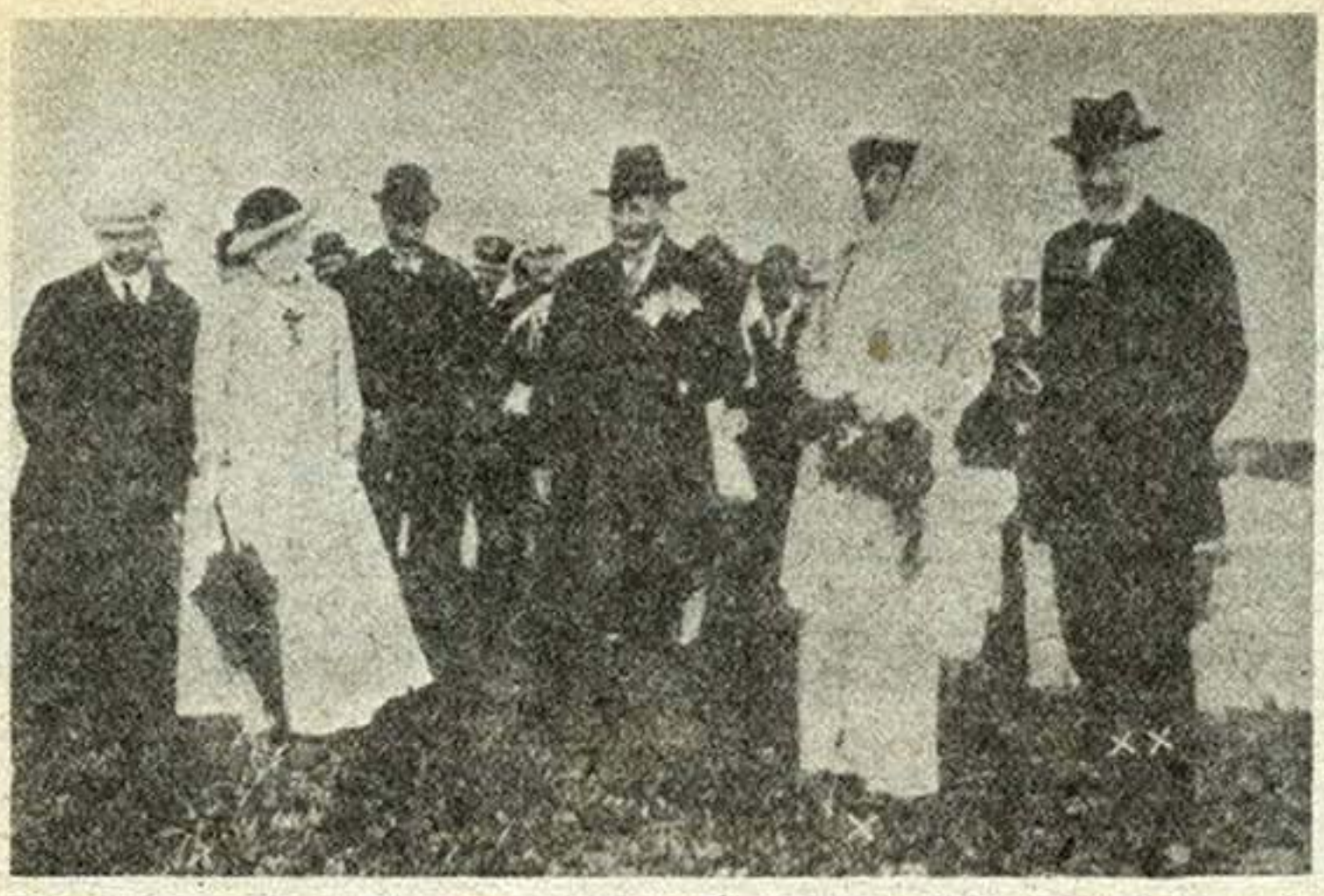

Take Ionescu și soția sa (x) sunt salutați la sosire de către E. Venizelos (xx)

În p. 48: *montaj fotografic publicat de* Gazeta ilustrată *din 9 noiembrie 1913 sub titlul* Întoarcerea d-lui Take Ionescu. Capitala întreagă l-a aclamat

putuse accepta.

Am avut satisfacțiunea în cursul zilei de marți să primesc de la Ghalib Bey două scrisori. În cea di-ntâi îmi spunea: „Prea scumpă Excelență, piesele sunt gata, le vom colaționa într-o oră la mine și apoi voi merge la minister să parafăm".

Iar în a doua: „Mă grăbesc să informez pe Excelența Voastră că parafai *ad referendum* textul tractatului".

Astfel, marți textul tractatului era parafat în redacțiunea pe care o stabilisem aproape pas cu pas în cele patru zile pe care le petrecusem în Atena. Ghalib Bey îmi dăduse o mare dovadă de încredere când, după sfatul meu, iscălise fără mandat, deși, bine-nțeles, *ad referendum*.

Dl. Venizelos în acele momente mi-a reînnoit mulțumirile lui (prin anticipație, regele Constantin îmi mulțumise pentru munca pe care mi-o dădeam la Atena) și a ținut să-mi declare că este fericit că România a putut să facă ceea ce marile puteri nu putuse să facă și că dorește să se știe că României și Maiestății Sale regelui i se datorește această a doua restabilire a păcii în Peninsula Balcanică care crește prestigiul României și o întărește în rolul ei de arbitru.

Dl. Venizelos era acum liniștit; el știa, cum mi-a spus-o și repetat-o, că de acum înainte dacă turcii nu ar voi să iscălească ceea ce delegații lor primise *ad referendum*, va putea să blocheze Smirna fără ca nimeni să-i facă vreo obiecțiune. Dl. Venizelos mi-a adăugat textual: „Personal mi-ar conveni ca turcii să refuze, căci ași încheia pacea în urma unui blocus, prin urmare într-un mare succes pentru Grecia și pentru guvernul grecesc".

Totuși, dl. Venizelos m-a rugat să stau până miercuri seara, sperând și el și eu că cu tot Bairamul va veni în sfârșit dreptul de a iscăli.

Inutil de a vă adăuga că tot corpul diplomatic mi-a făcut aceleași felicitări, unii desigur cu mai multă căldură decât alții, pentru încheierea păcii și strălucirea care se revarsă asupra României. Ca să fiu complet, ar trebui să fixez aci care puteau fi punctele asupra cărora și Ghalib și eu ne așteptam ca de la Constantinopol să se ceară modificări. Era cestiunea drumurilor de fier orientale pe care Grecia ar fi voit s-o trateze cu Compania, fără altă obligațiune, dar pe care Turcia, după dorința Austro-Ungariei, mai ales, vroia s-o pună în tractat ca să fie referită la Comisiunea internațională din Paris.

Dl. Pannas nu avea nici o speranță ca Grecia să poată scăpa de această clauză.

Era apoi cestiunea unei indemnizări pentru muktevelii, adică persoanele private beneficiare prin ereditate a dijmelor din teritoriile anexate de Grecia.

Dijmele, concepțiune feudală, fiind desființate de către Grecia, statul grecesc primise în urma discuțiunilor noastre să acorde indemnizări instituțiunilor de caritate, moskei, tekeuri, medreseuri, care profitau de asemenea dijme vacuf, dar nu vroia să acorde și simplilor particulari care profitau de aceste dijme vacuf. Dar cum acești beneficiari erau persoane foarte interesante la Constantinopol, Ghalib Bey insistase în tot timpul la mine să obțin și această concesiune după cum obținusem și un alt lucru pe care dl. Venizelos la început mi-l declarase *absolut inadmisibil*, anume recunoașterea dreptului de proprietate pentru persoanele morale din Turcia. Mi l-a acordat când am aflat că sub această cestiune nu se ascundea decât Comitetul Uniune și Progres adică Partidul June Turc care stăpânește mai multe imobile din Salonic.

Și chiar în ceasul în care Ghalib Bey îmi remitea ca souvenir un text al tractatului pe care îl parafase, mai revenea încă o dată în privința indemnizării muktevelilor și-mi dădea un proiect de declarațiune din partea guvernului grec sub formă de scrisoare a d-lui Pannas prin care s-ar fi angajat guvernul grec să plătească beneficiarilor o rentă viageră în sumă de două sute de mii de lei pe an.

Toată ziua de marți și toată ziua de miercuri am așteptat inutil telegramele din Constantinopol care nu soseau. Cel mai îngrij[or]at era Ghalib Bey care luase asupra lui o parafare fără mandat. În

seara de miercuri, înainte de a pleca la Pireu spre îmbarcare, am tentat încă o dată să discut cu dl. Venizelos cestiunea unei îndemnizări pentru muktevelii, dar n-am reușit.

Pe vaporul „România", la Pireu, dl. Venizelos a aflat că Ghalib Bey primise în acel moment o telegramă de la Constantinopol, deschisă, iar că reprezintantul grec oficios de la Constantinopol, Levides, telegrafiase d-lui Venizelos că Consiliul de Miniștri ținut la marele vizir hotărâse acceptarea tractatului.

După ce m-am despărțit de d-nii Venizelos și Pannas și în momentul de a ridica ancora, am primit de la Ghalib Bey un telefon din Atena prin care mă ruga să aștept căci are să-mi facă o comunicare din Constantinopol. L-am așteptat. Când a sosit, Ghalib mi-a arătat depeșa deschisă primită din Constantinopol, care mai punea patru condițiuni pentru semnarea tractatului. Una era ca evcaful să aibă dreptul nu numai să încaseze veniturile bunurilor vacuf, cum decisesem noi, dar să le și vândă; a doua era o lămurire și mai precisă că persoanele morale pentru care obținusem dreptul de a-și păstra proprietățile cuprindea și Comitetul Uniune și Progres, a treia era cea relativă la drumurile de fier orientale, a patra o făgăduială de o indemnizare pentru muktevelii însă fără nici o cifră ci numai cuvintele: *o justă indemnizare.*

Neputând să mai amân plecarea, căci a doua zi era deschiderea Parlamentului elin și credeam că era mai cuminte, după rolul pe care îl îndeplinise, să nu fiu prezent la această solemnitate națională, am oferit lui Ghalib Bey să scriu d-lui Venizelos părerea mea asupra acestor patru noi cereri ale Turciei din care știam bine că numai două aveau importanță — drumurile de fier orientale și indemnizarea muktevelilor. Pe când scriam, dl. Pannas mi-a trimis vorbă că este în Pireu și dorește să mă vadă. A venit, și tratând cu dl. Pannas, d-sa mi-a spus că personal ar primi pe câteși patru, dar nu poate lua nici un angajament fără a vedea pe primul ministru care plecase la Atena. Am pus față-n față pe Ghalib și pe Pannas și după orele 12 i-am trimis împreună la Atena și m-am despărțit de dânșii convins că puteam considera tractatul ca și semnat.

A doua zi, pe mare, am primit de la dl. Pannas o radiogramă anunțându-mi că cestiunea muktevelilor este inadmisibilă, iar cestiunea drumurilor de fier orientale oferă dificultăți. Joi însă, tractatul s-a iscălit cu cestiunea drumurilor de fier și fără indemnizarea muktevelilor, Turcia renunțând la această cestiune la care ținuse așa de mult. Astfel s-a încheiat șederea mea la Atena.

Din cele arătate de presa europeană mai știți, domnule președinte al Cosiliului, că primirea care mi s-a făcut de guvernul și națiunea elină a întrecut cu mult orice așteptare și vă asigur că descripțiunile care s-au dat sunt mai prejos de realitate.

Atrăgând atențiunea d-lui Venizelos asupra a ceea ce mi s-a părut prea exagerat atât în onorurile cât și în entuziasmul delirant al mulțimei, dl. Venizelos mi-a repetat și m-a însărcinat să comunic Maiestății Sale regelui și guvernului marea gratitudine a statului elin pentru serviciile pe care noi i le adusesem. Și continuând deplina sa încredere în noi, mi-a dat și sarcina ca să expun la Constantinopol marelui vizir și lui Talaat Bey vederile Greciei în privința relațiunilor viitoare dintre Grecia și Turcia, vederi care să dovedească oamenilor de stat turci că interesul lor este să trăiască cu grecii în relațiuni cordiale și să fac chiar oferta unei alianțe a Greciei cu Turcia, bineînțeles în ce privește Turcia europeană.

Cum toate acestea privesc direct pe greci și turci, cred, domnule prim-ministru, că nu este nevoie să intru în lungile dezvoltări pe care mi le-a făcut dl. Venizelos și pe care, firește, în numele său le-am comunicat marelui vizir și lui Talaat la Constantinopol la întoarcerea mea. Dacă totuși relatez acest fapt, este pe de o parte fiindcă am văzut într-însul o mare dovadă de încredere din partea guvernului elin, o deosebită onoare ce mi se făcea ca să fiu însărcinat eu să pregătesc terenul pentru noile raporturi dintre greci și turci, și pentru că mai ales cu această împrejurare m-am convins că la Constantinopol atmosfera bulgarofilă este încă foarte puternică și nu va fi lesne de risipit.

La fundul lucrurilor stă

Regele Greciei, Constantin (x) și regina Sofia (xx) îndreptându-se spre puntea cuirasatului „Averof", pentru a-l saluta pe Take Ionescu

chestiunea insulelor. La avansurile care mi s-au făcut, la Constantinopol mai ales, ca să încercăm noi între greci și turci o mediațiune, eu am răspuns categoric că o asemenea întreprindere e mai presus de puterile noastre și n-ar avea alt rezultat decât să ne strice fie cu grecii, fie cu turcii, poate chiar cu amândoi, fără putința vreunui rezultat. Am profitat însă de conversațiunile mele cu ambasadorii ca să le atrag atenția că cestiunea insulelor este plină de pericole și că numai o hotărâre a puterilor ar putea acoperi față de opiniunea publică respectivă pe guvernele grecești și turcești.

Totuși, am făcut tot ce am putut la Constantinopol ca să atrag atențiunea atât marelui vizir cât mai ales a lui Talaat, care este atotputernic și se poate zice că astăzi este însăși Turcia, că adevăratul interes al Turciei stă în legături intime cu Grecia iar nu cu Bulgaria. Am expus cele mie expuse de către dl. Venizelos și am lăsat să se înțeleagă că o strânsă amiciție între Turcia și noi, pe care Talaat mi-a cerut-o tot timpul și cu toată insistența, nu este compatibilă cu o politică anti-greacă bazată pe o amiciție strânsă cu Bulgaria.

Nu am pretențiunea că am reușit să hotărăsc pe oamenii de stat turci la o înțelegere mai intimă cu Grecia. Sunt sigur însă că i-am convins că jocul în trei este imposibil și că orice acțiune pe care împreună cu bulgarii ar încerca-o în contra Greciei ar redeschide pe de-a-ntregul toată problema balcanică și că noi hotărât nu putem sta nepăsători într-o asemenea turburare.

Încolo, la Constantinopol nu am avut decât să înregistrăm mulțumiri pentru acțiunea noastră și mai ales gratitudine pentru Maiestatea Sa regele. Astfel, Maiestatea Sa sultanul m-a însărcinat textual să comunic Maiestății Sale regelui mulțumirile lui și gratitudinea lui pentru sforțările mele de la Atena. Marele vizir, în numele guvernului turc, mi-a arătat de asemenea toată recunoștința Turciei și m-a autorizat să comunic aceasta guvernului și regelui. Firește că Talaat, cu care am fost mai mult în relațiuni și care este un om energic și hotărât, mi-a repetat nu o dată mulțumirile lor și recunoștința lor.

Toți ambasadorii mi-au făcut aceleași declarațiuni, unii insistând chiar că prin rolul pe care România l-a jucat, noi am adus un mare serviciu păcii europene.

Până și patriarchul mi-a trimis vorbă că dorește să-mi trimită o delegațiune care să-mi exprime recunoștința Bisericii și a sa pentru pacea de la Atena...

În trecerea mea prin Constantinopol delegatul pentru pace al Serbiei, dl. Pavlovici, a cerut să mă vadă. L-am sfătuit să primească întocmai textul tractatului turco-grec, căci concesiunile pe care le-au făcut grecii le-au făcut în interesul nostru al tuturor...

Dl. Pavlovici a și telegrafiat d-lui Pasici această părere și sfat amical.

Acestea sunt, domnule președinte al Consiliului, în rezumat și independent de diferitele conversațiuni politice pe care le-am avut neapărat cu diplomații, rezultatele unei călătorii care cum bine știți nu cuprindea precis nici o misiune, dar care prin puterea împrejurărilor s-a transformat într-o misiune.

După cum v-am spus deja prin telegramele mele, restabilirea păcii, fiind un interes român, era cu neputință să nu primesc rugăciunea ambelor părți de a mă amesteca în tratativele lor. Dacă nu am fi reușit, toată răspunderea ar fi căzut numai asupra mea și nimic nu ar fi fost mai ușor țării decât să se degajeze de orice solidaritate, fiindcă oficial nimeni nu mă însărcinase cu nimic. Reușind, a reușit, desigur, prestigiul și puterea României. Astfel s-a putut continua opera Tractatului de la București și pune încă o bază pentru ordinea cea nouă care s-a stabilit în Peninsula Balcanică.

Uitasem să vă vorbesc de o propunere pe care mi-a făcut-o în treacăt primul ministru al Greciei, aceea de a se înălța la București un monument al Păcii din 1913, la care Grecia ar contribui și la care, dl. Venizelos era sigur, ar contribui și Serbia și Muntenegrul.

De asemenea, nu mai insist asupra înțelegerii *ad referendum* dintre mine și guvernul elin ca universitățile celor două țări să facă un schimb de cursuri, cum fac universitățile germane și americane.

Expunerea mea nu ar fi completă dacă nu v-aș atrage atenția asupra încă a două puncte.

Primul este relativ la noua Grecie. Convingerea mea este că Grecia astăzi este cu totul un alt stat decât Grecia de altă dată. Dacă i se îngăduie câțiva ani de liniște, va fi și o putere militară serioasă, căci conștiința națională este admirabilă.

Noua Turcie este și ea o altă Turcie. Se lucrează în Noua Turcie. Bate acolo un vânt de patriotism, chiar de chauvinism, care este un factor din cei mai însemnați. Vă dau o dovadă: Talaat, după ce mi-a istorisit reluarea Adrianopolului, mi-a spus foarte ferm că ei sunt hotărâți (mi-a confirmat și marele vizir) să desființeze *proprio motu* capitulațiile economice[1]. Vor să-și aleagă momentul, dar o vor face.

Primiți vă rog, domnule președinte al Consiliului, expresiunea înaltei mele considerațiuni.

Take Ionescu

București, 24 noiembrie 1913 ■

[1] Se referă la sistemul de tratate încheiate în Evul Mediu de Imperiul otoman cu diverse state occidentale în baza cărora acestea din urmă primeau importante privilegii comerciale. Tratatul franco-turc din 1536 (reînnoit în mai multe rânduri) a inaugurat acest sistem al capitulațiilor, fiind continuat cu tratatele încheiate în 1580 cu Marea Britanie și Olanda (1612). Trebuie subliniat faptul că aceste capitulații aveau valabilitate în toate provinciile Imperiului otoman, și în țările vasale acestuia. În istoriografia română, termenul de capitulații este utilizat îndeobște pentru a indica regimul relațiilor speciale pe care țările române l-au avut cu Imperiul otoman până în 1878 și în baza căruia acestea s-au bucurat de o largă autonomie internă.

IUBIRILE MARTHEI BIBESCU

În aşteptarea marii pasiuni pentru Henry de Jouvenel, care o va face să le uite pe toate celelalte, Martha se mulţumeşte să stăpânească un cerc de admiratori şi să vegheze la soarta Europei, bolnavă de pe urma războiului, şi a României, care nu se simte nici ea mai bine.

GHISLAIN DE DIESBACH — a cărui carte La princesse Bibesco. La dernière orchidée, **am putut-o prezenta în ampla noastră recenzie — redă în detaliu şi cu multă înţelegere frământările acestei frumoase şi inteligente femei privind zbuciumul politic al ţării sale în acei ani. Dar cum tema anunţată de noi este viaţa amoroasă a prinţesei, ne vom cantona la această latură a personalităţii ei, şi ea extrem de bogată şi originală.**

În ajunul apariţiei operei sale Izvor, ţara sălciilor, **Martha ia dejunul cu un prieten al vărului său Kerguézec, un senator foarte monden, pe care îl cunoştea de altfel de câteva luni. Henry de Jouvenel este un bărbat frumos, brun, cu un fizic plăcut şi o mustaţă cuceritoare. Nu are o reputaţie foarte bună, ceea ce îl face şi mai interesant, cel puţin în ochii femeilor. Angajat, pentru a-şi câştiga existenţa, la marele ziar care era atunci** Le Matin, **a devenit, prin calităţile sale stilistice, redactor-şef. „Ceea ce îi plăcea în ziaristică — va scrie unul dintre prietenii săi din tinereţe, viitorul ministru Anatole de Monzie[1] — era ocazia cotidiană de a-şi etala manierele. Acesteia i se adăuga un talent incontestabil al cuvântului şi penei şi o rară putere de convingere".**

De la ziaristică la politică nu este decât un pas, mai ales pentru ambiţioşi — scrie GHISLAIN DE DIESBACH —, iar Jouvenel l-a trecut odată cu pragul hotelului lui Alfred Boas, un alt ziarist, care reunea la el, în strada Châteaudun 34, elita republicanilor de stânga. Jouvenel s-a îndrăgostit de fiica gazdei sale, Claire-Sarah, şi s-a căsătorit cu ea, dar pentru puţin timp. Din această căsătorie a avut un fiu, Bertrand, născut în 1904, apoi a divorţat, devenind amantul oficial al Isabellei de Comminges (şi ea despărţită de contele Pillet-Will), de la care avea un al doilea băiat, Renaud. În sfârşit, la ziar a întâlnit-o pe Colette, care divorţase de Gauthier-Villars. S-a căsătorit cu ea la sfârşitul anului 1912, în vreme ce era însărcinată cu fiica lor, botezată tot Colette.

Henry de Jouvenel a făcut o parte a războiului ca soldat, apoi a devenit trimisul Franţei la conferinţa delegaţilor Antantei la Roma. Şef de cabinet al lui Anatole de Monzie, în iulie 1917, a fost numit subsecretar de stat la marina comercială, apoi în 1918, membru al Comisiei dezarmării. Fiind ales senator în departamentul Corrèze, a devenit totodată şi membru al Comisiei afacerilor externe.

Începând din 1917, a doua sa căsătorie nu mergea mai bine decât prima. Neînţelegerile s-au instăpânit în familie. Colette a reînnodat legăturile sale amoroase, vechi şi vinovate. În ce îl privea, Henry nu mai ştia nici el numărul aventurilor, bucuros să fie dorit de atât de multe femei şi îndreptăţind, prin conduita sa, spusele Colettei despre „cochetăria lui de femeie uşoară". Puţin mai târziu, cel mai bun prieten al său, Kerguézec, va declara despre el: „Este o femeie...".

[1] Anatole de Monzie (1876-1947) a fost, începând din 1925, de mai multe ori ministru al instrucţiunii publice, finanţelor şi lucrărilor publice, acest ultim post ocupându-l în cabinetele Daladier şi Reynaud (1938-1940). În timpul regimului de la Vichy, cu care nu a colaborat, a analizat evoluţia politică a ţării cu un ochi accentuat critic. Autor a numeroase volume (*Rome sans Canossa, Destins hors série, Petit Manuel de la Russie nouvelle* etc.) şi coordonator, începând din 1936, al *Enciclopediei franceze*, Anatole de Monzie a fost una dintre cele mai remarcabile personalităţi politice ale celei de a treia republici (1870-1940).

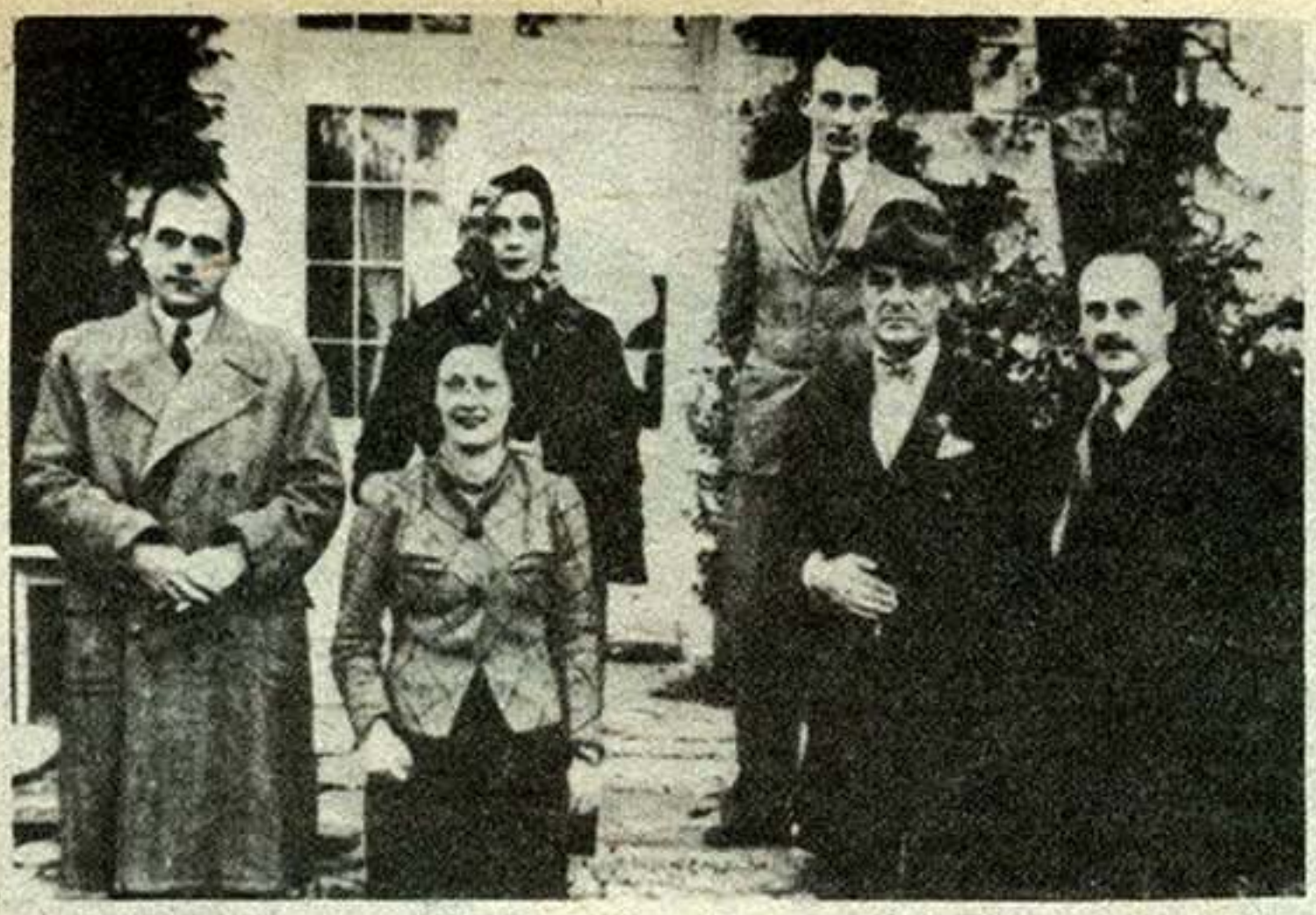

Castelana de la Posada înconjurată de rude și prieteni

În p. 53: *prințesa Bibescu cu fiica ei și Henry de Jouvenel*

Pur și simplu femeie

A doua zi după întâlnirea lor, Jouvenel îi trimite flori Marthei și îi propune să o însoțească, el cu Kerguézec, la ultima piesă a lui Robert de Flers, Les Vignes du Seigneur. La întoarcerea de la teatru, pe 22 fevruarie 1923, Martha, tulburată de acest seducător de profesie, își notează: „Manierele senatorului de Corrèze sunt *de învăluire.* Îmi provoacă o senzație ciudată, niciodată trăită până acum. Ca și cum a-i schimba clima". Prințesa începe să-și însemneze în jurnal unele impresii despre Jouvenel în engleză, pentru ea întotdeauna limba inimii. Se pare că totul „ia curs" spre o nouă dragoste... A doua zi dimineață, senatorul nu-i trimite flori, ci o scrisoare în care îi mulțumește că există și că locuiește la Paris. Ceea ce poate trece drept o declarație. Evident, Martha așa o și ia.

Toată primăvara anului 1923, Henry de Jouvenel, care și-a părăsit domiciliul conjugal, lăsând-o pe Colette cu pisicile ei, îi face o curte asiduă Marthei. Scrisori și flori se succed ritmic, zi de zi. Sunt tot mai lungi și tot mai variate. Ajung la șase pagini, iar buchetele la tufișuri. Curând el îi cere permisiunea să o vadă, după cină, pentru a-i cere un sfat... „Sunt eu atât de înțeleaptă?" se miră Martha. Apoi, mai târziu, îi solicită lecții de engleză, subterfugiu de care virtuoasa d-ră Chatfield — agasată de zborul acestui bărzăun în jurul florii de a cărei pază ea răspunde — nu se lasă înșelată.

Parcă a-i face acesteia în ciudă, Jouvenel câștigă teren. Pe 2 martie, ieșind de la o cină la Martha, la care a participat și Kerguézec, Jouvenel se întoarce brusc pe urmele propriilor pași, se aruncă la picioarele stăpânei casei și i le sărută cu devoțiune. Martha nu protestează, destul de flatată de preferința unui bărbat atât de râvnit. Două zile mai târziu, alături de obișnuitul buchet de flori, ea găsește acest bilet: „Nu pot să cred că nu este material glasul care mă recheamă între zidurile unde se află viața mea". A fost obligat să plece la Lyon. De acolo, îi telegrafiază pe un ton de-a dreptul biblic: „Nu te mai îndoi și nu-ți părăsi sluga".

Martha nu se mai îndoiește de această nouă dragoste și, fără a împărtăși opiniile politice ale acestui radical-socialist, începe să-i vadă pe alții cu ochii lui. Cu acești ochi îl judecă, de pildă, pe prințul Sixte de Bourbon de Parma, prea paseist și neglijându-și credincioșii. Evident, abatele Mugnier, confidentul de neînlocuit, are alt regim.

Thomson — pe care GHISLAIN DE DIESBACH nu l-a abandonat în relatarea sa — a încasat o înfrângere în alegeri și se consolează pregătind publicarea jurnalului său de război, căruia îi va da titlul de *Smaranda,* în omagiul castelanei de la Mogoșoaia. Finisarea textului îl va face să retrăiască momentele petrecute lângă idolul său, căruia îi scrie, melancolic: „Cred că e vina ta dacă voi continua să-mi cheltuiesc banii și — ceea ce e și mai serios — energia nervoasă în politică. Dacă nu aș vrea să-ți dovedesc — înainte de a fi prea târziu — că nu sunt un ratat, aș abandona toată această mocirlă politică".

Văicăreala lui nu o mișcă deloc pe Martha. Ea aparține deja în întregime lui Jouvenel, acaparată de farmecul lui, învinsă, pentru prima oară, de un bărbat destul de puternic pentru a fi mereu triumfător, în vreme ce ea n-a putut până acum decât să-și apere, iubind, intelectualismul și „spiritul ei princiar". De data asta, își pierde aerele de împărătească ce-i agasau atât pe admiratorii ei înflăcărați. În fața lui Jouvenel este pur și simplu femeie. Femeie până la umilință. La întoarcerea din călătoria la Nisa, unde a asistat la căsătoria verișoarei ei Elisabeta Mavrocordat cu Alan de Montgomery, Martha se oprește la Nîmes, pentru a se întâlni cu Jouvenel, care și el și-a părăsit fieful, și petrec două sau trei zile care o conving că el este bărbatul mult așteptat.

Ca o cură de ape minerale

Din câteva notații de jurnal, se poate deduce că în timpul acestei întâlniri, Martha îi promite lui Jouvenel că va divorța pentru a se căsători cu el, dar că nu o va face până nu se va mărita fiica ei. Acela va fi „anul 1 al libertății ei", primul de după căsătoria Valentinei. După Paris, unde începe să zăbovească tot mai mult, prințesa vizitează Veneția, unde totul i-l sugerează pe iubitul absent, (până și forma unui pod seamănă cu sprâncenele lui, notează amuzat GHISLAIN DE DIESBACH). De acolo Martha îi scrie: „Mi-e rușine de mine, să mă simt atât de jos față de ce ești tu, dar această umilință este deopotrivă o plăcere, pe care ți-o datorez ție". Ea se instalează la Mogoșoaia și de acolo își exaltă în continuare eroul: „În fiecare zi fac o meditație care mă aduce în starea de a alege și admira una dintre calitățile tale".

Inconstanța lui față de femei nu pare a o impresiona deloc. Jouvenel a avut totuși două soții și are mai mulți copii de la femei diferite. Dar Carol cel Mare? N-a avut și el nouă neveste? Ceea ce nu l-a împiedicat să fie canonizat. Sau Henric IV, tatăl atâtor bastarzi, nu a primit numele de

cel Mare? Desigur în momentele ei de luciditate, Martha își pune problema șanselor de durată ale acestei iubiri: „Măreția victoriei mele trebuie să mă facă să tremur pentru ea", îi scrie ea lui Jouvenel la 16 mai 1923. „M-am îmbogățit de pe urma ta. Am avut întotdeauna nevoie să mă asigur, *în opulența mea*, de valoarea banului mărunt. Tu ești cel care mi-l dai să-mi cumpăr pâinea de fiecare zi, fără de care nu pot trăi!"

Femeia subjugată de dragoste rămâne totuși destul de independentă din punct de vedere spiritual. Ea nu vede în Jouvenel numai un mascul frumos, ci și un mijloc de a atinge un țel râvnit cu pasiune: a juca un rol politic. Pentru ea, acest mare burghez de provincie, atât de bine adaptat Parisului, este o întrupare a Franței istorice, a cărei fantomă a obsedat-o în literatură. Prin el ea poate deveni, la rândul ei, franceză, participând la viața țării, influențându-i destinul. „Ideea pe care o poți avea despre istoria Franței îmi dă o stare de beție", îi scrie ea la 17 mai 1923. „Știi că încerc o voluptate istorică și că noi doi ne-am exercitat senzualitatea în mai multe reprize și asupra unui număr de subiecți ce depășește unul singur".

Martha se simte pregătită psihic să trăiască 1 000 de ani, în vreme ce el, destinat unui sfârșit prematur, îl intuiește parcă și face uneori aluzie la acest aspect în corespondența lor, ceea ce pe ea o revoltă. Omul căruia ea și-a încredințat soarta i se pare etern, ca și iubirea care îi unește. „Și nu vorbi niciodată despre moarte, îi reproșează ea la 7 iunie. Tu care ai aprins în mine flacăra vieții, lucru de care te consideri responsabil. Îmi ești mai obligat mie decât ție însuți. Ție viața ți-a fost dată. Pe a mea mi-ai dat-o tu. Vorbesc de viața de astăzi, mai deosebită de cea de ieri decât sunt ființa și neființa".

Fără el, totul i se pare cenușiu. Chiar și Mogoșoaia, unde se adună oameni de seamă, între care, în afara familiei regale, Brâncovenii și Anton Bibescu.

La începutul lui iulie ea se instalează la Posada, unde Henry de Jouvenel, care are o misiune pe lângă guvernul român, o întâlnește la 15 iulie. Rămâne alături de ea până la sfârșitul lunii, cu întreruperea unei excursii pe Dunăre și a unui drum până la Sofia. Prezența lui Jouvenel, aducând ceva din aerul Parisului, este pentru ea la fel de binefăcătoare ca o cură de ape minerale.

15 zile după plecarea lui Jouvenel, sosește credinciosul Thomson, care a profitat de un turneu în țările dunărene, inițiat de Partidul Laburist, pentru a se opri la Posada. Fără îndoială, Thomson ignoră faptul că fericitul său rival l-a precedat. Martha, mulțumită de vizita lui Jouvenel, se poartă adorabil cu noul oaspete și, fără a-i da alte motive de speranță, nu face nimic pentru a i le nărui. După mărturia fiicei sale — citată de scriitorul francez — Martha pare sincer fericită să îl reîntâlnească pe acest vechi prieten, atât de devotat.

Totuși, până la sfârșitul anului, doar Jouvenel îi ocupă gândurile. Este desemnat să lucreze la Geneva, la Societatea Națiunilor, și îi propune Marthei să-l însoțească acolo. Ea refuză însă cu înțelepciune să se etaleze în acest bâlci al deșertăciunilor, în care pasiunile, rivalitățile și meschinăriile sunt și mai acute decât la București. „Dacă aș merge acolo, îi scrie la 14 septembrie 1923, aș oferi o plăcere gurilor rele, iar tu ai avea parte de alte și alte cancanuri pe marginea ascensiunii tale. Căci ești în ascensiune! Știu că o să ridici din umerii tăi lați, dar mie nu-mi place să fiu o povară în plus. Ideea de a mă alinia calupului tău de cuceriri feminine mă îngrozește. Permite-mi să merg singură alături de tine, dar mândră că sunt acolo".

Poate se teme să nu o întâlnească printre prețioasele Genevei pe Isabelle de Commin-ges, fosta amantă a iubitului ei, foarte prezentă în mediile politice...

Regele drept paravan

În Germania situația pare să se amelioreze, cel puțin în ceea ce privește fosta familie imperială. Kronprinzul este autorizat de guvernul de la Weimar să se întoarcă acasă. Când află această veste, în noiembrie 1923, Martha simte că i se trezește interesul pentru fostul ei prieten, prințul moștenitor. Ce-ar fi ca acesta să domnească într-o zi? Cine știe ce-i rezervă viitorul?

Thomson este însărcinat de noul prim-ministru, laburistul Ramsay Mac Donald, cu portofoliul Ministerului aerului. O veste bună nu sosește niciodată singură. Două luni după investirea acestuia, Henry de Jouvenel devine la rândul său ministru al instrucțiunii publice în cabinetul Poincaré. Iată-i deci pe cei doi rivali — care de altfel, nu se cunosc — la egalitate ierarhică. Dar ea îl preferă acum pe Jouvenel, fie și din spirit de contradicție. Thomson îi este la picioare, pe când Jouvenel trebuie recucerit în fiecare zi, disputat cu alte femei și cu o viață publică mai intensă decât cea a lui Thomson.

Jouvenel ministru! De data asta Martha se află la un pas de putere. Ce încântare! La 2 aprilie 1924, ea își notează cu mândrie că „în portofoliul ministerial al lui Henry de Jouvenel, eu sunt cea care i-am înmânat primul dosar! Un volum de Ronsard, adnotat de mine".

Ocazia de a gusta ceremoniile oficiale îi este repede oferită de sosirea în Franța a suveranilor

Palatul Mogoșoaia înainte de restaurare

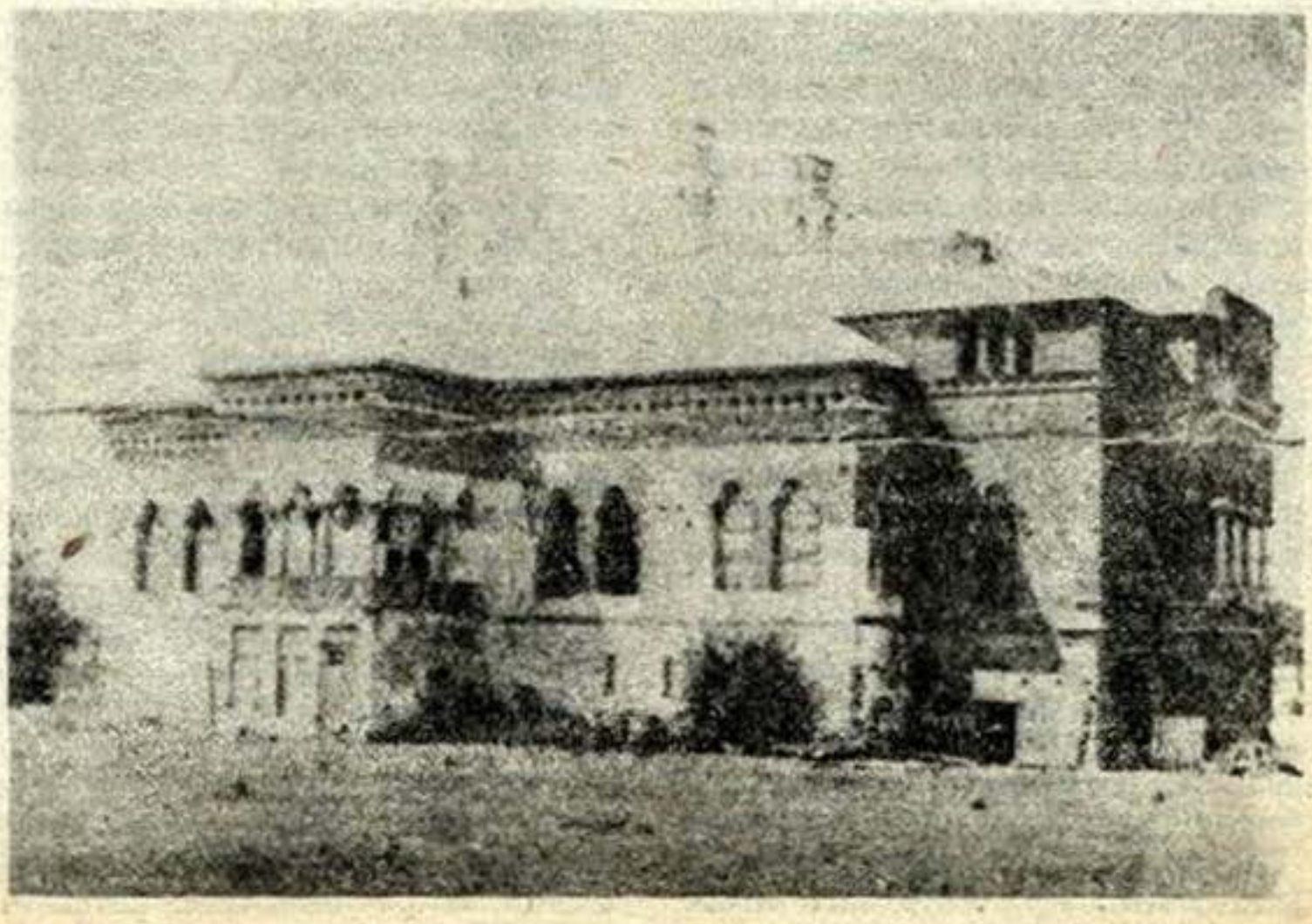

României, în onoarea cărora este prevăzut un program istovitor. 19 aprilie este o zi de veritabilă glorie pentru Martha. Îi însoțește pe rege și pe regină la Versailles, apoi la Malmaison, unde Ferdinand I, care descinde dintr-un Beauharnais și o Marat, își regăsește multe amintiri de familie. „O zi triumfală", scrie seara în jurnal, adăugând cu aluzie la Jouvenel: „A fost bine să-l am pe rege drept paravan!".

Într-adevăr, se slujește atât de bine de acest paravan, încât lumea se înșală, crede că ea se afișează în compania regelui. Un „om de bine" crede chiar util să o înștiințeze pe regină, plecată la Nisa, că, în absența ei, suveranul, rămas la Paris, a văzut-o „de multe ori, de prea multe ori" pe prințesa Bibescu. Regina nu se simte deloc jignită și admite că soțul ei, care a avut întotdeauna nevoie de a fi mânuit de cineva, nu are forța să reziste farmecului Marthei.

În această apoteoză mondenă și literară — cum o califică GHISLAIN DE DIESBACH, a cărui carte încheiem a o recenza — la sfârșitul lunii mai 1924, Martha părăsește Parisul pentru malurile Colentinei. La despărțire, Jouvenel îi spune pe un ton ușor trist: „Și, bineînțeles, ești mai frumoasă decât oricând!" La care Martha răspunde subtil: „Pentru că plec..."

Le Perroquet vert, cartea la care Martha a lucrat mult în acea vreme, ne informează în continuare GHISLAIN DE DIESBACH, are un succes desăvârșit. Îi scriu despre ea, felicitând-o, o mulțime de personalități, între care Thibaudet, Max Jacob, Mauriac. În ciuda conștienței valorii și artei sale, Martha este puțin surprinsă de această avalanșă de laude. Ea este mult mai mulțumită de *Izvor, fara sălciilor.*

În iunie 1924 revine expres la Paris, pentru o intervenție chirurgicală la o clinică din strada Bizet. Va suferi o operație ce îi va spulbera orice speranță de a avea un fiu. Toți cei care o iubesc intră atunci în panică. Thomson aleargă de la Londra să o vadă înainte de a fi operată, lăsându-se influențat de lumea literară a vremii — în care are mulți prieteni —, tentată să interpreteze *Le Perroquet vert* ca un fel de testament.

Bolnava se internează în clinică pe 30 iunie, este operată de profesorul Gosset pe 3 iulie și rămâne în spital până pe 25 august. În tot acest timp, la ușa rezervei sale este coadă: lordul Thomson, care este deseori alungat de sora Théoneste, pentru că îi face bolnava să râdă, Gustave de Kerguézec, Jouvenel, marcat de recenta moarte a fratelui său, Paul Valéry, care, și el stârnește râsul Marthei imitându-l pe D'Annunzio, prințesa George a Greciei, frații Tharaud... Clinica devine o academie.

Dar dintre toți George Valentin Bibescu este la cea mai mare înălțime. Se comportă ca un soț model. El, egoistul, el, cel care se plictisește atât de repede, își revelă infinite capacități de tandrețe și de răbdare, făcând tot ce-i stă în putință să-i redea Marthei dragostea de viață. O ajută să mănânce, o forțează chiar, căci ea n-are poftă de mâncare și refuză totul. Anna de Noailles, venită și ea în vizită, surprinsă să-și vadă verișorul atât de răvășit la gândul că și-ar fi putut pierde soția, are chiar o replică de cruzime pură: „Credeam că nu o mai iubești de mult".

Mea maxima culpa

Dar ce face în acest timp senatorul de Corrèze? Nu este el omul unor legături romantice amplificate de absență, sublimate de boală. El are nevoie de certitudini și de realități. Cum Martha nu-i mai poate fi amantă și cum, probabil, a renunțat la ideea divorțului, Jouvenel spațiază puțin câte puțin relațiile lor. Lipsită de cel mai mărunt semn de la el toată luna septembrie, Martha își notează cu melancolie pe 3 octombrie 1924: „Sunt trei săptămâni de când mi-am pierdut credința".

Curând primește vizita lui Gustave de Kerguézec, pe care, declară ea, „nu mi-a făcut niciodată atâta plăcere să-l văd", fără îndoială pentru că-i aduce vești de la inconstantul ei prieten. Kerguézec, vizibil impresionat de suferința sufletului ei, își înțesește vizitele pentru a o ajuta să depășească criza, apoi, într-o bună zi, îi spune ca o consolare: „Nu te-a meritat". Până la sfârșitul anului 1924, depresia morală îi va da tot timpul târcoale Marthei.

Vreme de trei luni, jurnalul Marthei se face ecoul acestei crize, marcate de alternanța speranță-disperare. Martha așteaptă în continuare să vadă dacă Jouvenel se va manifesta sau nu. Bătrâna Doamnă de Jouvenel, căreia familia și prietenii îi spun „Mamita", vine să o vadă din când în când, pentru a încerca să o îmbărbătează și pentru a evita o ruptură definitivă. Cunoscând bine natura fiului ei și defectele lui, ea este de partea Marthei, care reprezintă pentru el — consideră Mamita — cea mai rezonabilă și flatantă legătură. Bătrâna doamnă, ușor snoabă, nu a îndrăgit-o niciodată pe Colette și nu o place deloc nici pe Germaine Patat, croitoreasa cu care Jouvenel o înșală pe Martha. În timpul acestor vizite, mama și amanta varsă lacrimi împreună și deplâng ingratitudinea ființei adorate, cea despre care Colette spunea încă din 1911: „Prezența unei ființe nedemne îmi lipsește teribil".

În unele zile, Martha acceptă această lovitură a soartei, spunându-și plină de filosofie: „M-a ajutat să trăiesc vreme de doi ani. Fie-i binecuvântat numele. A avut dreptate. M-a iubit mai mult decât eu pe el. Mie îmi plac lucrurile și oamenii și plâng când îi pierd. Sunt nefericită, dar plină de energie. A fost frumos, fără nici un nor, fără nici o fisură, până la sfârșit. Am pus scrisoarea lui alături cu un sentiment de mândrie: am strâns o recoltă magnifică. Trebuie să fiu puternică. El a avut dreptate, nu eu. Mea maxima culpa".

Două zile mai târziu însă — ne relatează GHISLAIN DE DIESBACH Martha cade din nou pradă melancoliei. „Cât o să dureze oare durerea mea? Mă surprinde să văd că nu mai scap de ea. Plâng după el în fiecare zi, or el nu e mort, iar eu sunt vie". Până la începutul lui noiembrie, jurnalul ei este un bocet.

Pe 29 octombrie primește o scrisoare de la Jouvenel: „Martha, nu am încetat să te iubesc... Tu, cea pe care o ador, tu mi-ai lipsit teribil". În sfârșit, Jouvenel, în loc să-i scrie, apare personal. Pentru a-și scuza îndelunga absență. Își reiau apoi obișnuința de a se chema la telefon în fiecare dimineață, dar relațiile lor nu mai sunt nici pe departe cele din urmă cu un an. Fără îndoială că Jouvenel o iubește încă. Poate pentru a avea conștiința curată, îi reproșează Marthei de a fi acceptat curtea lui Gustave de Kerguézec, care, pretinde el, era îndrăgostit de mult de ea, fără ca ea să-și dea seama. Pe 31 decembrie 1924, ca de obicei în engleză, limba inimii, ea notează în jurnal: „Ultima zi a unui an în care am fost iubită, rănită și aproape ucisă". Tot în engleză își însemnează, într-o zi de ianuarie 1925, întoarcerea la sentimente mai bune față de Jouvenel, care se arată nu numai fidel, ci și umil. „Păstrează-mă lângă tine ca pe un om slab, ca pe un secret josnic al tău, iar eu mă voi ghemui în sufletul tău".

„Anul 1 al libertății mele"

Supunerea leului o mișcă și o umple de tandrețe, dar se întreabă cât va dura această nouă flacără. „Inimă bizară, iată-te mulțumită!", scrie ea la 18 ianuarie. Această fericire vizibilă nu scapă neobservată. George, care este la Paris, profită de ea pentru a redeveni total antipatic.

Jouvenel începe să lipsească la întâlniri tot mai frecvent. Martha încearcă să se autoîncurajeze. Este mult mai tânără, el este bogat și celebru. „Este atât de versatil", suspină bătrâna doamnă de Jouvenel, care ia des dejunul cu Martha. Mamita continuă să manifeste un interes pasionat pentru ea, poate și pentru că această aventură îi amintește dragostea ei cu Chevandier de Valdrôme. Pe umărul ei Martha poate plânge în voie. Nici Thomson, care o vizitează, nici lucrul la noul său roman, *Catherine Paris*, nu reușesc să o distragă de la această mare durere. Apoi Mamita se îmbolnăvește, cade la pat, Martha o vizitează însoțită de abatele Mugnier, iar Jouvenel o sună pe ea să afle vești despre mama lui.

Pe 9 mai 1925, Martha merge la biroul lui Jouvenel de la *Le Matin* și îi lasă un bilet: „Vin la tine pentru că mie nu mi-e frică de tine, așa cum ți-e frică ție de mine și pentru că eu nu știu să trăiesc fără tine". A doua zi are loc reconcilierea lor solemnă, pentru ca a treia zi Jouvenel să dispară din nou. Pleacă în Italia. Încă o dată abandonată, Martha pur și simplu strigă de durere: „De ce nu mă pot consola măcar când scriu? Pentru că am fost lovită în instinctul meu de putere", își răspunde singură.

La Londra, unde își caută refugiu, află că Jouvenel este așteptat. Își scurtează șederea, pentru a nu-l întâlni. Pe 31 mai, la Paris, primește un telefon de la el și acceptă să îl revadă. Martha îi povestește zvâcnirea ei de bucurie Mamitei, dar aceasta îi înfățișează lucrurile în adevărata lor lumină. Îi vorbește despre femeia cu care fiul ei o înșală de mai multe luni. „Dumnezeule! Dă-mi o mare fericire!, scrie Martha în jurnal. Am atâta nevoie de ea..." Și mai are nevoie de ceva: de opt milioane de lei pentru a încheia restaurarea castelului de la Mogoșoaia, care trenează, notează sec GHISLAIN DE DIESBACH.

Pe 24 octombrie 1925 are loc căsătoria fiicei ei, Valentina, cu prințul Ghika-Comănești. Martha este copleșită de griji în vederea

Cu Saint-John Perse, - alias Alexis Léger, secretar general la Quai d'Orsay - Martha schimba adesea opinii despre viața politică

momentului. Ceremonia religioasă are loc într-o bisericuță de la câțiva km de Posada, în care Valentina îi șoptește mamei ei: „Îți mulțumesc pentru acești 18 ani de fericire", ceea ce o impresionează profund pe Martha, care, până la bătrânețe, va păstra în memorie aceste cuvinte.

Când se întoarce la Mogoșoaia ea află vestea că Henry de Jouvenel a fost desemnat înalt comisar în locul generalului Sarrail în Siria, aflată sub mandat francez. Martha, care și-a reluat corespondența cu Jouvenel, hotărăște să meargă acolo să-l întâlnească, pentru scurt timp. O invitație în Egipt îi servește drept pretext. „Proconsulatul tău începe în Orient: e bine, scrie ea în jurnal. Avansarea ta coincide cu anul 1 al libertății mele; e bine".

Jouvenel, care se îmbarcă la Marsilia pe 24 noiembrie, sosește la Beyrouth pe 1 decembrie, după o escală la Alexandria. În aceeași zi, Martha Bibescu părăsește Bucureștiul, pentru a întreprinde acest pelerinaj de dragoste. Pleacă cu trenul și, pe 17 decembrie, ajunge abia la Salonic, iar în ziua următoare la Atena. GHISLAIN DE DIESBACH o conduce cu multă atenție pe eroina sa în această călătorie. Ea, la rândul ei, se lasă urmărită în paginile jurnalului, unde își notează detaliat cele văzute, Egiptul impresionând-o, în mod deosebit. Pe 31 decembrie îl întâlnește pe Jouvenel, scopul de fapt al lungii ei călătorii. În soarele Egiptului, melancolia ei s-a risipit. „Dragostea mea, îi scrie între altele lui Jouvenel, ce trist este să fii fericit fără tine..."

În ianuarie 1926 Martha se află în Palestina, pentru a reveni curând în Egipt, pe care îl ia aproape piatră cu piatră. Vechiul Egipt nu mai are taine pentru ea. Înainte de a porni spre Europa își petrece câteva zile la Port-Said, iar pe 14 februarie 1926 pleacă spre Marsilia. La Paris o așteaptă cartea lui Thomson, *Smaranda*, o nouă dovadă de dragoste a acestuia, care o mișcă însă infinit mai puțin decât o simplă scrisoare de la Jouvenel, cel atât de leneș ca să-i scrie.

Echilibrul precar pe care îl traversează Martha se risipește brusc când el o anunță că se întoarce la Paris. Intră într-o stare de tulburare, trădată de o scrisoare pe care i-o scrie acestuia pe 17 mai: „Iată că numai ideea de a te ști în oraș mă face să-mi simt puterile slăbite. Mă tem să nu te pierd. Încotro merg eu? Ce reprezinți tu pentru mine? Până când? Tu o știi. Regret că nu pot fi odihna exasperărilor tale. Nerăbdarea mea, setea mea mă avertizează că, într-un timp ce vine, voi fi ingrată față de tine".

Martha înmânează această scrisoare unui prieten comun, Henry Leméry, deputat de Martinica, pe care îl roagă să i-o remită lui Jouvenel. Apoi, a doua zi, pe 18 mai, ea revine în România.

În fața unui om cu pumnii strânși

Este greu să trăiești cu Jouvenel; să-l influențezi este și mai greu. Leméry îi va relata Marthei impresia făcută de scrisoare: „Îmbrățișându-l la coborârea din tren, i-am înmânat imediat scrisoarea ta. Mi-a părut sincer emoționat văzându-ți scrisul. Am lăsat să treacă 24 ore și m-am întors să îl văd. Primise între timp o a doua scrisoare de la tine. L-am găsit retras, închis, obstinat. Întrevederea noastră a durat aproape o oră, mi-a vorbit de tine, de inteligența ta, de diverse lucruri încântătoare. Mi-a mărturisit că tot ce venea de la tine îi provoca de fiecare dată o veritabilă emoție. E tot ce pot să-ți spun. Mi s-a părut o clipă că ar fi vrut să-mi spună ceva, apoi s-a stăpânit și, când l-am întrebat dacă îți va răspunde, mi-a spus pe un ton hotărât: «Nu». După câteva clipe, mi-a repetat ceea ce îmi spusese și mai înainte: nu vrea să se recăsătorească. Nu concepe ca o femeie să-i poată ocupa spiritul și inima etc. etc. Erau spusele unui om cu pumnii strânși, hotărât să meargă pe o

linie de conduită pentru care optase. De ce această atitudine? Este un secret pe care nu îl pot pătrunde. Cred că nu mă depărtez de adevăr dacă îţi spun că prietenul nostru se afla sub un impuls sălbatic, acela de a impune sufletului său liniște în ceea ce te privește. Ţi-o spun brutal, fără îndulciri și nuanțe. Așa ţi-am promis: să-ţi spun adevărul. Este un angajament asumat, pe care acum îl simt de-a dreptul ca o durere. Vei veni curând la Paris? O explicație directă între voi ar face mai bine decât orice..."

Martha acceptă lovitura fără să se plângă. Nici măcar jurnalului ei, în care, la 29 iunie, după ce l-a primit la Mogoșoaia pe regele Ferdinand, notează: „Iată-mă iubită sentimental de acest bătrân Werther, complicat și timid. Am totul, cum se spune. Dar cât îl regret pe cel pe care l-am pierdut... Regretul este dulce și frumos, ca o frază muzicală". Acel „bătrân Werther" nu este nimeni altul decât regele României, în persoană, care i-a șoptit după cină: „Pot să ţi-o spun, te iubesc cu adevărat" și Martha adaugă acest comentariu melancolic: „Știu eu ce a vrut să spună de fapt". Și într-adevăr ea știe. Ca să se hazardeze într-o asemenea mărturisire, unui om atât de timid ca Ferdinand i-a trebuit mult curaj, poate cel pe care ţi-l dă iminența sfârșitului. Ferdinand aflase că are cancer, se știa condamnat, dar încercase să ascundă starea sa anturajului, suportând cu resemnare tratamente dureroase, care nu reușeau însă să îl vindece.

În trecere prin Paris, pentru a merge să-și facă cura balneară la Bagnoles, Martha ia pulsul politicii la o cină cu Briand, Berthelot și Aléxis Leger [Saint-John Perse]. Acolo îl revede pe Jouvenel, care manifestă mai multă sensibilitate decât a sperat ea: „Îmi lipsești..." îi spune el, cuvinte repetate în zilele următoare și care o reconfortează. Bănuindu-l a fi vrut să o vadă numai din gelozie, ea îi mărturisește gândul, la care el îi replică amuzat: „Nu am fost niciodată gelos decât pe sintaxa ta..." De fapt, Jouvenel, aflat total sub stăpânirea lui Germaine Patat, este chiar agasat de aceste manevre de a fi recucerit, de stângăcia ei atunci când a lăsat să-i fie pledată cauza de Leméry.

Jouvenel promite să-i scrie și, bineînțeles, nu o face. Pe Martha gândul la Germaine Patat o chinuiește, ca un coșmar. Atitudinea lui Jouvenel o intrigă, ca o enigmă. Pentru a respecta pactul lor de la Nîmes, din 1923, ar fi trebuit să accepte divorțul propus de George, dar nu se putuse hotărî. Când Valentina se căsătorise, ar fi fost gata să o facă, dar atunci nu mai voia Jouvenel să se recăsătorească.

Pe 26 octombrie 1926, Martha scapă cu viață, ușor rănită, dintr-un accident de automobil pe drumul spre Posada. Rubrica mondenă din *Le Temps* exploatează copios, cazul, mai ales că șoferul moare pe loc. Evident, Martha așteaptă un minuscul mesaj de simpatie și compasiune de la Jouvenel. Care, tot evident, nu sosește. „Ce fericire pentru el să nu mă mai iubească! Ce emoții ar fi avut acum!", notează ea, rănită în amorul propriu.

Încet-încet, Martha reușește totuși să se rupă sufletește de Jouvenel. La o lună după o cioc-nire verbală la Paris, din ianuarie 1927, ea notează: „Cred că nu pot să continui să-l iubesc. Acest soi de violență sălbatică m-a dezgustat". Și totuși... Când, la 9 februarie 1927 la Casa de Modă Patat izbucnește un scandal (de fapt, are loc un asasinat comis de un amant gelos) și când, cam în același timp, Germaine Patat contractează un cancer, Jouvenel reapare. Își recapătă obiceiul de a veni să o vadă pe Martha. Iar aceasta... îi dă să-i citească manuscrisul de la cartea ei *Catherine-Paris* (înainte să o predea la Grasset), pe care lectorul o găsește „prea aristocratică".

Spre sfârșitul acelui an însă, Martha pare a ceda evidenței. Acest om iubește prea mult femeile pentru a putea iubi una singură. Înțelege că este nedemn pentru ea să accepte atâta umilință.

Cu siguranță, Jouvenel nu este omul destinului ei. Și poate mai elocvent decât orice pentru această ultimă convingere a Marthei în ce-l privește pe Henry de Jouvenel este faptul că ea nu i-a împărtășit niciodată abatelui Mugnier suferința pricinuită de această legătură. Mai mult, în corespondența lor personajul Henry de Jouvenel nu există.

•
• •

Încheiem aici ampla recenzie consacrată acestei seducătoare cărți în care GHISLAIN DE DIESBACH o reînvie pe Martha Bibescu și în care noi ne-am oprit mai ales la iubirile castelanei de la Mogoșoaia și Posada. Autorul francez a reușit, la capătul unei imense investigații de arhivă și bibliografie, să ne înfățișeze universul ei pasional. Nu avea însă cum privi cealaltă jumătate a portocalei: pasiunile lui George Valentin Bibescu. În ultimele luni ale vieții soțului ei, din ianuarie până în iulie 1941, Martha și-a îngrijit consortul ca o tânără îndrăgostită, nu l-a părăsit aproape nici o clipă, veghindu-l ziua și noaptea în lunga sa suferință și agonie, fie la Mogoșoaia, fie în rezerva lui de la Spitalul Elias, unde se afla sub îngrijirea profesorului Danielopolu (tatăl colaboratorului nostru din Paris, Alexandru Donielopolu) și a medicului intern George Comșa (fost mulți ani șeful secției medicale de la actualul Spital interdepartamental din Capitală).

Cu luciditatea și ironia-i muscătoare (în cazul de față autoironie) Martha a alcătuit în câteva din după-amiezele de veghe din spital o listă a iubitelor lui George Valentin, pe care din discuții și le-a însemnat prin diminutive sau porecle. Au ieșit vreo 10-12 la număr. Ceea ce este nostim la acest jurnal intim (1938-1944) care lipsește autorilor străini și pe care sperăm să-l publicăm cândva în întregime, este că Martha s-a amuzat căutând la fiecare dintre legăturile extraconjugale ale prințului Bibescu calitățile prin care l-au putut impresiona. Indiferent de propria-i părere, evident subiectivă și chiar agresivă, *Ultima orhidee* a lui GHISLAIN DE DIESBACH putea să comenteze cu umor și înțelegere aceste escapade mai lungi sau mai scurte ale soțului ei (cu excepția unora de crasă vulgaritate, pe care le amendează și autorul francez).

Și totuși...

La capătul tuturor experiențelor (sentimentale și erotice) marea iubire a Marthei a rămas soțul ei.

Nu putem să nu reproducem câteva rânduri din Jurnalul ei din ultimele zile ale lui George Valentin Bibescu.

Mogoșoaia, dumnică 29 iunie 1941

Aniversarea căsătoriei noastre. Era ca acum, tot o zi de duminică. Sunt 39 ani de atunci.

Temându-mă să nu-l mâhnesc pe George, am păstrat toate aceste gânduri pentru mine. Un soi de presimțire. El are oroare de bătrânețe, uită datele și aniversările, poate dintr-un instinct de apărare împotriva scurgerii anilor.

Seara, oferindu-i o mare bucată de rahat turcesc, pe care a mâncat-o cu plăcere, l-am auzit

(Continuare în p. 74)

Madrid 1943

DACI ŞI ROMANI ÎN CARPAŢI

ALEXANDRU BUSUIOCEANU

Conflictul[1] decisiv n-avea să întârzie. El izbucnea în momente grele pentru Imperiul roman. Dacii atingeau atunci, sub şeful lor Decebal, punctul culminant al unităţii lor politice. Imperiul era frământat de lupte intestine. Se cunoaşte în amănunte cum, în vremea lui Domiţian, acei neîmblânziţi oameni ai Carpaţilor reuşiseră să-şi facă regatul lor recunoscut de Roma şi obţinură chiar ca Imperiul să le plătească un tribut anual şi să le împrumute militari şi tehnicieni pentru a le instrui armata şi a-i învăţa să se fortifice.

A fost o împrejurare unică în lumea antică. Niciodată un popor barbar nu se ridicase până la această forţă, nu atinsese o asemenea realitate politică. Regatul lui Decebal era mai restrâns decât acela al lui Burebista. Limitele lui atingeau Pannonia, la apus, Nistrul şi Marea Neagră la răsărit, iar la sud Dunărea.

Puterea regelui dac se rezema pe cetatea Transilvaniei, dar şi pe poporul său, care câştigase conştiinţă de sine şi îşi arăta voinţa de putere. Herodot vorbeşte cu admiraţie de spiritul de independenţă şi de justiţie al geţilor; Ovidiu, care a trăit printre ei, descrie curajul lor războinic unit cu bunătatea de caracter. Dar mai presus de toate, getul era mânat de ideea lui înaltă despre sufletul său — religia lui Zamolxe, care îl învăţa că dacul era nemuritor şi că sacrificiul vieţii era poarta pentru a intra în nemurire.

Drama acestui popor însă se apropia. Ea creştea în

---

[1] În fondul Al. Busuioceanu *(Magazin istoric,* nr. 1-4/1995) de la Arhivele Statului din Bucureşti, se păstrează şi un fragment — tradus în românește şi cu corecturile autorului — din lecţia de deschidere a cursului de istorie românească pe care savantul a ţinut-o la Universitatea din Madrid, în 1943. Textul integral a fost publicat în broşură, în acelaşi an, Madrid, Ed. Stylos, Publicaciones del Institut Rumano de cultura.

Publicăm acest text — *inedit* în românește, din câte cunoaştem — ilustrativ pentru preocupările savantului privind interferenţele istorice româno-spaniole (vezi şi studiul său *Utopia getică,* publicat în premieră în *Magazin istoric,* nr. 12/1978).

Detalii din basoreliefurile Columnei lui Traian: în p. 59 *împăratul Traian în fața trupelor sale;* în pp. 60—61 *familie de daci pribegind din calea năvălitorilor*

chiar acel intimat de viață care făcea tăria dacului și părea a-i asigura un loc în lume. Zvâcnea în acel instinct o energie rudimentară, rezultat al naturii acelor oameni și al adaptării lor perfecte la pământul și lumea lor.

Cunoaștem această adaptare în toată tenacitatea formelor ei domestice (care de atâtea ori se întâlnesc și azi în aceleași locuri unde își are rădăcinile milenare) și o regăsim cu caracterele ei tipice și cu o puternică pecetie de cultură arhaică pe tot teritoriul locuit de acești oameni, din neolitic până azi.

Dar transformarea repede a vieții dacilor, care în mai puțin de un secol și jumătate (de la Burebista până la Decebal) trebuia să se ridice de la formele vegetative ale preistoriei până la afirmația politică și la lupta cu un Imperiu, purta în sine acest grav dezechilibru: imposibilitatea unei adaptări tot atât de accelerate la formele materiale indispensabile civilizației.

Ciocnirea cu Imperiul avea să fie fatală. Impetuozitatea poporului dac atingea limite eroice. Ea avea să se frângă însă în fața unei forțe cu mult mai mari și, doborâți, dacii aveau să cunoască legea destinului lor în istorie. Omul care personifică acest destin și avea să aducă acvilele romane până în inima de munți a Transilvaniei e împăratul Traian. Venea din Italica andaluză și era cel dintâi spaniol întemeietor de popoare.

Întreprinderea împăratului, se știe, n-a fost deloc ușoară. Sciitori antici și vestigii de lucrări mari militare dovedesc cu câtă prudență și osteneală a preparat Traian campaniile contra dacilor. La fel ca un general modern, el nu va începe acele campanii înainte de a fi terminat lucrări tehnice importante, pentru a asigura transportul și aprovizionarea trupelor sale.

Lungul drum de piatră construit din ordinul său pe malul sud al Dunării, spre Porțile de Fier, se vede și azi. Tiberiu, care îl începuse, trebuise să-l părăsească din cauza marilor dificultăți. După un an de muncă îndârjită, acest drum fu terminat de Traian; și inscripția, care se poate citi încă la Ogradin, pe malul sârbesc al fluviului, arată greutățile extraordinare ce-au trebuit să fie învinse pentru executarea operei. „Montis et fluvii anfractibus superatis viam patefecit". Castele și campamente militare au fost construite în același timp, pentru a adăposti rezervele și a da baze solide celor o sută de mii de soldați (după aprecierea istoricului Paribeni) folosiți în acel război.

Se cunoaște aproape în totalitatea sa Statul Major al lui Traian, în care figura un alt mare spaniol, Adrian, viitorul împărat. Între legiunile comandate de Traian, unele veneau din Spania, ca Legiunea VII Claudia Pia Fidelis, intitulată și Augusta Flavia Hispanica Victrix, sau erau compuse măcar în parte din spanioli, ca Legiunea XII Gemina Pia Fidelis, care între cohortele ei de auxiliari număra și una Hispanorum, iar după cucerire avea să rămână în Dacia.

Ar fi prea lung și poate inutil să reamintesc aici toate împrejurările în care s-au desfășurat cele două războaie, atât de greu purtate de Traian între anii 101-102 și 105-106 d.Cr. Cu întreruperea forțată dintre cele două campanii, când împăratul s-a văzut nevoit să execute noi lucrări tehnice, cum e giganticul pod de piatră al lui Apolodor din Damasc la Drubeta (azi Turnu Severin), șase ani au trebuit Imperiului, și anume sub comanda celui mai capabil dintre generalii săi, pentru a doborî neliniștita armată a dacilor și a suprima regatul amenințător al lui Decebal.

Această luptă arată rezistența înverșunată a dacilor. Se cunoaște sfârșitul ei, care prin caracter tragic și manifestarea spiritului de sacrificiu suprem nu-și are seamăn decât în exemplul eroismului ispanic în asediile de la Sagunto[1] și Numancia[2].

Decebal își retrăsese armata în capitala sa, Sarmizegetusa, în inima acelei Transilvanii, leagăn și adăpost din urmă al puterii lui. Acolo, împreună cu poporul, cu femei și cu copii, încerca ultima apărare disperată împotriva inamicului necruțător. Nu mai era vorba de a învinge armele imperiale, care atacau acum cu tot prestigiul și puterea lor, ci de a salva, cel puțin, refugiul în acea ultimă regiune a libertății umane, nu pământești, ci pentru dac cerească și aureolată de ideea lui de nemurire. Dacul intra în nemurire prin sacrificiul vieții și prin bucuria sacrificiului. În acele grave clipe, ocrotit numai de zeul Zamolxe, poporul dac hotărâse și își îndeplinea hotărârea de a intra de-a valma în nemurire.

---

[1] Oraș antic, la nord de Valencia, asediat de Hannibal în 219 î.e.n. Pentru a nu cădea prizonieri, locuitorii săi s-au sinucis, aruncându-se pe cărbuni încinși.

[2] Localitate antică, ai cărei locuitori — asediați în 134-133 de generalul roman Scipion Emilian — au preferat să se arunce în foc, decât să fie făcuți prizonieri. Supraviețuitorii au fost vânduți ca sclavi și localitatea distrusă.

Pe Columna traiană, care ilustrează, în Roma, cu un emoționant realism toate episoadele acestui război, ultimele scene arată această zguduitoare sinucidere a unui popor ce nu se putea lipsi de libertate și își lua libertatea de a muri. Într-una din aceste scene, un nobil dac împarte poporului, dintr-un vas mare, otrava care trebuia să-i libereze. Alți daci rezistă încă pe ziduri, pentru a da timp concetățenilor să-și îndeplinească hotărârea sacră.

Într-o scenă se vede Decebal înconjurat de ofițerii săi, urmărind mersul bătăliei; iar mai departe regele însuși vorbește poporului, exprimând porunca sa din urmă. Ultima scenă reprezintă moartea regelui dac: urmărit de călăreți romani, el se sinucide, străpungându-și pieptul cu spada, și cade la picioarele unui copac, înainte de a fi fost atins de armele urmăritorilor.

E impresionantă grija cu care sculptorul roman a înfățișat toate aceste scene, stăruind asupra detaliilor anecdotice, cu intenția de a amplifica și preciza povestirea. Se simte bine că artistul, care pare a fi asistat la scenele războiului, n-a fost indiferent în expunerea sa. Și s-a subliniat cu dreptate comentariul unui istoric ca Roberto Paribeni, care în cartea sa fundamentală asupra lui Traian *(Optimus Princeps,* Messina, 2 vol., 1926-1927) vorbește de semnificația acestor scene: „Rareori — spune istoricul italian — arta unui popor învingător, celebrând propria sa victorie, a știut să găsească accente de un atât de nobil și cavaleresc respect pentru învins. Să nu mai vorbim de arhaica artă egipteană, care cu o barbară ferocitate își manifestă plăcerea de a arăta urâte și ridicole fuga și masacrarea învinșilor; să nu vorbim de naivele reprezentări medievale; dar până și arta noastră mare, până și arta contemporană, aproape niciodată n-a știut, cu atâta noblețe, să dea onoruri învinșilor. Marii pictori venețieni, celebrând pe pereții Consiliului gloriile Serenisimei, nu se stăpânesc de a da inamicilor, drept unic atribut, guri care urlă și trupuri obscen răsucite".

Romanii care, ca spaniolii de mai târziu, n-au fost numai cuceritori, ci și întemeietori de popoare, înțelegeau măreția sacrificiului eroic. La Sagunto, cu mai mult de trei secole înainte, ei înșiși, împreună cu iberii sangutini, săvârșiseră un act la fel cu al dacilor, apărându-și libertatea în fața cuceritorilor cartaginezi.

Spania eroică ne apare, la originile latinității ei, cu această trăsătură a ființei ei eterne. La intrarea lor în romanitate, dacii dovedeau un spirit identic. Și acest sacrificiu al lor n-a fost mai puțin fecund decât sacrificiile de sânge ale poporului iberic, la răscrucea destinului său roman.

Despre Decebal și poporul dac se pot repeta cuvintele juste pe care scriitorul ilustru și decanul acestei facultăți, d. Eloy Bullón, le scria despre Numancia și Viriato[1]: „Să adunăm valoarea lor eroică, recunoscând că în acele împrejurări nu trebuiau să procedeze altfel; dar din punctul de vedere al progresului e notoriu că a fost mai de folos pentru Spania și pentru lume" — (și noi să spunem: pentru Dacia și pentru lume) — „triumful romanilor. După ce a trecut zgomotul armelor și s-au alinat rănile războiului, marea metropolă a știut să ridice pe spanioli" — (și să adăugăm: pe toate popoarele cucerite) — „la un grad superior de cultură, asociindu-i la ansamblul armonios al civilizației greco-romane". *(La politica social de Trajano)*

Și acum: pe o cale sau alta, a lentei infiltrații sau a cuceririi militare, prin colonizări și administrație sistematică, prin pătrunderea limbii și a creștinismului, Imperiul roman a ajuns să încorporeze și să romanizeze în mare măsură nu numai Dacia, dar tot centrul și răsăritul Europei, de la provinciile vecine cu Italia, până la Pannonia, Illyria și peninsula Balcanilor întreagă.

În toate aceste provincii, romanitatea își face apariția mai devreme decât în Dacia și administrația romană durează mai mult timp. Căci, se știe, în anul 271 Aurelian retrăgea din Dacia în sudul Dunării armata, funcționarii și, de bună seamă, cu ei și pe mulți dintre colonii mai bogați. Această lume romană, atât de întinsă și de bine organizată, avea să se scufunde, toată, sub valurile năvălirilor barbare. Dacia singură se va salva.

Cum se explică această rezistență unică în provincia cea mai târziu cucerită și cea mai curând abandonată, fenomenul acestei romanități insulare, care își păstrează în mijlocul tuturor adversităților caractere atât de înrădăcinate și de autentice?

Explicațiile nu lipsesc și ele concordă toate pentru a defini acea noțiune fundamentală pe care, de la început, am numi-o rasă.

Romanitatea dacică a rezistat în primul rând prin substratul etnic pe care a

[1] Comandant de oști lusitane, care a condus, între 148 și 143 î.e.n. lupta împotriva năvălitorilor romani. A murit asasinat în 139 î.e.n., în urma unui complot organizat de câțiva ofițeri trădători.

fost altoită. Pentru că sfârșitul lui Decebal n-a însemnat, firește, sfârșitul poporului dac. Dacii rebeli dominației romane s-au refugiat în nordul Transilvaniei și în acele părți ale țării care n-au fost cuprinse în administrația Imperiului. Au fost două Dacii: una romană, alta liberă. Și contactul dintre ele nu s-a întrerupt niciodată. O solidaritate de interese a menținut relații continui și formele romane de viață s-au putut propaga treptat, datorită superiorității lor, chiar în Dacia ne-romană. Fenomenul acesta — arheologia îl demonstrează — a reconstituit repede unitatea poporului dac, care și-a regăsit omogenitatea vieții sale etnice, fundată pe „soliditatea" geografică a Podișului Transilvaniei. „Dacii liberi — subliniază Vasile Pârvan — au contribuit cu rasa lor la păstrarea a ceea ce romanii din Dacia romană creaseră prin cultura lor".

Un al doilea element de rezistență a fost caracterul rustic și agricol al acestei mari unități antropogeografice a Carpaților și Dunării de Jos. „Romanii — observă tot Pârvan — n-au putut prinde rădăcini decât acolo unde s-au putut face țărani". Colonii italici sau veniți din alte părți ale Imperiului s-au amestecat cu autohtonii, pe această cale a rusticității. Silvanus, zeu al agriculturii, se întâlnește pretutindeni cu inscripțiile din Dacia. E ca un simbol al acelor locuri, unde țăranii romani trăiau laolaltă cu țăranii daci.

Creștinismul, cu consecințele lui spirituale și morale, a venit apoi să sporească rezistența acestui popor. Dacii au fost multă vreme singurii creștini din Orient. Între slavi, maghiari, bulgari, care n-au ajung a se creștina până în secolii VIII și X, lumea romanică din Dacia își găsise încă din sec. V un cheag nou al conștiinței sale, în concepția despre lume inspirată de doctrina creștină și alimentată de latinitatea occidentală.

Dar toate aceste considerații, întemeiate pe cercetări lingvistice, etnografice, arheologice, nu pot înlătura un element de mister care stăruie în trecutul îndepărtat al acestui popor.

Peste pământul Daciei au trecut îndelung aceleași valuri care aveau să înghită atâtea regiuni înfloritoare, unde Roma își pusese la fel pecetia și împărații romani înălțaseră măreți monumente. Călăreți asiatici și popoare crude au pus rând pe rând stăpânire pe această lume a orientului, au risipit civilizația și cultura antică și au dat limbă, chip și nume noi locuitorilor pe care îi subjugau.

Dar aceleași popoare au dispărut fără urmă în ținuturile carpatice. Arheologii caută în zadar vestigiile lor. Cum s-au păstrat acești daci? Cum s-au apărat de furia năvălirilor? Nici un text, nici un monument, nici o urmă de pas omenesc. Ciobani transhumanți și plugari, dacii continuau să trăiască o viață acum scufundată în sub-istorie, dar prin aceasta și mai înrădăcinată cu pământul lor. Când apar din nou la lumină, organizați în state medievale, ei trăiesc în aceleași locuri ca și strămoșii lor, vorbesc tot latinește și se numesc între ei *rumâni*, adică *romani*.

Timp de aproape un mileniu, în noaptea sa medievală, poporul român, coborâtor din dacii romanizați, și-a uitat istoria, n-a mai știut singur de unde venea. Dar imaginația sa a creat un mit, pentru a explica originile sale îndepărtate, un mit pe care îl întâlnim în poezia populară, în amintiri legendare despre locuri și despre lucruri, în toponimia și chiar în cosmagonia sa: mitul împăratului Traian.

Nu vă închipuiți că vorbesc de vreo creație modernă a unor intelectuali sau poeți pentru a da istoriei un simbol. Vorbesc de țăranul român, care de multe ori nu știe că e dac sau roman, dar care în colindele lui de Crăciun amintește de „fratele mai mare" sau ruda mai mare Traian și îți arată „câmpul lui Traian", „muntele lui Traian", „valul lui Traian" sau chiar „troianul", care înseamnă val și amintește nu altceva decât valul de fortificații ridicat de împărat în Dacia împotriva năvălirilor.

Și dacă într-o noapte senină v-ați găsi printre ciobanii din Carpați și, privind Calea lactee, i-ați întreba cum se cheamă constelația, ei v-ar spune, după foarte vechea lor știință a cerului, că aceea e „calea lui Traian".

Eroul mitului atinge atunci forme fantastice și cu pași siderali el brăzdează firmamentul bătrânei și misterioasei Dacii.

În singurătățile înalte ale Carpaților, ciobani coborâtori din dacii lui Decebal își trimit gândurile lor în lume pe această „cale a lui Traian". Fantezia lor nu e lipsită de adevăr. Ea iese din adâncurile timpului și, cu aureolă de legendă, creează un simbol care iluminează istoria obscură. ■

DE ORIGINE MONGOLĂ

(Monoverb cu întrebare și răspuns: 2-6)

CU CE SE LUCRA ÎN MANUFACTURĂ?

Gheorghe BRAȘOVEANU

THEODOR MOMMSEN ÎN ACTUALITATE

CONSTANTIN ANTIP

În urmă cu 140 de ani apărea volumul al V-lea al operei fundamentale a lui Theodor Mommsen, *Istoria Romană*. Volumul I a văzut lumina tiparului în 1854, al II-lea în 1855, al III-lea în 1856. Volumul al IV-lea însă n-a fost publicat niciodată. Când era întrebat în legătură cu acest hiatus, marele savant răspundea că nu mai avea ca altădată curajul erorii.

El, care studiase toate scrierile Romei antice și pe toate cele referitoare la ea, fie că erau scrise în latină și greacă, în germană, franceză, engleză, italiană, daneză sau suedeză, aprecia informația disponibilă ca insuficientă, dorind o documentare mult mai bogată.

Această dorință a devenit voință, materializată în vasta acțiune desfășurată personal și cu concursul unor colaboratori din toată Europa, între care și românul Grigore Tocilescu, pentru descoperirea și colecționarea vestigiilor epigrafice romane, acțiune din care va rezulta monumentalul *Corpus Inscriptionum Latinarum*. În același timp, Mommsen înscria în programele cursurilor sale universitare — pe distanța a aproape un sfert de secol (1863-1886) — prelegeri asupra istoriei Imperiului roman, care constituia tocmai substanța volumului al IV-lea al *Istoriei Romane*. Câteva pagini de manuscris păstrate la Arhivele de stat din Dresda, salvate din incendiul care, la 12 iulie 1881, a mistuit casa familiei Mommsen, demonstrează că ilustrul savant a elaborat cel puțin o variantă a volumului în cauză.

Aceasta era situația până în acea zi a anului 1980, când Alexander Demandt, profesor la Universitatea Liberă din Berlin, a descoperit la un anticar din Nürnberg trei manuscrise, ce se aflau printre desenele lui Wilhelm Hensel, un pictor reputat de la curtea Prusiei, de la începutul secolului XIX, scrie Jean-Michel „David în articolul *Le manuscrit perdu de Thèodore Mommsen*, publicat în revista pariziană *L'Histoire*, din iunie 1994. Nu era vorba decât de niște notițe de curs. Dar ce curs, și ce elevi! Profesorul era Mommsen, iar elevii, fiul lui Wilhelm Hensel, Sebastian, și nepotul, Paul... Notele corespundeau volumului din *Istoria Romană*, pe care Mommsen nu-l publicase niciodată".

Alexander Demandt și soția sa, Barbara, au supus unui studiu minuțios manuscrisele recuperate, le-au comparat cu alte note păstrate în diferite locuri în Germania și le-au publicat în 1992, sub titlul *Theodor Mommsen, Romische Geschichte, nach den Sebastian und Paul Hensel 1882-1886*. Desigur, notițele unor tineri studenți nu pot suplini manuscrisul pierdut, dar ne sugerează unele din temele sale și mai ales ne întregesc percepția omenescului personalității lui Theodor Mommsen. „El, care reprezintă pentru toți specialiștii modelul copleșitor pe care știu bine că nu-l vor egala vreodată, era, de asemenea, profesorul căruia îi plăcea să cucerească și să facă să râdă auditoriul... Pe acest Mommsen — conchide *L'Histoire* — îl întâlnim în carte, și aceasta nu este o descoperire lipsită de importanță".

Și fără volumul al IV-lea *Istoria Romană* a intrat definitiv în patrimoniul spiritual universal, ea fiind tradusă de îndată în mai toate limbile de largă circulație, iar genialul ei autor onorat cu Premiul Nobel pentru literatură, în 1902. Era, în acest act, consacrarea unei vieți îndelungate și excepțional de rodnice, cuprinsă între 1817 și 1903, a unei strălucite și generoase investiții de inteligență din anii în care a predat la universitățile din Kiel, Leipzig, Zürich, Breslau, Berlin sau s-a dăruit cercetării științifice pe imensul spațiu al fostului Imperiu roman. *Istoria Romană*, *Dreptul public roman*, *Corpus juris civilis*, *Monumenta Germaniae Historica*, *Corpus Inscriptionum Latinarum* sau *Thesaurus linguae latinae* sunt opere cărora le-au rămas și le vor rămâne tributari toți cei pasionați de măreața realitate a antichității romane și de reverberațiile ei în evoluția ulterioară a bătrânului nostru continent.

Nu vom insista mai mult asupra acestei grandioase opere, deoarece *Magazin istoric* s-a oprit asupra ei în numărul său din noiembrie 1987, număr care, împreună cu primele volume din cea dintâi traducere integrală în românește a *Istoriei Romane*, a intrat în biblioteca familiei Mommsen din Charlottenburg. Vom reliefa doar una

din trăsăturile activităţii ştiinţifice a celui mai mare dintre istoricii Romei antice, cu un profund impact în însăşi actualitatea imediată. Această trăsătură o constituie punerea în valoare a componentei romane a fiinţei popoarelor care au luat naştere în epoca de asfinţit a ultimului imperiu universal al antichităţii.

Opera lui Theodor Mommsen a prezentat şi prezintă o însemnătate majoră pentru susţinerea şi argumentarea descendenţei romane a poporului român, chiar daca suntem văduviţi de viziunea mai largă a savantului german asupra contactelor şi confruntărilor romano-dacice, asupra Daciei ca provincie unde se va realiza sinteza daco-romană, deoarece ele ar fi fost exhaustiv abordate tocmai în volumul nepublicat al *Istoriei Romane*.

Mommsen, care a pus în evidenţă caracteristicile etnico-lingvistice romano-italice, cât şi ale comunităţilor din ţările cu care statul roman s-a confruntat sau le-a încorporat, era convins de importanţa cunoaşterii trecutului provinciei Dacia, care ţinea direct de împărat, se încadra organic în complexul provinciilor occidentale ale imperiului, având drept dominantă latinitatea ca limbă şi cultură, realitate care va conferi calitatea fundamentală a noului popor născut prin simbioza daco-romană: poporul român. De aceea, el a întreprins, în toamna anului 1857, cercetări în aproape 30 de localităţi din Transilvania, cu precădere în zona Sarmizegetusei, în urma cărora a colecţionat câteva sute de inscripţii, diplome, tabele cerate, pe care le-a publicat în tomul al III-lea al „Corpusului Inscripţiilor Latine", apărut în 1873. Era o contribuţie de seamă la documentarea romanităţii românilor, la europenizarea ei. „Am rămas români — spunea Nicolae Iorga — pentru că nu ne-am putut despărţi de amintirea Romei".

Prin ştiinţa şi arta redării istoriei, Theodor Mommsen oferea un act asigurator împotriva exagerărilor în legătură cu una sau alta din componentele popoarelor neolatine: pe de o parte, absolutizarea componentei romane, iar pe de altă parte, negarea ei, ambele pernicioase, deoarece denaturau procesul prin care se realizase sinteza. Absolutizarea descendenţei romane a îndrituit ceea ce Lucian Blaga numea „revolta fondului nelatin al poporului nostru", care era, astfel, frustrat de aportul civilizaţiei daco-getice, viguroase şi originale. A revenit istoricilor demni de acest nume sarcina de a da fiecărei componente — romane şi autohtone — valoarea şi semnificaţia reală, sarcină de care s-au achitat cu înaltă responsabilitate. La orizont însă şi-au făcut apariţia pseudo-istoricii, care exclud stratul roman al etnogenezei poporului român, exaltând un dacism pur, teorie diversionistă, manipulată politic de extrema dreaptă în perioada interbelică, dar şi de un naţionalism agresiv izolant, specific totalitarismului postbelic, în ultimele două decenii ale existenţei sale. În zilele noastre, această „teorie" a fost „dezvoltată creator", căpătând conotaţii hilariante: nu romanitate orientală, ci dacitate occidentală! „Dreptul roman şi limbile zise romanice s-au schiţat şi cristalizat în vatra Carpaţilor şi pe Dunăre — citim negru pe alb într-o broşură publicată în anul de graţie 1994! De aici s-au răspândit cu migraţia geto-pelasgilor spre sud şi est, apoi spre nord şi vest". Iar „limba română — clamează aceeaşi sursă — se cristaliza în urmă cu opt milenii, în faza getică (protolatină) arhaică". Cred că Theodor Mommsen şi Nicolae Iorga s-ar răsuci în morminte dacă ar putea lua cunoştinţă de asemenea aberaţii.

Norocul nostru este că, în apărarea adevărului, dispunem de un arsenal imbatabil, furnizat de marii romanişti ai lumii, în frunte cu Theodor Mommsen, cărora le suntem datori o fierbinte recunoştinţă. ■

CLIO ANUNŢĂ

Scrisorile de dragoste ale Ecaterinei II la licitaţie

Între 29 iunie şi 1 iulie anul acesta, în cadrul unei pieţe de carte de anticariat ce va avea loc la Londra, vor fi expuse la licitaţie zece scrisori ale împărătesei Ecaterina II a Rusiei, adresate amantului ei, căpitanul de gardă Ivan Rimski-Korsakov. Ele au fost obţinute de Sophie Duprez de la un colecţionar particular dintr-o ţară europeană şi vor reprezenta o atracţie-unicat a licitaţiilor secolului XX.

Profesorul John Alexander, autorul unui volum consacrat împărătesei şi apărut la editura Universităţii Oxford în anul 1989, consideră că această colecţie de epistole intime confirmă reputaţia Ecaterinei de femeie cu temperament fierbinte. Într-una dintre ele ea amintea despre o bucăţică de rufărie de corp pe care a ataşat-o în scrisoare ca suvenir pentru iubitul ei. De altfel, Ecaterina nu a făcut niciodată un secret din legătura ei cu tânărul ofiţer (34 de ani) care avea reputaţia unuia dintre cei mai frumoşi bărbaţi de la curte. Profesorul Alexander socoteşte că „farmecul împărătesei nu consta nici pe departe în tinereţea sau sex-appealul ei, ci în poziţia şi puterea ei, prin care se impunea".

Istoricii nu au putut stabili nici până acum câţi amanţi a avut Ecaterina II, cert este însă că atracţia ei pentru bărbaţi era atât de mare, încât - aşa cum alţi monarhi foloseau la curte oameni care le încercau mâncarea, pentru a le asigura securitatea - împărăteasa încerca virilitatea viitorilor parteneri. Romanul ei de dragoste cu căpitanul Rimski-Korsakov, de pildă, a luat sfârşit doar atunci când una dintre doamnele de la curte şi-a depăşit „obligaţiile de serviciu" şi Ecaterina a surprins-o cu amantul.

Valoarea scrisorilor se estimează la 38 000 lire sterline. Sumă modestă dacă o raportăm la cele 11 milioane alocate serialului TV, recent terminat, consacrat vieţii Ecaterinei II şi în care joacă celebrităţi ca Jeanne Moreau şi Omar Shariff.

F.D.

Fişe din arhive

RĂZBOI, ONOARE, OMENIE

9 august 1917. Bătălia de la Mărăşti este în plină desfăşurare. Sublocotenentul observator Dumitru Bădulescu din Escadrila F-6 a Grupului 1 aeronautic primeşte misiunea să execute un zbor de recunoaştere pe frontul Armatei 2 române, în zona Lepşa-Putna-Târgu Secuiesc. Avionul este pilotat de sergentul pilot francez de Triquerville. Siguranţa avionului de recunoaştere este făcută de un aparat Nieuport, pilotat de locotenent de marină aviator Gheorghe Mihăilescu.

La ora 8.10, cele două aparate trec linia frontului. Binoclul Goertz, pe care îl are în dotare, îl ajută pe Bădulescu să observe câteva noi tranşee amenajate de inamic pe malul drept al râului Lepşa şi un convoi de circa 20-25 care de transport ce se îndreptau spre linia inamică. La 8.40 aparatele româneşti au survolat spaţiul aerian al oraşului Târgu Secuiesc şi al localităţilor din preajmă, după care s-au întors spre liniile româneşti. În timp ce se apropiau de acestea şi au pătruns în spaţiul dintre tranşeele inamice şi cele româneşti, o rafală a trecut ca un fulger pe deasupra carlingii sublocotenentului Bădulescu. Un aparat austro-ungar de recunoaştere şi bombardament uşor, ce se întorcea la rândul lui dintr-o misiune în spatele forţelor româneşti deschisese focul pe neaşteptate. Românii se angajează în luptă şi locotenentul Mihăilescu reuşeşte să-l lovească pe adversar. Acesta părăseşte lupta, lăsând în urma lui o dâră groasă de fum. Reuşeşte cu multă greutate să aterizeze între cele două linii de luptă, mai aproape însă de cea românească.

Poştaşul vine din ...cer

Bădulescu urmărise prin binoclu toate manevrele aparatului inamic şi a văzut cum, după ce acesta se oprise la sol, observatorul încerca neputincios să se desprindă din flăcări. I-a făcut semn pilotului să aterizeze cât mai aproape de aparatul inamic. A sărit din carlingă şi l-a scos din flăcări pe observatorul inamic, aşezându-l undeva într-un loc mai ferit, după care s-a îndreptat din nou spre avionul cuprins de flăcări. L-a scos şi pe pilot, dar acesta decedase în urma arsurilor şi rănilor căpătate. Fără să ezite o clipă, l-a luat în braţe pe supravieţuitor, care gemea îngrozitor din cauza durerilor provocate de arsuri şi răni (avea ambele picioare lovite), şi l-a urcat în avionul său, făcându-i semn pilotului să decoleze imediat. După ce aparatul s-a desprins de sol, a rupt-o şi el la fugă spre liniile româneşti...

A treia zi după această neobişnuită întâmplare, un avion austro-ungar a survolat localitatea Oneşti, unde îşi avea sediul Escadrila F-6, lansând un pachet în care se afla următorul mesaj redactat în limba franceză:

„Aviatorilor români
Domnilor!

În ziua de 9 august 1917, unul din avioanele noastre a fost lovit în luptă aeriană aproape de Cota 408, la sud de Grozeşti. După două zile de căutări, am găsit aparatul distrus de flăcări şi corpul neînsufleţit al pilotului [soldat fruntaş Adolf Rabel], dar nici urmă de ofiţerul observator, locotenentul major Francisc Xavier Schalrbaum. Aşadar, avem onoarea şi rugămintea de a vă cere cu profund respect să ne informaţi dacă sus-amintitul ofiţer, camaradul nostru, este prizonier şi unde se găseşte acum. Vă rugăm să aveţi amabilitatea să-i înmânaţi o scrisoare din partea familiei. Vă rugăm să-l îngrijiţi, dacă este rănit, cu cea mai mare atenţie. Cu mulţumirile noastre anticipate, vă rugăm, domnilor, să primiţi înaltele noastre consideraţii. O companie de aviaţie austro-ungară".

Locotenentul major Francisc Schalrbaum din Escadrila 31 fusese transportat direct la Iaşi. Chiar în aceeaşi zi medicii români îi operaseră ambele picioare, salvându-i-le de la amputare, şi se bucura de îngrijirile lor atente. Fără să întârzie o clipă, Dumitru Bădulescu a lansat un pachet-mesaj la Târgu Secuiesc, relatând cele întâmplate. Mai mult, pentru a înlătura orice dubii, mesajul său fusese dublat de o scrisoare a celui rănit. Mai bine

Sublocotenentul Dumitru Bădulescu (stânga)

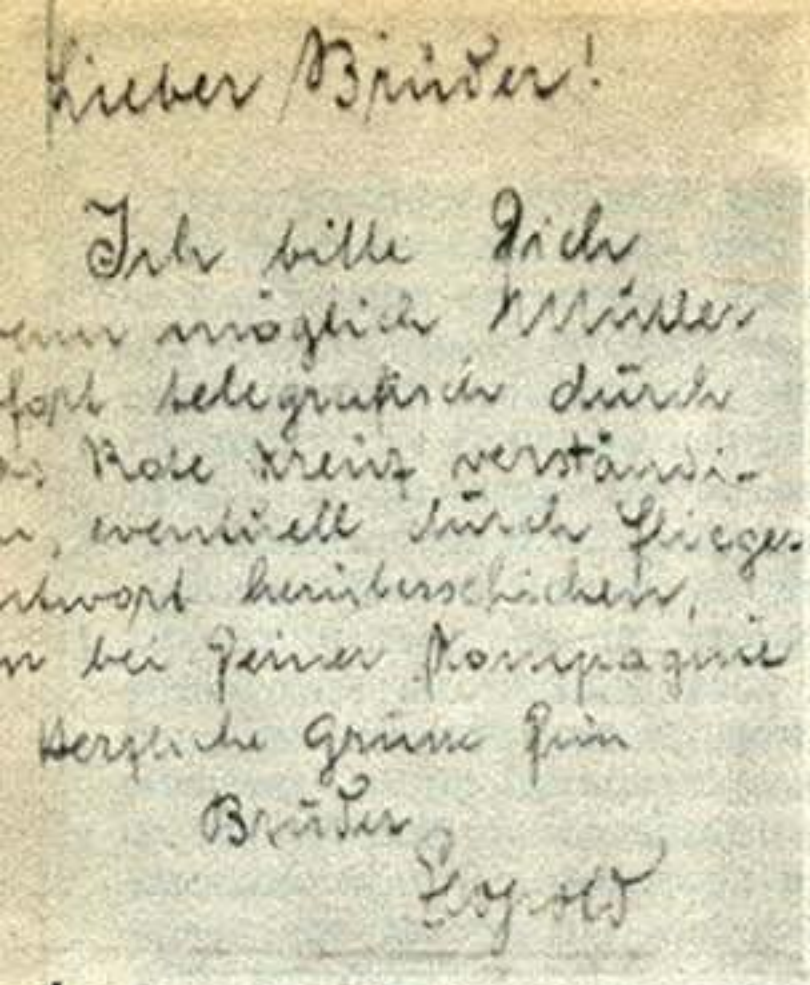
Lieber Bruder!

Ich bitte Dich
...möglich Telegramm durch
... Rote Kreuz verständi-
..., eventuell durch Flieger-
...wort benachrichten,
... bei seiner Kompagnie
Herzliche Grüsse Dein
Bruder
Ludwig

Facsimil al unei scrisori primite în spital de Francisc Xavier Schalrbaum

de o săptămână, artileria antiaeriană germano-austro-ungară nu trăsese nici un foc în acea zonă: se primise ordin în acest sens, piloții români fiind așteptați cu vești.

Apoi, totul a intrat în normal, în normalul impus de legile războiului. Misiunile aviatorilor și observatorilor s-au intensificat, artileria antiaeriană și-a reluat tusea sa înfundată... Dar cum se ivea o clipă de răgaz, cineva din Escadrila F-6 dădea o fugă până la Iași, să vadă ce mai face prizonierul lor, de fiecare dată ducându-i câte ceva din rațiile lor: dulciuri, țigări... mai mult, atunci când s-a putut, au lansat noi mesaje și scrisori de la Francisc Schalrbaum.

Impresionați de comportarea aviatorilor noștri, la începutul lunii septembrie, aviatorii din armata austro-ungară au lansat la Onești un pachet cu ciocolată, câteva sticle de șampanie, țigări și haine destinate camaradului lor rănit. După ce băieții din F-6 i-au adus pachetul, Francisc Xavier Schalrbaum le-a adresat următoarea scrisoare:

„Vitejilor aviatori de la Onești,

În situația în care mă aflu în momentul de față, nu pot face altceva decât să-mi exprim totalul meu respect și admirația mea profundă pentru tot ce ați făcut pentru mine, salvându-mi viața și primejduind-o pe a voastră. Îmi exprim aceeași admirație pentru lupta dusă, pentru atacul deosebit de dur și tăios executat asupra avionului nostru. În aer, în elementul nostru, suntem inamici, pe pământ ați dovedit a fi oameni adevărați și buni camarazi".

După faptă...

Se pare că această întâmplare făcuse multă vâlvă. Mai important este însă faptul că ea și-a găsit curând o replică pe măsură.

La 16 octombrie 1917, ora 19.47, un avion F-40, al cărui echipaj era compus din sub-maistrul de marină pilot Dumitru Rosetti și maior observator Constantin Cristescu, a primit o misiune deosebit de periculoasă din partea Marelui Cartier General Român: pătrunderea în spațiul aerian al teritoriului ocupat de inamic și lansarea de manifeste și scrisori ale combatanților către familiile lor. Greutatea acestui zbor provenea și din faptul că el se desfășura pe timp de noapte, pilotul ghidându-se numai după stele și busolă. Zburau la 800 m. La Focșani, au fost întâmpinați de artileria inamică, dar și-au continuat zborul. La ora 21 au trecut deasupra Buzăului, iar la 22.10 au ajuns la Ploiești. Deasupra Bucureștilor, zborul a fost mult mai dificil datorită intensității focului artileriei inamice. Au reușit însă să arunce manifestele și scrisorile și au făcut calea întoarsă. Totul părea să meargă bine. Se apropiau de Focșani. Mai aveau puțin și puteau raporta îndeplinirea cu succes a acestei dificile misiuni. Dar la marginea Focșanilor, calea avionului a fost primită cu un puternic tir de artilerie. Schijele au lovit aparatul și motorul s-a oprit. Toate sforțările echipajului de a ieși din această situație s-au dovedit zadarnice și la ora 1.35 avionul a aterizat forțat, în teren necunoscut, în plină noapte, în satul Străjescu, pe malul Siretului, la numai 100 m de... liniile românești! Trupele inamice din zonă i-au făcut prizonieri. Acuzați de spionaj, cei doi aviatori români au fost mânați din post în post. Soarta lor părea pecetluită, dar s-a întâmplat ceea ce nimeni nu s-ar mai fi așteptat:

„...Am ajuns spre ziuă în satul Vânători, reședința unei divizii austriece — povestește unul dintre ei. Atunci am fost predați armatei germane, care ne-a transportat a doua zi la Focșani, unde, închiși într-o cazarmă, am fost tratați într-un mod mizerabil: un ofițer prusian ne anunță că acest regim este pentru că am aruncat manifeste de îndemn la rebeliune a populației din București. Ne sunt citite acuzațiunile, acțiunea noastră fiind considerată ca îndemn la rebeliune — sancțiune care se pedepsește cu moartea, fiind anunțați că urmează să fim împușcați.

A doua zi dis-de-dimineață, sosesc aviatorii germani pentru a ne spune că, primindu-se într-adevăr confirmarea raidului nostru, vin să ne aducă felicitările lor și să ne anunțe că la intervenția lor, pentru acest motiv s-au dat dispoziții să fim tratați ca prizonieri de război și nu ca instigatori, precum fuseserăm întâi taxați. Tot atunci, acești aviatori s-au oferit a ne duce scrisoarea ce s-a primit, semnată de noi. Ne-am opus categoric amândoi de a da vreun răspuns ce le-ar fi putut servi. În schimb, spre a ne convinge, ne-au arătat hărți ținute perfect la curent cu toate schimbările de pe front și numele comandanților noștri. În special la aviație, toți erau cunoscuți pe nume, afară de numele ofițerilor francezi pe care nu le știau. Am rămas înmărmuriți amândoi, când ni s-a vorbit de frații Capșa, de comandantul aviației, maiorul Fotescu, de maiorul Adamovici și alții. Dar culmea surprinderii a fost când ne-au spus că de-o săptămână ne așteptau și că știau de mult că trebuia să vină un avion la București, și totuși raidul nostru s-a ținut secret..."

(Continuare în p. 74)

S-a născut în anul 251, într-o familie creştină, în apropiere de oraşul Memphis, în Egiptul de Mijloc. Părinţii l-au crescut în respectul faţă de familie şi Biserică. Atanasie cel Mare, autorul *Vieţii Sfântului Antonie cel Mare*, ne povesteşte: „Mergea cu părinţii la biserică. Nu se lenevea în aceasta nici de copil şi nu dispreţuia aceasta nici după ce a înaintat în vârstă. Asculta de părinţi şi lua aminte la cele ce se citeau şi păstra folosul din ele... se îndestula cu cele ce se găseau şi nu căuta nimic mai mult".

s-a retras mai întâi într-o dependinţă din spatele grădinii fostei sale case.

Antonie nu constituie un exemplu singular. În apropierea lui se mai afla un bătrân eremit, a cărui îndrumare el a căutat-o. În acea vreme, în Egipt nu existau mănăstiri şi nici deşertul nu era încă folosit ca loc de retragere. Practicanţii ascezei îşi căutau singurătatea în locuri aflate nu prea departe de aşezările umane.

Retragerea în singurătate a lui Antonie nu a fost o viaţă de trândăvie. El participa cu

mânt din vecinătatea satului, pentru a se dărui total străduinţei spre desăvârşirea inimii şi a sufletului. Biografia scrisă de Sfântul Atanasie relatează marile ispite şi lupta pe care a dus-o împotriva demonilor, ce îl asaltau mereu. Într-o bună zi, el a fost găsit aproape mort şi dus în biserică. După ce şi-a revenit, a cerut să fie transportat din nou în mormântul unde se nevoia, pentru a continua lupta împotriva demonilor care încercau să îl covârşească. Rugându-se lui Hristos, acesta i s-a arătat, alun-

SFÂNTUL ANTONIE CEL MARE

Prof. univ. dr. REMUS RUS

„Viaţa Sfântului Antonie cel Mare... **este aproape un fenomen unic în întreaga literatură creştină. Este unică pentru că circulaţia ei a fost deosebit de rapidă şi răspândită în întreaga lume creştină şi mai ales pentru că simpla citire a acestei biografii a primului dintre călugări a dus la convertirea spontană la creştinism a unor persoane care până atunci erau nesigure în ceea ce priveşte credinţa ortodoxă creştină. Citirea** Vieţii Sfântului Antonie cel Mare **a determinat convertirea lor deplină la creştinism. Ba mai mult, simpla auzire a unei relatări a dus la rândul ei la convertirea Sfântului Augustin şi a prietenilor săi". Am citat dintr-un articol — apărut în anul 1992 — semnat de unul dintre marii teologi ai Bisericii romano-catolice, Emmanuel Lanne. Să vedem deci cine a fost — sau mai degrabă, cine este — Sfântul Antonie cel Mare.**

Era purtat de Dumnezeu

Avea doar 20 ani — părinţii tocmai îi muriseră — când, într-o zi de duminică, ascultând Evanghelia zilei, a auzit chemarea Mântuitorului, adresată tânărului aflat în căutarea desăvârşirii: „Dacă vrei să fii desăvârşit, mergi şi vinde tot ce ai şi dă săracilor, vino şi urmează Mie".

Ascultând chemarea, a vândut tot ce avea, dând o sumă relativ mică sorei sale mai tinere, pe care a încredinţat-o unei comunităţi de fecioare (partheon). El însuşi

regularitate la slujbele din biserică, asculta Sfânta Scriptură şi se ruga neîncetat. Pentru a-şi asigura existenţa, lucra cu mâinile frânghii, covoare, coşuri şi sandale, îndeletnicire ce va marca întreaga viaţă monahală de după el, căci se îmbina cel mai bine cu rugăciunea neîncetată. Să mai spunem şi că în acea perioadă nu se punea încă problema unei supuneri totale faţă de un părinte spiritual, deşi Antonie a arătat întotdeauna respect faţă de cei mai în vârstă.

Această primă etapă a vieţii Sfântului Antonie a culminat cu retragerea lui într-un mor-

gând nălucile diavoleşti şi asigurându-l că a fost şi rămâne mereu alături de el.

La vârsta de 35 ani, deci cam pe la începutul domniei lui Diocleţian şi Maximian (în 286 Diocleţian şi l-a asociat pe Maximian ca împărat), Sfântul Antonie a traversat Nilul, şi s-a închis în subsolul unui castru părăsit. A rămas acolo 20 ani, fără a ieşi la lumina zilei. I se aducea pâinea necesară supravieţuirii de două ori pe an. După scurgerea celor 20 ani, prietenii au venit şi au spart uşa, convinşi că îl vor găsi mort. Spre marea lor uimire, „Antonie a ieşit ca dintr-un altar în care se

afla scufundat ca în taine și era purtat de Dumnezeu". Făcând această mențiune, Sfântul Atanasie îl prezenta pe Sfântul Antonie cel Mare ca pe un inițiat. Antonie își avea prototipul vieții în Ilie, însă viața sa își regăsea temeiuri și în filosofia și religia greacă și egipteană. Sfântul Atanasie a schițat un portret care va fi neîndoielnic arhetipul pentru chipul monahului desăvârșit potrivit tradiției creștine. Iată ce spunea el: „atunci s-a arătat întâia oară din clădire celor ce veneau la el. Iar aceia s-au minunat văzând trupul

Cartea mea este natura lucrurilor create

Descrierea făcută de Sfântul Atanasie cel Mare este deosebit de importantă pentru a înțelege ce va însemna actul de asceză în tradiția creștină față de celelalte tendințe ascetice ale vremii care vedeau viața în trup ca pe o pedeapsă, scopul vieții ascetice fiind eliberarea de trup. Desăvârșirea spirituală a lui Antonie se reflectă și în conștiința lui trupească, pe care a păstrat-o până la stingerea lui din viață la vârsta de 105 ani. Dualismul platonician și neoplatonician care consideră materia ca fiind rea a fost și este încă prezent în unele practici ascetice, inclusiv creștine. Dar practica fundamentală a asceților creștini ortodocși evită extremele. De altfel, scopul vieții ascetice este redobândirea adevăratei condiții naturale a omului. În altă ordine de idei, se pune problema revenirii la starea paradisiacă a lui Adam înainte de cădere. Atitudinea pozitivă față de trup în asceza creștină ortodoxă mai este determinată și de credința în învierea trupului, ceea ce implică participarea acestuia la viața veșnică. Sfântul Atanasie mai vorbește apoi despre puterile deosebite dobândite de Sfântul Antonie în perioada de asceză și rugăciune, precum puterea de a vindeca pe cei bolnavi, clarviziunea.

La chemarea lui Antonie, s-au pus temeliile vieții monahale organizate, deșertul devenind o adevărată cetate spirituală. Modul de viață monahal la care chema Sfântul Antonie era cel anahoretic, adică al trăirii singuratice. În paralel cu acest mod de viață, Sfântul Pahomie a pus temeliile comunităților monahale cenobitice, ale trăirii în comun.

La începutul secolului al IV-lea d.Hr., persecuțiile împotriva Bisericii creștine s-au întețit, mulți creștini fiind arestați și martirizați. Sfântul Antonie și-a părăsit atunci locul său de retragere, îndreptându-se spre Alexandria, pentru a-i încuraja pe creștinii de acolo. Dar nici pacea care a urmat valului de persecuții nu i-a adus liniștea mult dorită. Au apărut primele mari erezii, care au sfâ-

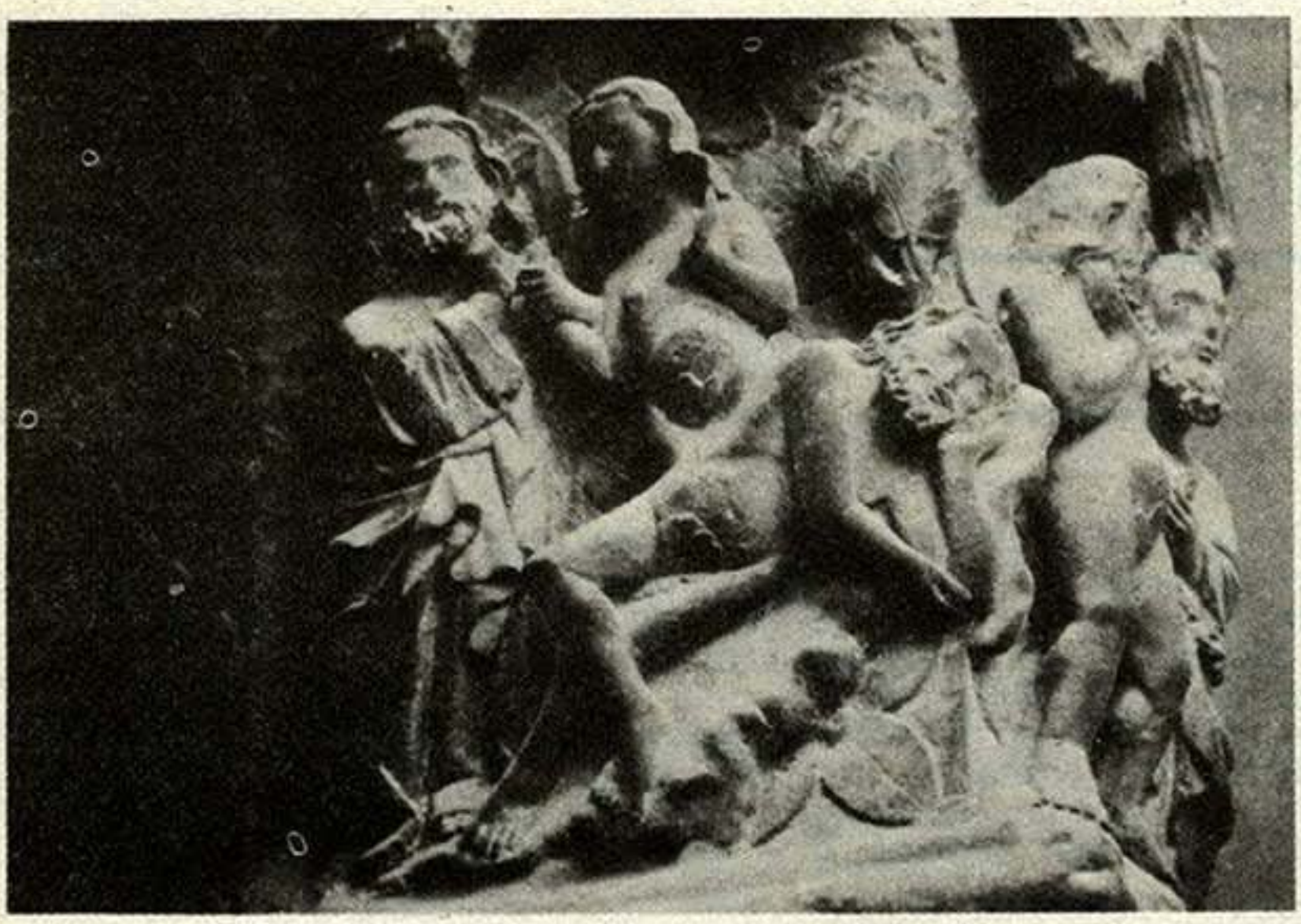

La începuturile istoriei, Dumnezeu a creat bărbatul și femeia...

...apoi Adam și Eva au fost

lui având aceeași înfățișare, nici umflat prin nemișcare, nici subțiat de posturi și de lupta cu demonii. Era la fel cum îl știau și înainte de retragere, iar sufletul arăta aceeași curățenie în purtări. Nici închis în sine, din înfrânare, nici revărsându-se din plăcere, nici stăpânit de râs, nici copleșit de tristețe; nu s-a tulburat văzând mulțimea, nici nu s-a veselit văzându-se primit cu atâta bucurie. Ci era egal cu sine, ca unu ce era călăuzit de dreapta judecată și statornicit în ceea ce e propriu firii".

șiat Biserica. Sfântul Antonie s-a angajat în combaterea lor și în apărarea dreptei credințe.

Dornic să își regăsească liniștea necesară rugăciunii, Antonie s-a alăturat unei caravane de sarazini și s-a retras pe muntele Kulzum, nu departe de Marea Roșie. Acolo a rămas până la sfârșitul vieții lui, în 356. Ca să nu fie povară pentru cei care îi aduceau pâinea necesară supraviețuirii, a semănat o mică parcelă de pământ cu grăunțe și legume. Când animalele sălbatice i-au invadat

a activității intelectuale. Când un filosof l-a întrebat pe Sfântul Antonie cum poate îndura singurătatea deșertului fără cărți, el i-a răspuns: „Cartea mea, filosofule, este natura lucrurilor create și este mereu alături de mine pentru a citi în ea cuvintele lui Dumnezeu ori de câte ori voiesc".

Sfântul Antonie a trăit mereu potrivit sfatului pe care l-a dat ucenicilor săi: „...respirați pe Hristos și credeți lui! Trăiți ca unii care mor în fie-

fugit de faimă, era cunoscut nu numai în Egipt, ci și în Spania, în Galia și la Roma. La cereri repetate venite din partea creștinilor apuseni, Sfântul Atanasie i-a scris *Viața*.

Este greu de rezumat în câteva cuvinte care a fost impactul vieții și al exemplului dat de Sfântul Antonie cel Mare. Să spunem doar că viața și învățătura sa au constituit temeiul vieții monahale din întreaga lume creștină. Nu numai monahii ortodocși

alungați din Paradis...

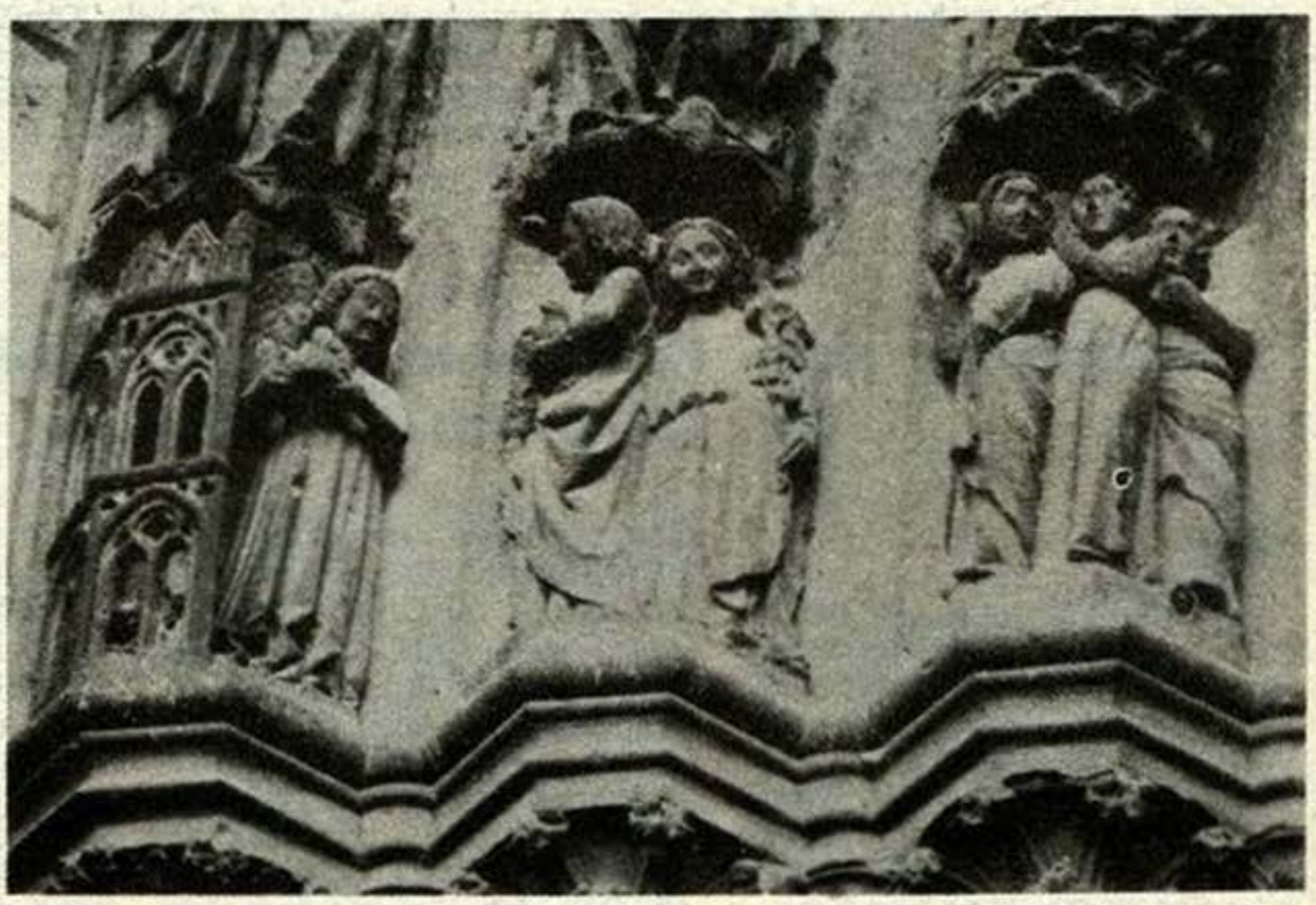

...pentru ca la sfârșitul istoriei, cei buni să fie conduși în Paradis

lotul, Antonie le-a certat, poruncindu-le să nu mai facă așa ceva, iar ele — ne spune sfântul Atanasie — nu i-au mai pricinuit nici un necaz. Regăsim și în acest episod leit-motivul conviețuirii dintre om și animale, specifică vieții paradisiace.

Cum am văzut deja, retragerea în deșert nu a fost pentru Sfântul Antonie o abandonare totală a comunității umane. Periodic, el revenea în mijlocul oamenilor, vindecând diverse boli și îndrumându-i pe creștini pe calea lui Hristos. Apoi, el nu vedea retragerea în meditație și rugăciune ca o întrerupere

care zi... să n-aveți nici o legătură cu schismaticii, nici cu arienii eretici... Siliți-vă să vă uniți cu Hristos și apoi cu sfinții, ca după moarte să vă primească și ei în corturile veșnice, ca pe niște prieteni și cunoscuți".

După ce a lăsat legământ cu privire la locul și modul înmormântării sale, Sfântul Antonie a dat moștenire o rasă și mantaua episcopului Atanasie și o altă rasă episcopului Serapion, iar haina de păr ucenicilor săi. La moartea lui, ne spune Sfântul Atanasie, Antonie, cel care a

i-au urmat exemplul. Însuși Sfântul Benedict și-a conturat normele sale monahale după exemplul celor date de Sfântul Antonie iar Sfântul Ioan Casian, întemeietorul monahismului apusean, a făcut la fel.

Pentru noi, cei de azi, viața Sfântului Antonie cel Mare rămâne temei pilduitor de dăruire față de credința ortodoxă. Chemării sale îi putem răspunde nu prin retragerea „în pustie", cât mai ales prin credința puternică, respect față de natură și semeni și mai ales prin rugăciune neîncetată. ■

Din jurnalul unui antisemit

ÎNTÂMPLĂRI DIN VIAŢĂ...

A.C. CUZA

Rămânem în preajma lui Petre P. Carp, avându-l ca ghid pe A.C. Cuza. În afara frământărilor din sânul Partidului Conservator, Carp va istorisi dedesubturile politice ale mult-discutatei în epocă relaţii Ferdinand-Elena Văcărescu. Dacă acest subiect a mai fost prezent şi altă dată în paginile revistei noastre, şi tot prin pana unor memorialişti (Duiliu Zamfirescu şi Eliza Brătianu: Magazin istoric, nr. 11/1973 şi 8/1992), de data aceasta, povesteşte un fruntaş politic de primă mărime implicat direct de deznodământul acestei aventuri galante a prinţului moştenitor, aventură care a scandalizat atât de mult factorii politici ai vremii. De ce? E preferabil să-l lăsăm pe Carp să explice acest lucru.

Marian ŞTEFAN

România nu-i Germania, Carol nu-i Wilhelm, iar Carp nu-i Bismarck

1889

7 octomvrie. Ieri la orele opt şi jumătate seara a fost o întrunire a Junimei politice la Otel Binder, la care au luat parte mai mulţi junimişti din localitate în frunte cu Carp care a venit să întâmpine pe regele. S-a prezentat noul ziar *Era nouă,* care apare astăzi şi se află sub redacţia lui Petru Missir, profesor la Universitate, Eug. Ionescu şi Nico Volenti, deputaţi, şi la care scriu şi eu. Vorbind apoi de situaţie, Carp i-a rugat pe toţi să nu se amestece în daravera de împăcare între dânsul şi Lascăr Catargiu, căci se face numai zgomot şi încurcăleli degeaba. „Dacă d. Catargiu voieşte să se înţeleagă cu mine, nu are decât să vie d-lui în persoană, precum şi eu am fost la d-luĭ pe când aveam eu puterea în mână. Cu miniştrii nu vreau să am de a face!"

Carp este convins că ministeriul actual nu poate să meargă înainte. Ieri dimineaţă, aflându-mă la dânsul acasă dimpreună cu Ianov şi discutându-se eventualitatea intrării în minister a dizidenţilor liberali cu Dim. Brătianu, Carp ne-a spus că aceasta nu atârnă de la Catargiu, *că mai sunt şi alţii* şi că nu crede că dizidenţii vor intra în minister, dar mai la urmă chiar admiţând aceasta, ce rezultă de aice? Oare Partidul Conservator va fi mai tare când va avea elementele liberale în sânul său? În sfârşit, Catargiu având puterea în mână, n-are decât să guverneze şi să facă alegeri dacă poate...

Uitasem să spun că tot la întrunirea de-aseară Carp ne-a spus că trebuie să ne păzim gurile, deoarece nu este absolut necesar ca toate ziarele să scrie despre aceea ce se vorbeşte în comitet intim. Şi în adevăr, cu câteva zile mai înainte ne întrunisem la Naum şi iarăş se vorbise despre dizolvarea Camerelor. Carp ne spune atunci că nu crede că regele va da dizolvarea lui Catargiu, iar Volenti i-a zis: „Apoi dă, Excelenţă, ştie Excelenţa Voastră că regele e capabil de toate!" Carp ripostă se înţelege tot pe acelaşi ton de glumă: „Domnilor, dacă aici se insultă regele, eu plec!" Atunce Volenti îi zise: „Ei bine, dacă-i aşa, apoi regele e incapabil de toate!", făcând prin aceasta aluzie şi la zgomotul ce s-a răspândit cum că regele ar fi impotent. Toată lumea râsă. Tot în seara aceea Carp ne-a declarat, cam în şagă, cam într-adins, că el a deschis Camerele acestea şi că tot el le va închide, iar cuconu Lascăr (Catargiu) n-are decât să-şi facă geamandanu şi să plece la Golăşei (moşia sa de la Tutova). Întreagă această conversaţie a fost raportată lui Panu de către Eugen Ionescu şi care nu fu mirarea noastră când văzurăm în ziarul *Lupta* toată conversaţia noastră din seara aceea. De aice se iscă, se înţelege, o polemică între ziarul *Constituţionalul,* care tăgăduia zisele *Luptei* şi acest din urmă ziar, care se oferea chiar să arate sorgintea sigură de unde avea aceste informaţiuni. *Constituţionalul* a trebuit să tacă...

1890

12 aprilie. Astăzi a fost o întrunire la Carp la care au asistat Rășcanu, prefectul poliției, Pogor, primarul orașului, Naum, Grig. Buiucliu, Missir, Volenti, Eug. Ionescu. S-a vorbit despre contopirea liberalilor pe care Carp o privește ca un caraghiozlâc și ca un semn de descompunere morală în sânul partidului. Vorbind de gazeta *Era nouă* a spus că trebuie să apară întru câtă vreme vor fi prefecți ca Rășcanu și Mitică Rosetti care nu vor fi pe deplin convinși că toți conservatorii trebuie să intre în partidul conservator regenerat de constituționali. În ce se atinge de alegeri, Carp a declarat că n-are nevoie de sprijinul nimănui, dar că în tot cazul se poate face o apropiere cu radicalii. Spuindu-i, de-o parte, că aceasta mi se pare și mie că e singurul element care trebuie încurajat de noi, ca unii ce suntem reconstituiți și avem interesul de un grup de idei care pentru moment e pe cale de a se constitui ca partid radical, a spus că și el împărtășește această idee și părea încântat de campania violentă întreprinsă de Panu în *Lupta* în contra lui I.C. Brătianu.

Plecând Rășcanu, s-a adus ceai și Carp, venind vorba asupra lui Blaremberg[1], ne-a spus că el a avut prilejul să constate tăria sa de caracter ca unul ce a lucrat un an și jumătate cu Blaremberg, care este cunoscut de om violent, la fostul ziar *Țara*, fără ca să se fi sfădit niciodată cu dânsul. „Asemenea, zice Carp, am fost un an și jumătate secretarul lui Bălăceanu, pe când acesta era ministrul țării la Paris și deși și Bălăceanu este un om care nu se împacă cu nimenea, totuși eu n-am avut decât următorul incident. Venind într-o zi Bălăceanu la legație, mă apostrofează din senin cu următoarele cuvinte: „Monsieur Carp, vous faites la court à ma femme!" Eu, cam mirat deoarece nimica nu era adevărat, i-am spus: „Monsieur Bălăceanu, vous etez en ereure, je ne fais pas la cour à votre femme!" „Me donnez-vous votre parole d'honneur?" „Je vous donne ma parole d'honneur!" „Eh! Bien, je ne vous crois pas!"[2] îmi răspunse Bălăceanu. Văzând aceasta mi-am luat pălăria și-am plecat. A doua zi i-am trimis martori și d. Bălăceanu, foarte mirat de aceasta, mi-a făcut scuze.

Aceasta însă nu este singura istorie caraghioasă pe care am avut-o în viața mea. Căci deși sunt departe de a fi un om romanțios, totuși am avut și eu aventurile mele curioase și dacă vreodată îmi voi scrie memoarele vor fi desigur interesante. Iată încă un incident din viața mea, pe când mă aflam agent al țării la Viena, pe la 1872. Într-o zi, pe la orele opt dimineața, îmi spune feciorul că o doamnă dorește să-mi vorbească. Înțelesese că e pentru afaceri, căci știe că doamnele care veneau pentru alte motive la mine — nu eram însurat pe atunce — veneau sara și deobicei odată cu mine. M-am grăbit să trec în salon, unde mi se prezentă o doamnă zicându-mi că se numește Olimpiada Lahovary și că a venit să ceară concursul legațiunei pentru ca să se aresteze pe d. Blaremberg, care de mai multă vreme se preumblă prin Viena cu o întreținută a lui. I-am răspuns că în nici o țară agenții diplomatici, afară doar de Turcia, nu au dreptul să aresteze și că dar nu poate nici reprezentantul României să aresteze pe d. Blaremberg. „Mais j'ai droits, Monsieur Carp!"[3], îmi răspunse atunci d-na Lahovary. „Vous avez peut-etre des droits... normaux, mais qui ne suffirent pas pour faire arréter un homme qui n'est pas marié pour le motif qu'il se proméne avec sa maitrese"[4]. D-na Lahovary plecă nemulțumită, dar a doua zi primesc o scrisoare, adresată mie, pe care o deschid se înțelege și mă văd de-odată apostrofat în acea epistolă cu cuvintele cele mai violente, că sunt un părinte denaturat, care mi-am lăsat copiii și nu mă gândesc la dânșii etc. Era o scrisoare pe care d-na Lahovary o adresa lui Blaremberg și pe care o trimisese pe adresa lui Carp...

1891

2 mai. Cu vreo doi ani mai în urmă, toată țara credea că Carp este favoritul Palatului, omul regelui, pe care acesta vrea să-l aducă și să-l menție la putere în contra voinței țării. Astăzi, după ce s-a dovedit tuturor că regele nu a dat nici un sprijin lui Carp în ultima criză în care a ieșit din minister pentru a face loc lui Catargiu și lui Vernescu, toată lumea zice că Carp ș-a alienat simpatiile Palatului, că e dizgrațiat mulțumită purtărilor sale excentrice.

S-a discutat această chestiune mai zilele trecute, cu prilejul venirii lui Carp aice după alegerea sa de la Botoșani, și Carp ne-a spus că numai acei rău informați au putut să-și închipuie că el este sau a fost vreodată favoritul Palatului. Din contră, regele n-a avut niciodată simpatii pentru dânsul și aceasta din mai multe cauze. Mai întâi, regelui îi plac oameni mai mlădioși și el, Carp, este singurul în țara aceasta care a spus întotdeauna regelui aceea ce poate să facă și aceea ce nu face cu nici un preț. Pe de altă parte, se pare că regele găsește că Carp vorbește să meargă prea repede în politică, ceea ce nu poate conveni unui tempera-

---

[1] Nicolae Blaremberg (1837-1896), jurist, om politic conservator.

[2] — Domnule Carp, dv. faceți curte soției mele!
— Domnule Bălăceanu, greșiți, eu nu fac curte soției dv.!
— Îmi dați cuvântul dv. de onoare?
— Vă dau cuvântul meu de onoare.
— Ei bine, nu vă cred!

[3] — Dar eu am drepturi, domnule Carp!

[4] — Aveți, poate, drepturi... firești, dar ele nu sunt suficiente pentru a pune să fie arestat un om care nu este căsătorit pentru faptul că se plimbă cu amanta lui!

Carmen Silva (stânga) și Elena Văcărescu

ment cam fricos în asemenea chestiuni precum e al său. În sfârșit, una din cauzele principale pentru care Carp n-a fost niciodată bine văzut la Palat este că regina, căreia Carp i-a spus într-o zi că preferă pe o femeie care face copii, unei femei care face versuri și care, fiind invitat la o ședință literară a reginei, nici n-a voit să se ducă. De atunce există o dușmănie foarte mare în contra lui, pe care o ațâță mai mult încă o camarilă interesată. Astfel, este firesc ca și regele, care trăiește în această atmosferă, și căruia regina îi șoptește cu răutate tot soiul de cancanuri, să nu aibă nici o simpatie pentru un om nu tocmai lingușitor precum este Carp și care nu se sfiește de a spune în gura mare aceea ce gândește și despre regină și despre rege. De altmintrelea, regina este cu desăvârșire excentrică, trăind într-o veșnică agitație care poate, cu timpul, s-o ducă la rău. Se zice chiar că ar fi într-o legătură de iubire nu tocmai firească cu domnișoara Văcărescu, și ea poetă, pe care o sărută chiar în public, iar în intimitate nu se sfiește de a-i spune *Petit,* pe când ea-i spune reginei *Mon reine...*

29 iunie. Ieri am fost la Carp, care a venit aice de la Tibănești pentru a se duce la o altă moșie a sa de lângă Târgul Frumos, Găurești, după cum îi este obiceiul. Carp a slăbit mult din cauza unor dureri ce a avut în urma nisipului ce i s-a format la rinichi. Din această pricină chiar pleacă în străinătate să se caute. Apropos de această boală a sa, Carp ne-a spus că doctorii i-ar fi recomandat să urineze cât de mult. „Il faut pisser même devant la reine!"[1], i-ar fi spus un doctor, după care el ar fi răspuns că în aceea ce se atinge de regină „il le ferait bien autre, pour le moment, devant elle!"[2].

De aice se înțelege că a căzut conversația asupra ultimului incident de la Palat: căsătoria prințului moștenitor Ferdinand cu domnișoara de onoare Văcărescu, proteguita reginei (vezi 2 mai a.c.). Iată ce ne-a povestit Carp:

Făcându-se mult zgomot în această privință, Carp s-a dus la generalul Manu și l-a îndemnat ca în această chestie și dacă nu voiește să renunțe cu desăvârșire la orice acțiune politică, să ceară audiență la Palat, pentru a expune regelui opinia partizanilor săi în această daraveră așa de gravă. După îndemnul său, generalul Manu ceru audiență și arătă regelui că această căsătorie nu se poate face, că țara este alarmată și așteaptă de la regele ei un cuvânt care să o liniștească. Regele, făcând oarecare greutăți zicând că e greu de a se pune de-a curmezișul fericirei unui om, generalul Manu i-a spus: „Sire, je n'ai plus rien à dire à Votre Majesté!"[3]. După care și regele conveni că această căsătorie nu se va face. Atunci generalul Manu îi zise regelui că în cazul acesta cel dintâi lucru de făcut este îndepărtarea domnișoarei Văcărescu. Regele însă îi răspunse scurt că în aceea ce se atinge de căsătoria prințului, aceasta poate să fie de competența cuiva, dar cât despre schimbarea unei domnișoare de onoare, aceasta este o chestiune de guvernare internă a Palatului care nu-l privește decât pe dânsul, regele. Pe scări, Carp, care mergea la regele, se întâlni cu Manu care ieșea și care-i spuse cele ce se petrecuse, dimpreună și cu incidentul Văcărească.

Regelui Carp îi spuse că noi românii am fost adânc jigniți în mândria noastră națională când am aflat despre această căsătorie. Aceea ce a voit țara când a încredințat coroana unui Hohenzollern a fost tocmai de a exclude toate celelalte familii de la aspirarea la domnia acestei țări. Puind coroana așa de sus, noi am voit ca nimenea să nu se poată ridica cu pretenția până la dânsa și noi credem că astăzi nimenea din țară nu îndrăznește de a se gândi că ar putea să aspire la coroana încredințată unei familii atât de ilustre. Ei bine, nu trebuie ca monarhia să se părăsească singură și să se puie în discuție pentru dorințele, de altmintrelea omenești, ale unui tânăr. Făcându-i regelui obiecțiunea că este greu de a se opune fericirei unui om, Carp îi răspunse că regii nu sunt chemați să-și facă fericire lor, ci fericirea popoarelor pe care le guvernează. Că adeseori aceste amândouă se pot împăca, dar când ele nu sunt compatibile, ca în cazul de față, atunce fericirea poporului trebuie să meargă înaintea fericirii regelui. Că de altmintrelea în cazul de față este și o imposibilitate morală. „Vous representez-vous Sire, Claymoor, oncle du roi, et telle damme de la société (Carp a citat două nume ale unor dame din societate, mătușele domnișoarei Văcărescu) que tous le jeunes gens ont eu pour de l'argent, et pas pour beaucoup d'argent, toutes du prince héritier. Ceci est de toute impossibilité!"[4] (Acest Clay-

[1] Trebuie să faci pipi chiar în fața reginei!

[2] Pentru moment, ar face cu totul altceva în fața ei!

[3] Sire, nu mai am nimic de spus Maiestății Voastre!

[4] — Vă imaginați, Sire, Claymoor, unchiul regelui și o astfel de doamnă din societate... pe care toți tinerii au avut-o pe bani, și nu pentru mulți bani, toți ai prințului moștenitor. Acest lucru este de-a dreptul imposibil!

moor este pseudonimul sub care un Văcărescu scrie cronicele „chronique mondaine" Carnet du Hig-life la ziarul *L'Independance roumaine* și care cronicar se bucură de o reputație nu tocmai curată, fiind un pederast pasiv cunoscut. Relativ la aceasta, ziarele începuseră deja a spune în glumă că, făcându-se căsătoria aceasta, Claymoor devenea *inviolabil!)*.

La toate cele spuse de Carp, regele îi zise că făcându-se căsătoria aceasta, poate că dinastia ar deveni mai populară, nu ca acuma când se vorbește de *Neamțul* ca de un străin care nu se lipește de țară. „Dar cine vorbește de *Neamțul*, Sire, îi răspunse Carp, doar domnul Beldiman de la *Adevărul* și poate domnul Panu de la *Lupta*. Dacă crede însă Maiestatea Voastră că cuvintele acestora trebuie să aibă mai multă valoare și înrâurire asupra hotărârilor Maiestății Voastre, decât sfaturile unor oameni care de douăzeci și cinci de ani o slujesc cu credință, atuncea nu mai este nimic de zis!"

Regele, rămas pe gânduri un moment, îl încredință pe Carp că această căsătorie nu se va face și îl întreabă cum de s-a putut ca țara să nu aibă încredere într-însul, regele ei, care a dat dovezi că știe să-și facă datoria?

„Aceasta s-a întâmplat, Maiestate, din cauză că se vorbește foarte de mult de această căsătorie fără ca țara să fi văzut ca regele său să fi luat vreo măsură în această chestie pe care eu o știu de două luni și toate gazetele o discută acuma de două săptămâni neîntrerupt". „Il y à peine six jours que j'en sais quelquechose!"[1], îi răspunse regele. „Il est étrange, Sire, qu'il se passe des choses aussi graves derrière Votre dos et que personne ne vienne vous les dire!"[2], îi zise atunce Carp, lăsând a se înțelege indirect că regina era aceea care țesuse întreagă această intrigă pentru a înălța pe aceea pe care o numește *Mon Petit*. La urmă, și având făgăduința regelui că această căsătorie nu se va face, Carp mai adăugă: „Mais cela ne suffit pas encore, Sire, Votre Majesté doit faire acte d'autorité!". „Mais quel acte d'autorité?". „Il faut absolument que mademoisselle Văcărescu quitte le Palais!"[3]. Și atunci Carp îi explică situația în amănunțime, zicându-i că nu sunt decât două ipoteze cu putință: sau prințul Ferdinand se întoarce căsătorit cu vreo prințesă și atuncea cum se poate ca ea să se găsească față în față cu domnișoara Văcărescu, sau prințul vine singur și atuncea cum rămâne cu țara, care a suferit destul în această împrejurare și care nu poate să fie expusă la o neliniște nesuferită. Regele nu zise nimic și Carp crede că dacă domnișoara Văcărescu mai rămâne la Palat, aceasta este din cauză că regele ar vrea să se încredințeze dacă legătura prințului cu domnișoara nu a lăsat urme mai grave.

Caracteristic este că, venind Carp în audiență, regele nu i-a vorbit un sfert de ceas decât de tarifele vamale și în genere de politică, plângându-se că guvernul este slab. Atuncea Carp îi răspunse că slăbiciunea guvernului nu vine din afară, ci dinăuntrul său, căci de altmintrelea nu se poate plânge că nu ar avea majoritate. „La faute, Sire, en est à Votre Majesté, qui a pris tout ce qu'il y avait d'incapable dans le pays pour en faire de minister!"[4]. Regele ar fi zis că se va vedea la toamnă ce are să fie.

După aceasta, văzând Carp că regele nu pomenește nici un cuvânt de căsătoria prințului, începu el să-i vorbească în această privință, zicându-i că de douăzeci și cinci de ani de când slujește, a avut de normă de a nu vorbi decât acele lucruri pe care Maiestatea Sa le pusese în conversație, dar că nu vorbește în numele său, ci în numele tuturor acelora din grupul constituțional care au avut onoarea de a fi, alături cu dânsul, consilierii Maiestății Sale. După care urmă conversația de mai sus, pe care am dat-o după cum a povestit-o însuși Carp.

Tot în această chestie, el mi-a mai spus că unul din cei mai energici potrivnici ai proiectului de căsătorie a fost generalul Lahovary, ac-

---

[1] – Eu știu ceva în legătură cu asta doar de șase zile...

[2] – Este ciudat, Sire, că în spatele Vostru se întâmplă lucruri atât de grave și că nimeni nu vine să vă spună!

[3] — Dar asta nu-i încă destul, Sire; Maiestatea Voastră trebuie să dea dovadă de autoritate.
— Ce dovadă de autoritate?
— Este imperios necesar ca domnișoara Văcărescu să părăsească Palatul!

[4] —Greșeala, Sire, este a Maiestății Voastre, care a adunat tot ce este mai incapabil în țara asta pentru a face cu ei un guvern!

Casa lui P.P. Carp de la Țibănești

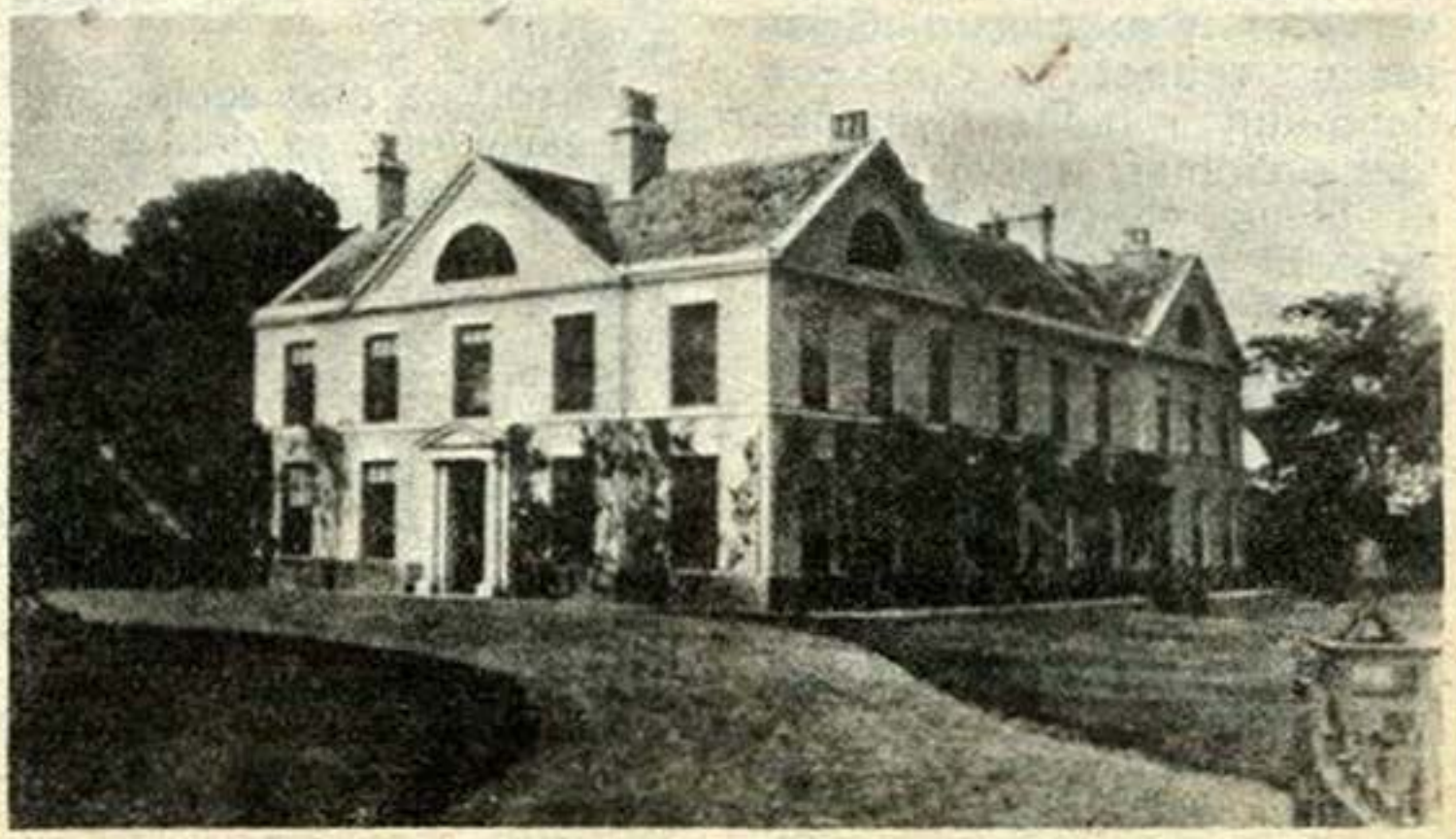

tualul ministru de război. Regina, care-şi pregătea de mult terenul, discuta într-o zi despre încrucişarea raselor, susţinând că e nevoie de sânge proaspăt pentru a da o nouă vigoare familiei Hohenzollern şi că cel mai nimerit ar fi, dacă s-ar putea, de a se da prinţului o păstoriţă zdravănă şi plină de sănătate din Piemont. „Avec ce système, Madame, îi răspunse Lahovary, on fait des enfants, mais pas des hérritiers au trône!". „Mais comment, général, întrebă regina de-a dreptul, vous voudriez faire le malheur de ce jeune homme?" „Pas du tout, mais il a un frère!"[1], lăsând a se înţelege că poate să se căsătorească, dar că în cazul acesta trebuie să renunţe la tron şi să fie înlocuit cu un frate al său mai mic.

Aceasta de altmintrelea a fost părerea tuturor oamenilor politici din ţară, fără nici o excepţie. Lascăr Catargiu, cu bunul său simţ şi în limba sa veche moldovenească, a zis: „*Aiasta* se poate, dar atuncea *dumnealui* rămâne ca simplu *particular!*"

Carp ne-a mai spus că este deja înţelegere între constituţionali şi liberalii naţionali de a se pune chestiunea antidinasticismului pe faţă în cazul când căsătoria aceasta s-ar face. „În cazul acesta, îmi dau demisia din Parlament, a zis Carp, şi mă pronunţ pe faţă, în fruntea ziarului *Constituţionalul*, în contra dinastiei. Şi atuncea va vedea regele ce vrea să zică de a avea antidinastici de felul meu şi când oamenii de treabă din această ţară se vor scula în contra tronului. În tot cazul, eu voi face tot ce-mi va sta prin putinţă pentru a răsturna o asemenea domnie ruşinoasă!"

...27 septemvrie. Se zvoneşte că prinţul Ferdinand, moştenitorul prezumtiv, va renunţa la tron pentru a se putea căsători cu domnişoara Văcărescu, căreia i-ar fi făgăduit s-o ia de soţie, adăogând acuma de curând că „un Hohenzollern nu-şi calcă cuvântul său!" Grigori Buiucliu mi-a spus că ducându-se Carp şi pe la Bismarck, pe când se dezbătea tocmai chestiunea moştenitorului la tronul României, acesta i-a spus că să caute să ieie pe Carol (fratele mai mic al lui Ferdinand): „Tâchez d'avoir Charles, celui-ci est vraiment intelligent, tandis que Fritz est bête!", a zis cancelarul de fier. Fritz e numele ce i se dă lui Ferdinand în familie. Şi a adăugat: „Maise cela vous sera difficile car Fritz ne voudre pas renoncer au trône!"[2]...

1906

2 mai... Cu Teodor Rosetti am mai vorbit puţin politică, între altele de P.P. Carp... Şi Rosetti consideră rolul lui Carp ca sfârşit. „Era mai bine să se fi retras la Ţibăneşti, după ultima cădere şi să ne fi lăsat pe noi să lucrăm; astăzi era prim-ministru. Şi i-am spus-o. Nenorocirea lui e, cum îi spuneam într-o zi, Bismarck, pe care voieşte să-l imiteze, fără a-şi da seama că nici România nu-i Germania, nici regele nostru regele Prusiei, nici Carp, Bismarck"... ■

[1] — Doamnă, în felul acesta se fac copii, dar nu moştenitori ai tronului...
— Vreţi să-l nenorociţi pe acest tânar?
— Câtuşi de puţin, dar el are un frate!

[2] Încercaţi să-l obţineţi pe Carol, acesta este într-adevăr inteligent, în timp ce Fritz este un cretin... Dar acest lucru va fi greu, căci Fritz nu va voi să renunţe la tron!

RĂZBOI, ONOARE, OMENIE

(Urmare din p. 66)

Scrisoarea maiorului observator Constantin Cristescu, redactată după ce echipajul românesc fusese luat prizonier, a fost lansată în liniile noastre de către aviatorii germani. Iată conţinutul ei:

„Iubiţi camarazi,

Aflaţi că suntem ambii în viaţă. Am zburat aproape 6 ore în noaptea neagră, dibuind prin ceaţă şi în contra vântului, luptând din răsputeri pentru îndeplinirea misiunii noastre.

Întoarcerea ne-a fost însă nefastă, căci cădem brusc, loviţi în motor şi cu comenzile rupte, chiar pe malul Siretului, la 100 m de malul nostru şi care ne desparte acum de voi, iubiţi camarazi, să vă zicem adio. Maior aviator Cristescu. Pilot aviator Rosetti.

Vă rog ca prin acelaşi mijloc cavaleresc să daţi aviatorilor germani noutăţi despre acei ai lor căzuţi pe teritoriul nostru. Le-am promis şi vă conjur să o faceţi. Căzuţi la 1.35 din noaptea de 17 octombrie 1917".

Aviatorii români s-au ţinut de cuvânt. Au întocmit o listă cu prizonierii şi morţii aviaţiei germane şi au lansat-o în liniile lor.

Pentru demnitatea cu care s-au purtat în prizonierat şi pentru reuşita misiunii lor, prin Înaltul decret regal nr. 2 768 din 3 iulie 1919, maiorul C. Cristescu a fost decorat cu Ordinul Mihai Viteazul clasa III, iar submaistrul de marină aviator D. Rosetti cu Virtutea militară clasa I.

Sigur, arhivele ascund numeroase astfel de mărturii. Pe noi ne-au impresionat. Le-am cercetat cu atenţie şi ne-au întărit convingerea că oamenii, şi în cele mai cumplite vremuri, au puterea să rămână oameni. Imaginea celuilalt — în cazul de faţă a inamicului — adaugă câteva fişe la reconstituirea unor secvenţe din mentalităţi şi comportamente singulare, dar semnificative. ■

Valeriu AVRAM

1492. FERDINAND ŞI ISABEL ORDONĂ EXPULZAREA

ALEXANDRE GONZALES EZQUERDO

În urmă cu peste cinci secole, în 1492, din ordinul Regilor Catolici, a avut loc expulzarea evreilor hispanici. Hotărârea lor este şi astăzi discutată. „După multe deliberări asupra acestui fapt, don Fernando şi Doña Isabel am hotărât să ordonăm plecarea tuturor evreilor din regatele noastre şi ca ei să nu se mai înapoieze niciodată în ele". Cu acest ordin, emis în oraşul Granada, la 31 martie 1492, Regii Catolici au expulzat evreii de pe pământul spaniol, după aproape cincispre-

zece secole de şedere a lor pe acest teritoriu.

În istoria Spaniei, a fost un fapt fără precedent, făcând parte dintr-un proces istoric ce a condus la acest tratament aplicat unei comunităţi religioase minoritare. Revista spaniolă Historia y vida, **sub semnătura istoricului Alexandre Gonzales Ezquerdo, îşi propune o incursiune în odiseea acestor oameni, pe care o prezentăm cititorilor noştri.**

Anti-iudaismul în Spania a atins punctul culminant la finele Evului Mediu, dar, în formă latentă, el a existat practic încă de la sosirea poporului evreu în ţară. Într-o epocă atât de timpurie cum este secolul IV, Conciliul din Elvira (Granada) elabora deja unele dispoziţii împotriva evreilor: canonul XVI, de exemplu, declara în afara legii căsătoriile între creştini şi evrei.

Ţap ispăşitor al revoltelor populare

În Spania medievală, mai ales în sec. XII şi XIII, comunitatea evreiască a trăit o epocă de plenitudine şi armonie. Putem afirma chiar că era unul dintre cele mai mari şi omogene din Europa. În timp ce în majoritatea ţărilor europene aveau loc persecuţii, expulzări şi măceluri ale evreilor, în Spania ei trăiau respectaţi, protejaţi de monarhie şi în bune relaţii cu Biserica. Această teoretică bună convieţuire între creştini şi evrei nu trebuie să ne înşele. Faptul că anti-iudaismul nu s-a exprimat într-o formă violentă în aceste două secole nu înseamnă că el nu exista; el a fost un sentiment permanent în Spania medievală. Pentru societatea creştină, evreii au constituit întotdeauna un grup aparte. La aceasta a contribuit, fără îndoială, separarea fizică între cele două popoare. Fixându-i-se domiciliu forţat în anumite cartiere (în 1179 al III-lea Conciliu din Letrán i-a obligat pe evrei să trăiască în cartiere locuite numai de ei, numite „iuderii"), comunitatea evreiască a fost văzută din afară ca o comunitate ermetică, de neasimilat.

Această segregaţie a facilitat apariţia unor stereotipuri (atribute negative, ca avariţia, laşitatea sau răzbunarea, considerate caracteristici ale poporului evreu). Pe scurt, evreii erau, în ochii omului din Evul Mediu, un popor diferit, un popor care l-a omorât pe Dumnezeu şi căruia i se atribuia o infinitate de răutăţi (în Europa medievală au circulat o mulţime de legende care îi acuzau pe evrei de otrăvirea fântânilor, de săvârşirea unor crime rituale de Paştele creştinesc).

Anti-iudaismul medieval, în afara unei consistente baze religioase, a avut şi o puternică componentă economică. Trebuie amintit că evreii se bucurau de un „status" juridic special; ei erau proprietatea exclusivă a puterii regale („ervi regis"). Această relaţie, ce le garanta securitatea, era, în acelaşi timp, profitabilă pentru putere, constituind un nesecat izvor de rente, ceea ce ataţa şi mai mult ura înverşunată a creştinilor faţă de

Scene violente de pedepsire a evreilor de către creştini, în Sevilia

această minoritate.

În perioadele de criză, sentimentul de ostilitate faţă de evrei se va manifesta cu mai multă violenţă, cum s-a întâmplat în sec. XIV, când ambianţa s-a întunecat; foamea, ciuma, schisma, luptele religioase şi sociale zguduiau întreaga Europă. Obiceiurile au devenit mai violente, gesturile mai aspre, convieţuirea grupurilor sociale s-a înrăutăţit. În faţa atâtor calamităţi, poporul a căutat vinovaţi. Comunităţile evreieşti au fost ţapul ispăşitor al revoltelor populare. La finele veacului (1391), un val de teroare împotriva evreilor (crime, asaltul „iuderiilor", jafuri etc.) s-a extins pe întreaga geografie spaniolă (în Sevilia, de exemplu, au pierit peste 4 000 de evrei). Unii dintre ei au putut să se refugieze şi astfel n-au păţit nimic. Alţii, cu mult mai puţin noroc, au trebuit să se convertească pentru a-şi salva vieţile (în Cordova un poet evreu a scris: „n-a rămas nici mic nici mare care să nu-şi fi renegat religia"). „Iuderii" înfloritoare ca cele din Barcelona sau Valencia au dispărut pentru totdeauna; altele, cum a fost cea din Burgos, au rămas, practic, decimate. Bilanţul acestor sângeroase revolte n-a putut fi decât negativ pentru populaţia hispană.

„Mari duşmănii, multă invidie"

Ca rezultat al valurilor anti-semite din anul 1391, poporul evreu a rămas, începând din acel moment, împărţit în două: evrei şi evrei-convertiţi. Situaţia lor în Spania sec. XV s-a înrăutăţit. Forurile înalte ale Bisericii castiliene şi-au formulat, în 1412, o atitudine pragmatică, anti-evreiască. Legile Ayllón interziceau evreilor: să exercite meserii demne şi cu profit (medici, croitori, să dea în arendă, dulgheri, comercianţi etc.), să posede titluri nobiliare şi să-şi schimbe domiciliul. Pe de altă parte, nu puteau să poarte arme şi nici să aibă legături cu creştinii. În plus, erau obligaţi să poarte îmbrăcămintea reglementară (o pelerină lungă cu glugă) şi semnul distinctiv (un scut rotund, roşu şi galben), legi decretate de către al IV-lea Conciliu din Letrán. În 1415, papa Benedict XIII a publicat faimoasa Bulă împotriva evreilor. În practică, respectivele legislaţii n-au fost, însă, întotdeauna respectate.

Vastul program represiv avea obiective clare: anularea legală a poporului evreu şi descalificarea publică a religiei mozaice. Ofensiva doctrinală a înregistrat deznodământul aşteptat de Biserică: triumful creştinismului şi creşterea numărului convertirilor; în 1413 s-au botezat peste 200 000 evrei, ceea ce a constituit o grea lovitură pentru redusa comunitate evreiască, ce avea deja zilele numărate.

Dacă relaţiile cu evreii au fost grele, nu mai puţin dificile au fost cele cu evreii-convertiţi. Apariţia acestei noi clase sociale n-a servit nici măcar la potolirea sentimentului anti-evreiesc al unei mari părţi a populaţiei şi nici la calmarea spiritelor deja exaltate. Dimpotrivă, aşa cum afirma un autor, raporturile dintre creştinii vechi şi convertiţi, de cele mai multe ori conflictuale, au înveninat timp de peste trei secole viaţa societăţii spaniole.

Cel mai uşor i-au acceptat pe evreii-convertiţi clasele conducătoare (regalitatea, nobilimea şi înalta ierarhie eclezistică), mai ales când aceştia se bucurau şi de o puternică poziţie economică. Nobilimea din rândul vechilor creştini nu stătea deloc pe gânduri la căsătoriile cu convertiţii, pentru că o alianţă de acest fel avea un dublu avantaj: era expresia caritătii evanghelice şi oferea o posi-

Călugărul Vicente Ferrer, care s-a distins prin anti-iudaismul său

bilitate de regenerare a situaţiei economice. Alfonso de Aragon, de pildă, fiul bastard al regelui Juan al Navarrei, s-a căsătorit cu convertita Maria Coneso, fiica bogatului comerciant evreu Aviatar Ha-Cohen.

În general, cu excepţiile menţionate, evreii-convertiţi n-au fost prea bine primiţi. Erau acuzaţi că se lăsaseră botezaţi din interes, adică, pentru a urca treptele socie-

tății creștine. Conform spuselor unui preot din Los Palacios, convertiții obținuseră „o foarte mare bogăție și lauda multor oameni de știință, episcopi, canonici, călugări, abați, înțelepți, socotitori, secretari, oameni ai regelui și ai marilor seniori; toți trăiau din profesii comode". La curtea regelui Juan II al Aragonului îi găsim pe convertiți ocupând cele mai înalte funcții civile și religioase. Luis de la Caballería, fiul evreului Bonafós de la Caballeria, era mare trezorier; frații Vicente și Felipe Clemente, fiii evreului Mossé Chamorro, erau consilier regal și, respectiv, secretar al Consiliului înalților demnitari; Pedro Luis de Santángel, fiul lui Luis de Santángel (Azarías Chinillo), purta mitra din Mallorca etc. Li se reproșa, de asemenea, lipsa lor de adâncă evlavie față de religia catolică și faptul că practicau în secret vechea lor credință. Nu trebuie să uităm că, în marea lor majoritate, convertirile au fost simulate și nu de puține ori au constituit o strategie colectivă a evreilor pentru a-și salva viețile.

Crescândele și permanent deschisele înfruntări și rivalități dintre creștini și convertiți, agravate de tensiunile religioase, social-economice și politice, au dat, destul de frecvent, în revolte tragice, cum au fost cele din Toledo (1449 și 1467), Andaluzia (1473) și Castilia (1474). Istoricul convertit Diego de Valera afirma că în consiliul orașului Cordova „existau mari dușmănii și multă invidie, căci noii creștini din acel oraș erau foarte bogați și erau văzuți permanent cumpărând posturi, de care se foloseau cu îngâmfare, în așa fel încât vechii creștini nu puteau suporta".

Extremadura — principal refugiu

Venirea la putere a Regilor Catolici, în 1479, va fi hotărâtoare pentru soarta comunității evreiești și a iudaizanților. Problema evreiască și a convertirii ajunsese la o asemenea exacerbare în epocă, încât erau necesare măsuri radicale pentru a pune capăt a ceea ce era deja un război civil latent și, uneori, declarat. În aspectul pur religios, autoritățile ecleziastice se plângeau că majoritatea convertiților continuau a fi credincioși iudaismului.

Prima măsură pentru a-i reprima pe cripto-evrei a fost Inchiziția (1478), faimosul tribunal (*Magazin istoric*, nr. 3/1983). Dar ea nu a reușit nici pe departe să elimine problema falșilor convertiți. Aceștia, în ciuda severei supravegheri la care fuseseră supuși și a pericolului la care, se expuneau, continuau să trăiască asemeni adevăraților evrei. Unul dintre cazurile cele mai cunoscute a fost cel al starețului din mănăstirea La Sisla (Toledo), Fray García de Zapata, acuzat că practica rituri evreiești și că celebra în fiecare an o anume sărbătoare evreiască.

Dacă prin represiunea împotriva iudaizanților nu s-au obținut rezultatele așteptate, aceasta s-a datorat în parte strânselor legături între noii creștini și comunitatea evreiască, obișnuite în Aragonul celei de a doua jumătăți a sec. XV.

În această situație, Cortesurile din Toledo (1480), au hotărât ca în termen de doi ani populația evreiască să fie mutată în niște cartiere care, înconjurate de garduri, să garanteze lipsa comunicării între evrei și convertiți, „căci din cauza conviețuirii amestecate, se aduceau mai departe mari daune și inconveniențe". O Bulă a papei Sixtus IV (31 mai 1484) ratifica această segregație. La rândul ei, Inchiziția a pus în funcțiune o politică de expulzări parțiale ale evreilor din diocezele Sevilia, Cádiz și Cordova (1483) și din cele aragoneze Saragoza și Albarracín (1486); decretele îi obligau pe evrei să se mute în alte regiuni ale Peninsulei. Extremadura a fost principalul lor refugiu.

Odată ce eșecul măsurilor a fost constatat, Inchiziția a chibzuit îndelung asupra proiectului de a-i expulza pe evrei din regatele hispanice. La 20 martie 1492, Inchizitorul General Fray Tomás de Torquemada a înmânat monarhilor textul decretului. Regii Catolici și secretarul lor, Juan de Coloma, l-au semnat în orașul Granada, la 31 martie același an.

„Nu era creștin care să nu sufere pentru ei"

Când s-a aflat știrea, o delegație a comunității evreiești, în frunte cu rabinul Isaac Abravanel, s-a prezentat în fața regelui. Cronicile menționează un total de trei întrevederi cu suveranul spaniol (în timpul uneia s-au

Familii de evrei sunt expulzate din Castilia

oferit bani în schimbul suspendării decretului), dar sortite eșecului. Evreilor li s-a acordat un termen de patru luni pentru a părăsi țara sau pentru a se boteza (se pare că aceasta din urmă era dorința monarhilor). N-au fost puțini cei ce au optat pentru această ultimă soluție. „Mulți evrei au rămas la casele lor, preferând să-și schimbe Legea cu aceea a Dumnezeului străin al acelui pământ... Dintre rabini n-au plecat decât puțini, care au preferat martiriul", notează un rabin. Chiar și Abraham Senior, rabin al Castiliei și mare trezorier al coroanei, s-a botezat, luând numele de Fernando Núñez Coronel.

Nu se cunoaște numărul exact al celor expulzați, dar majoritatea erau de condiție modestă. Cei cu avere au rămas și niciodată nu au mai fost izgoniți. În perioada expulzării, se pare că populația evreiască nu a depășit o jumătate de milion. Ținând seama de convertirile din ultimul moment, cifra celor expulzați ar putea fi situată, conform estimărilor, la 100 000 (90 000 în Castilia și 10 000 în Aragon).

La 31 iulie 1492, comunitatea evreiască își părăsise locurile de origine: „Au plecat — comenta un autor — de pe pământul pe care se născuseră, cu mic cu mare, bătrâni și copii, pe jos sau călare pe asini și alte animale sau în căruțe. Mergeau pe drumuri și peste câmpuri, anevoios, unii căzând și ridicându-se, alții îmbolnăvindu-se, încât nu era creștin care să nu sufere pentru ei, iar rabinii îi încurajau, iar pe femei și tineri îi făceau să cânte cu vocea și cu dairele pentru a-i înveseli pe oameni..."

Decretul de expulzare, contrar celor ce s-ar putea crede, nu avea nici o semnificație rasială. Motivele monarhiei au fost mai ales de ordin religios: dacă se elimina religia evreiască, s-ar fi soluționat problema falșilor convertiți. Așa se specifica în faimosul decret: „Am fost informați că în regatele noastre există câțiva creștini răi, care trădează Sfânta noastră Credință Catolică, pentru care o vină foarte mare o poartă legătura intensă dintre evrei și creștini (convertiți). Se pare că prejudiciul este atât de mare, încât creștinii sunt urmăriți pentru faptul că stau de vorbă cu evreii, despre care se consideră că încearcă mereu, pe toate căile și în toate felurile care le sunt posibile, să distrugă Sfânta noastră Credință Catolică, pe credincioși și să-i îndepărteze pe aceștia de ea, atrăgându-i la credința și părerea lor dăunătoare".

Expulzarea evreilor a fost, deci, punctul culminant al unei politici seculare de suprimare în Peninsula iberică a religiei iudaice, un cult considerat periculos pentru interesele statului, ce aspira la unificarea civilă și religioasă a societății spaniole. Dacă s-a reușit sau nu, asta este deja altă poveste. ■

Adaptare de
Ana VĂDEANU

IUBIRILE MARTHEI BIBESCU

(Urmare din p. 58)

spunând: O bucată bună de rahat ca asta e mai gustoasă ca un biftec.

Atunci n-am mai rezistat tentației de a-i spune:

— E cadoul meu pentru aniversarea nunții noastre. Îți mulțumesc că l-ai mâncat cu atâta plăcere.

El m-a privit, apoi și-a îndreptât privirea spre picioarele lui și mi-a spus plin de tristețe:

— Halal soț.

I-am răspuns abia putând să vorbesc:

— Tu ești un bărbat viu, viu. Și asta e tot. Ceea ce-i cer lui Dumnezeu e să mi te păstreze viu.

Mogoșoaia, marți 1 iulie 1941

Astăzi dimineață mi-a spus:

— la trandafirii de-aici, miros prea puternic.

Și eu i-am adunat cu o groaznică strângere de inimă.

Puțin mai târziu, în mijlocul unei lungi tăceri, mi-a spus cu multă delicatețe:

— Îți mulțumesc pentru modul cum mă îngrijești.

Auzindu-l, am plâns și i-am spus:

— De ce-mi spui asta? Uiți cum m-ai ținut în brațe șapte ore fără să te miști când am suferit acea emoblie în str. Bizet?

Și-a întors capul pe pernă și mi-a răspuns:

— Mi-ai mulțumit însutit.

Cum eram așezată aproape de el, iar el era întors pe partea dreaptă, l-am văzut deodată împreunându-și mâinile într-un gest de disperare așa cum n-am mai văzut vreodată la el. Un gest de femeie.

A spus cu o voce puternică:

— Doamne, Doamne, ce-am făcut să merit o asemenea suferință?

Apoi s-a liniștit. Mi-a cerut două mici servicii. Să-i dau batista și un pahar cu apă. Îmi spunea:

— Micuța mea Martha, Matou. draga mea.

Lacrimi, lacrimi, lacrimi.

Nu-mi dau nici măcar osteneala să i le ascund. M-am apucat să-i spun cât era de bun, ce bolnav ascultător era. Totdeauna atât de politicos cu noi toți; iubit de noi toți și curajos în boală, mai curajos ca niciodată. Un exemplu pentru toți, prin drăgălășenia lui, prin răbdarea lui, prin extraordinarul curaj cu care îndura suferința.

Mogoșoaia, miercuri 2 iulie 1941

George, astăzi la ora 10 și 20. Agonia. Apoi moartea.

Bine, ultimul cuvânt pe care l-am auzit de la tine ca răspuns la întrebarea dr. Isăcescu: „Cum te simți?"

Tot ce am scris despre tine în această zi, în care viața mea se sfârșește, împreună cu a ta, George... ■

Prezentare, adaptare
și versiune românească
Cristian POPIȘTEANU,
Florentina DOLGHIN

NOBILIMI EUROPENE

Dr. MIHAIL DIMITRIE STURDZA

„În fapt, în ciuda principiului mereu repetat potrivit căruia toți oamenii sunt egali, s-a făcut întotdeauna o distincție între calitățile unora și cele ale altora, primul pas spre recunoașterea unei discriminări datorate ordinii naturale a lucrurilor. Dintotdeauna și sub toate regimurile, fără excepție, masele s-au deprins, de bună voie sau cu forța, cu spectacolul elitelor, care, abia constituite, se transformă, inevitabil, în aristocrație. Națiunile au fost întotdeauna dominate de familii care au sfârșit prin a ridica ereditatea ca principiu esențial al puterii".

Am ales pasajul de mai sus din cartea istoricului și jurnalistului Mihail Dimitrie Sturdza — Grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinopole. Dictionnaire historique et généalogique **(Mari familii ale Greciei, Albaniei și de la Constantinopol. Dicționar istoric și genealogic), Paris, 1983 — pentru a-i prefața acest prim articol dintr-o suită consacrată nobilimii europene. Ni s-a părut o bună introducere într-o temă puțin familiară cititorului român. Timp de peste 40 ani, cel mai adesea, el a putut afla despre nobilime (respectiv boierime) că a fost clasa exploatatoare a Evului Mediu, care asuprea nemilos („jugul feudal") țărănimea. Fiind, prin definiție, o clasă retrogradă, nobilimea (boierimea) a putut da — rar — din rândurile sale câte o figură, care, deși incapabilă să înțeleagă legile progresului istoric, a putut juca, într-o anumită conjunctură, un rol pozitiv.**

Ceea ce nu i s-a explicat cititorului a fost, în cazul istoriei românilor de exemplu, contradicția dintre faptul că țările române și-au păstrat neîntrerupt organizarea politică proprie (fiind singurele în acest caz dintre țările din sud-estul Europei) și rolul negativ jucat în dezvoltarea social-politică de boierime, în ansamblu, ca o clasă socială. Or, este clar că performanța politică amintită nu ar fi fost posibilă dacă din rândurile boierimii nu s-ar fi desprins acei conducători de oști care au asigurat victoria pe câmpul de luptă și acei diplomați care au știut să negocieze condiții cât mai avantajoase, atunci când nu se mai putea face apel la arme. Ceea ce, desigur, nu înseamnă că nobilimea (boierimea) nu a avut și părțile ei negative. Credem însă că are dreptul, acum, la o prezentare obiectivă.

Un aspect deosebit îl constituie faptul că, în decursul istoriei, nobilimea a fost judecată și condamnată de două ori. Mai întâi de burghezia care i-a luat locul și apoi de comuniști, care trebuiau să justifice astfel ideea că doar masele populare au jucat un rol pozitiv în istorie. Ceea ce n-au recunoscut nici unii nici ceilalți a fost faptul că au încercat să o copieze. Criteriul de legitimitate creat de nobilime pentru a-și justifica statutul social — „sângele albastru" — a fost înlocuit de burghezie cu „meritul" — capacitatea de a face avere, supremul criteriu al realizării în viață — și de comuniști cu „originea sănătoasă" — adică cu conceptul sângelui albastru întors pe dos. Este un aspect pe care dr. Mihail Dimitrie Sturdza îl surprinde foarte bine. În primul articol, el ne face o prezentare de ansamblu a ideii de nobilime. În celelalte — ce vor apare în cursul acestui an — ne va prezenta criteriile de stabilire a nobleței în sistemul papal, în cel german, venețian, francez și bizantin.

Mihail Dimitrie Sturdza s-a născut în anul 1934, descendent — prin tată — al domnitorului Mihail Sturdza al Moldovei (1834-1849) și prin mamă al generalului Gheorghe Manu, prim-ministru al României (1889-1891). Arestat pe când era elev de liceu pentru o presupusă participare la „acțiuni contra orânduirii socialiste", a fost condamnat la doi ani închisoare. După eliberare, a urmat Facultatea de Filologie din București. A plecat în Franța, în 1964, unde a absolvit Institutul de studii politice din Paris. A însoțit apoi în România, ca translator oficial, doi președinți ai Franței, pe generalul de Gaulle și pe Valery Giscard d'Estaing. A lucrat din 1986 până în 1995 la postul de radio Europa liberă. A publicat mai multe studii istorice, apărute în străinătate, și un impresionant volum, al cărui titlu l-am menționat la începutul acestui text. Pregătește acum o lucrare despre boierimea română.

Împăratul Justinian și curtea sa, așa cum apar înfățișați în celebra frescă din Biserica San Vitale, din Ravena. Împăratul poartă însemnele puterii imperiale: mantia de purpură, condurii din aceeași culoare și coroana

În p. 79: *statuetă din epoca lui Carol cel Mare, înfățișând un personaj cu coroană pe cap, sabia într-o mână și globul — simbolul puterii imperiale — în cealaltă mână*

Până în secolul XIX, nobilimea din indiferent care țară a Europei Occidentale era considerată ca o categorie politică în slujba statului, fiind astfel reglementată, clasificată, ordonată și uniformizată prin voința monarhilor și prin decretele de cancelarie. Almanahurile nobiliare prezentau deci lucrurile așa cum doreau suveranii de atunci să fie înfățișate. Dar situația era foarte diferită de cea a secolelor anterioare. Opera centralizatoare a monarhiilor absolutiste, expedițiile armatelor Revoluției franceze cât și influența uniformizatoare a Almanahului de la Gotha, mai apoi consecințele celor două războaie mondiale care au împrăștiat în cele patru colțuri ale lumii pe urmașii aristocrației europene au fixat impresia unei nobilimi aceeași peste tot. Azi puțini mai știu că vreme de secole au existat mai multe nobilimi de Spania, între care una a Indiilor, sau nobilimile atât de diferite - dar și atât de mândre - ale orașelor medievale italiene.

Altădată, nobilimea europeană se întemeia pe un mozaic de seniorii de diferite naturi și obediențe, neexistând vreun principiu unic de stabilire a nobleței. Pe atunci un nobil din Burgogne era la fel de străin în ochii unui nobil din Lorena, pe cât era unul castilian în ochii celui din Aragon. Și să ne mai mirăm atunci că pentru Bismarck, în plin secol XIX, miniștrii și generalii prusaci născuți în familii germane, dar neprusiene erau niște străini?

Iată de ce este destul de greu de dat o definiție termenului de noblețe. Una care ar acoperi sensul ar fi: nobleța constituie o excepție de ordin social, ce depinde de un ansamblu de factori de ordin economic, reprezentanții săi fiind datori să-și justifice întâietatea, să-și consolideze drepturile politice și să asigure caracterul ereditar al privilegiilor lor. Să adăugăm și voința de a feri de uitare numele familiei. In felul acesta, asigurând perpetuarea numelui și a reputației strămoșilor lor, familiile nobiliare au contribuit la păstrarea memoriei națiunii lor. Pentru valoarea ei istorică, să menționăm și definiția dată, în 1785, prin statutul nobilimii ruse, de Ecaterina II: „nobleța este consecința capacităților și acțiunilor celor care, în trecut, și-au asumat povara diriguirii treburilor și au obținut titluri pentru descendenții lor. Vor fi, prin urmare, socotiți nobili toți cei ce descind dintr-un strămoș nobil sau care au primit de la monarh un titlu ca recompensă pentru serviciile lor".

La începuturile sale, nobilimea, care avea un însemnat rol militar, își completa periodic rândurile decimate pe câmpurile de luptă. Până în secolul XI, orice țăran capabil să țină o armă și să se prezinte la chemarea la război cu un cal, putea deveni vasalul altui senior, primind un feud. Mai târziu descendenții acestuia s-au străduit din răsputeri să-și ascundă o asemenea origine modestă.

Să ne amintim că încă din secolul XV cronicarii francezi (Joinville, Commynes, Villehardouin) considerau dispărută vechea nobilime, deplângând hecatombele militare ale Evului Mediu. Chiar dacă noi familii au umplut, în mod regulat, brețele, drepturile conferite prin ereditate au slăbit spiritul de competitivitate, capacitatea de a conduce, interesul manifestat față de exercitarea puterii. În secolul XIX, unele state au început să nu mai recunoască rangurile nobiliare. Primul a fost regatul Norvegiei, care, în 1814, a suprimat titlurile de noblețe.

Atunci când a realizat că îi scapă puterea, că nu mai are cuvântul hotărâtor în apărarea sau în diriguirea treburilor țării, nobilimea s-a refugiat în amintiri sau le-a creat prin imaginație. Secolul al XIX-lea a inventat sângele vărsat în Cruciate, armurile romantice, falsele donjoane, ruinele gotice. Agățându-se astfel de prestigiul tradițiilor, nobilimea s-a apărat - cât se putea - de progresul invadator al nivelării sociale.

Clasele conducătoare ce au urmat nobilimii, prezentându-se, fiecare pe rând, drept noii conducători energici în fața unei societăți aristocratice depășite și obosite, n-au făcut decât să repete involuntar sau să copieze în mod voit, dar cu mult mai puțină eleganță, defectele și abuzurile vechiului regim. Așa s-a întâmplat întotdeauna: revoluțiile s-au încheiat cu resuscitarea vechilor privilegii, într-o configurație socială diferită. Restabilirea unor ierarhii de dependență de tip feudal rămâne eterna tenta-

ție a partidelor ce exercită puterea, oricare ar fi ritmul de dezvoltare al tehnicii.

Ultima fază a istoriei nobilimii europene a fost dominată de problema titlurilor nobiliare, ceea ce a făcut ca până în zilele noastre opinia larg răspândită să nu-și poată imagina o calitate nobiliară fără un titlu oarecare, ceea ce nu este exact.

Desigur, titluri au existat dintotdeauna. În Imperiul roman, în Bizanț, în regatele franc sau longobard s-au folosit titluri, dar ele erau legate de anumite slujbe, publice sau personale, de administrație, armată sau aulice. Asemenea titluri nu se transmiteau urmașilor. Vechile aristocrații nu au cunoscut sistemul ereditar. Transmiterea ereditară a titlurilor nobiliare, așa cum o cunoaștem azi, datează din vremea Sfântului Imperiu roman de națiune germanică ce a sfârșit prin a fi condus de Habsburgi, până la desființarea sa de către un om nou, Napoleon.

Pentru a înțelege mai bine fenomenul, trebuie să zăbovim puțin asupra luptei pentru supremație desfășurată în Europa în Evul Mediu. Existau două personaje care își disputau moștenirea fostului Imperiu roman. Împăratul bizantin se considera descendentul direct și neîntrerupt al împăratului Augustus și Constantin cel Mare. Faptul că în cea mai mare măsură supușii săi vorbeau o altă limbă decât latina - greaca - și că se închinau lui Dumnezeu, nu zeilor de la Roma nu avea importanță. Pe de altă parte, papa de la Roma - care pretindea la conducerea întregii creștinătăți - afirma că el era adevăratul moștenitor al tradiției imperiale romane. Pentru a-și justifica și mai bine pretențiile, suveranii pontifi aveau să recurgă și la un fals celebru, așa-numita Donație a lui Constantin, de fapt un pergament apocrif, redactat pe la anul 900 - care ar fi atestat că împăratul conferise papei autoritatea asupra tuturor sediilor episcopale și patriarhale, o coroană, o tiară, însemnele imperiale, iar clerului roman dreptul de a purta conduri albi, asemenea senatorilor bizantini. Apoi, împăratul Constantin cel Mare și-ar fi transferat tronul la Constantinopol, dintr-un sentiment de umilință, pentru a nu locui în același oraș cu șeful spiritual al creștinității.

Leon III (795-816) a fost ultimul papă care l-a reverat prin adorație pe împăratul de la Constantinopol. Din 754, papii s-au plasat sub protecția regilor franci, mai eficientă pentru că era mai apropiată. Leon III a imaginat planul creării unui contra-imperiu în Occident, opunându-l pe Carol cel Mare - numit de el *imperator romanorum* - împăratului legitim, de la Constantinopol, devenit doar *imperator graecorum*. Dar ideea sacră a imperiului unic era atât de înrădăcinată în spirite, încât regele francilor a ezitat multă vreme. Cu atât mai mult cu cât nu dorea să se pună sub autoritatea pontificală. Până la urmă a acceptat, în 812. Dar nu devenea împărat al Occidentului - așa cum au vrut, mai târziu urmași săi, să acrediteze legenda - ci un fel de împărat de rang secund sau mai curând un rege al regilor. Așa cum mai târziu împărații de la Viena nu i-au considerat - un timp - pe Hohenzollerni decât „regi în Prusia" și nu „de Prusia".

La granița dintre mileniul I și cel de al doilea s-a produs o adevărată inflație de împărați, căci și țarul bulgar și cel sârb au adoptat titlul imperial. În cele din urmă Bizanțul a reușit să-și elimine rivalii din Balcani, dar nu și pe cel din Europa Occidentală.

Din anul 850, papii au impus principiul încoronării împăraților la Roma. În 876, Carol Plesuvul a aruncat o provocare și mai clară Constantinopolului, înscriindu-și pe sigiliu *„renovatio imperii romani et francorum"*. Din acel moment, papa și împăratul germanic s-au sprijinit reciproc în ofensiva lor contra supremației Bizanțului grecesc, în mod oficial, rămas încă singurul „Imperiu roman".

În anul 962, Otto I, regele Germaniei din Casa de Saxa, s-a încoronat ca împărat al romanilor. Titlul rămânea lipsit de orice semnificație teritorială, dar prin el împăratul occidental se ridicase la nivelul celui bizantin. Din secolul XI, el a început să folosească ceremonialul antic și însemnele imperiale. Imperiul bizantin a contestat în continuare succesorilor lui Carol cel Mare dreptul de a se numi împărați romani. Isaac Anghelos, împăratul bizantin, a cărui dinastie avea să cadă sub loviturile celei de a patra cruciate inspirate de papalitate, îl trata pe Frederic Barbăroșie de „rege al Germaniei", refuzându-i titlul de împărat. Acesta însă adăuga acum epitetul de Sfânt Imperiului său roman de neam german. Din acel moment, Bizanțul era în pierdere de viteză: ideea sanctității împăratului de la Constantinopol nu mai este luată în considerare în Occident. Mai mult chiar, Constantinopolul, oraș schismatic, în ochii Romei, poate deveni ținta cruciaților. Principiul nobiliar bizantin cade în desuetudine cu atât mai mult cu cât în Europa se angaja o nouă competiție, între papalitate și Imperiul german, ce viza dominația asupra Europei ■

Sfântul Petru, Carol cel Mare și Leon III, mozaic dintr-o biserică romană ce exprimă concepția eclaziastică a epocii: papa și împăratul primesc puterea de la Sf. Petru și trebuie să trăiască în bună înțelegere pentru a guverna împreună Occidentul creștin.

IUNIE 1945

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• Prefectura **poliției Capitalei anunță că urmează a fi restituite proprietarilor aparatele de radio depuse la comisariatele de poliție în anii 1941-1944.**

• Orson Welles, **„cunoscutul actor, scriitor și animator al teatrului, cinematografului și radioului american** — anunță Timpul —, **acum în vârstă de 29 de ani, și-a luat sarcina de a înregistra pe discuri întregul text al** Bibliei".

• Prin Decret-lege **semnat de suveran, dispozițiile privind purificarea administrațiilor publice sunt extinse și asupra Societății Române de Radiodifuziune, instituție de utilitate publică.**

• La cererea **credincioșilor, patriarhul Nicodem dă binecuvântare ca sfintele moaște ale Sf. Dimitrie Basarabov să fie purtate în procesiune pentru ploaie în parohiile din jud. Ilfov.**

• La Radio, **în cadrul emisiunii „Jurnal cultural", Paul B. Marian prezintă viața și activitatea scriitorului miner din Belgia, Vandesmaesen.**

• Prefectul **poliției Capitalei emite o ordonanță pentru înapoierea la locurile lor de origină a tuturor celor stabiliți în Capitală după 1 octombrie 1943 precum și a refugiaților din Ardealul de Nord. Contravenienții sunt pedepsiți cu internarea în lagăr.**

• Următoarele **orașe sunt declarate municipii: Alba Iulia, Arad, Brăila, Brașov, București, Cluj, Constanța,**

La o lună de la încetarea războiului în Europa, bucureștenii — și împreună cu ei, populația întregii țări — trăiesc din plin sentimentul descătușat al *păcii*. După ani de coșmar, revenirea la normalul cotidian este anevoioasă. Viața își caută normalul ei, transpus în pagina de gazetă prin preponderența faptului divers. Este prima lună, după mult timp, când... aproape că nu se întâmplă nimic. Dominantă doar este... perplexitatea, consemnează *Viața românească*, în numărul ei din mai-iunie 1945. „Până acum — scrie revista — circula o lozincă: «totul pentru front» sau «întâi zdrobirea Germaniei și pe urmă reorganizarea lumii». Până la încetarea războiului, viitorul era oarecum interzis imaginației. Și iată că, prin capitularea Reichului, încetează și această interdicție de a scruta destinul. Speranțe confuze și temeri haotice irump acum tumultuoase. Cuvântul «pace», departe de a aduce liniștire, provoacă o stare de emoție permanentă. Și toate gândurile se strâng în jurul ideilor de justiție, egalitate, libertate".

„Ideea de justiție", în iunie 1945, este în plină activitate. La Tribunalul Poporului se desfășoară, unul după altul, procesele criminalilor de război și ale celor vinovați de dezastrul țării. Astfel, la începutul lunii, este adus în instanță al doilea lot de acuzați, format de data aceasta din ziariștii: Ionel Dumitrescu, Romulus Dianu, Romulus Seișanu, Ilie Rădulescu, Ilie Popescu-Prundeni, Alexandru Hodoș, Radu Demetrescu-Gyr. Sunt citați, în absență, Pamfil Șeicaru, Stelian Popescu, Grigore Manoilescu, Gabriel Bălănescu, Pan M. Vizirescu, Aurel Cosma, Nichifor Crainic.

Toți sunt acuzați pentru activitatea lor publicistică în timpul regimului antonescian. Iată câteva dintre declarațiile inculpaților, așa cum au fost consemnate de reporterul ziarului *Universul*.

Președintele (Ilie Țabrea): „Este exact că făceați apologia lui Ion Antonescu?"

Ion Dumitrescu: „Nu, Mareșalul își făcea singur apologia. Eu reproduceam numai".

Romulus Dianu arată că scria după „normativele primite de la Ministerul propagandei. Normativele, care veneau noaptea, eu le inundam într-o baie enormă de literatură, care ascundea ideile mele antifasciste".

I. Popescu-Prundeni: „În politica internă am susținut cu scrisul meu orice grupare sau om care se mișcau pe linia de dreapta".

Ilie Rădulescu: „Am făcut antisemitism, antisemitismul meu însă urmărea să elimine pe evrei din România, nu să-i extermine".

Uniunea patrioților organizează în diferite sectoare ale Capita-

Facem... un ghem?

Soția premierului britanic, W. Churchill, vizitând o fabrică de tractoare din Stalingrad

lei mitinguri „spre a se înfiera acțiunea ziariștilor fasciști și reacționari", după cum consemnează ziarul *Ardealul* din 3 iunie. La rândul său, *Libertatea*, organ al P.S.D., scrie la 1 iunie: „Pentru a redresa demnitatea, valoarea morală și socială a gazetăriei, pentru a se dovedi că scrisul e un act serios prin care condeierul își revendică răspunderea ideilor semănate de dânsul, procesul ziariștilor trădători corespunde unei adânci necesități naționale și umane, iar sancțiunile vor trebui să fie drastice spre a se arăta că vorbele nu trebuiesc luate în deșert".

„Sindicatul ziariștilor profesioniști ia act cu satisfacție de trimiterea în judecată Tribunalului poporului a primului lot de ziariști trădători ai intereselor populare și de stat", se arată într-un comunicat semnat de Ion Pas, N.D. Cocea, Miron Constantinescu, Alfons Vogel, Șerban Voinea, Scarlat Callimachi, Octav Livezeanu, George Macovescu, Grigore Preoteasa, Nicolae Moraru, Titu Florescu, Cicerone Theodorescu, Eugen Jebeleanu, Constantin Petrescu-C.F.R., George Ivașcu, Gheorghe Dinu, Ilie Zaharia, Em. Serghie.

Sentințele pronunțate sunt: pedeapsă cu moartea (pentru Pamfil Șeicaru și Grigore Manoilescu) și detenție grea pe viață sau de 12-20 ani, degradare civică pe 10 ani și confiscarea averilor, pentru ceilalți[1].

La 14 iunie este serbată ziua eroilor. La catedrala patriarhală are loc o slujbă, la care participă reprezentanți ai regelui, membrii guvernului, membri ai Comisiei aliate de control, generali, diplomați, înalți funcționari etc.

La mormântul Eroului necunoscut se depun coroane de flori și are loc o paradă militară. Vorbesc ing. P.N. Bejan, ministrul industriei și comerțului, generalul C. Vasiliu-Rășcanu, ministrul de război, și prof. dr. Ștefan Nicolau, în numele Apărării patriotice.

„Ziua eroilor, zi sfântă pentru toți fiii neamului — arată P.N.

[1] La cinci decenii de la acele evenimente, istoria demonstrează cât de arbitrare sunt astfel de judecăți și sentințe pronunțate sub impulsul politic al momentului. După decembrie 1989, numele celor ostracizați atunci au reintrat în circuitul firesc al valorilor culturale și publicistice românești. Să amintim, doar, că Pamfil Șeicaru este acum cinstit nu numai pentru activitatea sa publicistică, ci și pentru faptele de arme din primul război mondial, pentru care a primit ordinul „Mihai Viteazul" *(Magazin istoric*, nr. 4/1992), iar activitatea lui Stelian Popescu este evocată de o placă comemorativă dezvelită la palatul „Universul", precum și prin tipărirea *Memoriilor* sale inedite.

La 8 mai 1995, Secțiile Unite ale Curții Supreme de Justiție au decis achitarea și reabilitarea următorilor ziariști: Pamfil Șeicaru, Stelian Popescu, Ionel Dumitrescu, Romulus Seișanu, Alexandru Hodoș, Pantelimon Vizirescu, Aurel Cosma, Ion Dobre, (Nichifor Crainic), Gabriel Bălănescu.

Cronică măruntă

Craiova, Galați, Iași, Oradea, Ploiești, Satu Mare, Sibiu, Târgu Mureș, Timișoara.

● În sesiunea generală a **Academiei Române sunt aleși noi membri corespondenți: la secțiunea istorică: Teofil Sauciuc-Săveanu, George Fotino, Nicolae Petrescu, Anibal Teodorescu, Victor Bădulescu.**

● Semnalul **despre bursa neagră: „Risipiți, arestați, într-o zi, ei își refac mereu rândurile ca o armată care niciodată nu vrea să se recunoască învinsă. Și observi că aproape totalitatea celor care alcătuiesc lumea interlopă a bursei negre sunt oameni tineri, mulți cu inițiativă și energie, care ar putea desfășura o muncă folositoare și constructivă, iar nu una de speculații parazitare, care influențează și amărăsc și mai mult viața populației, strivită de atâtea nevoi pricinuite de scumpetea care bântuie fără milă și pe care nimeni n-o poate înfina".**

● Cât a încasat **statul român din vânzarea cărților de joc: în 1942-1943 — 118,6 milioane lei; 1943-1944 — 196,5 milioane lei; 1944-1945 — 80,7 milioane lei; pentru 1945-1946 se prevăd 200 milioane.**

● Se constituie **sindicatul artiștilor și al tuturor salariaților din întreprinderile de spectacole, din care fac parte — consemnează săptămânalul** Orizont **— „artiști de dramă și comedie, lirici, de cinematograf, circ și varieteu, dansatori, personal tehnic și**

IUNIE 1945

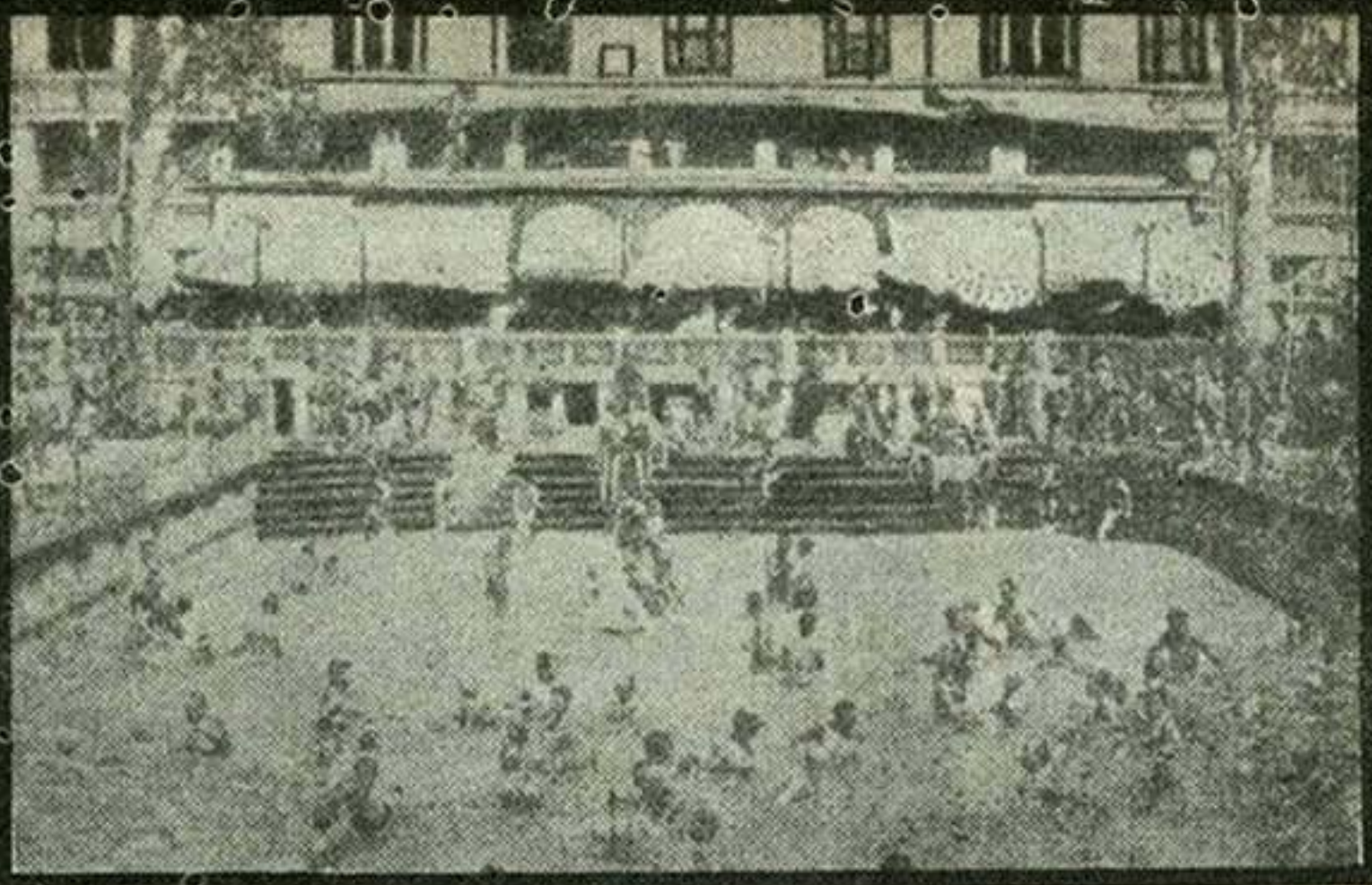

La ştrand, acum cinci decenii

Cronică măruntă

administrativ". Scopul sindicatului îl constituie „democratizarea spectacolelor, aşa încât teatrul să-şi deschidă porţile şi marilor mase muncitoreşti şi ţărăneşti şi să nu mai continue să fie o simplă distracţie la mâna avuţilor".

• În aceeaşi **publicaţie, arh. M. Silianu scrie despre casele viitorului. „Casele prefabricate sunt subiectul de conversaţie la modă. Case din aluminium, azbest şi plută, fabricate în serie ca automobilele Ford, montate în 3 zile şi locuite în 8 zile de la darea comenzii — frumoase sau nu —, astfel de case pot face subiect de discuţie în revistele ilustrate ale ţărilor cu o puternică industrie. Noi să stăm însă cu picioarele pe terenul realităţilor noastre şi să nu aşteptăm case din străinătate, aduse cu avionul în mijlocul livezilor".**

• Tot în Orizont, **aceste însemnări despre** Mişa, soldat sovietic **„Mişa e un tânăr slab, poartă o bluză de pânză verde şi cizme. Pe cap, un mic chipiu pus pe o ureche. El vorbeşte perfect românește, germana, franceza.**

Mişa e un simplu soldat, dar el ştie, el simte că e om şi că nimeni nu-l poate înjosi. Când vorbeşte cu superiorii lui, păstrează respectul cuvenit, dar nu e cuprins nici de spaimă, nici de timiditate în faţa lor. Mişa rămâne om în faţa oricărui superior, el simte demnitatea lui de om. Acest soldat e tipul soldatului sovietic model, conştient, care a primit o educaţie spe-

Bejan — ne apare anul acesta, când pacea se aşterne, în sfârşit, peste noroadele noastre chinuite, ca o adevărată aureolă a faptelor trecutului şi a grelelor sacrificii consimţite în cei şase ani de război".

Ceremonii de cinstire a eroilor mai au loc şi la mormântul maiorului sovietic H.S. Storojev, din Piaţa Victoriei, la cimitirele Ghencea militar, Sfânta Vineri, Reînvierea, Iancu Nou şi evreiesc — „Filantropia".

Să reţinem şi câteva declaraţii din această lună ale miniştrilor guvernului dr. Petru Groza.

Mihail Ralea, ministrul artelor: „Ideea democraţiei şi mentalitatea politicii democrate sunt rezultante ale pozitivismului, ale materialismului istoric etc. etc., cu alte cuvinte ale concepţiilor care ţin seama de realitate, care pornesc de la realităţi şi de la o concepţie ştiinţifică asupra vieţii. O exemplificare a celor spuse mai sus ar fi faptul că partidele de stânga din Franţa, socialişti, comunişti, radical-socialişti etc. au fost pentru realism şi studii pozitive, în vreme ce reacţionarii au făcut mereu caz de umanism". *(Semnalul,* 1 iunie).

Dr. Petru Groza: „Plugarii din Frontul plugarilor nu vor reparaţii, nu vor cârpeli în casă veche; ei vor să zidească din nou, din temelie". (La Congresul Frontului Plugarilor, 17 iunie)

Lucreţiu Pătrăşcanu, ministrul justiţiei: „În ce priveşte drapelul maghiar, desigur că el poate fi arborat, dacă populaţia maghiară vede în culorile lui simbolul naţional. Dar iarăşi să-mi fie îngăduit să fac observaţia şi să spun convingerea mea intimă că acei care arborează steagul maghiar, nu ca un simbol de afirmare naţională, ci ca mijloc de aţâţare la şovinism sau pentru a marca o atitudine împotriva democraţiei româneşti, se gândesc nu la Ungaria democratică, ci la Ungaria fascistă, la acea Ungarie al cărei imperiu milenar nu o dată a tulburat minţile, făcând atâta rău, în primul rând, maselor maghiare". (Într-o cuvântare la Cluj, *Ardealul,* 19 iunie).

La sfârşitul lui mai 1945, într-un stupid accident de circulaţie, a murit scriitorul Mihail Sebastian, în vârstă de 38 ani. „Nicicând un accident de circulaţie nu mi-a părut mai absurd — scrie Petru Comarnescu în *Timpul* din 1 iunie — ca acela care a luat, brusc şi violent, viaţa unui om stăpân pe sine, pe raţiunea şi mişcările sale şi abia de câteva luni încoace ajuns din nou la libertatea exterioară de a putea scrie şi activa în condiţii demne, aşa cum le putea accepta spiritul lui mândru şi lucid.

Talent creator — continuă P. Comarnescu — M. Sebastian

Grație și curaj — aviatoarea Maria Drăgescu în atenția fotoreporterului ziarului Drapelul (Magazin istoric, **nr. 9, 10/1991)**

A început secerișul...

moare înainte de patruzeci de ani, când unii abia atunci încep viața pentru opera definitivă.

Ultima convorbire cu dânsul a fost la telefon. Aflase că în *Revista Fundațiilor Regale* va apărea un eseu asupra lui și a operei sale și insista să nu apară eseul, nevoind să se vorbească încă despre el, oricât de juste ar fi fost opiniile comentatorului".

După cum ați remarcat, stimate cititor, în cronica noastră citățm felurite publicații dintre cele ce apăreau atunci și ne stau acum la dispoziție. Fiecare cu profilul și personalitatea sa publicistică.

Să facem cunoștință cu unele dintre ele. Pentru început, *Fapta*, al cărui director este romancierul — pe nedrept uitat acum — Mircea Damian (pseudonim pentru Constantin Mătușă, 1899-1947).

În iunie 1945, *Fapta* este în cel de-al treilea an de existență, publicând (la 30 iunie) exemplarul cu nr. 285. Își avea redacția pe str. Brezoianu, nr. 14, apărea în 4 pagini și costa 30 lei.

Semnau: Mircea Damian (editorialul zilnic), Al. Mironescu, Al. Raicu, George Păun, Valeriu Popovici, N. Comănescu, Barbu Brezianu, I. Grinevici, Mircea Cantemir, Ben Corlaciu, Liviu Bratoloveanu ș.a.

Preponderente în paginile sale erau articolele pe teme cetățenești (viața bucureșteanului de rând, necazurile și greutățile sale, lupta cu specula, cu scumpetea), reportaje din diferite „locuri fierbinți" ale orașului (localuri nocturne, comerțul ambulant, lumea interlopă), informații și știri administrative, economice, muncitorești etc.

Rubrici permanente: *Faptul zilei, Insectar, Fapta muncitorească, Sport, Omul și ideea* (cronici literare, muzicale, știri artistice) și, săptămânal, *Fapta în teatru*, o pagină consacrată „culiselor" teatrale bucureștene.

Semnificative pentru crezul directorului ziarului — și al *Faptei* în general — ni se par cele scrise de Mircea Damian, sub titlul *Domnia rațiunii*, la 29 iunie: „Trebuie să ne scuturăm sufletele de toate spaimele, să ne uităm în sus și să vedem cerul, să privim în lături și să vedem oamenii; oameni liberi în țări libere, să putem spune ce ne doare și să râdem nestingheriți atunci când suntem veseli. Căci omul e născut ca să trăiască în pace, să muncească și să se bucure și să moară cu capul pe căpătâi, iar nu spânzurat sau topit în cazon". ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

cială, care știe bine pentru ce luptă și care, orice s-ar întâmpla, orice ar trece peste el, rămâne incoruptibil".

● „La Fundațiile Regale — scrie Democrația — **s-au petrecut oarecare schimbări, am putea spune esențiale. A revenit d. prof. universitar și decan al Facultății de litere și filosofie, Al. Rosetti. Domnia sa va conduce de acum înainte și editura acestei instituții. Nu avem nici o îndoială că lucrurile vor merge foarte bine, că energia și priceperea noului director, pe care-l cunoaștem de multă vreme, vor imprima un ritm nou mișcării noastre culturale".**

● Și tot în Democrația **citim: „Întâlnind azi pe un vechi prieten partener al discuțiilor prelungite până după miezul nopții, de la care așteptam să mă pună în curent cu noile lui idei și frământări ridicate de evenimentele actuale, el m-a întâmpinat cu mărturisirea bucuriei că a găsit săpun pe sub mână cu 2 000 lei kg. Am vrut să întorc discuția în altă parte. El m-a întrerupt distrat: — Apropo, să nu uit. Dacă vrei carne, am pe unul care-mi procură oricând, fără bon.**

Carne și săpun. Câtă vreme aceste chestiuni constituie «probleme» nu mai e loc pentru altele. Ca să ne punem problemele adânci, trebuie ca cele mărunte să fie rezolvate cât de cât, să iasă din preocupare".

UN ARC DE TRIUMF PENTRU ORGOLIUL NAŢIONAL

VIOLETTE DERDERIAN

„Parisul duce lipsă de monumente, va trebui să i le dăm", susţinea Napoleon într-o conversaţie din anul 1806[1].

Împăratul avea într-adevăr o mulţime de proiecte: înălţarea unui palat în cinstea fiului său, regele Romei pe colina Chaillot (actualul Trocadero), construirea unor cartiere administrative în jurul zonei Câmpul lui Marte, un palat pentru diverşi suverani ai Europei, clădiri speciale pentru ministere, un enorm depozit pentru arhive, un institut pentru educaţia fiicelor militarilor morţi pe câmpul de luptă. Dar numai câteva au putut fi duse la bun sfârşit: patru poduri peste Sena (de la Cité — 1804; des Arts — 1804; Austerlitz — 1807; Iena — 1807-1813), abatoare, hale de băuturi, noi pieţe care au contribuit pe de-o parte la asanarea Parisului, iar pe de alta, la dezvoltarea comerţului în oraş. Au început restaurările la Tuileries, s-au deschis noi străzi, arhitectul Brongniart a început înălţarea clădirii Bursei.

Napoleon dorea să plaseze pe locul Bastiliei un imens arc de triumf în cinstea armatei franceze. De fapt, ideea unui astfel de monument în Paris nu-i aparţinea lui în exclusivitate. În secolul XVII fusese ridicat un arc de triumf pentru a-l glorifica pe Ludovic XIV, dar, construit din ipsos, avusese o soartă efemeră.

Împăratul visa ceva grandios, mai mare decât arcul lui Constantin de la Roma (21,40 m înălţime; 24,70 m lăţime; 6,60 m grosime), dar, în acelaşi timp, simplu şi majestuos. Astfel, arhitectul Jean-François Chalgrin, inspirându-se după arcul lui Titus de la Roma, i-a prezentat împăratului planurile unui arc de triumf înalt de 49,50 metri cu o lăţime de 44,80 metri şi o grosime de 22,20 metri. Aceluiaşi arhitect i-a venit ideea poziţiei geografice a monumentului pe colina Étoile.

Prima piatră a fost aşezată la 15 august 1806: „Anul 1806, 15 august, ziua aniversării naşterii Majestăţii Sale Napoleon cel Mare. Această piatră este prima ce a fost aşezată. Ministrul de Interne, M. de Champagny".

Lucrările efective au început în 1807 sub îndrumarea lui Chalgrin. Dar, dincolo de planuri, nimeni nu avea o idee prea clară despre cum va arăta construcţia odată terminată. De aceea, profitându-se de serbările organizate în cinstea intrării perechii imperiale în Paris la 2 aprilie 1810, s-a construit o „machetă" în mărime naturală din lemn, cu basoreliefuri pictate. 500 de lucrători au trudit fără întrerupere 20 de zile. Efectul a fost satisfăcător, aşa că lucrările au pu-

[1] Reproducem articolul, într-o formă adaptată din revista *Historama*.

tut continua.

Cu toate acestea, după moartea arhitectului, în 1811, împăratul a început să fie tot mai puțin interesat de construcție, mai ales că urmează o perioadă mai puțin fastă pentru el. În aprilie 1814, trupele încartiruite în jurul arcului au distrus palisadele și magaziile pentru a se încălzi. Construcția, ajunsă cam la înălțimea bolții, a fost abandonată.

În 1819, ministrul de interne Émile Decazes s-a arătat interesat de o eventuală terminare a monumentului care costase deja patru milioane și jumătate de franci, dar încercarea sa va rămâne fără urmări.

Abia în 1823, după campania în Spania, se pune problema terminării arcului — început cu 16 ani în urmă — și dedicării lui instalării regelui Spaniei pe tron. Printr-o ordonanță din 9 octombrie 1823, Ludovic XVIII își dădea acordul: „Ludovic, rege al Francezilor prin grația lui Dumnezeu, dorind să păstreze amintirea curajului și disciplinei de care armata noastră a dat dovadă în Spania, hotărăște: Articolul unu: Arcul de triumf de la Étoile va fi terminat imediat".

Cu toate acestea, nici peste un an lucrările nu fuseseră reluate. Cauza întârzierii o constituiau disputele în jurul arhitecturii monumentului: să se păstreze sau nu planurile lui Chalgrin. Atât Consiliul construcțiilor civile, cât și presa sunt unanime în a socoti ideea acestuia „pe cât de ridicolă pe atât de antimonarhică". Această campanie era organizată în favoarea noului arhitect al arcului, Jean-Nicolas Huyot, care dorea o transformare radicală a planurilor inițiale prin îmbogățirea monumentului cu coloane. Administrația se va opune, dar el va trece peste hotărârea acesteia, ceea ce va însemna cheltuirea a 426 800 de franci pentru o construcție ce va trebui apoi dărâmată. Era prea mult. Arhitectul a fost revocat la 16 decembrie 1825, cu atât mai mult cu cât manifesta „o perfectă nepăsare față de cifre sau față de orice fel de contabilitate care-i răpea inutil prețiosul timp de arhitect".

Însă, odată cu instalarea unui nou ministru de interne, el își reia atribuțiile. În același timp cere și controlul deplin asupra artiștilor ce urmau să decoreze arcul. Cum cererile sculptorilor abundă, Huyot trebuie să facă față unui aflux de intervenții și recomandări ale administrației și ale diverșilor protejați. Arhitectul compară meritele, protecțiile, ezită... În cele din urmă sunt reținuți cinsprezece, printre care Rude, Cortot și Etex.

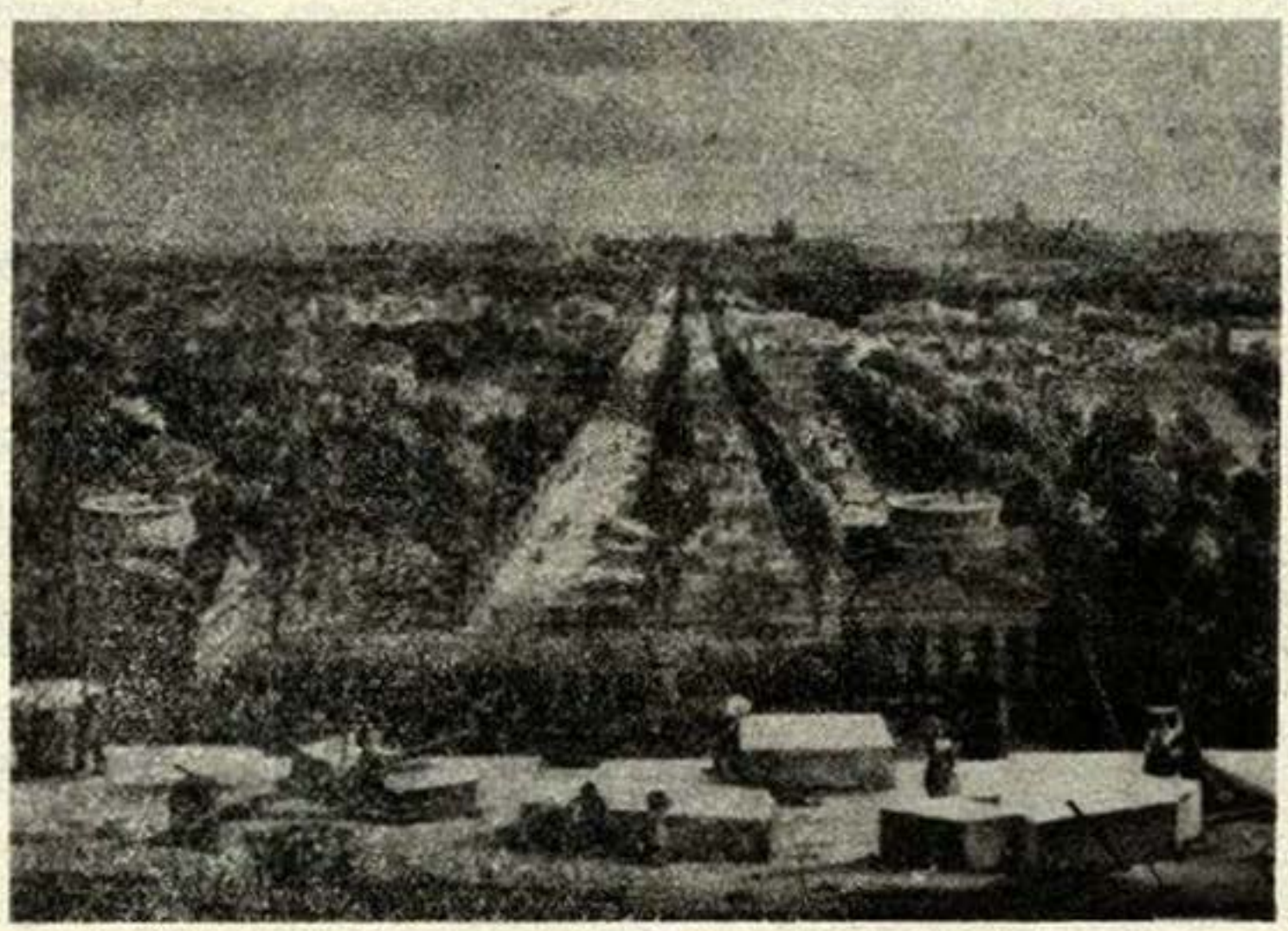

Arcul de triumf în timpul construcției și în anul 1840 (p. 86)

Se părea că lucrul poate reîncepe. La 23 iulie 1829, a fost plasată în interiorul edificiului o placă de marmură consacrând „gloria lui Ludovic-Anton, delfin, învingător și pacificator al Spaniei"[1]. În 1832, în ciuda protestelor sale, Huyot va fi îndepărtat, de data aceasta definitiv, pe motiv că ar fi depășit devizul cu peste două milioane de franci.

Construcția arcului de triumf ajunge în sfârșit la capăt. Problema delicată a decorării sale părea și ea rezolvată, Ludovic-Filip I-a dedicat tuturor armatelor franceze din 1789 până în 1815, de la Revoluție la Imperiu. „Campania" din 1823 este delicat uitată.

În 1833, Adolphe Thiers, ministru de interne, repartizează ultimele sculpturi și fixează prețul. Pe fețele dinspre nord și sud, opera va fi decorată în spiritul Revoluției și al Imperiului. Rude va executa *Plecarea voluntarilor în 1792*, Cortot *Triumful din 1810*. Etex va sculpta celelalte două grupuri: *Rezistența* și *Pacea*. Deasupra acestora vor fi așezate șase basoreliefuri amintind funeraliile generalului Marceau, mort eroic în 1796; bătălia de la Abukir (1799); trecerea podului peste Arcole (1796); luarea Alexandriei de către Bonaparte în 1798; bătălia de la Jemmapes, câștigată de Dumouriez în 1792, și cea de la Austerlitz, în care Napoleon i-a înfrânt pe austrieci și pe

[1] Campania din Spania a fost purtată de Ludovic-Anton, duce de Angoulême, fiul lui Carol X, din aprilie până în septembrie 1823, fără a întâmpina o rezistență reală. Regele Ferdinand VII, eliberat (fusese reținut de Cortesuri), a aplicat un regim de teroare albă, ceea ce l-a dezgustat pe ducele de Angoulême, care s-a întors în Franța în decembrie 1823, refuzând toate onorurile ce i s-au decernat, atât în Spania, cât și în Franța.

ruși în decembrie 1805.

Totul mergea bine. Lucrul avansa rapid, când s-a sesizat în mod evident faptul că imensele suprafețe goale vor șoca prin comparație cu opulența sculpturilor. În februarie 1836, ministrul hotărăște ca pe aceste suprafețe să fie gravat numele generalilor și ale principalelor bătălii. Dar alegerea, arbitrară, era dificilă și susceptibilă să genereze discuții. Timp de 60 de ani, administrația a primit repetate cereri de corecții și adăugiri, până într-acolo încât a trebuit să fie creată o comisie pentru examinarea tuturor cererilor. Lista definitivă cuprindea 660 de nume și 128 de bătălii.

Inaugurarea arcului de triumf de la Étoile a avut loc la 29 iulie 1836. Nu i s-a dat o strălucire deosebită pentru a nu răni sensibilitatea cancelariilor străine. Din același motiv, Consiliul de Miniștri a decis ca regele Ludovic-Filip să nu participe la inaugurarea unui monument ce putea să evoce vecinilor amintiri mai puțin plăcute. Un banchet urma să țină loc de ceremonie

Presa însă nu va face economie de laude. Astfel, ziarul *Les Débats* va scrie cu emfază: „Ce nobilă satisfacție pentru mândria națională! Ce trofeu de război admirabil și în același timp ce gaj prețios pentru pacea popoarelor! Ce puternică trebuie să se găsească Franța în fața acestui monument nepieritor al victoriilor sale! „Mai ales grupul lui Rude *Plecarea voluntarilor* (numit frecvent *La Marseillaise)* dădea întreaga semnificație istorică a monumentului.

În continuare s-a pus problema încoronării monumentului. Proiectele au fost numeroase: un car triumfal tras de șase cai, o efigie a lui Napoleon, un imens vultur, o statuie a libertății. Nici un proiect nu părea destul de bun astfel încât ideea a fost abandonată. De altfel, cine mai știe astăzi că arcul de triumf este neterminat?

Cel care a primit primul omagiul arcului a fost chiar cel care l-a comandat, pentru că la 15 noiembrie 1840, cortegiul ce aducea cenușa lui Napoleon s-a oprit sub bolta ornată cu flori și lauri. Același ceremonial a avut loc la funeraliile lui Victor Hugo, Adolphe Thiers, Léon Gambetta, mareșalul Joffre.

Conceput la început pentru a decora capitala Franței, arcul a primit misiunea de a aminti victoriile armatei franceze. Din 11 noiembrie 1920, el adăpostește mormântul soldatului necunoscut (noțiune încă inexistentă în momentul ridicării sale). Pentru a onora memoria tuturor francezilor morți pe câmpul de bătaie, o flacără arde în permanență pe un scut răsturnat (de la 11 noiembrie 1923). Această flacără a amintirii a devenit una din etapele indispensabile ale ceremoniilor comemorative sau ale vizitelor oficiale ale șefilor de state și guverne străine. ■

Adaptare de
Mirela MURGESCU

CÂT CREDIT POȚI ACORDA UNUI FOST CEKIST?

Mai mulți cititori ai revistei ne-au semnalat, după apariția episodului din nr. 1/1995 al serialului nostru *Cel mai secret nume din NKVD,* că există diferențe între modul cum a fost prezentată de către Sudoplatov arestarea lui Beria și descrierea aceluiași episod în articolul *Beria - sfârșitul unui criminal,* în nr. 7/1990.

Diferențele - care nu privesc arestarea, căci Sudoplatov nu descrie acțiunea ca atare, ci mai ales personalitatea și acțiunile lui Beria după moartea lui Stalin - ni se par absolut firești. Mai mult, redacția este extrem de bucuroasă că poate acum, spre deosebire de situația de dinainte de decembrie 1989, să prezinte puncte de vedere divergente despre același episod.

Diferențele dintre varianta Sudoplatov și cea a lui A. ANTONOV-OVSEENKO sunt și foarte ușor de explicat. Textul celui din urmă este construit pe relatările militarilor care au participat la arestarea lui Beria. Acei militari, cărora Beria le-a fost prezentat ca un dușman al poporului sovietic și al revoluției proletare, au rămas convinși că au acționat în interesul acestora și nu ca simple unelte ale luptei pentru putere, de care avea să beneficieze în final Hrușciov.

La rândul său, Sudoplatov - care spune deschis că îi poartă încă o mare recunoștință lui Stalin și Beria pentru ceea ce au făcut și îl condamnă pe Gorbaciov pentru dezmembrarea U.R.S.S. - are de plătit polițe lui Hrușciov, pe care îl consideră vinovat de arestarea lui și de cei 15 ani petrecuți în pușcărie. Sudoplatov îi atribuie lui Beria o serie de deschideri politice (dreptul naționalităților de a-și folosi limba, de a crea un sistem propriu de decorații) și o anume libertate de mișcare acordată germanilor, care a dus la revolta din Berlin. Toate acestea, spune Sudoplatov, i-au fost reproșate lui Beria când a fost înlăturat. La fel cum lui Hrușciov i s-au imputat apoi, de exemplu, cedarea în criza rachetelor din Cuba și retragerea trupelor sovietice din România.

Cartea lui Sudoplatov a fost atacată chiar de la apariție, atât peste hotare cât și acasă. Noi nu considerăm însă că destăinuirile sale trebuie tratate drept intoxicație. Un om care a făcut 15 ani de pușcărie și, după propria-i mărturisire, și-a pierdut orice urmă de ideal de cekist, este sigur dispus să spună și multe lucruri adevărate. Se pare că tocmai datorită acestor adevăruri este Sudoplatov atât de atacat.

Așadar, ne bucură interesul și atenția cu care cititorii noștri ne urmăresc. Vom încerca și de acum încolo să le oferim cât mai multe puncte de vedere despre evenimente importante, tocmai pentru a le permite să cunoască o cantitate cât mai mare din adevărul istoric.

AŞA VĂ PLACE ISTORIA?

MOARTEA PAPEI ALEXANDRU VI BORGIA — ASASINAT SAU PEDEAPSĂ DIVINĂ?

Familia Borgia era originară din Spania, din provincia Valencia. Numele spaniol era Borja. Descendenţii italieni au devenit personaje tipice ale Renaşterii. Iar unii dintre membri s-au bucurat de o faimă nemeritată, precum Lucreţia Borgia, care, şi cu ajutorul lui Victor Hugo, a devenit simbolul italiencei avide de putere, care nu se dă în lături să folosească otrava sau pumnalul pentru a-şi atinge obiectivul propus.

Două dintre personajele celebre ale familiei Borgia au fost papa Alexandru VI Borgia şi fiul său natural Cezar. Acesta din urmă, după ce adusese sub ascultarea lui Romagna şi Umbria, dorea să cucerească şi Toscana. O încercare de alianţă cu Lodovic XII al Franţei a eşuat pentru că Toscana se afla în posesia familiei Medici, iar florentinii erau principalii bancheri ai regelui. Cu acordul papei, Cezar decide să se îndrepte spre suveranul spaniol. Ne aflăm în vara anului 1503, când survine moartea bruscă a papei Alexandru VI. Claudie Mossé, autorul unei interesante Les Histoires de l'Histoire **(Istoriile istoriei), o califica drept una dintre cele mai misterioase morţi din istoria papalităţii. În plus, dispariţia tatălui său i-a schimbat în mod dramatic destinul lui Cezar Borgia.**

Vara anului 1503 la Roma este excesiv de caldă. „Febra romană" — malaria — face prăpăd. Oamenii mor pe capete. Nepotul papei, cardinalul de Monreale, se numără printre victime. Privind pe geam la trecerea cortegiului, căci nu s-a deranjat să asiste la înmormântare, Alexandru al VI-lea, cu gândul la cei 100 000 ducaţi rămaşi moştenire, gândeşte cu voce tare:

— Sezonul este neprielnic pentru oamenii graşi.

Papa este liniştit. Astrologii i-au prezis încă cel puţin şapte ani de viaţă. Traiul său dezordonat de până atunci, deşi a lăsat evidente urme nu i-a afectat rezistenţa fizică.

La 3 august, papa ia parte la o cină la locuinţa unuia dintre cardinali, la Villa della Monte Mario. Printre invitaţi se numără şi Cezar Borgia. Reîntors acasă, la miezul

Renaşterea italiană nu a fost doar o perioadă de seninătate şi performanţă intelectuală — cum pare să ne sugereze acest detaliu dintr-un tablou de Ghirlandaio, ce înfăţişează umanişti la curtea lui Lorenzo Magnificul —, ci şi una de mari tulburări politice şi asasinate

nopții, Alexandru Borgia se simte cuprins de groaznice dureri intestinale. Îl chinuie o sete cumplită. A mâncat prea mult și prea greu sau l-a atins și pe el malaria? Își trimite slujitorii să afle dacă se mai plânge vreunul dintre comeseni de dureri. Doar fiul său Cezar este în aceeași situație.

La 6 august, fierbințeala se domolește. Papa se scoală din pat, dar, lucru neobișnuit la el, când deschide gura, vorbește doar despre moarte. În următoarele zile rămâne în odaia de culcare. La 11 august, Cezar Borgia, sub pretextul păstrării secretului asupra stării de sănătate a papei — deși populația Romei aflase deja de boala acestuia — interzice ieșirea din cetatea Vaticanului. În aceeași zi — când se aniversează urcarea lui în scaunul pontifical — Alexandru II pune să se slujească o liturghie în Capela Sixtină.

Clătinându-se pe picioare, abia se târâie până la tronul său. Toți cei de față nu mai au nici un fel de îndoieli în privința stării lui de sănătate.

— Și Cezar? — întreabă bătrânul.

Cezar este absent. Un gând îl fulgeră pe papă: Cezar i-a turnat *cantarella* (arsenicul) în pahar. Dar nu la cina din 3 august, căci atunci Cezar gustase din aceleași băuturi ca și el. Hotărăște să îl pedepsească. Pornește spre apartamentele sale. Dar acolo, vizitându-și fiul, se încredințează că acesta se află într-o stare și mai gravă. Dacă și Cezar este bolnav, atunci este vorba, totuși, de malarie, hotărăște Alexandru Borgia. Singurul tratament cunoscut — sângerările — le este aplicat amândurora.

A doua zi, 12 august, papa se simte mai bine. Îi strânge pe cardinali în jurul patului său și joacă cărți cu ei. Lui Cezar — cel puțin așa se pare — îi merge mult mai rău. Urlă de suferință, nădușește, clănțăne din dinți, cere să fie cufundat într-o cadă cu apă foarte rece. Apoi vrea o baie cu apă fierbinte. Cere să i se aducă un catâr în odaie și să fie înjunghiat. Se aruncă gol pe mațele însângerate ale acestuia, se înfășoară în ele.

— Voi trăi — hotărăște el, evident ușurat după acest monstruos ritual.

I-a luat boala mințile sau este un excelent actor?

În noaptea de 12 spre 13 august, Alexandru intră în comă. Își revine abia în 14 august. De acum, cei din preajma sa nu mai vorbesc de malarie, ci de apoplexie. Peste zi, papa cere vești despre fiul său. Sunt liniștitoare. La 15 august, cere să vină Lucreția Borgia, sora lui Cezar. Este o ființă care a trăit mereu între intrigile tatălui și cele ale fratelui. Prima căsătorie, cu Giovanni Sforza, i-a fost anulată de papă, care îl vroia drept ginere pe Alfons de Aragon. Fratele Lucreției a pus însă la cale asasinarea lui, în 1500. Un an mai târziu, s-a căsătorit cu ducele de Ferrara. Abia de atunci încolo, scăpând de sub influența nefastă a familiei, a putut câștiga prețuirea celor din jur prin frumusețea, pietatea și drăgălășenia ei. Protectoare a artiștilor, a fost lăudată și de Ariosto.

În dimineața zilei de 18 august, Alexandru Borgia se spovedește. Este conștient că nu mai apucă ziua următoare. La șase seara are o sincopă. După o oră își revine. Moare la ora 21. Un valet gonește către odaia lui Cezar.

— Sfântul Părinte a murit.

Apare și Don Miguel, slujitorul de încredere al lui Cezar Borgia.

— Banii — îi strigă acesta. Du-te și ia toți banii.

Cezar știe că zilele lui în cetatea Vaticanului sunt numărate. Don Miguel pătrunde în camera fostului papă. Îmbrâncește-fețele laice și bisericești care s-au adunat acolo. Îl caută pe cardinalul vistiernic. Îl găsește, îi pune spada în gât și îi ia cheile cuferelor din cabinetul pontifical. Recuperează trei casete cu aur, dar uită de dulapul plin cu giuvaeruri.

Când populația Romei trece, a doua zi, 19 august 1503, prin fața catafalcului depus în catedrala Sfântul Petru, vederea cadavrului — vânăt, umflat — dă naștere la un șir de întrebări: Alexandru VI a murit oare de malarie sau a fost otrăvit de Cezar? A fost implicată și Lucreția? Oare Cezar i-a turnat arsenicul? Sau altcineva? Cezar a jucat teatru sau, într-adevăr, altcineva a vrut să scape de cele două personaje?

Până la urmă, sicriul este acoperit, pentru a curma zvonurile. În aceeași seară, fără ceremonie, papa este înmormântat în Capela delle Febri. Nu asistă nici măcar un preot. De ce asemenea grabă și atâta mister? Pe coridoarele Vaticanului, în acea seară, foarte multă lume a discutat despre ultima cină în public a lui Alexandru Borgia: cea din 3 august.

Sigur este că doar un cardinal bătrân a mai avut de suferit atunci, în afară de Alexandru și Cezar. Cina a avut loc la cardinalul Adriano Castelesi di Corneto, unul dintre membrii cei mai de seamă ai Sfântului Colegiu, un umanist aplecat spre artă. Este un om care nu șovăie să vorbească în interiorul Vaticanului despre reformele absolut necesare pentru supraviețuirea Bisericii. Are numeroase palate, unde îi primește pe cei mai mari artiști. Toată lumea știe că, deși nu îl putea suferi, Alexandru Borgia a trebuit să îl înalțe cardinal. Să fi încercat papa să îl otrăvească? S-a păstrat o scrisoare ce a însoțit vinul trimis la vila cardinalului de Cezar Borgia, prin care acesta cerea ca nimeni să nu îl guste înainte de ceasul mesei.

Ne putem închipui mai multe ipoteze. Prima ar fi că papa vroia să scape de Adriano, poate și de alți cardinali. L-a pus pe fiul său, Cezar, să pregătească totul. A survenit un element neprevăzut. Papa a sosit prea devreme la vila cardinalului și, nădușit, a cerut să bea. Un paharnic i-a dat din vinul oprit. Să fi căzut deci Alexandru VI victimă propriilor urzeli, cu concursul unui nevinovat? Să fi băut și Cezar, tot

printr-un accident, din vinul oprit? Dar dacă el a băut vin curat și toată boala lui a fost doar o înșelătorie? Doar imediat după moartea tatălui său și-a trimis slujitorul să golească cuferele.

Astăzi, versiunea care se bucură de cel mai mult credit este următoarea: venind Don Miguel — a cărui faimă de ucigaș plătit era binecunoscută — cu vinul trimis de Cezar și cu misterioasa recomandare să nu se atingă nimeni de el, cardinalul Adriano realizează primejdia. Îl cumpără pe paharnic și acesta toarnă vinul otrăvit doar lui Alexandru și Cezar Borgia. Fiul supraviețuiește, dar vârstnicul tată nu.

Acum, Cezar se află în mare primejdie. A respins veșmântul de cardinal, care i-ar fi asigurat drumul spre scaunul pontifical, în speranța unei căsătorii cu Carlotta de Napoli. Cezar a săvârșit atâtea crime, mânat de poftele sale fără sfârșit, încât și-a îndepărtat întreaga Italie. L-a omorât chiar și pe fratele său Juan, aruncându-l în apele Tibrului. Acum, toată lumea îl părăsește, îi întoarce spatele. Fuge din Roma și își găsește adăpost vremelnic la Nepri.

Ajuns papă, sub numele de Iuliu II, Giuliano della Rovere îl arestează. Îl va elibera doar cu condiția să plece în Spania.

Într-o dimineață, în împrejurimile orașului Larraga, câțiva țărani au găsit prăbușit în noroi un trup cu pântecele străpuns de peste 20 lovituri de pumnal. Cu o zi înainte, asupra zonei se abătuse o furtună puternică. Cerul și oamenii se răzbunaseră, în sfârșit, pe Cezar Borgia. A fost înmormântat de câțiva soldați în biserica din Viana. Se spune că, ulterior, preoți spanioli i-au scos rămășițele din mormânt, le-au dat foc și au împrăștiat cenușa în cele patru vânturi. ■

Adaptare de:
Niculae KÖSLINSKI

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Sextil Pușcariu — LIMBA ROMÂNĂ. VOL. III, ROSTIREA** (ediție îngrijită de **Magdalena Vulpe;** studiu introductiv de **Andrei Avram).**

Editura Academiei Române, București, 1994, 475 pp., 8 000 lei: apărut într-o primă ediție „fantomă" (numai 500 exemplare, cu mențiunea „pentru uz intern" pe copertă), al doilea volum și ultimul din cele patru preconizate este, în sfârșit, tipărit într-o ediție academică.

● **Constantin I. Turcu — LUCIAN BLAGA SAU FASCINAȚIA DIPLOMAȚIEI.**

Editura enciclopedică, București, 1995, 262 pp., 3 000 lei: reconstituirea carierei diplomatice a marelui scriitor și filosof român, însoțită de texte din arhiva Ministerului de externe **(Magazin istoric,** nr. 2-5/1986).

● **Emilian Popescu — CHRISTIANITAS DACO-ROMANA, FLORILEGIUM STUDIORUM.**

Editura Academiei Române, București, 1994, 496 pp., 5 000 lei: culegere de studii consacrate istoriei Bizanțului și legăturilor sale cu țările române.

● **Mircea Coșea — JURNAL ÎN TRANZIȚIE** (ediție îngrijită de **Valeriu Ioan-Franc).**

Editura Expert, 1995, 190 pp.: o carte despre probleme și aspecte economico-sociale generate de perioada de tranziție, considerată de autor „un bun național".

● **Ion Chelcea — LITERATURĂ POPULARĂ ROMÂNĂ CONTRA DOMINAȚIUNII MAGHIARE ÎN ARDEAL.**

30 pp.: studiul publicat în 1935, în **Gazeta ilustrată,** ce apărea la Cluj, reprezintă o cercetare folclorică de teren, având ca temă un segment aparte al conștiinței de neam.

● **Stephen Fischer-Galați — EASTERN EUROPE AND THE COLD WAR. PERCEPTIONS AND PERSPECTIVES.**

East European Monographs, Boulder, Columbia University Press, New York, 1994, 111 pp.: locul Europei de Est în perioada Războiului Rece, privit dintr-o perspectivă mai largă a evoluției istorice a Europei de Est în secolul XIX-XX.

● **Albert Finkelstein — TRAGEDIA MEFKURE** (traducere din limba engleză de **Lucian-Zeev Herșcovici,** Cuvânt înainte **de rabin Efraim Gutman).**

192 pp.: dosarul scufundării în Marea Neagră la 3 august, 1944, a vasului Mefkure pe care erau ambarcați 320 refugiați evrei din România (vezi și **Magazin istoric,** nr. 11/1993).

● **Dan Zamfirescu — RĂZBOI ÎMPOTRIVA POPORULUI ROMÂN.**

Editura Roza Vânturilor, București, 1993, 368 pp., 1 200 lei: **O** carte pe care însuși autorul mărturisește că nu ar fi dorit să o scrie.

● **Georges Castellan — L'ALBANIE.**

Presses Universitaires de France, Paris 1994, 128 pp.: ediția a II-a a istoriei Albaniei prezentată de un cunoscut specialist în istoria sud-estului european.

● **Neagu Udroiu — WATERGATE.**

Editura Carro, 1994, 224 pp., 3 570 lei: o posibilă scară de acces pentru cititorul român în inima unuia dintre marile scandaluri ce au zguduit viața politică americană.

● **Dan Brătescu — CARNET 1993** (cu o Prefață de **Ion Larian Postolache).**

Editura Apollo, București, 1994, 327 pp., 1 500 lei: confesiunile unui reporter pe frontul de Est al ziarului **Universul** și însemnări din călătoriile făcute, după Revoluție, în Occident, Turcia și Siria.

● **Dusko Popov — SPION, CONTRASPION** (Cuvânt înainte: **Florin Constantiniu,** traducere din limba engleză: **Ioan N. Dumitru** și **Gabriel Pâslaru).**

Editura Rin, București, 1993, 304 pp., 1 200 lei: unul dintre cei mai celebru spioni ai celui de-al doilea război mondial își povestește aventurile.

● **Z. Ornea — ÎNȚELESURI.**

Editura Minerva, București, 1994, 325 pp., 1 300 lei: o carte de istorie literară, scrisă ca un roman.

● **Dinu Săraru — CRIMĂ PENTRU PĂMÂNT.**

Editura Eminescu, București, 1994, 239 pp., 3 500 lei: al treilea volum din trilogia consacrată satului român.

● **HISTORIA URBANA.**

Tom I, nr. 1-2/1993, 230 pp., 300 lei persoane fizice, 600 lei persoane juridice: după cum o prezintă acad. Dan Berindei, președintele Secției de Științe Istorice și Arheologice, „o nouă publicație periodică academică vede lumina zilei, ca organ al uneia dintre cele mai harnice organisme care-și desfășoară activitatea sub egida Academiei Române: Comisia de Istorie a Orașelor din România".

CITITORII SCRIU ISTORIE

O carte despre permanența și continuitatea românilor

Încă de la apariția, în aprilie 1967, *Magazin istoric* a înscris în programul său contactul nemijlocit și neîntrerupt cu cititorii, oferindu-le la dispoziție paginile unor rubrici permanente: *Dialog, Clio anunță, Tristețile Muzei Clio, Zâmbete din cronici, Istoria și școala, Cititorii scriu istorie, Povestesc veteranii* ș.a.

De la elevul din anii uceniciei pe băncile școlii și până la nonagenarul institutor, de la marinarul rătăcind pe mările lumii cu pasiunea descoperirii urmelor de trecut românesc și până la colective inginerești descifrând taine ale istoriei noastre străvechi, de la eroii celor două conflagrații în care românii au dat grele jertfe de vieți și până la revoluționarii avântați în răsturnarea dictaturii din decembrie 1989, paginile acestei rubrici, *Cititorii scriu istorie*, au găzduit semnăturile și contribuțiile unor numeroși cititori-autori, atât din țară, cât și din alte locuri ale lumii, uniți toți — în pofida vârstelor, profesiunilor sau distanțelor — de pasiunea lor pentru istorie și de dragostea pentru *Magazin istoric*.

Un astfel de statornic cititor și colaborator (din păcate post-mortem) este și prof. inginer. **ALEXANDRU RĂU,** membru corespondent al Academiei Române, care ne-a lăsat, înainte de a trece pragul neființei, rodul investigațiilor sale istorice de decenii: lucrarea, în manuscris, *Originea și continuitatea poporului român.*

Înainte de a prezenta acest volum, câteva cuvinte despre autor:

Profesorul Alexandru Rău s-a născut la 14 martie 1900 în comuna Ludușul Mare, lângă Sibiu. După absolvirea a patru clase în comuna natală, în 1914, a trecut munții în România și și-a terminat studiile liceale în București. A absolvit Facultatea de electrotehnică a Politehnicii din Timișoara (1924) și, apoi, Facultatea de metalurgie a Institutului de mine și metalurgie din Aachen (1930). A desfășurat o rodnică activitate de adevărat pionierat la uzinele metalurgice din Reșița și Hunedoara, apoi la Institutul de cercetări metalurgice din București, iar din 1949 ca profesor la Facultatea de metalurgie a Institutului politehnic din București, al cărei decan a fost între anii 1959 și 1963. A condus catedra de Siderurgie până în anul 1968, când s-a pensionat.

Prin activitatea sa îndelungată de inginer și de dascăl, profesorul Alexandru Rău s-a impus ca un specialist de înaltă clasă, apreciat ca atare de întreaga metalurgie românească. Ca o recunoaștere a meritelor sale excepționale, în anul 1992 i s-a conferit titlul de membru de onoare al Academiei Române.

Pe lângă preocuparea de bază, ingineria metalurgică, profesorul Alexandru Rău a mai avut o pasiune constantă: — istoria poporului român, căreia i-a dedicat numeroși ani ai îndelungatei sale vieți, de aproape 94 ani. (A decedat în decembrie 1993.)

Rod al acestei statornice pasiuni este și lucrarea amintită, în care, pe parcursul a 228 pp. dactilo, prof. Al. Rău sintetizează cele mai importante mărturii ale istoricilor străini *„referitoare — cum se menționează în Introducere — la evenimente legate de români și de ținuturile acestora, începând din timpuri vechi și până la înființarea statelor feudale românești independente, în sec. XIV. Nu se recurge la susținerile cercetătorilor români, apărute în numeroase și bine documentate publicații de specialitate, istorice, lingvistice etc., pentru ca să nu se spună că sunt izvoare interesate".*

Lucrarea are un caracter polemic, argumentația istorică fiind folosită pentru demonstrarea netemeiniciei, caracterului tendențios al acelor aserțiuni care neagă continuitatea românilor în vatra lor străbună. *„Poporului român* — arată autorul — *i se neagă de către unii, negativiștii, formarea din strămoșii pe care el îi știe ai lui, precum și continuitatea trăirii lui în ținuturile pe care le locuiește, mai ales la vest de Munții Carpați, unde negativiștii îi consideră pe români ca venetici, imigranți după așezarea ungurilor în aceste ținuturi. Poporului român i-au inventat un trecut din care apare ca o enigmă și un miracol istoric, cum s-a exprimat Ferdinand Lot în anul 1937".*

Grupate într-o suită tematică minuțios organizată — metoda omului de știință pozitivist își spune cuvântul! — cele câteva sute de mărturii istorice prezentate în această sinteză — cunoscute, de altfel și din alte lucrări de acest fel — atestă, cu forța de nezdruncinat a adevărului, faptul că nu este vorba de nici un miracol și de nici o enigmă în istoria românilor, ci doar de permanență și continuitate în ținuturile în care trăiesc de la începuturi.

Din dragoste de Ţară

Colaboratorul nostru dl. dr. **GHEORGHE ŢUŢUI,** din *Bucureşti,* el însuşi veteran de război, ne pune la dispoziţie câteva scrisori de pe front ale sublocotenentului-medic *Gheorghe Sava,* din Regimentul 6 artilerie, trimise de pe câmpurile de luptă din Ungaria şi Cehoslovacia.

Astfel, la 16 noiembrie 1944, acesta scria acasă din localitatea Tizsalök (80 km sud de Tokay):

„Au fost aici timp de 7 zile lupte înverşunate care ne-au costat mulţi oameni. În sfârşit, ieri, în urma unor învăluiri de flancuri, germanii s-au retras vreo 15-20 km, ocupând poziţiile dominante ale Tokay-ului.

În curând vom pătrunde în Cehoslovacia, de luptat vom lupta până la înfrângerea totală a inamicului.

Cât am stat în această localitate am dus-o f. bine cu toate că nemţii băteau aprig cu greaua lor satul şi împrejurimile unde erau instalate numeroase baterii româno-ruse; chiar din a 2-a zi mi-am instalat o cochetă infirmerie cu paturi, cearceafuri albe şi am tratat cu multă plăcere pe cei bolnavi şi răniţi; de asemenea, am consultat şi îngrijit populaţia civilă locală".

La 17 ianuarie 1945, alte veşti de pe locurile încleştării cu inamicul: „Ne aflăm tot în Pelsök (citeşte Pelşoţ), deşi în scrisoarea de pe 14 ianuarie a.c. prevedeam o înaintare chiar pe a doua zi de încă 10-12 km. Adevărul e că nemţii după şocul brutal pe care l-au îndurat au reacţionat prin lupte de ariergardă, de întârziere (f. uşor de realizat în această regiune, şoseaua prelingându-se timid printre doi umeri muntoşi ce ţin cel puţin 15 km) pentru a permite grosului să se retragă fără prea mari pierderi în material şi alimente.

Cu toate acestea, prin acţiuni de adevăraţi vânători de munte, infanteriştii noştri au curăţat aproape în întregime cei 2 masivi şi cucerit 2 din cele 3 sate ale defileului.

Pe mâine, poimâine cred că vom face un salt de 15-20 km înainte, cu toate că greaua germană de 220 mm. bate sistematic intersecţiile şi şoseaua."

În fine, din aceeaşi localitate, sublocotenentul-medic le scria celor de acasă la 21 ianuarie 1945.

„Vă scriu din acelaşi Pelsök, cu frontul momentan stabilit la 6 km. Nord de localitate; atacurile proiectate au fost contramandate, dat fiind viguroasa ofensivă din Polonia a ruşilor ce evoluează favorabil şi care aproape sigur va obliga pe germanii din sectorul nostru să se retragă pentru a evita astfel o eventuală încercuire.

S-ar putea ca, nu după multe zile, să înaintăm adânc în Slovacia în urmărirea inamicului, fără ca această înaintare să ne coste tribut de sânge, cum firesc ar fi să ne coste dacă am continua atacurile acum, când inamicul e încă puternic fixat pe poziţii defensive optime.

De la 17 ianuarie (data ultimei mele scrisori) şi până în prezent nu au fost decât înverşunate dueluri de artilerie.

De stat, stau minunat într-o casă de oameni foarte cumsecade; deplâng însă pe sărmanii ostaşi, inclusiv ofiţerii care dorm literalmente sub cerul liber, deoarece terenul stâncos nu permite construirea adăposturilor; gerul aspru muşcă crunt din trupurile lor chinuite şi totuşi toţi luptă, luptă cu înverşunare şi cu speranţa vie în suflet că se vor revedea pe curând acasă.

«Acasă» acesta-i cuvântul magic, cântec de sirenă, ce farmecă pe toţi şi totuşi cine ştie când om revedea iarăşi această casă atât de scumpă nouă.

Trăiesc printre ostaşi, adevăraţi ostaşi (fără modestie, dar noi medicii nu ne putem număra în rândul lor), şi le cunosc gândurile; aproape toţi trăiesc teama ingratitudinei viitoare a celor de dincolo, a celor ce nu au îmbrăcat haina aspră militară, a celor pentru care ei de aici luptă şi sângerează într-una.

În mintea lor s-a deschis prăpastie adâncă; graniţă despărţitoare între aceste două lumi.

Ca mâine ei vor fi masa minoră al cărei glas nu se mai aude şi care totuşi era atât de ascultat în negrele zile ale războiului.

Vă spun aceste «fleacuri» — să le numim aşa — ca să ştiţi că aici cu toţii luptăm împotriva a 2 inamici: cel care pândeşte puţin dincolo de noi, şi care, idiot, aşteaptă să curme existenţe, aşa cum şi cei de dincoace aşteaptă, şi inamicul din teama de ingratitudinea viitoare a ţării, a celeia care a fost apărată".

O teamă justificată, dacă ne gândim la cele pătimite după întoarcerea de pe front de mulţi dintre combatanţi *(Magazin istoric,* nr.9-12/1991, 5/1993).

După decembrie 1989, veteranii de război au fost repuşi în drepturile lor legitime, recunoscute fiindu-le, lor şi urmaşilor lor, sacrificiile făcute şi privaţiunile suferite din dragoste de Ţară.

VECHEA HÂRŞOVĂ
(Monoverb: 5-7)

RUM

Gheorghe BRAŞOVEANU

ISTORICI ROMÂNI

MIRON (1633 -1691) / GRIGORE (1850-1909)	↓	A DA EXEMPLU / CONSTANTIN (1640-1716)	↓	SFÂRSIT DE ISTORIE! / IN PLEN !	↓	MĂSURA LUI CUZA / GHEORGHE (1754-1816)	↓	IOAN (1875-1925)
→		↓		↓		↓		↓
LOCALITĂȚI RURALE / VULCAN ÎN SICILIA	→				DIN NOU / ÎN SCRIS ÎN PLIANT!	→		
→				ÎN MINA! / LOC DE ADUNARE LA 28 OCT. 1784	→ ↓		GHEORGHE (n. 1938)	
ÎN SITA! / A BRĂZDA / SCRIERI ISTORICE	→		VASILE (1904-1981) / ÎN PLAN!	↓ →			↓	
↓ →			↓		ÎN MASĂ! / NEGAȚIE	→		NICOLAE (1871-1940)
	CARE TIN DE CASĂ / TIMOTEI (1805-1887)	→			↓			↓
↑	↓		ÎN STUP! / BAN GĂURIT!	→		AFLATE LA TRON! / IOBAG	→	
ACUM / CASE DE LEMN / SPATE	→		↓		PAR CĂRUNT / ÎNCEPUT DE RĂSCOALĂ!	→ ↓		
→					↓		OTOMAN	
MĂSOARĂ TIMPUL / A DOMNI	→		ACT, MANIFEST / ZĂPADĂ	→			↓	
→			↓		CONȚINUTUL UNUI OBUZ! / ÎN TEMĂ!	→		ÎN CIUR!
DOMNUL UNIRII		MAIOR CĂZUT LA RAHOVA ÎN NOV. 1877	→		↓	SUNT ÎN TRIB!	→	↓
→				SAMUIL (1745-1806)	→			

Integramă de Gheorghe BRAȘOVEANU

DIALOG CU CITITORII

DEȘTEPTAREA

Astfel se intitulează revista aromânilor — publicație de informare, artă, istorie, literatură și civilizație, editată de Ministerul culturii (director Hristu Cândroveanu).

Din ultimele numere primite la redacție, din cel de-al cincilea an de apariție, nr. 54-56 (septembrie-noiembrie 1994), menționăm pagini de istorie semnate de M. Kogălniceanu, N. Iorga, Th. Capidan, V.A. Urechiă privind trecutul aromânilor; un almanah aromân, redactat pe baza presei de altădată; traducerea în grai aromân a Psalmilor regelui David **(de Iancu Paticina); evocarea unor personalități precum dr. Florica Bagdasar, Dimitrie Cantemir, Naum Vechilargi, Constantin Belimace, dr. S. Țovaru.**

GÂND DE PACE

Dl. prof. EUGEN GLÜCK, din Arad, **ne scrie despre o inițiativă pacifistă cu răsunet internațional pornită din România, în anii interbelici și datorată scriitorului Eugen Relgis (Siegler).**

Acesta a conturat planul unei „Internaționale pacifiste", adresând în anii 1927-1929 o scrisoare circulară câtorva sute de oameni politici, oameni de știință, cultură și artă, în care aceștia erau chestionați asupra oportunității constituirii unei „Internaționale pacifiste" și a locului acestei organizații în lume.

Circulara a primit un mare număr de răspunsuri cu un conținut variat, dar unanime în aderiunea lor la ideea pacifistă, antirăzboinică. În schimb, mulți considerau ideea pacifistă de nerealizat în practică sau cel puțin greu de înfăptuit în condițiile date. Au fost și răspunsuri angajate, care legau ideea păcii de anumite mișcări politice.

Eugen Relgis, deși vedea că ideea, pentru el scumpă, nu are șanse de izbândă, totuși a publicat o mare parte din răspunsuri spre a dovedi poziția pozitivă față de pacifism a unor intelectuali de seamă ai vremii. Primul material a apărut în Revista Umanitaristă, **din București, sub titlul** Căile păcii. **Reproducem 38 răspunsuri venite de la personalități românești ca Tudor Arghezi, prof. Gh. Adamescu, C.G. Costa-Foru, Eugen Lovinescu, prof. Gh. Marinescu, Ion Mehedințeanu, P. Moșoiu, Perpessicius, prof. C. Rădulescu-Motru, H. Sanielevici, arhimandritul Scriban, rabinul M.A. Halevy, N. Tonitza, Gr. Trancu-Iași etc.**

Cea mai cuprinzătoare dare de seamă asupra acestei anchete a fost editată în 1932, cu titlul Wege zum Frieden. Eine internationale Rundfrage **ce cuprinde 138 răspunsuri. Aici apar semnăturile lui** Mahatma Gandhi, Eduard Beneș, **ministrul de externe al Cehoslovaciei,** Karl Kautski, **președintele Internaționalei socialiste,** R.N. Coudenhove-Kalergi, **fondatorul mișcării paneuropene, scriitorii** Emil Ludwig, Heinrich Mann, Upson Sinclair, H.G. Wells, Stefan Zweig, Rabindranath Tagore, Selma Lagerlof, Romain Rolland **etc. Dintre oamenii de știință au răspuns** Albert Einstein, Sigmund Freud, **istoricul** Simon Dubnow, **politologul** Oskár Jásai **etc.**

Cercetările întreprinse la Biblioteca Națională și Universitară din Ierusalim (Campus Givat-Ram) au dus la descoperirea arhivei personale a lui Eugen Relgis. Aici se pot regăsi răspunsurile autografe ale tuturor personalităților chestionate.

În ciuda inferiorității inițiativei, Relgis continuă activitatea lui, cu anumite ezitări. În sfârșit, în 1947, pleacă în America de Sud, dar menține contacte cu România în limitele posibilului. Biblioteca Academiei Române din București deține un manuscris semnat de el cu titlul Gânduri pentru omenire **(1960). Ultimul semnal cunoscut nouă este o scrisoare din 5 august 1972, expediată din Montevideo.**

Inițiativa lui E. Relgis, deși nefinalizată prin constituirea organismului internațional plănuit, este semnificativă pentru atenția pe care comunitatea internațională a acordat-o gândului de pace de pe pământ românesc.

PRECIZĂRI TOPONIMICE

Dl. GEORGE GEORGESCU, din com. Șuici, jud. Argeș, **vechi colaborator al revistei noastre și pasionat cercetător al istoriei locale, ne pune la dispoziție câteva precizări de toponimie istorică.**

Astfel, pornind de la un document emis de Vladislav III la 24 iulie 1524 din localitatea Didrih, prin care se întărea „locului și lăcașului numit bolnița de la Simidreni unde este hramul sfântului și slăvitului mare mucenic Dimitrie și celor ce trăiesc în acest sfânt loc... toată cășăria oricât se va alege din județul Pădureților", corespondentul nostru precizează: Localitatea Didrih, menționată și pe piatra de mormânt a lui Radu de la Afumați din 1529, se afla în județul Ilfov, comuna Snagov, cu numele de Didru (Dridu).

Simidrenii sunt consemnați pe o hartă rusească din 1835, pe râul Argeș, mai jos de București, în apropiere de Popești Novaci.

Județul Pădureților cuprindea partea de sud a jud. Muscel, de la Pisani la apus, pe râul Doamnei, în Leicești, unde se află și localitatea Pădureț, care a dat numele acestui vechi județ dispărut.

AVEȚI DREPTATE

Domnul doctor PAUL TRIFU, din București, **ne semnalează:** Bârlogul lupului — Wolfsschanze (nr. 3/1995, p. 88) se afla nu la **Berchtesgaden,** în Alpii bavarezi, ci la **Rastenburg,** în Prusia Orientală (azi Gierloz, în Polonia).

Mulțumim domnului doctor pentru atenția cu care ne citește și pentru îndreptarea acestei nedorite confuzii.

CERERI ȘI OFERTE

CONSTANTIN I. MARINESCU, str. Banu, nr. 14, Iași, **oferă colecția 1967-1969; 1977; 1978; 1982; 1986; 1988; 1989; 1991.**

LAZĂR AVRAM, bd. Păcii, nr. 5, bl. 17, ap. 10, București, **oferă colecția completă.**

NICOLAE LUPULOVICI, str. Nouă, nr. 12, Curtea de Argeș, **oferă colecția completă.**

CORNEL AURELIU MOLDOVAN, str. Al. Ioan Cuza, nr. 105, **solicită: nr. 12/1978; 6/1979; 5/1980; 12/1982; 5/1986; 9/1994; oferă numere disparate din 1969-1991.**

PETRU GHEICEV, str. Otelarilor, nr. 45, bl. M, ap. 4, Micro 20, Galați, **oferă colecția completă.**

IOAN COMANDARE, str. Almașul Mare, nr. 11, bl. 56, sc. I, ap. 14, București, **oferă colecția completă.**

CONTENTS (Romanian History) **C. Popişteanu** Response to History • **Gr. Gafencu** 1941. Diplomatic Reports from Moscow (II) • **E. Filotti, E. Ciuntu** Romania at the End of WW II in Europe (VI) • N.S. Hruşciov about the Withdrawal of Soviet Troops from Romania • Titulescu and Maniu at Paris in 1937 • **D. Pleşoianu** Family Chronicle: Pleşoianu • **P. Cartianu** Engineer Nicolae Caranfil • **V. Cândea** The Hermitage Negru Vodă • **P. Cernovodeanu, M. Ştefan, G. Ştrempel** Nicolae Bălcescu, General Magheru, Al. Papiu-Ilarian, Revolutionaries from 1848 • **I. Bulei** Take Ionescu, as International Mediator (II) • Martha Bibescu's Loves (VI) • **Al. Busuioceanu** Dacians and Romans in the Carpathians • **V. Avram** War, Honour, Kindness • **R. Rus** Saint Antonie the Great • **A.C. Cuza** 1888-1920. Diary (VI) • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **C. Popişteanu** Une réponse à l'histoire • **Gr. Gafencu** 1941. Rapports diplomatiques de Moscou (II) • **E. Filotti, E. Ciuntu** Documents inédits: la Roumanie à la fin de la deuxième guerre mondiale en Europe (VI) • N.S. Hruşciov sur la retraite de l'armée soviétique de Roumanie • Paris, 1937. Une entrevue Titulescu-Maniu • **P. Cernovodeanu, M. Ştefan** Deux amis: Nicolae Bălcescu et le général Magheru • **D. Pleşoianu** Les Pleşoianu • **P. Cartianu** L'ingénieur Nicolae Caranfil • **V. Cândea** L'ermitage Negru-Vodă • **G. Ştrempel** Le révolutionnaire Al. Papiu-Ilarian • **I. Bulei** Take Ionescu, un médiateur international (II) • Les amours de Martha Bibescu (VI) • **Al. Busuioceanu** Daces et Romains dans les Carpathes • **V. Avram** Guerre, honneur, bonté • **R. Rus** Le saint Antonie le Grand • **A.C. Cuza** 1888-1920. Journal (VI) • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская пстория) **К. Попиштяну** Реакция к истории • **Гр. Гафенку** 1941. Дипломатические доклады из Москвы (II) • **Е. Филотти, Е. Чунту** Неопубликованные документы. Румыния в конце второй мировой войны в Европе (VI) • Н. С. Хрущев о выводе советских войск из Румынии • Париж, 1937 г. Встречи Титулеску-Маниу • **П. Черноводяну, М. Штефан** Николае Бэлческу-генерал Магеру • **Д. Плешояну** Род Плешояну • **П. Картиану** Инженер Николае Каранфил • **В. Кындя** Скит Негру-Водэ • **Г. Штремпел** Революционер Ал. Папиу-Илариан • **И. Булей** Таке Ионеску, международный посредник (II) • Романы Марты Бибеску (VI) • **Ал. Бусуёчану** Даки и римляне в Карпатах • **В. Аврам** Война, честь, гуманность • **Р. Рус** Святой Антоние Великий • **А. К. Куза** 1888-1920. Дневниковые записи (VI) • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **C. Popişteanu** Die Rückwirkung in der Geschichte • **Gr. Gafencu** 1941. Diplomatische Berichte aus Moskau (II) • **E. Filotti, E. Ciuntu** Unveröffentliche Urkunden. Rumänien am Ende des zweiten Weltkrieges in Europa (VI) • N.S. Hruşciov über den Rückzug der sowjetischen Armee aus Rumanien • Paris, 1937. Unterredung Titulescu-Maniu • **P. Cernovodeanu, M. Ştefan** Nicolae Bălcescu-General Magheru • **D. Pleşoianu** Die Pleşoianus • **P. Cartianu** Der Ingenieur Nicolae Caranfil • **V. Cândea** Der Negru-Vodă Kloster • **G. Ştrempel** Al. Papiu-Ilarian — der Revolutionär • **I. Bulei** Take Ionescu als internationaler Vermittler (II) • Martha Bibescus Liebschaften (VI) • **Al. Busuioceanu** Daken und Römer in den Karpathen • **V. Avram** Krieg, Ehre und Menschlichkeit • **R. Rus** Sankt Antonie der Grosse • **A.C. Cuza** 1888-1920. Tagebücher (VI) • In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) **C. Popişteanu** La reacción a la historia • **Gr. Gafencu** 1941. Informes diplomáticos de Moscú (II) • **E. Filotti, E. Ciuntu** Documentos inéditos. Rumania a finales de la segunda guerra mundial de Europa (VI) • N.S. Hruşciov sobre la retirada de las tropas soviéticas de Rumania • Paris, 1937. Entrevista Titulescu-Maniu • **P. Cernovodeanu, M. Ştefan** Dos amigos Nicolae Bălcescu y el general Magheru • **D. Pleşoianu** La familia Pleşoianu • **P. Cartianu** El ingeniero Nicolae Caranfil • **V. Cândea** El monasterio Negru Vodă • **G. Ştrempel** El revolucionario Al. Papiu-Ilarian • **I. Bulei** Take Ionescu, mediador internacional (II) • Los amores de Martha Bibescu (VI) • **Al. Busuioceanu** Dacios y romanos en los Cárpatos • **V. Avram** Guerra, honor, humanismo • **R. Rus** El San Antonio el Grande • **A.C. Cuza** 1888-1920. Paginas de diario (VI) • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

Comandă de stat
ISSN 0541-88IX **Lei 750**

96

magazin istoric